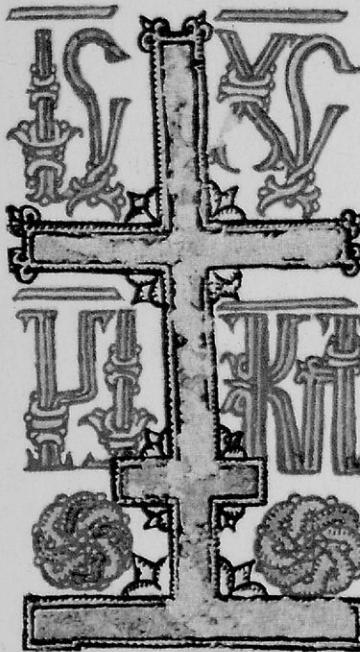

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ, Δ.Θ.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1978

Σειρά απόντων

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

Μέ απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τά διδακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καὶ Λυκείου τυπώνονται ἀπό τὸν Ὀργανισμό Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων καὶ μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

XPIΣΤΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

της Εγγύησης καθημερινής της ζωής μας. Το πλαίσιο της Δικαιολογίας της Ανθρωπότητας διαδέχεται στην ουσιαστικότητά της την ανθρωπική τιμή της ζωής, την ανθρωπική τιμή της ανθρωπότητας.

17374

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ Δ.Θ.

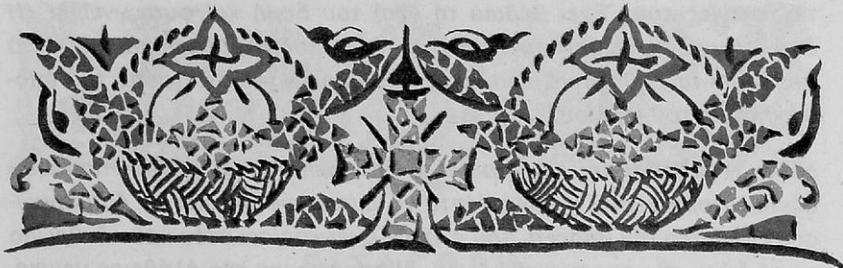
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1978

‘Ο Παντοκράτορας. Στήν πρώτη ζώνη ή παράσταση μὲ τὴ θεία Λειτουργία καὶ στὴ δεύτερη προφῆτες μὲ τὰ εἰλητάριά τους. Τοιχογραφία στήν Ι. Μονή Σταυρονικήτα τοῦ Ἀγίου Ὄρους (16ος αἰ.).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1. Τό βιβλίο καί ὁ μαθητής. Εἶναι γεγονός ὅτι τά θέματα τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς εἶναι ἀπό τή φύση τους σοβαρά καί ἀπαιτητικά, γιατὶ ἀσχολοῦνται μέ τόν ἀπέραντο χῶρο τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως. Εἶναι ἀπαραίτητο νά γίνει μιά σωστή ἀνατομία καί ἔρευνα γιά νά φανερωθοῦν οἱ ἀληθινές ρίζες τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. "Ολα ὅμως αὐτά ἀπαιτοῦν σοβαρή ἐργασία, πού προξενεῖ πολλές φορές στενοχώρια καί ἀποστροφή στό μαθητή.

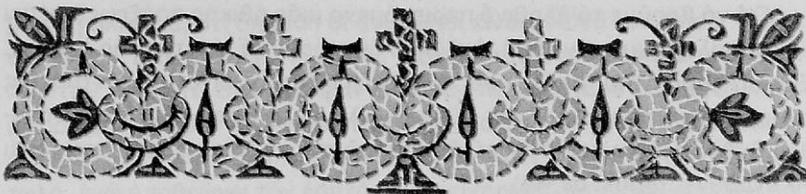
Οἱ ἀπαιτήσεις αὐτές μπορεῖ νά προσθέσουν νέα ἐπιχειρήματα στίς εὕλογες δικαιολογίες τοῦ σημερινοῦ τελειόφοιτου μαθητῆ, πού, ἐναγώνια φορτωμένος καί κουρασμένος, ἔχει ἵσως τήν τάση νά ἀποφεύγει καί νά παραμερίζει τὰ θέματα τῆς χριστιανικῆς του διαπαιδαγωγήσεως. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ μαθητής αἰσθάνεται μιάν ἀσφυξία, γιατὶ ὅλοι τριγύρω του ἔχουν ἀπαιτήσεις ἀπό αὐτόν. Ἡ ἀγωνία τῆς ἐπαγγελματικῆς σταδιοδρομίας (εἰσιπήριες ἐξετάσεις σέ ἀνώτατες Σχολές, ἀνεύρεση ἴκανοποιητικῆς ἐργασίας) δημιουργεῖ πολλές ύποχρεώσεις καί ύπερβολικά καθήκοντα. Ὁ μαθητής βρίσκεται σέ μιά φοβερή πάλη καί συχνά νιώθει νά τόν ἐγκαταλείπουν οἱ δυνάμεις του. Γι' αὐτό καί δίκαια μπορεῖ νά ἀξώσει ἀπό δλους συμπαράσταση καί κατανόηση. Τό θάρρος θά τόν ὀπλίσει μέ ρωμαλεότητα, πού θά τόν φέρει στήν τελική νίκη.

Σ' ἔνα τέτοιο κλίμα παραδίνεται στόν τελειόφοιτο μαθητή καί τό βιβλίο τῆς χριστιανικῆς Ἡθικῆς. Τό βιβλίο γράφτηκε καί προσφέρεται σάν μιά ἔνδεικη κατανοήσεως καί συμπαραστάσεως στά προβλήματά του ἀπό ὅλους ἐκείνους πού ἀσχολοῦνται μέ τή μόρφωση καί τήν ἐπιτυχή σταδιοδρομία του. Τό βιβλίο δέν ἔχει σκοπό νά αὔξησει τούς φάβους καί

τίς άγωνίες του. "Εχει βέβαια τή δική του δομή καί φυσιογνωμία. 'Η δημιουργική συζήτηση στήν τάξη μέ τήν καθοδήγηση τοῦ καθηγητῆ θά βοηθήσει τό μαθητή νά ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό γνωστό τρόπο τῆς ἀποστηθίσεως τοῦ βιβλίου.

2. Η μέθοδος τοῦ βιβλίου. Μέ τό περιεχόμενο τοῦ βιβλίου παρουσιάζεται στούς νέους ή δυνατότητα νά ἀνακαλύψουν καί νά διαμορφώσουν ἀλήθινά τήν ὑπαρξη, πού ὁ Θεός ἔχει χαρίσει στόν κάθε ἄνθρωπο μέ τό δῶρο τῆς προσωπικῆς ζωῆς. 'Η προσέγγιση τῆς ἀλήθειας γενικά, ἀλλά καί ἰδιαίτερα στά θέματα ὑπάρξεως καί ζωῆς, γίνεται μέ τήν προσωπική καί ἀρμονική συμμετοχή ὅλων τῶν δυνάμεων καί ἴκανοτήτων τοῦ ἄνθρωπου. Δέν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά προσέγγισει τήν ἀλήθεια μόνο μέ τή βοήθεια τῆς λογικῆς καί τῶν ὀρθολογιστικῶν ἐπιχειρημάτων. Γιά νά προσέγγισει ὁ ἄνθρωπος τήν ἀλήθεια πρέπει νά τή συναντήσει, δηλαδή νά ἔξελθει ἀπό τόν περιορισμένο χῶρο τῆς ἀτομικότητας καί τῆς ἐγωιστικῆς αὐτάρκειας καί νά βρεθεῖ στό χῶρο τοῦ διαλόγου. Στόν προσωπικό διάλογο ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νά βλέπει τό συνομιλητή του ὥχι ὥπως αὐτός τόν ἀντιλαμβάνεται, ἀλλά ὥπως ἐκεῖνος φανερώνεται. "Ετσι δημιουργεῖται ή κοινωνία τῆς ἀγάπης καί τῆς συναντήσεως τῶν προσώπων.

Αύτός εἶναι καί ὁ μόνος τρόπος γιά νά προσφερθοῦν στόν ἄνθρωπο οἱ χριστιανικές ἀλήθειες. "Οταν ὁ Χριστός διδάσκει ἡ θαυματουργεῖ, προσφέρει στόν ἄνθρωπο μέσα ἀπό συγκεκριμένες ἐνέργειες τόν ἔαυτό *Tou*, τή ζωή *Tou*. 'Ο Θεάνθρωπος Κύριος πρώτος ἀπ' ὅλους πῆρε τή θέση τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἄνθρωπου, ὅταν «ἐκένωσεν ἔαυτόν μορφήν δούλου λαβών... καί ἐταπείνωσεν ἔαυτόν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου...» (Φιλιπ. β' 6 ἐξ). 'Η ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ γιά τόν ἄνθρωπο τόν ὁδηγεῖ στήν "Ἀκρα Ταπείνωση τοῦ σταυρικοῦ θανάτου". 'Ο Ἐσταυρωμένος Χριστός γνωρίζει καί καταλαβαίνει τόν ἄνθρωπο καλύτερα ἀπ' ὅ,τι ἐμεῖς ξέρουμε τόν ἔαυτό μας. 'Απ' αὐτή τήν προσωπική κοινωνία τοῦ Χριστοῦ ξεπηδάει η ἀλήθινή ἀξία τοῦ ἄνθρωπου, πού ἔχει τώρα τή δυνατότητα νά μήν εἶναι πιά ἀπομονωμένος καί ὄλομόναχος, ἀλλά νά ἐλευθερώνεται ἀπό τούς περιορισμούς τοῦ ἐγώ καί νά ἀνυψώνεται στό χῶρο τοῦ Θεοῦ. Εἶναι τό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου ὅλοι οἱ ἄνθρωποι συναγμένοι καί ἐνωμένοι στό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ γίνονται κοινωνοί τῆς ζωῆς *Tou*. 'Εδῶ φανερώνεται ή ὁ ὄλοκληρωμένη ὑπαρξη σ' ἐκεῖνον, πού τήν ἀποδέχεται μέ ἀγάπη καί ἐμπιστοσύνη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΗΘΟΣ

1. Οι άρχες τῆς ἡθικῆς.

Τό περιεχόμενο τῆς ἡθικῆς πράξεως. Ἡθική πράξη ὀνομάζουμε συνήθως ὄρισμένες συγκεκριμένες ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου, πού φανερώνουν ὅχι μόνο τὸν ἔξωτερικὸν χαρακτήρα του, ἀλλὰ τὴ βαθύτερη καὶ ἀληθινὴ ὑπαρξὴ του. Στήν ἀτομική καὶ κοινωνική ζωὴ χαρακτηρίζουμε ἔναν ἄνθρωπο ἡθικό, ἃν οἱ πράξεις του ἔχουν καλά καὶ θετικά ἀποτελέσματα γιά τὸν ἑαυτό του καὶ τούς ἄλλους ἀνθρώπους. Γ' αὐτό καὶ ἔχουμε τούς ἡθικούς νόμους καὶ τούς κανόνες. Σκοπός τους εἶναι νά προτρέπουν τὸν ἄνθρωπο ν' ἀποφεύγει στὴ ζωὴ του τό κακό καὶ νά ἐπιζητεῖ τίς καλές καὶ ἡθικές πράξεις.

'Η κατεύθυνση ὅμως αὐτή δημιουργεῖ ἕνα πρόβλημα: οἱ πράξεις φανερώνουν πάντοτε αὐτό πού εἶναι ἀληθινά ἔνας ἄνθρωπος στὸ βάθος τῆς ὑπάρξεώς του; 'Η πράξη τῆς ἐλεημοσύνης, π.χ. δέν ἀρκεῖ, γιά νά δειξει, ἃν τὸ κίνητρο τῆς ἀγάπης ὥθησε τὸν ἄνθρωπο στὸ νά βοηθήσει οἰκονομικά ἔνα φτωχὸ συνάνθρωπό του. Μπορεῖ κάποιος νά δώσει ἐλεημοσύνη ἀπό ἐγωιστικὴ ἐπίδειξη, ἀπό αἰσθημα ἀνωτερότητας, ἀπό ύπολογισμό καὶ συμφέρον, κ.ἄ. Εἶναι πολύ δύσκολο σ' ἔναν ἔξωτερικὸ παρατηρητή νά ἔρμηνεύσει τίς πράξεις ἐνός ἄλλου ἀνθρώπου καὶ μάλιστα νά τίς ἀξιολογήσει ἡθικά. "Ἄν γίνει κάτι τέτοιο ἐπιφανειακά, τότε θά ἀστοχήσει ὅπωσδήποτε στήν ἡθική ἀξιολόγηση. 'Εδῶ ἔχει θέση ἡ ἀριστοτεχνικὴ ὑποκρισία τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων στήν ἐποχή τοῦ Κυρίου. Παρουσιάζονται σάν ἔνας θαυμάσιος μαρμάρινος τάφος, πού μέσα του ὅμως κρύβει κάθε ἀκαθαρσία καὶ εἶναι γεμάτος ἀπό τά ὄστα τῶν νεκρῶν (Βλ. Ματθ' κγ' 13-36).

Γιά νά βροῦμε τό ἀληθινό περιεχόμενο μιᾶς ἡθικῆς πράξεως πρέπει νά ἀνακαλύψουμε τήν πηγή, ἀπ' ὅπου ξεπηδοῦν τά κίνητρα τῆς ἀγάπης. Εἶναι ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, πού θεωρεῖται ὅτι εἶναι τό κέντρο τῆς ἀνθρώπινης ψυχής. Εἶναι αὐτό πού λέγει τό Εὐαγγέλιο ὅτι ὁ «ἀγαθός ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τό ἀγαθόν». (Λουκ. στ' 45).

‘Ἀγάπη καὶ Ἡθική. Ἡ ἀγάπη βοηθεῖ νά κατανοήσω τόν ἐσωτερικό κόσμο ἐνός συνανθρώπου μου. Νά ἀνακαλύπτω τίς ποικίλες ἀνάγκες καί νά συμπαρίσταμαι στά διάφορα προβλήματά του. Μέ τήν ἀγάπη ὁ ἀνθρώπος προσφέρει ὅ, τι ἔχει στόν ἑαυτό του καί γεμίζει τίς καρδιές τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Αὐτό πίστευαν καί οἱ Ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ, ὅταν ἔλεγαν τά λόγια Του: «Μακάριόν ἐστιν μᾶλλον διδόναι ἡ λαμβάνειν» (Πράξ. κ' 35). Εἶναι δηλαδή πολύ καλύτερα νά δίνουμε στούς ἄλλους παρά νά παίρνουμε ἀπό αὐτούς.

Ἡ ἀγάπη λοιπόν ἀποτελεῖ τό ἀληθινό περιεχόμενο τῆς ἡθικότητας καί δίνει τό σωστό κριτήριο γιά τήν ἡθική ἀξιολόγηση τῶν πράξεων. ቙ ἀγάπη κινεῖ τόν ἀνθρωπο στά καλά καί ὠφέλιμα ἔργα, πού ἀποβλέπουν στήν ἡθική προσαγωγή καί πνευματική προκοπή τῶν ἄλλων. Μιά καλή πράξη ἀξίζει ἡθικά ὅχι μόνο γιά τά θετικά ἀποτελέσματά της, ἀλλά γιατί συνδέει μέ τήν ἀγάπη ούσιαστικά τόν ἔναν ἀνθρωπο μέ τόν ἄλλο. Μέ τίς πραγματικά ἡθικές πράξεις ὁ ἀνθρώπος ἀναγνωρίζει ὅτι ὅλοι μαζί ἀποτελοῦμε μιάν οἰκογένεια, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἀγάπη, ἡ ἐμπιστοσύνη καί ὁ σεβασμός. Μόνον ἔτσι ἡ ἡθικότητα ἀποκτᾷ νόημα καί περιεχόμενο. Βοηθεῖ νά βλέπουμε στούς ἄλλους ἀνθρώπους τήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, νά χαιρόμαστε τίς ἡθικές πράξεις τους καί νά δοξάζουμε τόν «Πατέρα ἡμῶν τόν ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ' ε' 16).

‘Ἐγωισμός καὶ Ἡθική. Πολλές φορές ὁ ἀνθρώπος κάνει «καλές» πράξεις ἀπό ἐγωισμό γιά νά προβάλει ἔτσι τήν «ἀξία» του καί νά εἰσπράξει τά χειροκροτήματα τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ὁ ἐγωιστής ὅμως ἀναγνωρίζει μόνο τόν ἑαυτό του, ἐνῶ περιφρονεῖ ἡ παραμερίζει τούς ἄλλους. Ὅταν κάνει μιά «καλή» πράξη ἔχωριζει τόν ἑαυτό του ἀπό τούς ἄλλους, γιατί πιστεύει ὅτι αὐτός εἶναι ὁ «καλός καί ἡθικός», ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶναι κακοί καί ἀμαρτωλοί. Ἐνα τέτοιο διαχωρισμό ἐπιζητοῦσαν καί οἱ Φαρισαῖοι ἀπό τούς ἄλλους ἀνθρώπους, γιατί τούς θεωροῦσαν κακούς καί ἀμαρτωλούς. Οι «καλές» πράξεις (νηστεία, ἐλεημοσύνη,

προσευχή, κ.ά.) δέν βοήθησαν τούς Φαρισαίους νά ἀναγνωρίσουν τήν βασική ἀλήθεια, δτι δηλαδή οι ἄνθρωποι είναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. 'Ο ἐγωισμός δέν τούς ἄφησε τελικά νά πιστεύσουν στή θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, γιατί τό Θεό τόν φαντάζονταν περισσότερο ἐκδικητή καί τιμωρό παρά γεμάτο ἀγάπη γιά τά πλάσματά Του. 'Ο ἐγωιστής Φαρισαῖος ἀπορρίπτει στή γνωστή παραβολή τόν Τελώνη, γιατί τόν θεωρεῖ ἀμαρτωλό, ἐνώ ἀποθεώνει τόν ἑαυτό του ὑπογραμμίζοντας τίς «καλές» πράξεις στήν προσευχή του. 'Ο Κύριος ὅμως δέν δικαιώνει τό Φαρισαῖο, ἐπειδή ὁ ἐγωισμός του τόν ἀποχωρίζει ἀπό τούς ἄλλους ἀνθρώπους καί ἐπομένως καί ἀπό τό Θεό. 'Αντίθετα ὁ Κύριος ἀποδέχεται τή μετάνοια τοῦ ἀμαρτωλοῦ Τελώνη, γιατί ἀπαρνεῖται τόν ἐγωισμό του καί ἔτσι είναι ἐλεύθερος πιά νά ἀγαπᾶ τό Θεό καί ὅλους ἀνεξαίρετα τούς ἀνθρώπους.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Διά τήν ἀλήθειάν ἔστιν ἡ ἀρετή, ἀλλ' οὐ διά τήν ἀρετήν ἡ ἀλήθεια» (*"Αγ. Μάξιμος Ὄμολογητής. P.G. 90, 369 A.*)
2. «Τοῦτο γάρ ἐστι φιλία, μηκέτι είναι τόν φιλοῦντα καί τόν φιλούμενον διηρημένους, ἀλλ' ἔνα τινα ἀνθρωπον· δπερ οὐδαμόθεν, ἀλλ' ἡ ἀπό τῆς ἀγάπης γίνεται· Μή τοίνυν ζήτει τό σόν, ἵνα εὑρηται τό σόν. 'Ο γάρ ζητῶν τό ἔαντον, οὐχ εὑρίσκει τό ἔαντον... Τό γάρ οἰκεῖον συμφέρον ἐν τῷ τοῦ πλησίον συμφέροντι κεῖται, καί τό ἔκείνουν ἐν τούτῳ» (*"Ιω. Χρυσόστομος P.G. 61, 280.*)

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Ποῦ βρίσκεται τό ἀληθινό περιεχόμενο τής ἡθικῆς πράξεως; 2) Τί σχέση ύπάρχει ἀνάμεσα στήν ἀγάπη καί τήν ἡθική πράξη; 3) Ποιά γνωρίσματα ἔχει μιά «καλή» πράξη, δταν προέρχεται ἀπό ἐγωισμό; 4) Πῶς μπορεῖ κανείς νά ἀνακαλύψει τά βαθύτερα κίνητρα μιᾶς πράξεως;

2. Τό χριστιανικό ἥθος.

"Ἐννοια καί περιεχόμενο τοῦ ἥθους. Ἡθος είναι ὅλες ἐκείνες οἱ ἐνέργειες καί διαθέσεις τοῦ ἀνθρώπου πού φανερώνουν αὐτό πού είναι στό βάθος τής ύπαρξεώς του. Μέ τό ἥθος ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ τόν ἴδιαίτερο χῶρο, μέσα στόν ὅποιο ζῇ, κινεῖται καί ἀναπτύσσεται. Μέ τό

ήθος ό ἄνθρωπος διαμορφώνει τό περιβάλλον του (άτομικό, οἰκογενειακό, κοινωνικό), σπως ἐπίσης και τό περιβάλλον, μ' ὅλες τίς μορφωτικές και πολιτιστικές του εύκαιριες, καλλιεργεῖ ήθικά τόν ἄνθρωπο. Τό ήθος βοηθεῖ τόν ἄνθρωπο νά ἀνακαλύψει τή θεία δύναμη πού κρύβει στόν ἐσωτερικό του κόσμο. Μέ τήν ήθική ἀνάπτυξη ό ἄνθρωπος ἀνακαλύπτει τήν ἀξία τῆς ὑπάρξεώς του, πού τελικά τή διασώζει μέ τήν ήθική του καλλιέργεια.

‘Η ἐτυμολογική σημασία τής λέξεως «ήθος» ἐντοπίζει τό πραγματικό περιεχόμενό της. Πρῶτος ό «Ομηρος χρησιμοποιει τίς ἐκφράσεις «ήθεα καί νομός ἵππων» (Ιλιάς Z 511) και «κατά ήθεα κοιμηθῆναι» (Οδύσσεια Z 411). Ήθος ἔδω σημαίνει τό χῶρο, σπως τρώγουν και κοιμοῦνται τά ἄλογα. Καί ό Ἡράκλειτος λέγει: «ήθος ἀνθρώπῳ δαιμόνων». Ό χῶρος πού διαμένει ό ἄνθρωπος (= ήθος) είναι ό Θεός. Δηλαδή ό ἄνθρωπος ζῆ σέ μια περιοχή, πού τή γεμίζει μέ τήν παρουσία του ό Θεός.

Το χριστιανικό ήθος. Είναι τό ήθος τοῦ Χριστοῦ πού καλεῖται ό πιστός ἄνθρωπος νά τό ἀποδεχθεῖ και νά τό ἐφαρμόσει στή ζωή του. Τό ήθος τοῦ Κυρίου είναι ό τρόπος πού ύπάρχει και ζῆ ἐνωμένος μέ τόν Πατέρα, τό Ἀγιο Πνεῦμα και μέ ὅλους τούς ἀνθρώπους κατά χάρη, πού ὅμως τούς ὀνομάζει ἀδελφούς Του. Ό Χριστός δέν κρατεῖ ἀπό τήν περιουσία Του τίποτε ἀποκλειστικά γιά τόν ἐαυτό Του. Μοιράζει τή ζωή Του σέ ὅλους, ὅταν τή θυσιάζει «ύπέρ τής τοῦ κόσμου ζωῆς» (Ιω. στ' 51). “Ετσι ή ἀγάπη τοῦ Κυρίου ἀποκαλύπτει τό πραγματικό περιεχόμενο τοῦ ήθους. «Ο Θεός ἀγάπη ἐστί» λέγει ό εὐαγγελιστής Ιωάννης. ‘Η ἀγάπη δέν είναι μιά ήθική ιδιότητα τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ή ἴδια ή ‘Υπαρξή Του, πού τή φανερώνει στό πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου.

‘Ο χριστιανός λοιπόν γίνεται ήθικός, ὅταν ἀποδέχεται μέσα του τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ και τήν ξαναπροσφέρει στούς ἄλλους ἀνθρώπους. ‘Η ζωή τοῦ Χριστοῦ γίνεται τό ύπόδειγμα τῆς ἀληθινῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. «Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὔδείς ἔχει, ἵνα τις τήν ψυχήν αύτοῦ θῇ ύπέρ τῶν φίλων αύτοῦ» (Ιω. 1ε'). “Οπως ό Κύριος περιλαμβάνει στόν ἐαυτό Του ὅλους τούς ἀνθρώπους, ἔτσι και ό χριστιανός μέ τήν κοινωνία τῆς ἀνιδιοτελούς ἀγάπης του διευρύνει τόσο πολύ τήν καρδιά του, ώστε νά χωρεῖ μέσα της τούς πάντες και τά πάντα.

Τό ήθος τοῦ χριστιανοῦ κορυφώνεται στήν ἀγάπη γιά τούς ἔχθρούς του. “Οποιος και ἄν είναι ό συνάνθρωπός του, ό χριστιανός βλέπει στό πρόσωπο του τή ζωντανή «εἰκόνα τοῦ Θεοῦ». “Ετσι τό ήθος τής ἀγάπης

ένώνει τούς ἀνθρώπους καί τούς ἀνυψώνει ἡ θικά καί πνευματικά.

ΤΗΘΙΟΣ καὶ ΔΟΓΜΑ. Γιά νά γίνει ὁ ἄνθρωπος ἡθικός πρέπει νά εξεκινήσει ἀπό τήν πηγή τῆς Ἀλήθειας. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι ἡ Ἀλήθεια, γιατί προσφέρει σέ ὅλους τή ζωή, ὅταν ἀναλαμβάνει τήν ἀνθρώπινη φύση στόν ἑαυτό Του. Αύτό ὅμως γίνεται μέ συγκεκριμένο τρόπο καί σέ όρισμένο ιστορικό χρόνο. Εἶναι τό μυστήριο τῆς Θείας Σαρκώσεως, τά Χριστούγεννα, ὅπου «ἄνθρωπος γίνεται Θεός, ἵνα τόν ἀνθρωπον θεόν ἀπεργάσηται».

Στή δογματική ἀλήθεια τῆς Σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ βρίσκεται τό ὕψιστο ἀγαθό. Εἶναι ὁ ἔδιος ὁ Θεός πού γίνεται ἀνθρωπος γιατί νά προσφέρει τήν κοινωνία τῆς ἀγάπης Του, ὥστε νά ζήσει ὁ κόσμος. «Ἐν τούτῳ ἐφανερώθη ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν ὅτι τόν Υἱόν αὐτοῦ τόν Μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ Θεός εἰς τόν κόσμον, ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ» (Α΄ Ιω. δ' 9). «Ἐτσι καταλαβαίνουμε, γιατί ἡ ἡθική μόρφωση πρέπει νά ὀδηγεῖ τόν ἀνθρωπο ποτή ζωή, πού ὅμως συνδέεται ἀναπόσπαστα μέ τίς δογματικές ἀλήθειες τῆς πίστεως μας.

Ἡ ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας μας δέν εἶναι ὄρισμένες θεωρητικές καί ὑπέρολογες γνώσεις, ἀλλά εἶναι Αὔτός πού μετέχει «πρό πάντων τῶν αἰώνων» στήν κοινωνία τῆς φύσεως-τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καί εἶναι ἐνωμένος διά τῆς Ἐνανθρωπήσεως μέ ὅλους τούς ἀνθρώπους. Αὔτη ἡ ἐνωση τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἀνθρωπο καί τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Θεό φανερώνεται στό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὅπου ἔχουν κληθεῖ ὅλοι οἱ ἀνθρωποι νά ἐνσωματωθοῦν. Ὁ Κύριος εἶναι ἡ κεφαλή τοῦ Σώματος καί οἱ ἀνθρωποι εἶναι τά μέλη Του. «Ἐξω ἀπό αὐτῆς τή βασική Ἀλήθεια δέν μπορεῖ νά βρεθεῖ ἡ ζωή καί ἐπομένως τό ἀληθινό ἥθος καί ἡ σωστή μόρφωση.

Ο σκοπός καὶ οἱ πηγές τῆς χριστιανικῆς Ἡθικῆς. Ο σκοπός τῆς χριστιανικῆς Ἡθικῆς εἶναι νά βοηθήσει τόν ἀνθρωπο νά καταλάβει ὅτι ἡ ἀξία του εἶναι «οὐχ ὁ ἔξωθεν κόσμος (= στολισμός), ἀλλ' ὁ κρυπτός τῆς καρδίας ἀνθρωπος ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος καί ἡσυχίου πνεύματος» (Α΄ Πέτρ. γ' 4), ὅπως λέγει χαρακτηριστικά ὁ Ἀπόστολος Πέτρος. Ο σκοπός αὐτός πραγματοποιεῖται στήν κατά Χριστόν μόρφωση τοῦ ἀνθρώπου, «ἵνα ἄρτιος ἡ ὁ τοῦ Θεοῦ ἀνθρωπος πρός πᾶν ἔργον ἀγαθόν ἐξηρτισμένος» (Β΄ Τιμ. γ' 17). «Οταν ὁ ἀνθρωπος ἀποκτήσει μιά τέτοια ἀρτιότητα, τήν ἐκφράζει στή συνέχεια μέ ἀγαθές καί ἡθικές πράξεις πού φανερώνουν τή γνήσια ἡθικότητά του καί προάγουν τήν ἀνθρώπινη

κοινωνία. Οι πηγές τῆς χριστιανικής Ἡθικῆς βρίσκονται στό μυστήριο τῆς Ἔκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία προσφέρει καί ἐρμηνεύει τήν Ἀγία Γραφή καί τήν Ἱερά Παράδοση. Ἡ Ἀγία Γραφή (Παλαιά καί Καινὴ Διαθήκη) δέν είναι μιά θεωρητική καί συστηματική ἔκθεση τῆς χριστιανικής διδασκαλίας. Ἡ Παλαιά Διαθήκη μᾶς παραπέμπει στόν ἐρχομό τοῦ Μεσσία καί τό Εύαγγέλιο μᾶς δίνει βασικά σημεῖα ἀπό τή θεανθρώπινη ζωή τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Στή ζωή τοῦ Κυρίου μετέχουμε κι ἐμεῖς, ὡς μέλη τοῦ Σώματός Του, τῆς Ἔκκλησίας. Γι' αὐτό καί τό Εύαγγέλιο μόνο στήν Ἐκκλησία τό γνωρίζουμε ἀληθινά. Ἡ Ἐκκλησία χρησιμοποιεῖ τό Εύαγγέλιο καί τό τοπιθετεῖ πάνω στήν Ἀγία Τράπεζα. Ἔδω τελείται τό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας, δηλαδή τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων στή θεία ζωή τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Αὐτό τό μυστήριο τῆς θείας Κοινωνίας παραδίνει διαρκῶς ἡ Ἐκκλησία στούς ἀνθρώπους. Ἡ Παράδοση λοιπόν τῆς Ἐκκλησίας μας είναι ἡ μόνιμη παρουσία τοῦ Χριστοῦ ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους. Ἡ Ἐκκλησία μᾶς προτρέπει νά μορφωθοῦμε ἡθικά, ὅταν μᾶς καλεῖ νά κοινωνήσουμε στή ζωή τοῦ Χριστοῦ μέ τό μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας. Μέ τό χριστιανικό ἥθος ὁ ἀνθρωπος ἐκφράζει τή ζωή τοῦ Κυρίου. "Ἐτσι ἀγαλιάζει μέ ἀγάπη καί σεβασμό ὅλο τόν κόσμο καί ὅλους ἀνεξαίρετα τούς ἀνθρώπους.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Ἐι γάρ τό ζῆν ἡμῖν Χριστός, ἀκολούθως καί ὁ λόγος ἡμῶν περὶ Χριστοῦ ὁφείλει εἶναι, καί ἡ ἔννοια καί πᾶσα πρᾶξις τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ ἡρτήσθαι καί ἡ ψυχὴ ἡμῶν κατ' αὐτόν μεμορφωθῆσθαι» (M. Βασίλειος, P.G. 32, 620 B).
2. «... Ὡστε ἐν ἑκάστῳ γεννᾶσθαι τόν Χριστόν νοητῶς. Καί διά τοῦτο ἡ Ἐκκλησία σπαργά καὶ ὠδίνει μέχρι περ ἄν ὁ Χριστός ἐν ἡμῖν μορφωθῆ γεννηθείς, δπως ἔκαστος τῶν ἀγίων τῷ μετέχειν Χριστοῦ Χριστός γεννηθῆ... οίονει Χριστῶν γεγονότων τῶν κατά μετουσίαν τοῦ Πνεύματος εἰς Χριστόν βεβαπτισμένων» (Μεθόδιος Ὁλύμπου, B.E.P.E.S. 18, 62-63).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Ποιός είναι ὁ σκοπός τῆς χριστιανικῆς Ἡθικῆς; 2) Γιατί τό χριστιανικό ἥθος συνδέεται μέ τό ὄρθρόδοξο δόγμα; 3) Ποιό είναι τό περιεχόμενο τοῦ χριστιανικοῦ ἥθους; 4) Ποιό είναι τό περιεχόμενο τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 κειμένου σου;

3. Η ἀξία τῆς Ἡθικῆς.

Ἡ διαμόρφωση τῶν ἡθικῶν συστημάτων. Τά ἡθικά συστήματα δημι-
ευργήθηκαν ἀπό τίς διαφορετικές ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων γιά τά
ἡθικά προβλήματα. Τά ἡθικά συστήματα διαφέρουν στόν τρόπο τῆς θε-
ωρήσεως τῶν προβλημάτων (κοσμοθεωρία, φιλοσοφία, κοινωνιολογία,
κ.ἄ.) καί στή μεθόδο τῆς ἐργασίας των. Τά διάφορα στάδια στήν ιστορική
πορεία τῶν ἡθικῶν συστημάτων είναι περίπου τά ἔξης:

1. Οἱ προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι καὶ ποιητές (Ὀμηρος, Ἡσίοδος,
Ἀναξίμανδρος, Ἡράκλειτος, κ.ἄ.) δέν ἀσχολήθηκαν συστηματικά μέ
τήν ἡθική. Προσπαθοῦσαν μέ τή βοήθεια τῆς φύσεως νά ἀνακαλύψουν
τήν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτό καὶ ἡσαν προσκολημμένοι στίς ύπερ-
φυσικές καὶ μαγικές δυνάμεις τοῦ κόσμου. Στίς κοινωνικές ὅμως σχέ-
σεις τῶν ἀνθρώπων ἀντιμετώπιζαν ποικίλες συγκρούσεις. Προέρχονταν
ἀπό τίς διαφορετικές ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων γιά τήν ἡθική ζωή καί
συμπεριφορά. Ὡς μόνιμο διαιτητή δέχονταν τή θεά Δίκη, πού ἀπέδιδε
στούς ἀνθρώπους πάντα τό σωστό καὶ τό δίκαιο¹.

2. Ὁ Σωκράτης τοποθέτησε τόν ἀνθρωπο στό κέντρο τῆς φιλοσοφί-
κῆς ἔρευνας. Ἐξύψωσε τήν ἀρετή καὶ τήν ἡθική σέ ἐπιστήμη. Περίφημα
είναι τά ἀποφθέγματά του: «οὔδείς ἐκών κακός», «γνῶθι σαυτόν», «ἔν
οἶδα ὅτι οὐδέν οἶδα»².

3. Ὁ Πλάτων ἀσχολήθηκε μέ τή φιλοσοφική καὶ ἡθική τελείωση τοῦ
ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρωπος ἔχει σκοπό νά μοιάσει μέ τούς θεούς. «Οσον
δυνατόν ἀνθρώπῳ όμοιούσθαι θεῷ». Γιά νά γίνει ὅμως αὐτό πρέπει νά
ἀπορρίψει τόν ύλικό κόσμο (αἰσθήσεις), γιατί ἀποτελεῖ ἐσφαλμένη
μορφή τοῦ ίδεατοῦ κόσμου. Ὁ κόσμος τῶν ίδεων βρίσκεται μακριά ἀπό
τό σῶμα (αἰσθήσεις) πού ἀποτελεῖ τή φυλακή τῆς ψυχῆς. Ὁ ύλικός κό-
σμος είναι ἡ κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος γιά τό βασανιζόμενο ἀνθρωπο. Ὁ
φιλόσοφος είναι ό ἀνθρωπος πού ἐλευθερώθηκε ἀπό ὄλες αὐτές τίς
δεσμεύσεις καὶ ἔτσι ὀλοκληρώθηκε ἡθικά³.

4. Ὁ Ἀριστοτέλης χρησιμοποίησε ώς ἀποκλειστικό κριτήριο τῆς
ἡθικότητας τό λογικό τοῦ ἀνθρώπου. Θεωρεῖται ό πατέρας τῆς λογικῆς.

1. Βλ. «Στοιχεία Φιλοσοφίας» ΟΕΔΒ 1976, σελ. 161-169.

2. Βλ. «Στοιχεία Φιλοσοφίας» σελ. 172-174

3. Βλ. «Στοιχεία Φιλοσοφίας» σελ. 175-181

“Ολη ή ζωή τοῦ ἀνθρώπου κατευθύνεται ἀπό τούς λογικούς συλλογι-
σμούς, τά ἐπιχειρήματα καὶ τίς ἀποδεικτικές προτάσεις⁴.

5. Οι Στωϊκοί φιλόσοφοι δέχονταν τὴν ἀρετὴν ὡς τὸ ὑψιστὸν ἀγαθόν,
πού φέρνει γαλήνην καὶ ἀταραξίαν στὶς ἀνήσυχες ψυχές τῶν ἀνθρώπων.
Ἐγιναν οἱ αὐστηρότεροι ἡθικολόγοι τῆς ἐποχῆς τους καὶ μὲ τὴν ἡθική
ἀρετὴν ἐπιζητοῦσαν τῇ λύτρωση τοῦ ἀνθρώπου⁵.

6. Ὁ ἔβραικής καταγωγῆς Βαρούχ Σπινόζα (1632-1677 μ.Χ.) ἀκολού-
θησε τὶς θεωρίες τῶν Στωϊκῶν καὶ συστηματοποίησε τὶς πανθεϊστικές
δοξασίες τους. (Πανθεϊσμός = ἡ θεωρία πώς ὁ θεός καὶ ὁ κόσμος εἶναι
ἔνα καὶ τό αὐτό).

7. Ἡ ἡθική τοῦ Κάντ στηρίχθηκε στὴν ὠφελιμότητα τοῦ πρακτικοῦ
λόγου στὴ ζωή τοῦ ἀνθρώπου⁶.

8. Τὰ διάφορα συστήματα πού μέ τὶς θεωρίες τους ἐπέδρασαν θετικά
ἢ ἀρνητικά στὴν ἡθική ζωή τῶν ἀνθρώπων (δυϊσμός, ἡδονισμός, ὑλι-
σμός, βιολογισμός, ὑπαρξισμός, κ.ἄ.). Γι' αὐτά θά γίνει λόγος σὲ ἐπό-
μενα κεφάλαια τοῦ βιβλίου.

Σχέσεις τῆς ἡθικῆς μὲ τή Θρησκεία. Ὁ ὄρος «Θρησκεία» χρησιμο-
ποιεῖται σήμερα πρός δήλωση τῶν διαιφόρων θρησκευμάτων καὶ διά-
κρισή τους ἀπό τὴ βιβλική ἀποκάλυψη. Στά θρησκεύματα αὐτά ὁ Θεός
ἀνιχνεύεται καὶ βιώνεται σύμφωνα μέ τὸν τρόπο πού τόν καταλαβαίνει ὁ
ἄνθρωπος. Γι' αὐτό καὶ οἱ παραστάσεις τοῦ Θεοῦ εἶναι βασικά ἀνθρωπο-
κεντρικές καὶ ἀνθρωπομορφικές. Σέ μια τέτοια ἀντίληψη γιά τή Θρη-
σκεία, οἱ θεοί εἶναι συχνά ἀγλῶς προσωποποιήσεις ἀνθρωπίνων ἀρετῶν
καὶ παθῶν.

“Αν χρησιμοποιήσουμε ὅμως ἐδῶ τὸν ὄρο «Θρησκεία» γενικά καὶ χω-
ρίς τὴν παραπάνω διάκριση μποροῦμε νά ἐπισημάνουμε τό ἀκόλουθο
πρόβλημα:

Πολλοί ἐκπρόσωποι τῆς ἡθικῆς ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἡθική βελτίωση
τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ καλυτέρευση τῆς κοινωνίας μπορεῖ νά κατορθω-
θοῦν καὶ χωρίς θρησκευτικό προσανατολισμό. Στὴν περίπτωση αὐτή ἡ
θρησκεία ἀπορροφᾶται ἀπό τὴν ἡθικότητα, πού βασικά ἐνδιαφέρεται νά
ἀποκτήσει ὡς ἀνθρωπος.

‘Η θρησκεία ὅμως ἀναγνωρίζει ὡς ἡθικές ἀξίες μόνον ἐκεῖνες πού

4. Βλ. «Στοιχεῖα Φιλοσοφίας» σελ. 181-188

5. " " σελ. 189-193

6. " " σελ. 47 ἐξ.

ἐκπηγάζουν ἀπό τό Θεό. "Αν ἡ ἡθική ἐπιμένει νά θεωρεῖται ἀνεξάρτητα ἀπό τή θρησκεία, τότε ἔχουμε πλήρη διάσταση ἀνάμεσα στή θρησκεία καὶ τήν ἡθική. Μιά ἡθική αὐτονομημένη ἀπό τή θρησκεία στηρίζεται στή σχετικότητα καὶ δέν εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπό τήν ἀνθρώπινη αὐθαιρεσία καὶ ἀδυναμία. Η θρησκεία ἀντίθετα, προσφέρει ἀπόλυτα καὶ αἰώνια μέτρα πρός τά όποια μπορεῖ ὁ ἀνθρωπος νά κατευθύνει μέ ασφάλεια τή ζωή του.

Σχέσεις τῆς ἡθικῆς μέ τήν ἐπιστήμην. "Ολες οι ἐπιστήμες ξεπήδησαν ἀπό τήν περιοχή τής φιλοσοφίας. Ἀργότερα ὅμως ἀποχωρίστηκαν ἀπό αὐτήν. Η ἐπιστήμη ἀσχολεῖται μέ τήν ἀνακάλυψη καὶ προσφορά τῆς γνώσεως (Μαθηματικά, Φυσική, κ.ά.). Ἀπευθύνεται βασικά στό λογικό καὶ ὅχι στό σύνολο τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου. "Ετοι ἔχουμε ἐπιστήμονες μέ θαυμάσιο μυαλό, ἀλλά μέ χαμηλό ἥ ἀπαράδεκτο ἡθος. Η ἡθική ἐργάζεται μέ ἐπιστημονική μέθοδο, ἀλλά σύγχρονα πρέπει νά βρίσκεται πιὸ πάνω ἀπό τήν ἐπιστήμη. Η ἡθική δέν παρουσιάζει τίς διάφορες ἀρετές καὶ ἀξίες, μόνον ως γνώσεις, ἀλλά προσπαθεῖ νά βοηθήσει τόν ἀνθρωπο νά τίς ζήσει στή ζωή του.

Η ἡθική σχετίζεται μέ τήν κοινωνιολογία, γιατί καὶ οι δυό ἀσχολοῦνται μέ τίς πράξεις καὶ τίς ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνῶ ὅμως ἡ κοινωνιολογία ἀσχολεῖται βασικά μέ τήν περιγραφή καὶ τήν στατιστική τῶν πράξεων, η ἡθική ἐξετάζει καὶ τά βαθύτερα κίνητρα τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς. Η ἡθική σχετίζεται καὶ μέ τήν ἐπιστήμη τοῦ δικαίου. Η νομική ἐπιστήμη δέν ἐξετάζει τήν ἔννοια τοῦ δικαίου, γιατί τή θεωρεῖ ὅτι ὑπάρχει ὄπωσδήποτε. Η ἡθική ὅμως ἐξετάζει τό δίκαιο στή βάση του, στά θεμέλιά του. Δέν περιορίζεται στό δίκαιο πού ἐπικρατεῖ στίς διάφορες κοινωνίες, ἀλλά παρουσιάζει τό δίκαιο στήν ιδανική του μορφή (ιδεῶδες τοῦ δικαίου). Ἐνῶ τό δίκαιο χρησιμοποιεῖ γιά τήν ἐφαρμογή του τόν ἐξαναγκασμό, η ἡθική στηρίζεται ἀποκλειστικά στήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου.

Σχέσεις τῆς φιλοσοφικῆς μέ τή χριστιανική ἡθική. Η φιλοσοφική ἡθική ἐπιδιώκει νά θεμελιώσει τήν πράξη τῆς ζωῆς πάνω στίς διάφορες ἀξίες. Μελετά τήν πράξη ως πρός τή σημασία καὶ τήν ἀξία της καὶ ἔχει ως ἀντικείμενο διάφορα αἰτήματα ἥ ἀξίες. Δέν περιορίζει τίς ἀξίες στή θρησκευτική συμπεριφορά, τή νομιμότητα, τά ἡθη καὶ τά ἔθιμα. Δείχνει στόν ἀνθρωπο τό νόημα καὶ τό μέγεθος τῆς ἐσωτερικής αὐτονομίας του

1. Βλ. Στοιχεῖα Φιλοσοφίας, σελ. 84 ἐξ.

καί παρουσιάζει τήν ήθικότητα ώς αίτημα τῆς Ἰδιας τῆς συνειδήσεως του. Άπο αύτά ἐξάγεται ὅτι ή φιλοσοφική Ἡθική θεωρεῖ ώς ἀποκλειστική πηγή τῆς ήθικότητας τὸν ἄνθρωπο, πού τὸν βοηθεῖ μὲν τὴν ἄνθρωπην νόηση, τὸ συναίσθημα καὶ τὴ βούληση. Βοηθεῖ τὸν ἄνθρωπο νά ἀποκτήσει περισσότερη σαφήνεια γιά τὴν οὐσία τῆς ήθικότητάς του, πού τελικά ὅμως περιορίζεται στὴν ἔξωτερηκή ἀλλαγή τοῦ χαρακτήρα καὶ ἀπευθύνεται τόσο στὸ ἄτομο ὅσο καὶ στὴν κοινωνία ὁλόκληρη.

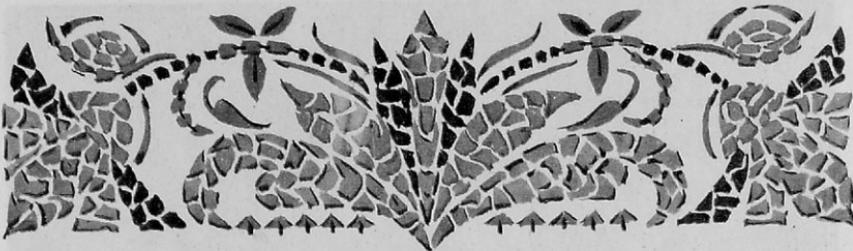
Εὔκολα γίνεται ἀντιληπτὸ ὅτι ή ήθική τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν συστημάτων παρουσιάζει μιά οὐσιαστική διαφοροποίηση ἀπό τὴ χριστιανική Ἡθική. Η ήθική τοῦ Εὐαγγελίου θεμελιώνεται στὸ Θεάνθρωπο Ἰησοῦ Χριστό, πού μέ τῇ ζωῇ Του μεταμορφώνει τὸν ἄνθρωπο στὴν οὐσία του καὶ ὅχι μόνο στὰ ἔξωτερικά χαρακτηριστικά του γνωρίσματα. Η ήθική τοῦ πιστοῦ ἄνθρωπου εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μετοχῆς του στὴ ζωή τοῦ Χριστοῦ. Σ' αὐτό βοηθεῖται ὅχι μόνο μέ ἄνθρωπινα διδακτικά μέσα, ἀλλά μέ τὸ φωτισμό τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Γι' αὐτό τελικά τὸ χριστιανικό ἥθος ἐκφράζεται μέ τὴν κοινωνία τῆς ἀγάπης, πού ἀγκαλίζει ὅλους τούς ἄνθρωπους ἀνεξαίρετα καὶ τὸν καθένα προσωπικά. (Γιά περισσότερα βλ. τὸ κεφάλαιο τοῦ βιβλίου μας «Η ήθική ζωή τοῦ ἄνθρωπου»).

ΚΕΙΜΕΝΑ

«Τοῦτο δέ (ἐννοεῖ ὅτι τέλος τῆς ἡθικῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ γιγνώσκειν τὴν ἀρετὴν) ἐπί μὲν τῶν ἐπιστημῶν συμβαίνει τῶν θεωρητικῶν... τῶν δέ ποιητικῶν ἐπιστημῶν ἔτερον τὸ τέλος τῆς ἐπιστήμης τῆς γνώσεως, οἷον ὑγεία μέν ἰατρικῆς, εὐνομία δέ ἢ τι τοιοῦθ' ἔτερον τῆς πολιτικῆς. Καλόν μέν οὖν καὶ τὸ γνωρίζειν ἔκαστον τῶν καλῶν· οὐ μήν ἀλλά γε περὶ ἀρετῆς οὐ τὸ εἰδέναι τιμιώτατόν τι ἐστίν, ἀλλά τὸ γιγνώσκειν ἐκ τίνων ἐστίν. Οὐ γάρ εἰδέναι βουλόμεθά τι ἐστίν ἀνδρεία, ἀλλ' εἶναι ἀνδρεῖοι, οὐδέ τι ἐστὶ δικαιοσύνη, ἀλλ' εἶναι δίκαιοι, καθάπερ καὶ ὑγιαίνειν μᾶλλον ἡ γιγνώσκειν τί ἐστί τὸ ὑγιαίνειν... (Ἡθικά Εὐδήμεια Ἀριστοτέλους).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Τί σχέση ἔχει ή ήθική μέ τῇ θρησκείᾳ; 2) Μπορεῖ νά εἶναι κανείς ήθικός καὶ νά μήν πιστεύει στό Θεό ἢ νά εἶναι θρησκευτικός χωρίς νά παρουσιάζει στὴ ζωή του ήθικές πράξεις; 3) Τί σχέση ύπάρχει ἀνάμεσα στή φιλοσοφική καὶ τή χριστιανική Ἡθική; 4) Ποιές εἶναι οἱ σχέσεις τῆς ήθικῆς μέ τὴν ἐπιστήμη;

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

I. ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

(Όρθόδοξη χριστιανική θεώρηση).

Α΄ Ο ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

1. Ὁ ἐν Χριστῷ καινός ἄνθρωπος.

Ἡ ἀναζήτηση τοῦ ἀληθινοῦ ἄνθρωπου. Γιά νά προσεγγίσουμε τήν πραγματική φύση τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νά ξεκαθαρίσουμε δυό βασικές ἀλήθειες: Ἡ πρώτη ἀναφέρεται στήν ἐνότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νά βρίσκεται σέ τέτοιες ρίζες, πού νά είναι κοινές γιά ὅλες τίς ὑπάρξεις. Ὄταν ὁ ἔνας ἄνθρωπος βλέπει τόν ἄλλο, νά μπορεῖ νά ἀναγνωρίζει τήν κοινή «περιουσία» καί τήν ἐνότητα τῆς ἀνθρώπινης συγγένειας. Αύτό ὅμως πού είναι ἐνιαίο καί κοινό δέν μπορεῖ κανείς νά τό σφετερίζεται καί νά τό θεωρεῖ ἀποκλειστική περιουσία τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ δεύτερη ἀναφέρεται στήν *ἰσορροπία* πού πρέπει νά ύπάρχει ἀνάμεσα στό «κοινό» καί στό «ἐπί μέρους». Τό «κοινό» είναι ἡ ἀνθρώπινη φύση καί τό «ἐπί μέρους» είναι ἡ διάκριση πολλῶν ἀνθρώπων σέ προσωπικές ὑπάρξεις. Ἡ διάκριση δέ σημαίνει ὁπωσδήποτε καί διαχωρισμό, γιατί ὁ ἄνθρωπος γίνεται προσωπική ὑπαρξη μέ τήν κοινωνία τῆς ἀγάπης του, ἐνώ ὁ διαχωρισμός σημαίνει τή διακοπή τῶν σχέσεων καί τήν ἀποκλειστική διεκδίκηση τοῦ ἀτομικοῦ καί ἐγωιστικοῦ συμφέροντος.

Προβάλλεται ὅμως τό ἐρώτημα: Ἐπικρατοῦν οἱ βασικές αὐτές ἀλήθειες στήν προσωπική ζωή τοῦ ἀνθρώπου καί γενικότερα τῆς ἀνθρώπι-

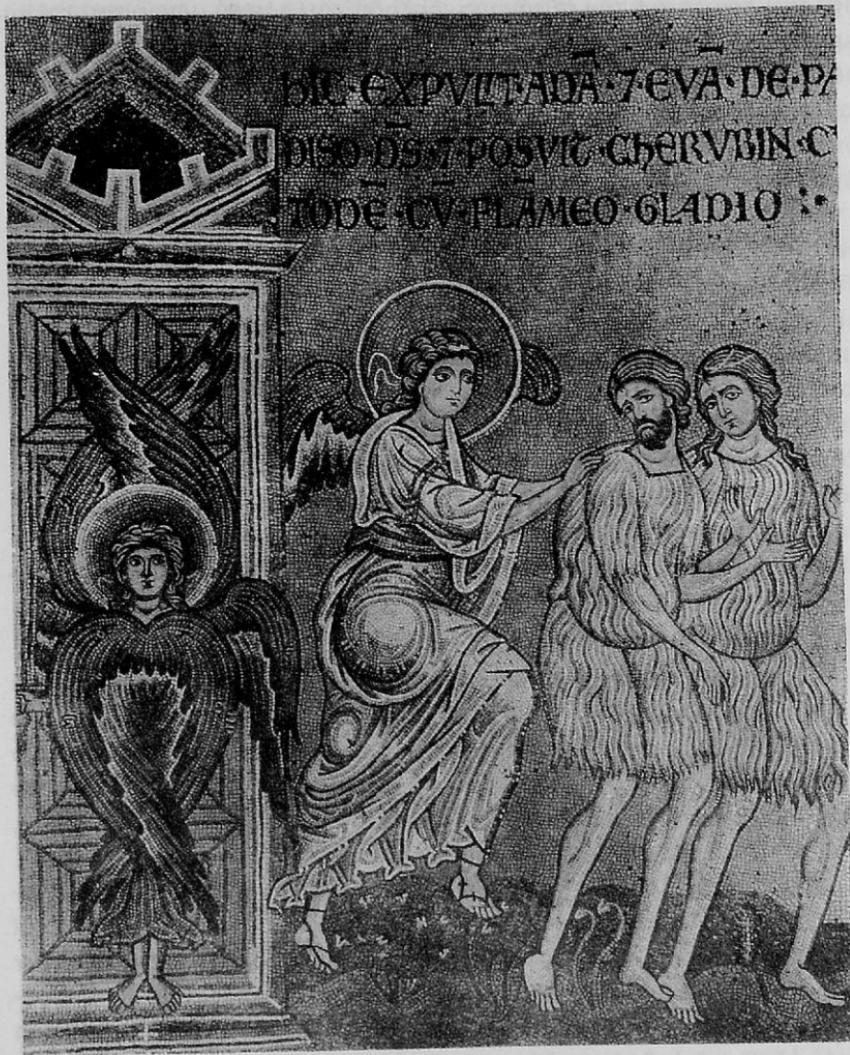
Η πλάση τοῦ Ἀδάμ

Ιη Χρ

‘Η πλάση τοῦ Ἀδάμ. Μικρογραφία τοῦ ἀγιογράφου Πέτρου Βαμπούλη.

νης κοινωνίας; “Ολοι διαπιστώνουμε ότι ή ἀνθρώπινη φύση ἔχει κομματιστεῖ μ’ ἓνα φοβερό καὶ ἀπαράδεκτο τρόπο. Αὐτό δέν το βλέπουμε μόνο στίς κοινωνικές ἢ φυλετικές διακρίσεις. Τό συναντάμε στήν καθημερινή ζωή καὶ διαγωγή τοῦ ἀνθρώπου. Πολύ δύσκολα ό ἄνθρωπος παραδέχεται ότι οἱ ἄλλοι ἀποτελοῦν ἔνα κομμάτι ἀπό τὸν ἐαυτό του. Τούς ἄλλους τούς θεωροῦμε συνήθως ξένους πρός τῇ φύση μας καὶ γι’ αὐτό συχνά μιλᾶμε γιά ὑπανάπτυκτους ἢ ὑπανθρώπους ἢ κτηνανθρώπους. Τό κομμάτιασμα αὐτό δημιουργεῖ στόν ἄνθρωπο μιά φοβερή ἀνασφάλεια γιά τό ἄτομό του. Τό ξεχωρίζει ἀπό τούς ἄλλους καὶ ἐπιζητεῖ τήν ίκανοποίησή του μέ τίς διάφορες μορφές τοῦ ἐγωισμοῦ. Ἀπό ἐδῶ ξεπηδοῦν οἱ ποικίλες συγκρούσεις τοῦ ἄτόμου μέ τό σύνολο (ἀτομοκρατία-καπιταλισμός) καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου μέ τά ἀποκλειστικά δικαιώματα τοῦ ἄτόμου (όλοκρατία-όλοκληρωτικά καθεστώτα-μαρξισμός, κ.ἄ.)

Ο Άδαμ καὶ ἡ Εὔα ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸν Παράδεισο. Μωσαϊκό στὸ Μονρέάλε τῆς Σικελίας (12ος αἰ.).

Ἡ ἄμαρτία τοῦ ἀνθρώπου. Πολλοί ἄνθρωποι δὲν παραδέχονται τὴν ἄμαρτία ως ἀστοχίᾳ τοῦ ἀνθρώπου νά ὀλοκληρώσει τὴν ὑπαρξή του ἀποκλειστικά μέ τίς δικές του δυνάμεις. Αὐτό ὄφειλεται στήν ἐγωιστική συναίσθηση τῆς «ἰσοιθεῖας» πού κατακυριεύει τὸν ἄνθρωπο. Θέλει νά

βλέπει τόν έαυτό του αὐτόνομο, δηλαδή νά ύπάρχει μόνος του και νά φροντίζει μόνο γιά τό ἄτομό του. 'Ο ἄνθρωπος συνήθως ἀρνεῖται τό Θεό, γιατί ἐπιζητεῖ τή δική του ἀποθέωση. 'Ο ἔγωισμός τοῦ ἀνθρώπου φανερώνει τόν ούσιαστικό πυρήνα τῆς ἀμαρτίας. 'Η ἀμαρτία διχάζει τή φύση καί παραμορφώνει τήν ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου. 'Ο ἄνθρωπος παύει νά είναι ἔνα πρόσωπο, γιατί δέν ἐπικοινωνεῖ πιά μέ τό Θεό οὔτε σχετίζεται μέ τούς ἄλλους ἀνθρώπους. 'Η ἀξία τοῦ προσώπου βρίσκεται στό ὅτι ὁ ἄνθρωπος προσφέρει τόν έαυτό του στούς ἄλλους. "Ἄν ὁ ἄνθρωπος ἀρνιέται κάτι τέτοιο, τότε γίνεται ἄτομο, δηλαδή ἔνα κομμάτι ἀπό ὀλόκληρη τήν ἀνθρώπινη φύση πού γαντζώνεται στό ἐγώ του. Προσπαθεῖ νά τό διασώσει μέ τόν ἔγωισμό ἀρνούμενος τό Θεό καί παραμερίζοντας τούς ἄλλους ἀνθρώπους.

'Η διαστροφή τῆς ἀμαρτίας συμπαρασύρει καί τή φύση (ἄνθρωπος-δημιουργία) στήν ἀκαταστασία, ἀνισορροπία καί τή φθορά. Τά διάφορα ἀγαθά ἀντί νά διατηροῦν τόν ἄνθρωπο σπή ζωή, ὅλο καί τόν πλησιάζουν στό θάνατο, γιατί στό τέλος τοῦ ἀνθρώπινου βίου παραμονεύει ὁ θάνατος. *Εἶναι ὁ ἔσχατος ἔχθρος τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον ἐπιφέρει τόν ὄριστικό χωρισμό τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό Θεό.*

‘Η ἀποκατάσταση τοῦ ἀνθρώπου. 'Η ἀποκατάσταση τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἀνθρώπου γίνεται μέ τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ στό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πού ἐνώνει στόν έαυτό Του τό Θεό καί τόν ἀνθρωπο (Θεάνθρωπος) καί μάλιστα κατά τρόπο ἀσύγχυτο, ἀδιαιρετο, ἀτρεπτο καί ἀναλλοίωτο. "Ἔτσι πραγματοποιεῖται ὁ προορισμός τοῦ ἀνθρώπου, πού ἀνυψώνεται στό χῶρο τοῦ Θεοῦ καί ἀποκτά τήν ὑπέρτατη ἀξία του.

'Ο Χριστός δείχνει τό ὑπόδειγμα τοῦ ἀληθινοῦ ἀνθρώπου, γιατί ἀρνεῖται νά ύπάρχει μόνο γιά τόν έαυτό Του. 'Ἐπικοινωνεῖ μέ τό Θεό καί τούς ἀνθρώπους καί προσφέρει ἀδιάκοπα τήν ὑπαρξή Του. Βλέπει τόν έαυτό Του στά πρόσωπα τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Θυσιάζεται καί προσφέρει τή ζωή Του «ὑπέρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς» (Ιω. στ' 51). Αὐτή ἡ εἰκόνα τοῦ ἀληθινοῦ ἀνθρώπου δέν μπορεῖ εύκολα νά γίνει ἀποδεκτή ἀπό τόν ἀνθρωπο ἐκεῖνο, πού βλέπει καί ἀξιολογεῖ τό καθετί παρακινούμενος ἀπό τόν ἔγωισμό καί τό ἀτομικό συμφέρον. 'Ο Κύριος δείχνει ἀκριβῶς τήν ἀντίθετη διαγωγή ἀπό ἐκείνη πού παρουσιάζει ὁ ἀνθρωπος τῆς ἀμαρτίας.

‘Η ὄλοκλήρωση τοῦ ἀνθρώπου. 'Ο ἄνθρωπος ὄλοκληρώνει τό θεῖο

προορισμό του, όταν ένταχθεὶ θεληματικά στή μεγάλη οἰκογένεια τοῦ Θεοῦ, τήν Ἑκκλησία. Ἐδῶ ἀνήκουν ὅλοι οἱ ἀνθρωποι, γιατί ἔχουν συμπεριληφθεὶ στὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, πού φανερώνεται μέ τόν ἐρχομό Του στή γῆ. Ἀπό τόν ᾄδιο φυσικά τόν ἀνθρωπο θά ἐξαρτηθεὶ, ἃν θά ἀποδεχθεὶ ἡ ὅχι τήν καινούργια καί ἀναγεννημένη ζωὴ του, πού βρίσκεται στό μυστήριο τῆς ἀγάπης καί τῆς ἐνότητας, ὅπως τό προσφέρει ὁ Θεός σ' ὀλόκληρο τόν κόσμο.

Ἡ κοινωνία τῆς ἀγάπης εἶναι ὁ καινούργιος καί μοναδικός τρόπος γιά νά ζῇ ἀληθινά ὁ ἀνθρωπος. Ἀν ὁ ἀνθρωπος δεχθεὶ τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, θά ἀρχίσει νά βλέπει τά πάντα μέ διαφορετικά ἀξιολογικά κριτήρια. Δέν μπορεὶ νά βλέπει τόν κόσμο σάν ἔνα μέσο γιά νά συντηρήσει τό ἀτομικό ἐγώ του μέ τή βρώση τῶν ύλικῶν ἀγαθῶν. Ὁ κόσμος ἀντικατοπτρίζει τή δόξα τοῦ Δημιουργοῦ καί βοηθεὶ τόν ἀνθρωπο νά συμμετέχει στήν προσφερόμενη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἄλλοι ἀνθρωποι δέν εἶναι οἱ ἀνταγωνιστές καί οἱ ἔχθροί του, ὅπως συνήθως τούς βλέπει ὁ ἐγωισμός καί τό ἀτομικό συμφέρον. Ἡ ἀγάπη βοηθεὶ τόν ἀνθρωπο νά βλέπει ὅλους τούς ἄλλους ὡς εἰκόνες τοῦ Θεοῦ, παρ' ὅλες τίς ἐλλειψεις καί τίς ἀδυναμίες τους. Ὁ Θεός δέν εἶναι ἀπλῶς μιά ἐξωτερική αὐθεντία, πού ἐπιβάλλεται στόν ἀνθρωπο δυναμικά καί ἀναγκαστικά, ἀλλά χορηγεὶ τό ἐσώτατο μεγαλεῖο στήν ἀνθρώπινη ὕπαρξη.

“Οταν ὁ ἀνθρωπος φτάσει στό σημεῖο νά βλέπει ἔτσι τό Θεό, τόν κόσμο καί τούς ἀνθρώπους, τότε ἔχει ἀρχίσει νά πραγματοποιεὶ καί νά ὀλοκληρώνει τόν προορισμό του. Γι' αὐτό καί ἡ Ἑκκλησία μεταμορφώνει τόν ἀνθρωπο μέ τήν ὑποδειγματική ζωὴ τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ὀλοκλήρωση τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται στή δυνατότητα πού ἔχει νά ἀνυψωθεὶ στό χῶρο τοῦ Θεοῦ καί νά μετάσχει στή ζωὴ Του. Αὐτό ὅμως κατορθώνεται μέ τή θυσία τοῦ ἐγωισμοῦ καί τήν προσφορά τοῦ ἑαυτοῦ του στό Θεό καί τούς ἄλλους ἀνθρώπους.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «... Καὶ γάρ διά τόν καινόν ἀνθρώπουν ἀνθρώπουν φύσις συνέστη τό ἐξ ἀρχῆς· καὶ νοῦς καὶ ἐπιθυμία πρός ἐκεῖνον κατεσκευάσθη· καὶ λογισμόν ἐλάβομεν, ἵνα τόν Χριστόν γινώσκωμεν, ἐπιθυμίαν, ἵνα πρός ἐκεῖνον τρέχωμεν, μνήμην ἔσχομεν, ἵν’ ἐκεῖνον φέρωμεν, ἐπεί καὶ δημιουργημένοις αὐτός ἀρχέτυπος ἦν· Οὐ γάρ δι παλαιός τοῦ καινοῦ, ἀλλ’ δι νέος Ἀδάμ τοῦ παλαιοῦ παράδειγμα» (N. Καβάσιλας, P.G. 150, 680).

2. «Καί διά τοῦτο ἡ Ἐκκλησία σπαργᾶ καὶ ὀδίνει μέχρι περ ἄν ὁ Χριστός ἐν ἡμῖν μορφωθῆ γεννηθείς, ὅπως ἔκαστος τῶν ἀγίων τῷ μετέχειν Χριστοῦ, Χριστός γεννηθῇ» (*Μεθόδιος Ὁλύμπου, P.G. 18, 149*).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1) Ποιός εἶναι ὁ πυρήνας τῆς ἀμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου; 2) Πῶς πραγματοποιεῖται ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἀνθρώπου; 3) Τί πρέπει νά γνωρίζουμε για νά ἀναζητήσουμε τὸν ἀληθινό ἀνθρωπό; 4) Πῶς πραγματοποιεῖται ἡ ὄλοκλήρωση τοῦ ἀνθρώπου;

2. Ἡ ἡθική ζωή τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἡθική τελειότητα. Ὄπως εἰδαμε, τὸ ἥθος τοῦ Χριστοῦ βρίσκεται στήν κοινωνίᾳ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐνότητας, ὅπως ἀποκαλύπτεται στὸ μυστήριο τῆς Ἀγίας Τριάδος. Ἡ πρωταρχική καὶ πραγματική ἐρμηνεία τῆς ἀγάπης φανερώνεται στήν ἀρχιερατική προσευχή τοῦ Κυρίου (Ἰω. Ιζ' 1-26). Εἶναι τό πρῶτο εὐαγγελικό ἀνάγνωσμα, πού διαβάζεται τό βράδυ τῆς Μεγάλης Πέμπτης στήν Ἀκολουθία τῶν Παθῶν. Ὁ Χριστός ἀπό ἀγάπη προσφέρει τὴ θυσία τοῦ ἑαυτοῦ Του γιά νά ἐνώσει τὸν κόσμο μέ τὸν οὐράνιο Πατέρα Του. Ἀπό Αὐτόν ζητεῖ νά εἶναι ὅλοι οἱ ἀνθρωποὶ ἐνωμένοι, «καθὼς ἡμεῖς ἐν ἐσμεν, ἐγώ ἐν αὐτοῖς καὶ σύ ἐν ἐμοί, ἵνα ὡσι τετελειωμένοι εἰς ἐν» (Ἰω. Ιζ' 23). Ἡ ἡθική τελειότητα τοῦ Κυρίου ἀποκαλύπτει ὅτι εἶναι οὐσιαστικά καὶ ἀδιάσπαστα ὡς Θεός ἐνωμένος μέ τὸν οὐράνιο Πατέρα. Ἐνώνει ὅμως τὴ θεία ζωή Του μέ τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ ἔτσι ἀναγνωρίζει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὡς πραγματικά ἀδέλφια Του. Γιά νά ζήσουν τὰ ἀδέλφια Του, πεθαίνει Αὔτος. Ἡ σταυρική θυσία ἀποτελεῖ τὴν ἀποκορύφωση τῆς ἀγάπης Του, ἀπ' ὅπου ἐκπηγάζει ἡ ἀληθινή καὶ τέλεια ἡθικότητα.

Ἡ ἡθική τοῦ Εὐαγγελίου. Οἱ βασικές ἀρχές τῆς εὐαγγελικῆς ἡθικῆς ἐκπηγάζουν ἀπό τὸ ἥθος τοῦ Χριστοῦ. Συνοψίζονται δέ ὡς ἔξῆς:

1. Ἡ εὐαγγελική ἡθική προσφέρει τὸ νέο τρόπο τῆς ζωῆς καὶ τῆς ύπαρξεως. Μέ τὴν ἀγάπη καὶ τὴ θυσία ὁ Κύριος ἀπαρνιέται τὸν ἑαυτό Του καὶ φροντίζει μόνο γιά τὴν προκοπή καὶ τὴ σωτηρία τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἐκεῖνος πού ἀκολουθεῖ αὐτή τὴν ἡθική ἐργάζεται πάντοτε

γιά τήν πρόοδο τῶν συνανθρώπων του θυσιάζοντας ὅταν χρειάζεται τό
ἐγώ καὶ τὰ συμφέροντά του καὶ προσφέροντας τήν ἔμπρακτη ἀγάπη
του.

2. Ἡ εὐαγγελική ἡθική ζητεῖ τήν μετάνοια καὶ τήν ταπείνωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θυσία τοῦ ἐγώ εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τήν ἄσκηση τῆς ἀγάπης. Πρέπει ό ἀνθρωπος νά φωτιστεῖ ἀπό τό Θεό γιά νά καταλάβει ὅτι μόνος του εἶναι ἀνεπαρκής καὶ ἐλλιπής, δόσοδήποτε πετυχημένος καὶ εύτυχης καὶ ἄν εἶναι. Γ' αύτό καὶ ό Χριστός ζητοῦσε πάντοτε τήν μετάνοια τοῦ ἀνθρώπου. Αύτός πού μετανοεῖ ἀρνιέται τούς περιορισμούς τῆς ἀτομικής φύσεως του καὶ εἶναι πιά ἐλεύθερος νά ἀγαπᾷ τό Θεό καὶ τούς ἄλλους ἀνθρώπους.

3. Ἡ εὐαγγελική χαρίζει τήν ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου. Ὁποιος μετανοεῖ ἀναγεννᾶται πραγματικά, γιατί ὁδηγεῖται στό μυστήριο τοῦ Ἀγίου Βαπτίσματος καὶ τοῦ Χρίσματος, όπου τό "Ἄγιο Πνεῦμα ξανασυνδέει τόν ἀνθρωπο μέ τήν πηγή τῆς ζωῆς, τό Θεό. Ἡ ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου μεταμορφώνει ριζικά τήν ὑπαρξη καὶ ἔτσι τά ἡθικά ἔργα ἔχουν ώς σκοπό τή δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ τή σωτηρία ὄλου τοῦ κόσμου.

4. Ἡ εὐαγγελική ἡθική ἔχει ἐκκλησιαστικό καὶ λειτουργικό χαρακτήρα. Αύτό σημαίνει ὅτι ἡ ἡθική τελείωση τοῦ ἀνθρώπου πραγματοποιεῖται μέ τήν κοινωνία του στήν ἐνότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων. "Ἄν ἔνας ἀνθρωπος χαρακτηρίζει τόν ἔαυτό του «ἡθικό», ἀλλά τόν ξεχωρίζει ἀπό ἔναν ἄλλο ἀμαρτωλό ἢ διεφθαρμένο, σημαίνει ὅτι μέ τήν «ἀρετή» του συνεχίζει τόν τεμαχισμό τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Ἡ διάσπαση ὅμως ξέρουμε, πώς εἶναι ἔργο τοῦ σατανᾶ καὶ τῆς ἀμαρτίας. Ἡ πραγματική ἀρετή φανερώνεται στό χῶρο ἐκεῖνο, όπου ἐνώνονται ὅλοι οἱ ἀνθρωποι στό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ὁ λειτουργικός χῶρος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀρετή ἐδῶ εἶναι πραγματικά λειτουργική, γιατί παρουσιάζεται ώς ἔργο τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, πού ἔχει συναχθεῖ γιά νά φανερώσει μιά καινούργια πραγματικότητα: ὅτι δηλαδή ὁ Χριστός κατέλυσε μέ τή θυσία Του τίς δυνάμεις τοῦ σατανᾶ καὶ τῆς ἀμαρτίας, πού κρατοῦσαν τούς ἀνθρώπους χωρισμένους καὶ ἀπομονωμένους. Τώρα οἱ ἀνθρωποι γίνονται ἡθικοί, γιατί ἀπολαμβάνουν τήν ἀγάπη καὶ τήν ἐνότητα πού ὑπάρχει ἀνάμεσά τους.

Σχέσεις τῆς εὐαγγελικῆς μέ τήν κατά κόσμον ἡθική. Οἱ ἡθικές ἀρχές

τοῦ Εύαγγελίου παραξενεύουν συνήθως τόν ἄνθρωπο, γιατί δέ βλέπει νά ἐφαρμόζονται εὕκολα στήν ἀνθρώπινη κοινωνία. Παρουσιάζονται μπροστά του δύσκολα ἐμπόδια, πού προέρχονται ἀπό τόν ἑαυτό του καί τό κοινωνικό περιβάλλον. Πολλές φορές μάλιστα πιστεύει ὅτι ή εύαγγελική ἡθική δέν μπορεῖ νά ἐφαρμοστεῖ στήν ἀνθρώπινη ζωή. Συνέπεια αὐτῆς τῆς ἀντιλήψεως εἶναι ή προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νά προβάλλει μιάν ἡθικότητα, ὥπως τή χρειάζεται καί τή ζητεῖ ή ἀνθρώπινη κοινωνία. Εἶναι αὐτό πού ὄνομάζουμε «κατά κόσμον» ἡθική.

Ἡ εὐαγγελική ἡθική σχετίζεται σωστά μέ τήν κατά κόσμον ἡθική, ὅταν παρουσιάζει τήν ἀνεπάρκειά της καί ὅχι, ὅταν προσαρμόζεται ἢ συνθηκολογεῖ μέ τίς διάφορες μορφές τῆς κοινωνικῆς ἡθικῆς. Οἱ ύποδείξεις τοῦ Εύαγγελίου δέν ἔχουν σκοπό τήν ἀπόρριψη ἢ τήν ἔξουθένωση τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά τήν προσφορά τῆς αὐθεντικῆς Ἀλήθειας, ἀπ' ὅπου πρέπει νά τροφοδοτεῖται ή εὐεργετική καί δημιουργική ἡθικότητα.

Στά έξῆς βασικά σημεῖα τό Εύαγγέλιο βοηθεῖ τήν κατά κόσμον ἡθική νά βρεῖ τήν πληρότητα καί δημιουργικότητά της:

1. Ἡ ἡθικότητα περιλαμβάνει ὄλόκληρη τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη καί ὅχι μόνο τήν ἔξωτερηκή καί ἐπιφανειακή πράξη τοῦ ἀνθρώπου. Μιά ἡθική, πού περιορίζεται στά συμβατικά ὅρια τῶν κοινωνικῶν ὑποχρεώσεων καί καθηκόντων δέν μπορεῖ νά φτάσει στά βαθύτερα κίνητρα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά φαίνεται ἔξωτερηκά ὡς «ἡθικός», ἐνῶ στό ἔσωτερικό του ἵσως νά εἶναι γεμάτος ἀπό κάθε εἴδους ἀμαρτία.

2. Ἡ ἡθικότητα δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς αὐτονομίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ αὐτόνομος ἄνθρωπος ἐμπιστεύεται μόνο στόν ἑαυτό του καί σέ κανέναν ἄλλον. Ἡ ἀνθρωπιά ὅμως εἶναι ἔκφραση τῆς ἀγάπης καί τῆς προσωπικῆς σχέσεως τοῦ καθενός μέ τό Θεό καί τούς ἄλλους ἀνθρώπους.

3. Ἡ ἡθικότητα τελικά εἶναι ή μόνιμη κατάσταση τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἀνιδιοτέλειας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος δέ γίνεται ἡθικός μ' ἔναν ἄμεσο ἢ ἔμμεσο καταναγκασμό. Ἡ ἡθικότητα δέν μπορεῖ νά ρυθμίζεται ἀποκλειστικά ἀπό ὄρισμένους κανόνες, πού ἔχουν μάλιστα νομικό (δικανικό) χαρακτήρα. Ἡ συμβατικότητα στήν κοινωνική ἡθική δέ βοηθεῖ στήν ἔσωτερηκή καί ψυχική καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντίθετα ὁ ἄνθρωπος γίνεται πραγματιστής, γιατί ἀποβλέπει στά πρακτικά καί ὡφέλιμα ἀποτελέσματα τῶν ἡθικῶν πράξεων. Ὁ ἄνθρωπος ύπολογίζει τήν ἡθικότητα, ἐπειδή ίκανοποιεῖ τίς ἴδιοτελεῖς ἐπιθυμίες του. Ἡ ἐλευ-

θερία ὅμως τοῦ Εὐαγγελίου ἀποδεσμεύει τὸν ἄνθρωπο ἀπ' ὅλα τὰ συμφέροντα καὶ τίς ἐπιδιώξεις καὶ τὸν τροφοδοτεῖ μὲ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀγάπη, πού ζωντανεύουν καὶ ὀλοκληρώνουν τὴν ἄνθρωπινη ὑπαρξη.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

«Οὐκ ἐν σχήματι καὶ τύποις ἔξωτέροις ἡ ἀλλοίωσις τῶν χριστιανῶν ὑπάρχει... ἐν γάρ τῇ τοῦ νοός ἀνακαινώσει καὶ τῇ τῶν λογισμῶν εἰρήνῃ καὶ τῇ τοῦ Κυρίου ἀγάπῃ καὶ οὐρανίῳ ἔρωτι ἡ καινὴ κτίσις τῶν χριστιανῶν πάντων ἀνθρώπων τοῦ κόσμου διαφέρει. Διό καὶ ἡ ἔλευσις τοῦ Κυρίου γέγονε» ("Αγ. Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος").

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1) Ἀπαρίθμησε τίς βασικές ἀρχές τῆς εὐαγγελικῆς ἡθικῆς; 2) Γιατί ἡ ἡθική τοῦ Εὐαγγελίου ἔχει λειτουργικό χαρακτήρα; 3) Σέ ποιά σημεῖα βοηθεῖ τό Εὐαγγέλιο τὴν κατά κόσμον ἡθική; 4) Πῶς φανερώνεται ἡ ἡθική τελειότητα τοῦ Χριστοῦ;

3. Ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ.

Τί εἶναι γενικά ὁ νόμος. Ἡ ἔννοια τοῦ νόμου εἶναι εύρυτατη καὶ περιλαμβάνει ὅλους τούς κανόνες, πού ρυθμίζουν τὴν πορεία τῆς φυσικῆς δημιουργίας καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. "Ετσι ἔχουμε τό φυσικό καὶ ἡθικό νόμο. Φυσικός νόμος εἶναι ἐκεῖνος, πού ρυθμίζει τὴν πορεία τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ λειτουργεῖ στό χῶρο τῆς φυσικῆς νομοτέλειας. 'Ο φυσικός νόμος χρησιμεύει καὶ ώς μέσο, πού παραπέμπει τὸν ἄνθρωπο στό Θεό Δημιουργό. Σ' αὐτή τὴν περίπτωση ὁ φυσικός νόμος συνδέεται καὶ μέ τὸν ἡθικό νόμο, πού διακρίνεται: α) στόν ἐμφυτο ἄγραφο ἡθικό νόμο, β) στό γραπτό ἀνθρώπινο νόμο καὶ γ) στό θεῖο νόμο τῆς 'Αποκαλύψεως. 'Ο ἐμφυτος ἡθικός νόμος ἔχει διοθεῖ στὴν ἀνθρώπινη φύση ώς νόμος τῆς συνειδήσεως καὶ ἐλευθερίας, πού προτρέπει στό ἀγαθό καὶ ἀποτρέπει ἀπό τό κακό. 'Ο γραπτός ἀνθρώπινος νόμος εἶναι ὀλόκληρη νομοθεσία, πού ἐκπηγάζει ἀπό τὴν πολιτιστική ἐμπειρία, τά ἥθη καὶ τά ἔθιμα τοῦ ἀνθρώπου. 'Ο θεῖος νόμος εἶναι ἐκεῖνος, πού

φανερώνει ό Θεός μέ τήν ἀποκάλυψή Του στήν Παλαιά καί τήν Καινή Διαθήκη.

Φυσικός καί ἀνθρώπινος ἡθικός νόμος. Ὁ φυσικός νόμος βεβαιώνεται καί ἀπό τήν Ἀγία Γραφή, ὅταν λέγει ό Ἀπ. Παῦλος ὅτι ό νόμος εἶναι γραμμένος στίς καρδιές τῶν εἰδωλολατρῶν (Ρωμ. β' 14-16).

Ἡ Ἑκκλησία δέχεται τό φυσικό νόμο, γιατί βλέπει τόν ἀνθρωπο καί μετά τήν ἀμαρτία του ώς δημιούργημα τοῦ Θεοῦ, πού φέρει μέσα του «τά σπέρματα τοῦ θείου Λόγου». Εἶναι πολύ χαρακτηριστική αὐτή ἡ διαπίστωση σ' ἔνα τροπάριο ἀπό τήν νεκρώσιμη ἀκολουθία πού λέγει: «Εἰκὼν είμι τῆς ἀρρήτου δόξης Σου, εὶ καί στύγματα φέρω πταισμάτων...».

Ὁ ἀνθρώπινος ἡθικός νόμος εἶναι ἀπαραίτητος γιά τήν στοιχειώδη ὄργανωση τῆς κοινωνίας. Προσπαθεῖ νά ρυθμίσει δίκαια καί ἀρμονικά τήν τάξη καί τήν κοινωνική διαβίωση τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἀνθρώπινοι ὅμως νόμοι δέν μποροῦν νά διεκδικήσουν ἀπόλυτο κύρος καί ἀμετάθετη σταθερότητα. Ὅσο πιό σύνθετη γίνεται ἡ κοινωνική ζωή τοῦ ἀνθρώπου, τόσο πιο δύσκολη παρουσιάζεται ἡ ρύθμιση τῆς τάξεως μέ τούς νόμους. Παρ' ὅλες τίς δυσκολίες ἀποβλέπει στό καλό τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Διατηρεῖ τήν ἡθική τάξη στήν κοινωνία. Ἀποδίει δικαιοσύνη σε περιπτώσεις ἀδικίας, ἐγκληματικότητας, ἀνηθικότητας, κ.ἄ. Περιορίζει τό κακό καί ἐπαγρυπνεῖ γιά τήν διάπραξη τοῦ καλοῦ. Ἀποδίει τήν ίσότητα καί τή δικαιοσύνη χωρίς διακρίσεις (φυλετικές, ταξικές) καί μεροληψία.

Τό κακό καί ό νόμος. Μέ τήν εἰσοδο τῆς ἀμαρτίας στόν κόσμο ἔχουμε τίς διάφορες συγκρούσεις ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους. Ἡ ἀκαταστασία αὐτή φαίνεται καί στήν ποικιλία τῶν νόμων, πού σ' ὁρισμένες περιπτώσεις ὁ ἔνας ἀναιρεῖ τόν ἄλλο ἢ ἔνας μεταγενέστερος συμπληρώνει τόν προηγούμενο. Οἱ συγκρούσεις αὐτές προέρχονται ἀπό τό διαχωρισμό τῶν ἀνθρώπων, πού ἀντιλαμβάνονται τόν κόσμο καί τά προβλήματά του πολύ διαφορετικά.

“Οταν ό Ἀπ. Παῦλος ὅμιλει γιά τό νόμο, ὑπενθυμίζει τό γεγονός τῆς παρακοής καί τῆς ἀμαρτίας. Ὁ νόμος εἶναι ό καθρέφτης τῆς ἡθικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ρίχνει φῶς στίς παραβάσεις καί τίς παρανομες πράξεις τοῦ ἀνθρώπου. Γ' αὐτό καί ό Ἀπ. Παῦλος ὑπογραμμίζει ὅτι ὁ ἐνάρετος ἀνθρώπος δέν χρειάζεται στή ζωή του τό νόμο.

‘Ο ἀνθρώπινος ἡθικός νόμος φροντίζει νά ἐπιβληθεῖ μέ ἔξωτερικά

ΣΤΙΓΝΟΝΟΜΟΣ ΛΑΜΠΕΔΟΘΗ ΗΧΑΡΙΓ

Ο ΡΩΦΙΚΗ
ΛΙΛΙΟΥ
G. H. G.

ΚΑΙ ΗΛΛΗΘΕΙΑ ΛΑΙΨ ΧΥΓΕΙΕΝΤΟ:

Ο Μωυσῆς παραλαμβάνει τὸ Νόμο. Μικρογραφία ἀπὸ Τετραευάγγελο
τῆς 'Ι. Μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἀγίου "Ορους (13ος αἰ.).

Ιστορικό μουσείο της Αθήνας - Εθνική Λαογραφική Συλλογή

μέσα, γι' αύτό καί δέν είναι άπαραίτητη ή έσωτερική συγκατάθεση τοῦ ἀνθρώπου. Ὁργανώνει καὶ διαμορφώνει τῇ ζωῇ μέ βάση τά λογικά ἐπιχειρήματα καὶ τά οἰκονομικά συμφέροντα. Ἡ σκέψη τοῦ νομοθέτη προσφέρεται συνήθως ἀφηρημένα καὶ θεωρητικά καὶ λείπει ή ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μέ τό πρόσωπο τοῦ νομοθέτη.

‘Η ἀποκάλυψη τοῦ Νόμου στήν Παλαιά Διαθήκη. Ὁ Θεός ἐκφράζει στὸ Δεκάλογο τὴν προσωπική φροντίδα Του γιά τή ζωή καὶ τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Πρίν ό Θεός ζητήσει τή συμμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου στήν ἀγάπη Του, τὸν διαβεβαιώνει ὅτι πρῶτα Αὔτός τὸν ἔχει ἀγαπῆσει καὶ τὸν ἔχει κάνει πραγματικό παιδί Του. Ὁ Θεός προσφέρει στὸν κόσμο τὸ Μονογενῆ Υἱό Του γιά τή σωτηρία ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτό καὶ ζητεῖ ἀπό τὸν καθένα ἀπόλυτη ἀγάπη, ἐμπιστοσύνη καὶ ύπακοή.

Ἡ ἔξιδος τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπό τὴν Αἴγυπτο προεικονίζει τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τὴν ἀμαρτίᾳ καὶ τό θάνατο, ὅπως προσφέρεται ἀπό τὸν Ἰησοῦ Χριστό. Ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ στὸ ὄρος Σινᾶ παραπέμπει στὸ μυστήριο τῆς Σαρκώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ συμφωνία τοῦ Θεοῦ μέ τούς Ἰσραηλίτες ἔκλεισε μέ μιά συμβολική πράξη. Ὁ Μωυσῆς ράντισε τό θυσιαστήριο μέ αἷμα ἀπό θυσία μόσχων. Τό αἷμα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης προεικονίζει τὴν Καινή Διαθήκη, πού προσφέρεται καὶ ἐπισφραγίζεται μέ τό Αἷμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἡ τήρηση τοῦ Νόμου ἀπό τούς Ἰσραηλίτες ἔπρεπε νά φανερώνει τή ζωντανή παρουσία τοῦ Θεοῦ ἀνάμεσά τους. Ἡ ἐφαρμογή τοῦ νόμου δέν μποροῦσε νά είναι μιά ἔξωτερική συμμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου σέ ὄρισμένους κανόνες, πού ἀπέβλεπαν μόνο στὴν κοινωνική εὐταξία ἢ τὴν ἀπόκτηση ὄρισμένων ἡθικῶν ἀρετῶν. Ἡ συναίσθηση τοῦ Ἰσραηλίτη ὅτι ὁ Θεός τὸν φροντίζει, τὸν προετοίμαζε γιά τὴν ὑπόδοχή τοῦ Μεσσία. Ἡ ὀλοκλήρωση τῆς προσωπικῆς κοινωνίας τοῦ Θεοῦ μέ τὸν ἀνθρωπὸ πραγματοποιεῖται στὴν Καινή Διαθήκη. «“Ωστε ὁ νόμος παιδαγωγός ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν» (Γαλ. γ' 24).

‘Ο νόμος τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ ύπερτατη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ στὸν ἀνθρωπὸ φανερώνεται στὸ Θεάνθρωπο Ἰησοῦ Χριστό. Δείχνει τὴν ἀπειρηθεία ἀγάπη Του, ὅταν πεθαίνει γιά νά προσφέρει στούς ἀνθρώπους τὴν ἀληθινή καὶ αἰώνια ζωὴ Του. Γι' αὐτό καὶ ἡ ἀγάπη ἀποτελεῖ τό Α καὶ τό Ω τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου. Στήν ἐντολή τῆς ἀγάπης «ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται» (Ματθ' κβ' 40), γιατί «ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ

Θεοῦ ἐστι καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεός ἐν αὐτῷ» (Α΄ Ἰω. δ' 7.16). Ὁ νόμος τοῦ Εὐαγγελίου ὀλοκληρώνεται, ὅταν ὁ Κύριος προσφέρει τό Σῶμα καὶ τό Λίμα Του στούς ἀνθρώπους. «‘Ο τράγων μου τίνι σάρκα καὶ πίνων μου τό Λίμα ἐν ἐμοὶ μένει, κάγω ἐν αὐτῷ» (Ἰω. στ' 56). “Οποιος κοινωνεῖ στό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἐκφράζει τήν ἀγάπη του στό Θεὸν καὶ παίρνει τήν ζωή τοῦ Χριστοῦ μέσα του. Μ' αὐτό τόν τρόπο πραγματοποιεῖ τό θεῖο προορισμό του καὶ ὀλοκληρώνει στό ἀκέραιο τό νόμο τοῦ Εὐαγγελίου.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «“Οτι αὕτη ἡ διαθήκη μου, ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετά τάς ἡμέρας ἐκείνας, φησί Κύριος· ὁ διδούς δώσω νόμους εἰς τήν διάνοιαν αὐτῶν καὶ ἐπί ταῖς καρδίαις αὐτῶν γράψω αὐτούς· καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν καὶ αὐτοί ἔσονταί μοι εἰς λαόν” (Ιερ. λη' 33).
2. «“Οταν γάρ ἔθη τά μή νόμον ἔχοντα φύσει τά τοῦ νόμου ποιῆ, οὗτοι νόμοι μή ἔχοντες ἔαυτοῖς εἰσὶ νόμοις· οἵτινες ἐνδείκνυνται τό ἔργον τοῦ νόμου γραπτόν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων ἡ καὶ ἀπολογουμένων ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ Θεός τά κρυπτά τῶν ἀνθρώπων κατά τό Εὐαγγέλιόν μου διά Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Ρωμ. β' 14-16).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Γιατί ὁ φυσικός ἀνθρώπινος νόμος εἶναι ἀπαραίτητος; 2) Ποιά εἶναι τά κύρια γνωρίσματα τοῦ ἀνθρώπινου ἡθικοῦ νόμου; 3) Ποιό εἶναι τό περιεχόμενο τοῦ νόμου στήν Παλαιά Διαθήκη; 4) Τί προσφέρει ὁ νόμος τῆς Καινῆς Διαθήκης στόν ἀνθρώπο;

Β' Η ΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΘΕΟ

1. Ή συνείδηση.

"Εννοια καὶ εἰδη τῆς συνειδήσεως. Συνείδηση ὀνομάζουμε τὴν ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νά ἀποκτᾶ ἐπίγνωση τῆς ὑπάρξεώς του καὶ νά ἀξιολογεῖ θετικά ἡ ἀρνητικά τίς διάφορες πράξεις του μέ βάση τά πνευματικά καὶ ἡθικά του κριτήρια.

Διακρίνονται τά ἔξης εἰδη:

1. Ή συνείδηση στήν ψυχολογία: Είναι οἱ διάφορες ψυχικές ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου σέ μιάν ὄρισμένη στιγμή καὶ ἡ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νά γνωρίζει τίς ποικίλες ψυχικές ἐκδηλώσεις καὶ ἀντιδράσεις. Στίς ψυχικές λειτουργίες ύπαγονται οἱ γνωστικές, συναισθηματικές καὶ βουλητικές ἰκανότητες τοῦ ἀνθρώπου.

2. Ή συνείδηση στήν ἡθική. Μέ τὴν ἡθική συνείδηση ὁ ἀνθρωπος είναι σέ θέση μέ τή βοήθεια τῶν ἡθικῶν κριτηρίων του νά ἐλέγχει καὶ νά ἀξιολογεῖ θετικά ἡ ἀρνητικά τίς διάφορες πράξεις του.

3. Ή συνείδηση στή θρησκεία. Ό ἀνθρωπος αἰσθάνεται μέ ὅλες τίς δυνάμεις του (νοῦς, φρόνημα, βούληση) τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ, πού ταυτίζεται μέ τή φωνή τῆς συνειδήσεως. «Βροτοῖς ἄπασιν ἡ συνείδησις θεός» (Μένανδρος).

'Εμφάνιση καὶ λειτουργία τῆς συνειδήσεως. Ή συνείδηση ἐμφανίζεται πρίν ἀπό τή συγκεκριμένη πράξη καὶ μετά ἀπό αὐτήν. Συνήθως γίνεται λόγος γιά τὴν προτρεπτική ἡ ἀποτρεπτική συνείδηση. Δηλαδή η συνείδηση κατευθύνει τὸν ἀγώνα πού γίνεται στό ἐσωτερικό τοῦ ἀν-

θρώπου. Μέ βάση τόν ḥθικό νόμο εξετάζει τήν πράξη πού πρόκειται νά γίνει. "Αν τήν κρίνει θετικά, τότε προτρέπει τόν ἄνθρωπο νά τήν πραγματοποιήσει. "Αν ὅμως εἶναι ἀρνητική, τότε τόν ἀποτρέπει ἀπό τή διάπραξη της.

Ἐκεῖ ὅμως πού ἐμφανίζεται ἡ συνείδηση σ' ὅλη τῆς τήν πληρότητα εἶναι ἡ στιγμή πού ἐλέγχει τόν ἄνθρωπο μετά τήν τέλεση τῆς πράξεως. Εἶναι ἡ ἐπιδοκιμαστική ἡ ἀποδοκιμαστική μορφή τῆς συνείδήσεως. "Αν ἡ πράξη ἦταν ḥθική καί θεάρεστη, τότε ἡ ἐπιδοκιμάζουσα καί βραβεύουσα συνείδηση χαρίζει στόν ἄνθρωπο ψυχική γαλήνη καί ίκανοποίηση. "Αν ἡ πράξη ἦταν ἀρνητική καί ἀντίθετη μέ τό νόμο τοῦ Θεοῦ, τότε ἔχουμε τό βαρύτατο ἐλεγχο καί τίς φοβερές τύψεις τῆς συνείδήσεως. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνείδήσεως βρίσκουμε στήν περίπτωση τοῦ Καΐν (Γέν. δ' 9 ἔξ). Ὁ ἐλεγχος τῆς συνείδήσεως ἐμφανίζεται σ' ὅλη τήν ισχύ του μετά τό φόνο καί δέν μπορεῖ νά ἔξαλειφθεῖ μέ τή μεγαλύτερη τιμωρία. Γι' αὐτό καί ὁ Θεός δέν ἐπιτρέπει τό θάνατο τοῦ Καΐν, παρ' ὅλο πού ὁ ἴδιος τό ζήτησε. Τόν βοηθεῖ μέ τό διαρκή ἐλεγχο νά φτάσει στήν ἀφύπνιση τῆς συνείδήσεως. Νά καταλάβει δηλαδή τήν ἀπουσία τοῦ "Ἄβελ καί νά αἰσθανθεῖ τήν ἀπαίσια πράξη τοῦ φόνου.

Γνωρίσματα τῆς ḥθικῆς συνείδήσεως.

1. Αύτός πού μιλεῖ καί ἐλέγχει μέ τή συνείδηση παραμένει συνήθως ἄγνωστος στόν ἄνθρωπο. Στή θρησκευτική συνείδηση αύτός πού μιλεῖ εἶναι ὁ Θεός.

2. Ὁ ἐλεγχος τῆς συνείδήσεως δέν ἔξαφανίζεται όριστικά παρ' ὅλες τίς προσπάθειες τοῦ ἄνθρωπου νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό αὐτόν.

3. Ὁ ἐλεγχος γίνεται περισσότερο ἐνοχλητικός καί ἀπειλητικός, ὅταν ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται μόνος του. Μετά ἀπό μιά κακή πράξη ἐπιζητεῖ νά βρίσκεται μέ ἄλλους ἄνθρωπους καί ἀποφεύγει νά συζητεῖ μέ τόν ἔαυτό του.

4. Ὁ ἀδυσώπητος ἐλεγχος τῆς συνείδήσεως δείχνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος φέρει ἀκέραια τήν εύθυνη, γιατί μόνος του καθορίζει τίς πράξεις του.

5. Ὁ ἐλεγχος τῆς συνείδήσεως φανερώνει τό αἴσθημα τῆς ἐνοχῆς τοῦ ἄνθρωπου.

Τό ὑποσυνείδητο. Ἡ ψυχολογία τοῦ βάθους (Freud-Adler-Jung, κ.ἄ.) παρουσιάζει καί μιάν ἄλλη περιοχή τοῦ ἄνθρωπου, πού τήν ὀνομάζει

άσυνειδητο ή ύποσυνείδητο. Στό ύποσυνείδητο τοῦ ἀνθρώπου βρίσκονται συνήθως διάφορες ἐπιθυμίες του καὶ μάλιστα ἀπό τή βρεφική καὶ παιδική ἡλικία πού δέν μπόρεσαν νά πραγματοποιηθοῦν. Ἐδῶ μαζεύονται διάφορες ψυχικές πικρίες τοῦ ἀνθρώπου πού προκλήθηκαν ἀπό παρεξηγήσεις καὶ παραγνώρισεις. "Ολα αὐτά δημιουργοῦν τά λεγόμενα νευρωτικά συμπλέγματα (Komplex), πού ἀρνοῦνται νά συμμορφωθοῦν μέ τίς ἐπιταγές τῆς ἡθικῆς συνειδήσεως.

"Εχουμε συνεπῶς μιά σύγκρουση ἀνάμεσα στή συνείδηση καὶ τό ύποσυνείδητο. "Οταν ὁ ἀνθρωπος δέ θέλει νά ἔχει συνείδηση γιά ἔνα πράγμα λυπηρό ή γιά μιά πράξη πού τοῦ προξενεῖ δύνη καὶ πόνο, τότε σπρώχνει ὅλα τά βιώματά του στό ύποσυνείδητο (= ἀπώθηση βιωμάτων).

Η λειτουργία τοῦ ύποσυνείδητου. "Οταν τό ύποσυνείδητο γεμίσει ἀπό ὅλα τά ἀπωθημένα, τότε ἀρχίζουν οἱ διάφορες ἐνοχλήσεις καὶ ὁ ἀνθρωπος πολιορκεῖται ἀπό φοβερές ψυχικές καταστάσεις, πού εἶναι:

1. Η δυσαρμονία. Ο ἀνθρωπος δοκιμάζει μιά φοβερή ἐμπλοκή στίς ψυχικές του δυνάμεις καὶ λειτουργίες. Γιά νά πετύχει ἔνα συγκεκριμένο στόχο, χρησιμοποιεῖ ύπερβολικά τό λογικό (έμπόριο, ἐπιχειρήσεις), πού μέ τή σειρά του ἐπενεργεῖ σέ βάρος τοῦ συναισθήματος καὶ τῆς βουλήσεως. Γιά νά ἀποκτήσει ὁ ἀνθρωπος πολλά χρήματα διαστρέφει τά αἰσθήματα τῆς συμπάθειας καὶ τῆς καλωσύνης. Αύτή ὅμως ή ἐκλογή ταράζει ὀλόκληρο τόν ψυχικό του κόσμο.

2. Ο φόβος. Ο ἀνθρωπος φοβάται ἀπό μιά συγκεκριμένη ἀπειλή ἐνὸς προσώπου ή ἀντικειμένου. Χάνει τήν εύδιαθεσία του καὶ βρίσκεται σέ μιά διαρκή ἀνησυχία. Ο ἀνθρωπος φοβάται, γιατί δέ θέλει νά τοῦ πάρουν οἱ ἄλλοι αὐτά πού ἔχει (περιουσία) καὶ αὐτό πού εἶναι (προσωπική ὑπαρξη).

3. Η ἀγωνία. Ο ἀνθρωπος ἔχει τό αἰσθημα ὅτι ή ὑπαρξή του ἀπειλεῖται καὶ ἐπομένως ὅτι κινδυνεύει νά ἀπωλεσθεῖ. Η ἀγωνία εἶναι μιά ἀόριστη καὶ ἀσύλληπτη ἀπειλή, πού προέρχεται ἀπό μιάν ἀόριστη αἰτία καὶ ἀφορμή. Αύτή η ψυχική ἀκαταστασία τοῦ ἀνθρώπου γεμίζει τή ζωή του μέ ἀνησυχία, ἄγχος, σοβαρές νευρωτικές καταστάσεις, πού δημιουργοῦν δυσάρεστες ἐπιπλοκές στήν ύγεια του.

4. Η ἐνοχή. Ο ἀνθρωπος δοκιμάζει τό αἰσθημα τῆς ἐνοχῆς, ὅταν

παραβαίνει μιάν έντολή ή μιά νομική διάταξη. Τό περίεργο όμως είναι ότι ή ένοχή δέν είναι μιά έπιφανειακή άλλοιώση του άνθρωπου, άλλα φτάνει μέχρι τό βάθος της άνθρωπινης ούσίας. 'Ο ένοχος άναγνωρίζει ότι κάτι έχει άλλάξει στή φύση του και όχι μόνο στή συμπεριφορά του. 'Η ένοχή τελικά δύναγεται τόν άνθρωπο σέ άδιέξοδο και άπελπισία.

Μορφές άσθενούς συνείδησεως.

1. Ή ύποκριτική συνείδηση. Προσπαθεῖ ό άνθρωπος μέ δρισμένες «καλές» και «ώφελιμες» πράξεις νά κρύψει τίς διαστροφές του ψυχικού κόσμου του. Εδώ ύπαγεται ή περίπτωση τών Γραμματέων και Φαρισαίων.

2. Η άληθοφανής συνείδηση. 'Ο άνθρωπος έπιζητει νά παρουσιάσει μιά κακή πράξη ώς ήθική και έπωφελή. Θέτει έναν ήθικό σκοπό και προσπαθεῖ νά τόν πραγματοποιήσει μέ όχι σωστά μέτρα. Μπορεῖ π.χ. νά κλέψει, άλλα τά χρήματα νά τά δώσει γιά έλεγχοσύνη στούς φτωχούς.

3. Η ύποκειμενική και αύθαίρετη συνείδηση. 'Ο άνθρωπος κάνει έκεινες τίς πράξεις πού τού ύπαγορεύει ή συνείδησή του. Συχνά όμως ένεργει άντιθετα πρός όσα τού ύπαγορεύει ή συνείδηση. Δηλαδή κάνει αύτό πού θέλει ο ίδιος. Αργότερα δικαιολογείται μέ τό έπιχείρημα ότι ή συνείδησή του είναι έλευθερη.

4. Η περιδεής και έλαστική συνείδηση. 'Ο άνθρωπος βλέπει τήν παράβαση και τήν ένοχή, έκει πού δέν ύπάρχει. Είναι οι τύποι τών άνθρωπων, πού, όπως λέμε, «φοβούνται τή σκιά τους». Κατηγορούν πολύ εύκολα τόν έαυτό τους, γιά νά προβάλλουν όμως τόν έγωισμό τους. Άντιθετα ύπαρχουν άλλοι άνθρωποι, πού παρ' όλα τά κραυγαλέα άμαρτήματα δέν άναγνωρίζουν τήν ένοχή τους.

5. Η άκατάστατη και συμπλεγματική συνείδηση. 'Εδώ ύπαγεται ό άνθρωπος έκεινος, πού αισθάνεται τόν έαυτό του ψυχικά άκατάστατο και κουρασμένο. 'Ο άνθρωπος ζητει κινείται σ' ένα φαῦλο κύκλο, πού τόν δημιουργεῖ ο ίδιος. Σημαντική βοήθεια μπορεῖ νά προσφέρει έκεινος ο έξομολόγος πού έχει γνώσεις άπό τήν όρθοδοξη πνευματικότητα. Μέ τήν προσφορά της θά άποκαλυφθεί όλος ο ψυχικός κόσμος και θά δύνηθει στήν πραγματική ψυχοθεραπεία και σωτηρία.

6. Η σκληρόκαρδη και ἀνάλγητη συνείδηση. Είναι ἀπό τις πιο βαριές μορφές τῆς ἀσθενούς συνειδήσεως. "Οταν ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου γίνει σκληρή σάν τήν πέτρα, τότε ὁ πνευματικός ὄργανισμός δέ λειτουργεῖ ὄμαλά και φυσιολογικά. Η συνείδηση ὀδηγεῖται σὲ ἀναισθησία, γιατί ἔχει πάψει νά πιστεύει στό Θεό και τὸν ἡθικό νόμο. Η ἀνάλγητη συνείδηση βρίσκεται σὲ μιά κατάσταση πνευματικῆς και ἡθικῆς ἀχρειώσεως, πού μπορεῖ τελικά νά φέρει τὸν ἀνθρωπον στὴ φοβερή και καταστρεπτική ἀμετανοησία. Η θεραπεία της είναι πολύ δύσκολη, ἀλλά ὅχι ὅμως και ἀκατόρθωτη. Σ' ἓνα τέτοιο ἀνθρωπον πρέπει νά προσφέρεται ἀδιάκοπη ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ και τῶν ἀνθρώπων. Νά ἀπολαμβάνει ὁ ἀνάλγητος, αὐτό πού ἀρνιέται στούς ἄλλους, δηλαδή τήν ἀγάπη και τή συμπόνια. Η ἀνίδιοτελής και θεϊκή ἀγάπη ἔχει τή δύναμη τελικά νά θεραπεύει τή σκληροκαρδία και ἀναλγησία τοῦ ἀνθρώπου.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

«Καί εἶπε Κύριος ὁ Θεός πρός Καίν· ποῦ ἐστιν "Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; καὶ εἶπεν· οὐ γινώσκω· μήδ φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου εἰμί ἐγώ; καὶ εἶπε Κύριος· τί πεποίηκας; φωνῇ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρός με ἐκ τῆς γῆς... στένων καὶ τρέμων ἔσῃ ἐπὶ τῆς γῆς... Καί εἶπε Κάιν πρός Κύριον τὸν Θεόν· μείζων ἡ αἰτία μου τοῦ ἀφεθῆναι με.. Καί ἔθετο Κύριος ὁ Θεός σημεῖον τῷ Κάιν τοῦ μή ἀνελεῖν αὐτόν πάντα τὸν εὑρίσκοντα αὐτόν» (Γέν. δ' 9 ἔξι).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Τί διαφορά ύπάρχει ἀνάμεσα στήν ψυχολογική και ἡθική συνείδηση;
- 2) Τί είναι τό ύποσυνείδητο;
- 3) Ποιά είναι τά εἴδη τῆς διεστραμμένης συνειδήσεως;
- 4) Ποιές καταστάσεις δημιουργοῦνται στό ύποσυνείδητο τοῦ ἀνθρώπου;

2. Η ἀφύπνιση τῆς συνειδήσεως.

Η κλήση τοῦ Θεοῦ. Γιά νά ἀποκτήσει ὁ ἀνθρωπος πραγματική συνείδηση τῆς ψυχικῆς καταστάσεως του πρέπει νά ἀποδεχτεῖ τήν κλήση, πού ὁ Θεός ἀπευθύνει σ' αὐτόν. Στήν περίπτωση τοῦ ἀσώτου γιοῦ τῆς παραβολῆς (Βλ. Λουκ. ιε' 11-32) ὁ Θεός τὸν προσκαλεῖ στήν κοινωνία τῆς ἀγάπης Του μέ τούς ἑξῆς τρόπους:

α) Μέ τίς στερήσεις. Γιά νά ίκανοποιήσει τήν πείνα, πού ήλθε ίσχυρή στή χώρα πού βρισκόταν, «έκολλήθη ένι τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης... βόσκειν χοίρους» (Λουκ. 1ε' 15). Ἀρχίζει τώρα νά ἀφυπνίζεται ἡ συνείδησή του καί νά τοῦ ύποδεικνύει ὅτι γιά νά ζήσει δέν μπορεῖ νά στηρίζεται ἀποκλειστικά καί μόνο στὸν ἑαυτό του ἢ στήν περιουσία του. Πρέπει νά κοινωνεῖ μέ κάποιον ἄλλον. Μέ τήν ἀμαρτία ἀρνήθηκε τήν κηδεμονία τοῦ Θεοῦ-Πατέρα καί τώρα ἐμπιστεύεται τόν ἑαυτό του στὸν πρώτο τυχόντα ἄνθρωπο τῆς ξενιτειᾶς.

β) Μέ τή συναίσθηση τῆς μοναξιᾶς. "Οταν ἄρχισε ἡ πείνα ὅλοι οἱ φίλοι τόν ἐγκατέλειψαν. Καί ὅταν ἀκόμα ἐργαζόταν ως χοιροβοσκός κανείς δέν τοῦ πρόσφερε συντροφιά, οὔτε καί τοῦ ἔδινε σημασία, ἀφοῦ οὔτε καί τά ξυλοκέρατα δέν τόν ἀφηναν νά φάγει, ὥστε νά χορτάσει τήν πείνα του.

γ) Μέ τήν ύπενθύμιση τοῦ πατρικοῦ σπιτιοῦ. Ἡ ἀποξένωσή του ἀπό τούς ἄλλους τόν βοηθεῖ νά θυμηθεῖ τήν εἰκόνα τοῦ πατρικοῦ σπιτιοῦ. Ξαναζωντανεύει μέσα στή συνείδησή του τό παρελθόν. "Ολα προσφέρονταν πλούσια, ἐλεύθερα καί γεμάτα ἀπό ἀγάπη. Ἡ συνείδηση ξυπνᾷ μέσα του τήν ἀπόφαση νά ἐπιστρέψει στήν κοινωνία τοῦ πατέρα του.

δ) Μέ τήν ἀγάπη καί τήν ἐπιείκεια. Ἡ ἀγάπη τοῦ Πατέρα τόν συνοδεύει καί στήν ξενιτειά. Γεμίζει τήν καρδιά του μέ τή βεβαιότητα ὅτι θά τόν δεχτεῖ ὁπωσδήποτε, ὅταν ξαναγυρίσει μετανοημένος. Ἡ ἀγάπη τοῦ Πατέρα δέν ἄλλαξε, ἀλλ' αὐτός τώρα, πού ἀφυπνίζεται ἡ συνείδησή του, ξαναβλέπει τή σεβάσμια καί γεμάτη ἀπό ἐπιείκεια καί καλωσύνη μορφή τοῦ Πατέρα του.

"Ετσι καλεῖ ὁ Θεός καί τόν κάθε ἄνθρωπο. Ἡ ὄλοκλήρωση αὐτῆς τῆς κλήσεως γίνεται στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. "Οταν ὁ ἄνθρωπος ζήσει τήν ἀγάπη τοῦ Κυρίου στήν καρδιά του, τότε καταλαβαίνει τήν ἀξία τῆς ύπαρξεώς του. Δοκιμάζει πραγματικά τήν ἀφύπνιση τῆς συνείδήσεώς του, γιατί ἀπορρίπτει τή μοναξιά καί τόν ἐγκλωβισμό τῆς ἀμαρτίας καί ἐνώνεται ὄριστικά μέ τό Θεό, ἐφ' ὅσον ἀποδέχεται τήν κοινωνία τῆς ἀγάπης Του.

Ἡ νοσταλγία τοῦ ἄνθρωπου νά ἐπιστρέψει στό Θεό. Ὁ ἄνθρωπος μακριά ἀπό τόν ἀληθινό Θεό δοκιμάζει ἔνα φοβερό ἀδιέξοδο καί μιά ἀφόρητη ψυχική ἀκαταστασία.

‘Ο ἄνθρωπος πού ζει στίς σύγχρονες μεγαλοπόλεις δέν ἀπολαμβάνει μόνο τίς ἀνέσεις τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλά τοῦ παρέχεται καὶ ἡ εὐκαιρία νά ζῆ στό ἵδιο σπίτι μαζί μέ πολλούς ἀνθρώπους (πολυκατοικία). Είναι ὅμως χαρακτηριστική ἡ ἀποξένωση τοῦ ἀνθρώπου τῶν πολυκατοικιῶν. Ό ἔνας δέ γνωρίζει τόν ἄλλο, οὔτε ἐνδιαφέρεται γιά τό συγκάτοικο τοῦ διπλανοῦ διαμερίσματος. Αύτή ἡ ἀνυπόφορη ἀπομόνωση δημιουργεῖ τή νοσταλγία νά ἐπικοινωνήσει μέ τούς ἄλλους ἀνθρώπους.

Παρ’ ὅλες τίς ἀνέσεις καὶ τά κοινωνικά ἐπιτεύγματα αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἀνασφαλής καὶ ἀνελεύθερος. Δέν μπορεῖ νά ἀντιδράσει στίς ἀντίξεις καταστάσεις, γιατί δέν ἔχει τήν ἀνάλογη ψυχική ἀντοχή. Εὔκολα ὑπόδουλωνται στό μηχανισμό τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας. Προσπαθεῖ μέ κάθε τρόπο νά ίκανοποιεῖ τίς ἀτέλειωτες ἀνάγκες του, πού τόν μετατρέπουν σέ μιά οἰκονομική μονάδα γιά νά ἐξυπηρετεῖ τελικά τά «κοινωνικά καὶ πολιτιστικά» συμφέροντα τῆς χρηματαγορᾶς.

‘Η ἀντίδρασή του ἐκφράζεται μέ τήν ὑποκριτική συμπεριφορά. Στίς κοινωνικές σχέσεις του καλύπτει συνήθως τόν ἀληθινό ἔαυτό του, γιατί δέ θέλει νά ἀποκαλύψει τήν τραγικότητα τῆς ὑπάρξεώς του. “Ολα ὅμως αύτά τόν ὄδηγοῦν σέ μιά τελική ἀπόφαση: νά ἐπιστρέψει στήν κοινωνία τοῦ Θεοῦ καὶ νά διασώσει τήν ὑπαρξή του μέ τήν ἀγάπη καὶ τήν ἐμπιστοσύνη.

‘Η πραγματοποίηση τῆς ἀφυπνίσεως. Γιά νά φτάσει ὁ ἄνθρωπος στήν κοινωνία τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων πρέπει νά ἀναγνωρίσει τό ψυχικό του ἀδιέξodo καὶ νά ξεπεράσει ὅλες τίς καταστάσεις, πού τόν ἀπομακρύνουν ἀπό τή γνησιότητα τῆς ὑπάρξεώς του. Αύτή ἡ ὑπέρβαση γίνεται μέ τό γεγονός τῆς μετάνοιας.

Μέ τή μετάνοια ὁ ἄνθρωπος ἀλλάζει ούσιαστικά τήν πορεία τῆς ὑπάρξεώς του. Ζητεῖ νά ξαναγυρίσει στή φυσικότητα τῆς ὑπάρξεως καὶ τήν αύθεντικότητα τῆς προσωπικότητάς του. “Ἐτσι ὁ ἄνθρωπος ὄδηγεται τελικά στήν ἀφύπνιση τῆς ὑπαρξιακῆς του συνειδήσεως, πού εἶναι ἡ κοινωνία τῆς ἀγάπης καὶ ἐμπιστοσύνης στό Θεό καὶ σ’ ὀλόκληρο τόν κόσμο (Βλ. γιά τή μετάνοια καὶ τό κεφάλαιο τοῦ βιβλίου μας: «Ἡ πνευματική ζωή τοῦ ἀνθρώπου»).

Τά γνωρίσματα τῆς ὑγιούς συνειδήσεως.

1. Νά είναι ὄρθη. Πρέπει νά κρίνει ὄρθα τήν πνευματική πορεία καὶ

άνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου. Τό κριτήριο τῆς ὀρθότητας βρίσκεται στήν ἐπίγνωση τῆς Ἀλήθειας, πού τροφοδοτεῖ μέ νόημα τήν ἀνθρώπινη ζωή. Ἐδῶ ὑπάγεται ἡ ἐκκλησιαστικότητα τῆς συνειδήσεως, πού πρέπει νά ἀνακαλύψει στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ «τὴν ὁδόν, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ζωήν» ('Ιω. Ιδ' 6).

2. Νά είναι βέβαιη καὶ ἀκλόνητη. Ἡ βεβαιότητα τῆς συνειδήσεως δέ στηρίζεται στήν ικανότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά στήν παρουσία τῆς θείας Χάριτος, πού ζωντανεύει τόν ἐσωτερικὸν κόσμο τοῦ ἀνθρώπου, γιατί τόν συνδέει μέ τό Θεό. Είναι αὐτό πού λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «Καλὸν γάρ χάριτι βεβαιοῦσθαι τήν καρδίαν» ('Εβρ. ιγ' 9). Ὁ ἀνθρωπος ἀποκτᾶ βέβαιη γνώση τῆς ἀλήθειας τοῦ Θεοῦ, ὅπως φανερώνεται στό νόμο τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. «Ἐτσι ὁ ἀνθρωπος ἔχει βέβαιη γνώση τῆς ἐν Χριστῷ ἀλήθειας, γι' αὐτό καὶ γνωρίζει κάθε στιγμή τό δρόμο πού θά πρέπει νά βαδίζει γιά νά ἐπιτύχει τήν πνευματική καὶ ἡθική του ἀνάπτυξη.

3. Νά είναι ζῶσα καὶ ἐναργής. Ἡ ζωντάνια τῆς συνειδήσεως πρέπει νά είναι οὐσιαστική καὶ ὅχι ἐπιφανειακή. Τό μυστήριο ὅμως τῆς ζωῆς κρύβεται «σύν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ» (Κολ. γ' 4). Ἡ φανέρωση τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ στήν ἀνθρώπινη συνείδηση ζωντανεύει τήν ὑπαρξη, ποὺ ἔτσι γίνεται δυναμική καὶ δημιουργική ὁδηγός τοῦ ἀνθρώπου.

4. Νὰ είναι εἰρηνική καὶ ἄγρυπνη. Ἡ συνείδηση πρέπει νά χαρίζε στόν ἀνθρωπο γαλήνη καὶ ἡρεμία. Ὁ ἀνθρωπος αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη τῆς εἰρήνης, γιατί ἡ ὑπαρξή του δημιουργήθηκε νά ἀγαπᾶ καὶ ὅχι νά ἔχθρεύεται τούς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἡ συνείδηση είναι ἄγρυπνη, ὅταν φροντίζει νά δέχεται ἀδιάκοπα τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ νά τήν ξαναπροσφέρει στούς ἄλλους ἀνθρώπους.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

- «Καὶ τοῦτο, εἰδότες τόν καιρόν, δτι ὥρα ἡμᾶς ἦδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι· νῦν γάρ ἐγγύτερον ἡμῖν ἡ σωτηρία ἡ ὅτε ἐπιστεύσαμεν. Ἡ νύξ προέκοψεν, ἡ δέ ἡμέρα ἥγγικεν. Ἀποθώμεθα οὖν τά ἔργα τοῦ σκότους καὶ ἐνδυσώμεθα τά δπλα τοῦ φωτός» (Ρωμ. ιγ' 11-12).
- «Μετάνοιά ἔστιν ἡ χάρις ἡ δευτέρα καὶ τίκτεται ἐν τῇ καρδίᾳ ἐκ τῆς πίστεως καὶ τοῦ φόβου. Ὁ φόβος δέ ἔστι φόβος πατρική ἡ κυβερνῶσα

ήμᾶς ἔως ἂν φθάσωμεν εἰς τόν παράδεισον τῶν ἀγαθῶν τόν πνευματικόν»
(Ἄγ. Ἰσαάκ ὁ Σύρος).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Πώς καλεῖ ὁ Θεός τόν ἄσωτο γιό στήν κοινωνία τῆς ἀγάπης Του; 2) Μέ ποιοὺς τρόπους ἐκφράζει ὁ ἄνθρωπος τή νοοταλγία του νά γυρίσει στό Θεό; 3) Ποιά είναι τά γνωρίσματα τῆς ύγιοῦς συνειδήσεως; 4) Γιατί ή μετάνοια βοηθεῖ τόν ἄνθρωπο στήν ἀφύπνιση τῆς συνειδήσεώς του;

Γ' ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΗ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

1. Τό φιλοσοφικό πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας.

Οἱ διάφορες ἀντιλήψεις γιά τό πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας ἔχουν διατυπωθεῖ: α) στή θεωρία γιά τήν αὐταρχία ἡ τήν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως (Indeterminismus) καί β) στή θεωρία γιά τήν ἑτεραρχία ἡ τόν ἀπόλυτο προορισμό (Determinismus).

Α' Αὐταρχία ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως (Indeterminismus). Ἡ θεωρία αὐτή λέγει ὅτι ὁ ἄνθρωπος παρ' ὅλους τούς φυσικούς, κοινωνικούς καί θρησκευτικούς περιορισμούς του παραμένει στό βάθος τῆς ὑπάρξεώς του ἐλεύθερος. Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά διαλέξει ἀνάμεσα στίς πραγματικότητες καί τίς ἀξίες ἐκείνες, πού προάγουν ἡθικά ἡ καταστρέφουν τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη. Ἀπό τήν ἐποχή τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητας οι φιλόσοφοι δέχτηκαν τήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Ἐδαιρεση ἀποτελοῦν ὅσοι ἀπ' αὐτούς ἀκολούθησαν τήν ὑλιστική θεώρηση τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου ('Αναξίμανδρος, Δημόκριτος, Σοφιστές, κ.ἄ.). Ἀπό τούς νεώτερους φιλόσοφους ὁ Ἐμμ. Κάντ θεμελίωσε τήν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου στή θεωρία τῆς αὐτονομίας του (ἐλευθερία).

Ἡ αὐταρχία χρησιμοποιεῖ τά ἔξης ἐπιχειρήματα γιά νά ἀποδείξει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι πραγματικά ἐλεύθερος. Ὁ ἄνθρωπος, λέγει, ἔχει τήν ἰκανότητα νά καθορίζει ὁ ἴδιος τίς πράξεις του. "Οποιος ἀποκρούει τά σφάλματά του, ἀρνεῖται βασικά τόν ἑαυτό του. Αύτό σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι στό βάθος του ἐλεύθερος καί καθορίζει μόνος τήν πορεία του. Ὁ ἄνθρωπος ἀναλαμβάνει τήν εύθύνη γιά τίς συνέπειες τῶν πρά-

ξεών του καί ίδιαίτερα γιά τά σφάλματά του. Ή ανάληψη τῆς εύθυνης δέν παρουσιάζεται χωρίς τή θέληση τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως αὐτό συμβαίνει μὲ τὸν ἔλεγχο τῆς συνειδήσεως. Ή προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νά δικαιολογεῖ τὸν ἑαυτό του δείχνει ὅτι εἶναι ἀληθινά ὑπεύθυνος γιά τίς πράξεις του καί ἐπομένως ἐλεύθερος στὴν ὑπαρξή του. Τά αἰσθήματα τῆς ἐνοχῆς, πού δοκιμάζει ὁ ἀνθρωπος, βεβαιώνουν τὴν ἐλευθερία τῆς ὑπάρξεως. Ή ἄρνηση τῆς ἐνοχῆς ὁδηγεῖ στὸ μηδενισμό τῆς ὑπάρξεως, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἐνοχῆς δέ σημαίνει συμφιλίωση ἢ ὑποταγὴ στό κακό, ἀλλά αὐτοβεβαίωση τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Τελικά ὁ ἀνθρωπος, λέγει ἡ θεωρία τῆς αὐταρχίας, πρὶν ἀπό κάθε πράξη παλεύει μὲ τὰ αἰσθήματα τῆς ἀμφιβολίας καί ἀνησυχίας, πού δοκιμάζει μέσα του. Η ποικιλία στίς ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου δείχνει τή δυνατότητα τῆς ἐκλογῆς του.

Β' Έτεραρχία ἡ ἀπόλυτος προορισμός (Determinismus). Η θεωρία αὐτή λέγει ὅτι ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου καθορίζεται ὄριστικά καί ἀμετάκλητα. Οἱ ἔξωτερικές ἐπιδράσεις τοῦ περιβάλλοντος καί οἱ ἐσωτερικές προδιαθέσεις τοῦ ἀνθρώπου καθορίζονται ἀπό τούς ἀτεγκτους νόμους τῆς βιολογίας καί ὅχι τοῦ ἀνύπαρκτου ἀνθρώπινου πνεύματος. Η ύλιστική θεώρηση τοῦ κόσμου προβάλλει τούς νόμους τῆς αἰτιοκρατίας πού προσδιορίζουν ἀπόλυτα τίς ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκτός ἀπό τὸν Κάρλ Μάρκ καί ὁ Σ. Φρόϋντ ἀρνήθηκε τήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Υποστήριξε ὅτι οἱ ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου καθορίζονται ἀπό τίς βιολογικές ὄρμές του καί ὅχι ἀπό τήν ψυχική του κατάσταση.

Η θεωρία τῆς ἐτεραρχίας παραθέτει ὄρισμένα ἐπιχειρήματα γιά νά ἀποδείξει ὅτι ὁ ἀνθρωπος εἶναι όλοκληρωτικά ἀνελεύθερος. Η ἐλευθερία, λέγει, εἶναι ψευδαίσθηση καί αὐταπάτη. Κάθε ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου προϋποθέτει διάφορα αἴτια, πού καθορίζουν τήν πορεία του. Η ἐνοχή καί ἡ εὐθύνη εἶναι βασικά ἀνύπαρκτες. Η παρουσία τους ὀφείλεται συνήθως σέ ἀνθρώπους πού φοβοῦνται τήν τιμωρία τους καί δέν ἔχουν ἐμπιστοσύνη στίς δυνάμεις τους. Η ἐσωτερική πάλη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἔνας πόλεμος ἀνάμεσα στά διάφορα κίνητρα. Η βούλησή του δέν ἔχει καμιά θέση καί μετοχή. Γ' αὐτό καί ἐπικρατεῖ πάντα τό ἰσχυρότερο κίνητρο ἀπέναντι στά ἀσθενέστερα. Η ἀνθρώπινη ὑπαρξη τελικά εἶναι ὑποταγμένη στό νόμο τῆς αἰτιοκρατίας, πού δυστυχῶς ἔξακολουθεῖ νά ισχύει γιά τή θεωρία τῆς ἐτεραρχίας. Η θεωρία τῆς ἀτομικῆς καί ἡλεκτρονικῆς φυσικῆς λέγει ὅτι πρέπει νά εἰμεθα ἐπιφυλακτικοί στή

μεταφορά τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητας στὸν πνευματικό καὶ ὑπαρξιακό χῶρο τοῦ ἀνθρώπου¹.

Οἱ περιορισμοί τῆς ἐλευθερίας. Ὑπάρχουν ὄρισμένες καταστάσεις, πού ἄμα ἐπιβληθοῦν ἢ ἐπικρατήσουν στὸν ἀνθρωπο, περιορίζουν καὶ τελικά διαστρέφουν τὴν ἐλευθερία του. Συνήθως ὁ ἀνθρωπος δέ γνωρίζει τό βαθύτερο περιεχόμενο τῆς ὑπάρξεώς του, γιατί ἀσχολεῖται ἐντονα μέ τὰ προβλήματα τοῦ βιοπορισμοῦ. Μέ μεγάλη εὔκολίᾳ ἰκανοποιεῖ κάθε ἐπιθυμία του καὶ δικαιολογεῖται ὅτι αἰσθάνεται ἀνελευθερος μπροστά στίς ἀπαιτήσεις, πού προβάλλουν οἱ «φυσικές ἀνάγκες» του. Ὁ ἴσχυρὸς περιορισμός τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου προέρχεται κυρίως ἀπό τὴν ἐπικράτηση τῶν διαφόρων παθῶν, πού ἐμφωλεύουν στόν ἐσωτερικό κόσμο του. Ἡ ὄλοκληρωτική ὑποδούλωση καὶ ἀνελευθερία τοῦ ἀνθρώπου φανερώνονται στήν ἐπικίνδυνη διάδοση τοῦ πανσεξουαλισμοῦ, τοῦ ἀλκοολισμοῦ καὶ τῆς ἀπαραδέκτου καὶ ἀπανθρώπου χρήσεως τῶν ναρκωτικῶν («λευκός θάνατος»). Τελικά οἱ διάφορες νευρωτικές καταστάσεις καὶ οἱ ψυχικές ἐμπλοκές κάνουν τὴν ὑπαρξη ἀνελευθερητή, πού καθημερινά καταφεύγει στούς ψυχίατρους καὶ τούς ψυχοθεραπευτές γιά νά βρει τὴν ἰσορροπία καὶ τὴν ἐλευθερία.

Ἡ σημασία τῆς ἐλευθερίας. Τό πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας χαρακτηρίζεται στή φιλοσοφία ώς ἔνα ἀπό τά ἄλιτα προβλήματα. Καὶ αὐτό εἶναι σωστό, γιατὶ ἀποδείχθηκε ὅτι ὁ ἀνθρωπος εἶναι ἀνήμπορος νά ἐλευθερώσει τὴν ὑπαρξή του ἀποκλειστικά μέ τίς δικές του δυνάμεις. Ἡ ἐλευθερία παρουσιάζεται ἐντελῶς ἐσφαλμένα σάν μιά ἐκλογή τοῦ ἀνθρώπου ἀνάμεσα σέ διαφορετικές καταστάσεις ἢ πραγματικότητες. Πρόκειται

1. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἡ ὑπαρξιακή θεώρηση τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ὑπαρξιακή φιλοσοφία στηρίζεται στήν ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νά ἀναπτύσσει τήν ὑπαρξή του ὑπεύθυνα καὶ ἐνσυνείδητα. Ἡ ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τήν δύναμη νά ξεπερνᾶ ὅλες ἐκείνες τίς καταστάσεις πού τόν περιορίζουν. Τέτοιες καταστάσεις εἶναι ὁ πόνος ἡ θλίψη, ἡ ἀγωνία, ἡ μέριμνα, ὁ θάνατος, κ.ἄ. Οἱ δυναμικές καὶ δημιουργικές ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου ἐκπηγάζουν ἀπό τήν ἐλευθερία του πού συνοδεύει τή ζωή σ' ὅλη τήν ἐπίγεια διάρκειά της. «Ολες οἱ κατευθύνσεις τοῦ ὑπαρξισμοῦ ἀποδέχονται τήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, γιατί χωρίς αὐτή δέν μπορεῖ νά γίνει λόγος γιά ὑπαρξη. Βέβαια ὑπάρχουν ὄρισμένοι ὑπαρξιστές πού βρίσκονται σέ ἀδιέξοδο, ὅταν ἀντιμετωπίζουν τό πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἀναγκάζονται τελικά νά ἀρνηθοῦν τήν εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου καὶ νά μιλοῦν γιά τό μηδενισμό τῆς ὑπάρξεως» (I. Σάρτρ).

γιά τήν ξεχωριστή ύπαρξη τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ, τῆς ἀρετῆς καί τῆς κακίας. Εἶναι ἡ θεωρία τοῦ δυῖσμοῦ, πού παραδέχεται ὅτι στὸν κόσμο ὑπάρχουν δυό ἀρχές καί δυνάμεις ἀντίθετες. Σὲ μιά τέτοια ἐσφαλμένη θεώρηση τοῦ κόσμου δέν μπορεῖ πράγματι ὁ ἄνθρωπος νά βρεῖ τήν ἀληθινή ἐλευθερία του. Πρέπει νά φανερωθεῖ ἡ σωστή θεώρηση τοῦ κόσμου καί νά παρουσιαστοῦν οἱ ἀληθινές ἀνθρωπολογικές προϋποθέσεις τῆς ἐλευθερίας. Σέ μιά τέτοια θεώρηση χρειαζόμεθα τή μαρτυρία τῆς χριστιανικῆς ἀπόψεως γιά τήν ἐλευθερία.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Ζεύς δ' αὐτός νέμει ὅλβον Ὀλύμπιος ἀνθρώποισιν, ἐσθλοῖς ἥδε κακοῖσιν ὅπως ἔθέλησεν ἐκάστῳ» (Ὀδ. Ζ 188).
2. «Μόνον τε ἐλεύθερον (τό σοφό), τούς δέ φαύλους δούλους. Εἶναι γάρ τήν ἐλευθερίαν ἔξουσίαν αὐτοπραγίας, τήν δέ δουλείαν στέρησιν αὐτοπραγίας. Εἶναι δέ καί ἄλλην δουλείαν τήν ἐν ὑποτάξει καί τοίτην τήν ἐν κτήσει καί ὑποτάξει, ἢ ἀντιτίθεται ἡ δεσποτεία, φαύλη οὖσα καί αὐτή» (Διογένης ὁ Κυνικός στίς ἐπιστολές του).

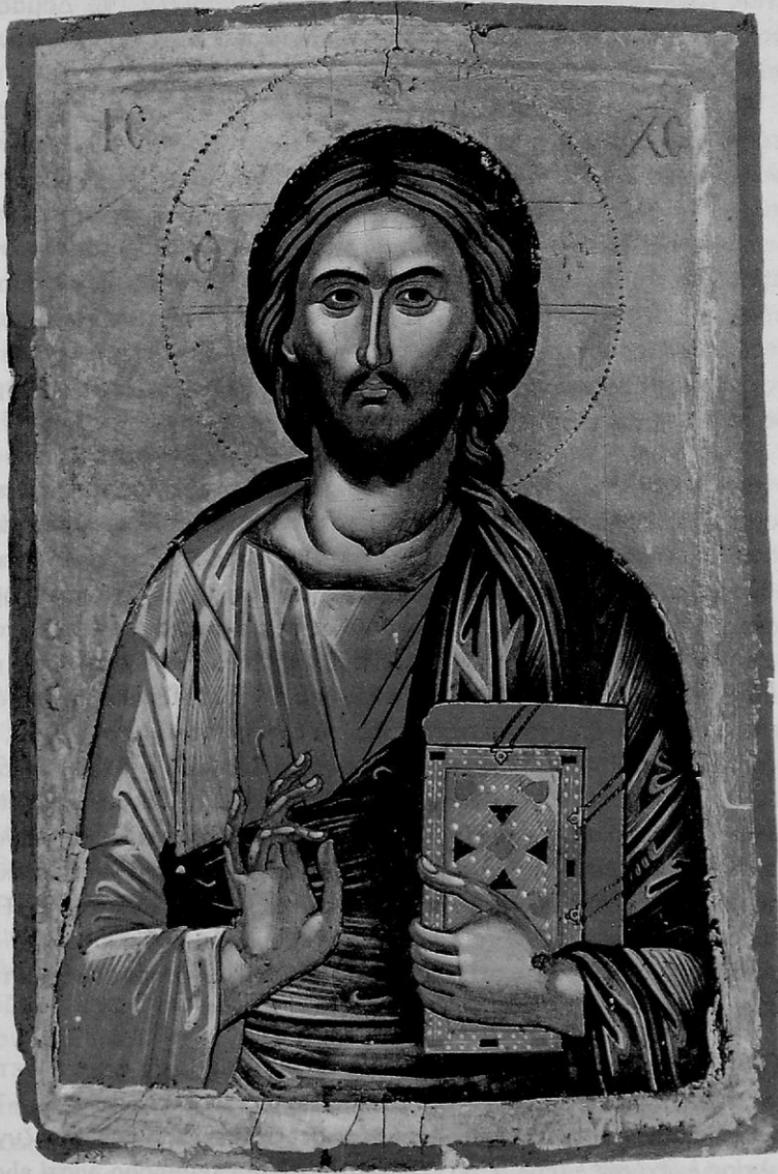
ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Πῶς θεμελιώνουν τή θεωρία τους οἱ ὄπαδοί τῆς αύταρχίας; 2) Γιατί ἀπορρίπτουν τήν ἐλευθερίαν οἱ ὄπαδοί τῆς ἑτεραρχίας; 3) Πῶς βλέπει ὁ ὑπαρξισμός τήν ἐλευθερίαν στὸν ἄνθρωπο; 4) Ποιά εἶναι ἡ βασική σημασία τῆς ἐλευθερίας γιά τή ζωή τοῦ ἄνθρωπου;

2. Η χριστιανική θεώρηση τῆς ἐλευθερίας.

‘Η εἰκόνα τῆς ἐλευθερίας στό Θεό. ’Οπως ξέρουμε, ὁ Θεός «πάντας ἄνθρωπους θέλει σωθῆναι καί εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (Α’ Τιμ. β’ 4). ‘Η βιούληση λοιπόν τοῦ Θεοῦ βρίσκεται στήν ἀγάπη Του γιά τά δημιουργήματα καί στήν προσφορά τῆς ζωῆς Του σ’ ὅλους τούς ἄνθρωπους. «Ἐν τούτῳ ἐφανερώθη ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι τόν οὐίόν αὐτοῦ τόν Μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ Θεός εἰς τόν κόσμον, ἵνα ζήσωμεν δι’ αὐτοῦ» (Α’ Ιω. δ’ 9).

‘Η ἐλευθερία τοῦ Θεοῦ ἐκφράζεται στήν κοινωνίᾳ τῶν προσώπων τῆς

‘Ο Χριστός. Εικόνα στήν ‘Ι. Μονή Σταυρονικήτα του ‘Αγίου “Ορους
(16ος αι.)

‘Αγιας Τριάδος, που είναι ό τρόπος της θείας ‘Υπάρξεως (’Ιω. Δαμασκηνός), σπου δημάρτινη φύση παραμένει μία καί ἀδιαίρετη. Έδω συναντάμε τό ἀληθινό καί ούσιαστικό νόημα της ἐλευθερίας.

Αύτήν τήν ἐλευθερίαν κλήθηκε νά ἀποκτήσει καί ό ἄνθρωπος, ὅταν ό Θεός ἔδωσε στούς Πρωτόπλαστους τήν ἐντολήν: «ἀπό δέ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλόν καί πονηρόν, οὐ φάγησθε ἀπ' αὐτοῦ» (Γεν. β' 17). “Ἐπερπετε νά δειξει μέ μιά συγκεκριμένη πράξη, ἂν ἀποδέχεται καὶ ὅχι τήν κοινωνία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, που ήταν ἄφθονα σκορπισμένη στὸν Παράδεισο. Αύτό ἄλλωστε ήταν καί τό νόημα τῆς ὑπακοῆς, που ζήτησε ό Θεός ἀπό τόν ἄνθρωπο. Ο Θεός προσκάλεσε τόν ἄνθρωπο νά ἐφαρμόσει τό θέλημά Του, σάν νά ήταν δικό του θέλημα. Στήν κοινωνία λοιπόν τῆς ἀγάπης καί τήν προσφορά τοῦ ἑαυτοῦ του θά ἀνακάλυπτε ό ἄνθρωπος τήν ἀληθινή ἐλευθερίαν.

‘Η ἀμαρτία ως στέρηση τῆς ἐλευθερίας. Μέ τήν ἀμαρτία καί τήν ἀνυπακοή ό ἄνθρωπος ἀρνεῖται νά ξαναπροσφέρει στό Θεό τήν ἀγάπην καί τόν ἑαυτό του. Αύτό γίνεται, γιατί τώρα ἀγαπᾷ μόνο τό ἐγώ του. Φοβᾶται ότι ἄμα προσφέρει τήν ὑπαρξή του στό Θεό θά τήν στερηθεῖ ὀλοκληρωτικά. Ο ἐγωιστής γίνεται δοῦλος στίς ἀτομικές ἐπιθυμίες του. “Ἐτσι ό ἄνθρωπος ὑποτάχθηκε στίς ἀτομικές ἐπιθυμίες καί ἀνάγκες καί μ' αύτό τόν τρόπο στερήθηκε τήν ἐλευθερία του. Ο ἀνελεύθερος ἄνθρωπος φαίνεται ἀπό τό ότι δέν μπορεῖ νά ξεπεράσει τόν ἑαυτό του, γι' αύτό, καί είναι ὑποταγμένος στίς βιολογικές ἀνάγκες καί τούς ύλιστικούς περιορισμούς. Ο ἄνθρωπος νομίζει ότι γίνεται ἐλεύθερος, ὅταν ίκανοποιεῖ δουλικά τίς φυσικές ἀνάγκες του, που δημάρτινη φανερώνεται στόν Ιησοῦ Χριστό. Γι' αύτό καί ό Απόστολος Παῦλος συνιστά: «Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν, ἡ Χριστός ἡμᾶς ἥλευθρωσε, στήκετε καί μή πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε» (Γάλ. ε' 1). Ο Χριστός είναι ἐλεύθερος, γιατί είναι ἐνωμένος ἀδιάσπαστα μέ τόν Οὐράνιο Πατέρα Του. Αύτό σημαίνει ότι έρει νά ὑποτάσσει τό ἀνθρώπινο θέλημά Του, στό θέλημα τοῦ Θεοῦ-

Τό ύπόδειγμα τῆς ἐλευθερίας. Η ἀληθινή ἐλευθερία φανερώνεται στόν Ιησοῦ Χριστό. Γι' αύτό καί ό Απόστολος Παῦλος συνιστά: «Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν, ἡ Χριστός ἡμᾶς ἥλευθρωσε, στήκετε καί μή πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε» (Γάλ. ε' 1). Ο Χριστός είναι ἐλεύθερος, γιατί είναι ἐνωμένος ἀδιάσπαστα μέ τόν Οὐράνιο Πατέρα Του. Αύτό σημαίνει ότι έρει νά ὑποτάσσει τό ἀνθρώπινο θέλημά Του, στό θέλημα τοῦ Θεοῦ-

Πατέρα, πού είναι τελικά καί τό θέλημα τῆς δικῆς Του θείας φύσεως: «Πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἔμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλήν οὐχ ὡς ἐγώ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ» (Ματθ' κατ' 39). Τό θέλημα τοῦ Οὐράνιου Πατέρα γίνεται δικό Του θέλημα, γιατί ἀγαπᾶ τό Θεό καί στήν κοινωνία τῆς ἀγάπης Του προσφέρει τά πάντα, ἀκόμα καί τή ζωή Του. Αύτό θά πεῖ ἐλευθερία. Νά ἀπαρνιέται, δηλαδή, ὁ ἄνθρωπος τόν ἐαυτό του, νά ἐλευθερώνεται ἀπό τόν ἀτομισμό καί τά ἐγωιστικά πάθη καί νά προσφέρει τήν ἀγάπη του στό Θεό καί σ' ὅλους τούς ἀνθρώπους.

‘Η ἐλευθερία τοῦ Χριστοῦ λυτρώνει πραγματικά τόν ἄνθρωπο, γιατί φανερώνει τόν καινούργιο καί μοναδικό τρόπο τῆς ἀληθινῆς ύπαρξεως. ‘Η πραγματική ζωή καί ἐλευθερία βγαίνει ἀπό τήν ἀγάπη καί τήν προσφορά τοῦ ἐαυτοῦ. Γι' αὐτό καί ὁ Κύριος καλεῖ τόν ἄνθρωπο νά ἀπαρνηθεῖ τόν ἐαυτό του καί νά σηκώσει τό σταυρό του. Γιά. νά γίνει αὐτό, πρέπει ὁ ἄνθρωπος νά παύσει νά είναι δοῦλος τοῦ ἐγωισμοῦ καί νά ἀγαπᾷ ὅλους τούς ἀνθρώπους, ἀκόμα καί ἐκείνους πού τόν ἔχθρεύονται καί τόν μισοῦν. ‘Η ἀγάπη πρός τούς ἔχθρους ἀποτελεῖ τήν ὄλοκλήρωση τῆς ἐλευθερίας. Είναι τό μοναδικό σημεῖο, πού δείχνει τόν ἐρχομό τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο.

‘Αγώνας καί ἀσκηση γιά τήν ἀπόκτηση τῆς ἐλευθερίας. ‘Η ἐλευθερία είναι μιά πραγματικότητα, πού συνοδεύει ἀδιάκοπα καί δυναμικά τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη στήν ἐπίγεια πορεία καί ἀνάπτυξή της. Γι' αὐτό καί πρέπει ὁ ἄνθρωπος ἀπό τή μικρή ἡλικία του νά ἀσκεῖται ἐντονα καί νά ἀγωνίζεται δημιουργικά, ώστε νά ἀποκτήσει τή σωστή ἐλευθερία. Πάντοτε ἐπικρατοῦσε σύγχυση στό καυτό θέμα τῆς ἐλευθερίας, πού ταυτίσθηκε πολλές φορές μέ τήν αύθαιρεσία καί τήν ἀσυδοσία. ‘Ο νέος ἄνθρωπος πρέπει νά διαπαιδαγωγηθεῖ κατάλληλα γιά νά μάθει ὅτι ἡ πραγματική ἐλευθερία βρίσκεται πάντα στό (σύν)-δεσμό καί τήν κοινωνία τῆς ἀγάπης. ‘Η ἐλευθερία δέν ὑπάρχει ἐκεῖ, ὅπου ὁ ἄνθρωπος παραμερίζει, ὑποτιμᾶ ἡ ὑποδουλώνει τοὺς ἄλλους γιά νά ἴκανοποιήσει τίς δικές του ἐπιθυμίες.

‘Η ἐλευθερία ἀρχίζει ἀπό τή στιγμή, πού ὁ ἄνθρωπος ἀποδεσμεύεται ἀπό τό ἐγώ του. Μιά τέτοια ἐπιδίωξη δέν είναι καθόλου εὔκολη. Χρειάζεται ἀδιάκοπο ἀγώνα καί ὑπεράνθρωπη δύναμη. Γιά νά ξεπερνάει κανείς τόν ἐαυτό του πρέπει νά ἀναζητεῖ μιά δύναμη, πού δέν ἐκπηγάζει ἀπό αὐτόν τόν ἵδιο, ἀλλά χορηγεῖται ἀπό τή Χάρη τοῦ Θεοῦ. Είναι ἡ δύναμη ἐκείνη, πού «τελειοῦται ἐν ἀσθενείᾳ» (Β' Κορ. Ια' 9) καί «θερα-

πεύει τά άσθενή καί ἀναπληροῖ τά ἐλλείποντα» (Εὐχή τῆς Ἐκκλησίας). Γι' αὐτό καί ἡ ἀληθινή ἐλευθερία κατακτάται στήν Ἐκκλησίᾳ, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἐλευθερώνεται ἐν Χριστῷ ἀπό τά διάφορα πάθη του καί ἀπορρίπτει κάθε μορφή δουλικῆς ὑποταγῆς. Ο σεβασμός τοῦ ἄνθρωπου στὸ Θεό καί τό συνάνθρωπό του εἶναι πράξη ἐλευθερίας καί μάλιστα δυναμικῆς, γιατί προέρχεται ἀπό τήν ἀγάπη, πού ἀπομακρύνει κάθε φόβο καί ἀνάγκη ἀπό τήν ὑπαρξη. «Οταν τό παιδί ὑπακούει στούς γονεῖς του, πρέπει νά παρακινεῖται ἀπό τήν ἀγάπη καί τό σεβασμό καί ὅχι ἀπό ὅπιο δῆποτε ἐξωτερικό ἔξαναγκασμό ἢ ὑπολογισμό.

«Ολα αὐτά δέν εἶναι τόσο εὕκολα καί παραδεκτά πάνω στήν πράξη. Γι' αὐτό καί ἡ ἀγωγή καί ἡ μόρφωση τοῦ ἄνθρωπου γιά τήν ἀπόκτηση τῆς ἀληθινῆς ἐλευθερίας πρέπει νὰ ἐκπηγάζει ἀπό τόν Ἰησοῦν Χριστό. Εἶναι ἡ ἀληθεια, πού ἀδιάκοπα ὑπογραμμίζει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «Τῇ ἐλευθερίᾳ οὐν, ἡ Χριστός ἡμᾶς ἡλευθέρωσε στήκετε καί μή πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε (= μή θελήσετε νά υποταχθεῖτε) (Γαλ. ε' 1).

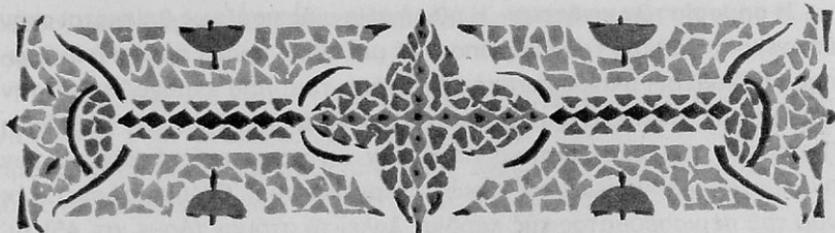
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Τῇ ἐλευθερίᾳ οῦν, ἡ Χριστός ἡμᾶς ἡλευθέρωσε στήκετε, καί μή πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε... Υμεῖς γάρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί... μόνον μή τήν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμήν τῇ σαρκὶ, ἀλλά διά τῆς ἀγάπης δουλεύεται ἀλλῆλοις» (Γαλ. ε' 1-13).
2. «Οὕτω μοι δοκεῖ διπλῆν φέρειν δὲ ἄνθρωπος πρός τά ἐναντία τήν ὅμοιότητα τῷ μέν θεοειδεῖ τῆς διανοίας πρός τό θεῖον κάλλος μεμορφωμένος, ταῖς δέ κατά τό πάθος ἐγγινομέναις ὁρμαῖς πρός τό κτηνῶδες φέρων τήν οἰκειότητα» (Ἄγ. Γρηγόριος Νύσσης, P.G. 44, 192).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1) Γιατί ἡ Ἅγια Τριάδα ἀποτελεῖ τήν εἰκόνα τῆς ἀληθινῆς ἐλευθερίας μας; 2) Γιατί ἡ ἀμαρτία ἀποτελεῖ τή στέρηση τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἄνθρωπου; 3) Πῶς φανερώνει ὁ Χριστός στόν ἑαυτό Του τήν ἀληθινή ἐλευθερία; 4) Πῶς μπορεῖ νά μορφωθεῖ ὁ νέος ἄνθρωπος, ὥστε νά ἀρχίσει νά ἀποκτά τήν πραγματική ἐλευθερία;

Δ' Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ Η ΗΘΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

1. Τὰ κίνητρα καὶ ἡ ἡθικὴ ζωή.

Τί εἶναι τά κίνητρα. Κίνητρο εἶναι μιά βασική δύναμη τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, πού προσπαθεῖ νά κινήσει τό ἐγώ του στή λήψη μᾶς ὁρισμένης ἀποφάσεως καί στή συνέχεια νά ἐπιβλέπει γιά τήν πραγματοποίησή της. Ἡ πηγή τῶν κινήτρων βρίσκεται στίς διάφορες ἀξίες τῶν ύλικῶν ἢ πνευματικῶν ἀγαθῶν, πού κατευθύνουν τίς βουλητικές ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι τό κίνητρο, πού προέρχεται ἀπό τήν ἀξιολογική συνείδηση, διαφέρει ἀπό τίς ὄρμές τοῦ ἀνθρώπου, ώς ζωτικές αἰτίες τής κινήσεως. Ἐπίσης τό κίνητρο διαφέρει καί ἀπό τά ἐλατήρια, πού ἀποτελοῦν τά βουλητικά αἴτια τοῦ χαρακτήρα ἐνός συγκεκριμένου τύπου ἀνθρώπου.

Τά κίνητρα στήν ἡθική πρέπει νά ἐκφράζουν τήν ἀξιολογική ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου νά φανερώσει σέ μιά συγκεκριμένη πράξη τόν ἀληθινό ἔαυτό του. Τό ἔσχατο κίνητρο στή χριστιανική Ἡθική εἶναι ἡ ἀγάπη, ὅπως ἐκπηγάζει ἀπό τό Θεό καί προσφέρεται στούς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἡ ἡθική ἀξία τῆς ἐλεημοσύνης π.χ. βρίσκεται βασικά στό κίνητρο τῆς ἀγάπης καί ὅχι τόσο στό χρηματικό ποσό πού προσφέρεται. Ὁ Κύριος φανερώνει τό κίνητρο τῆς φτωχῆς ἐκείνης χήρας, πού ἔρριξε στό γαζοφυλάκιο τά δυό λεπτά. Ἔκαλεσε τούς μαθητές Του καί τούς εἶπε: «Σᾶς βεβαιώνω ἀληθινά ὅτι αὐτή ἡ φτωχή χήρα ἔρριξε περισσότερα ἀπό ὅλους ὅσοι ρίχνουν στό θησαυροφυλάκιο, γιατί ὅλοι ἔρριξαν ἀπό τό περίσσευμά τους, ἐνώ αὐτή ἀπό τό ύστερημά της. «Ολα ὅσα εἶχε τά ἔρριξε, ὀλόκληρο τό βιό της» (Μάρκ. ιβ' 41-44). Τό κίνητρο λοιπόν τῆς χήρας ἦταν ἡ ἀγάπη της, πού τήν ἔσπρωξε νά δώσει ἐλεημοσύνη ὅσα λεφτά εἶχε.

Η σημασία τῶν κινήτρων. Η ἡθική ἀξία μιᾶς πράξεως βρίσκεται στήν εσωτερική διάθεση τοῦ ἀνθρώπου. Σέ μιά ἡθική πράξη πρέπει ό ἄνθρωπος νά διαθέσει ὀλοκληρωτικά τήν ἀγάπη του, πού ἐκπιγάζει ἀπό τήν καρδιά του. Η καρδιά ἀποτελεῖ κατά τήν Ἅγια Γραφή καί τήν ὀρθόδοξην Παράδοση τήν ἀποκλειστική πιγή τῶν κινήτρων καί τό κέντρο τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καί ἡθικῶν ἐνεργειῶν του. Ο Κύριος λέγει: «ἐκ γάρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας λαλεῖ τό στόμα» (Λουκ. στ' 45). Γι' αὐτό καί ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά ἀγωνίζεται γιά νά καθαρίζει τήν καρδιά του ἀπό τά διάφορα πάθη. «Ἐτσι θά τήν διατηρεῖ ἀνοικτή γιά νά δέχεται τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, πού τήν ἐνσταλάζει στίς ἀνθρώπινες καρδιές τό Ἀγιο Πνεῦμα (Ρωμ. ε' 5).

Κάθε πράξη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀληθινά ἡθική, ὅταν βγαίνει ἀπό τήν καρδιά του καί προσφέρει στούς ἄλλους τήν κοινωνία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ-Πατέρα. Στήν ἐπί τοῦ ὅρους Ὁμιλία ὁ Κύριος λέγει ὅτι τά κριτήρια μιᾶς πράξεως περιέχονται στήν εσωτερική διάθεση τοῦ ἀνθρώπου (κίνητρα), δηλαδή στήν καρδιά του. «Οταν ἡ καρδιά εἶναι ἄδεια ἀπό ἀγάπη, τότε γεμίζει ἀπό ὄργη, θυμό, ζήλεια, φθόνο καί μίσος γιά τόν ἄλλο ἄνθρωπο. Ο Κύριος χαρακτηρίζει κάθε πράξη ώς ἀνομία, ἃν δέν προέρχεται ἀπό ἀγάπη (Βλ. Ματθ. ζ' 23). Καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος θεωρεῖ ἀποκλειστικά τήν ἀγάπη ώς γνήσια διάθεση μιᾶς ἡθικῆς πράξεως. Γι' αὐτό καί γράφει: «Ἐάν ϕωμίσω (= μοιράσω σέ ἐλεημοσύνες) πάντα τά ὑπάρχοντά μου, καί ἔάν παραδῶ τό σωμά μου, ἵνα καυθήσωμαι (= γιά νά καιεῖ) ἀγάπην δέ μή ἔχω, οὐδέν ωφελοῦμαι» (Α' Κορ. ιγ' 3). «Ἐτσι λοιπόν δόλα τά κίνητρα πού ἀξιολογοῦν ἡθικά μιά πράξη προέρχονται ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Αὕτη τήν ἀγάπη διοχετεύει ὁ ἄνθρωπος στούς ἄλλους μέ συγκεκριμένες ἐνέργειες καί πράξεις.

Η διαστροφή τῶν κινήτρων ἀπό τήν ἀμαρτία. Ο ἀμαρτωλός ἄνθρωπος ἀντί νά ἀγαπᾷ τούς ἄλλους, ἀπαιτεῖ νά τόν ἀγαποῦν καί νά τόν φροντίζουν. Χρησιμοποιεῖ τούς ἄλλους ώς μέσο γιά νά ωφελήσει τό ἄτομό του καί νά ίκανοποιήσει τίς ἐγωιστικές ἀνάγκες του. Τό μοναδικό κίνητρο τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἄνθρωπου εἶναι ό ἐγωισμός καί ἡ ἰδιοτέλεια.

Ο ἐγωισμός ὅμως φανερώνει μιά φοβερή ἐμπλοκή στά κίνητρα. Ο ἐγωιστής προσπαθεῖ νά διασώσει τήν «ἀξία» του μέ τίς κολακείες τῶν ἄλλων ἄνθρωπων. Ένω ἀπό τή μιά μεριά περιφρονεῖ τούς ἄλλους, ὅμως ἀπό τήν ἄλλη ἐπιζητεῖ καί δέχεται τούς ἐπαίνους καί τίς φιλοφρονήσεις τους. Γίνεται λοιπόν φανερό ὅτι ό ἀμαρτωλός βρίσκεται σέ φοβερό ἀδι-

έξοδο, γιατί όλες οι πράξεις του προέρχονται από τό κίνητρο τού ἐγω-ισμοῦ.

Ἡ θεραπεία τοῦ ἐγωιστή βρίσκεται στήν ἀνακάλυψη τῆς ἀγάπης. Γιά νά παύσει ἔνας ἄνθρωπος νά είναι ἐγωιστής, πρέπει οί ἄλλοι νά τοῦ προσφέρουν ἀδιάκοπα τήν ἀγάπη τους. Μόνον ἔτσι θά μπορέσει καί ὁ ἕιδος νά βρεθεῖ στό χῶρο τοῦ μυστηρίου τῆς μετάνοιας. Τό ἕιδο ἔγινε καί μέ τόν ἄσωτο γιό τῆς γνωστῆς παραβολῆς. "Οταν θυμόταν τό σπιτικό του καί ζούσε μέσα του τήν ἀγάπη τοῦ πατέρα του, αὐτό τόν βοήθησε τελικά νά πάρει τήν ἀπόφαση τῆς μετάνοιας καί τής ἐπιστροφῆς.

Οί Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας λέγουν ὅτι ἡ μετάνοια είναι δῶρο τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο. Αύτό ὅμως προσφέρεται μέ τή βοήθεια ἐκείνων, πού ἔχουν πιά ἀνακαλύψει τήν ἀξία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καί τῆς μετάνοιας. "Αν ὁ ἄνθρωπος ἔξακολουθεῖ νά ἀπορρίπτει τήν προσφερόμενη ἀγάπη καί τή μετάνοια, τότε είναι ἀναγκασμένος νά ἀπωθήσει τά διάφορα κίνητρά του στήν ὑποσυνείδητη περιοχή. "Ετσι ἐξηγεῖται, γιατί δέν ξέρουμε πολλές φορές τό κίνητρο, πού μᾶς ὥθησε στή συγκεκριμένη πράξη.

Τά ὑποσυνείδητα κίνητρα. Είναι τά βαθύτατα ἐκεῖνα κίνητρα, πού ὅμως δέν ἔχουν πραγματοποιηθεῖ, γιατί συναντοῦν μπροστά τους διάφορα δύσκολα καί ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια. Ὁ ἄνθρωπος, π.χ. ἐπιθυμεῖ νά τόν ἀγαποῦν καί νά τόν ἀναγνωρίζουν οί ἄλλοι. Ἡ ἐπιθυμία ὅμως αὐτή παραμένει ἀνικανοποίητη, γιατί ὁ καθένας προτιμᾶ νά ἀγαπᾶ τόν ἑαυτό του καί νά περιφρονεῖ ἢ νά ὑποτιμᾶ τούς ἄλλους. "Ετσι ὁ ἄνθρωπος συγκρούεται μέ τό ἄμεσο περιβάλλον του. "Οταν ὁ ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νά ξεπεράσει τήν ἐχθρότητα τοῦ περιβάλλοντος, ὁδηγεῖται στήν ἀπομόνωση καί πιστεύει ὅτι μ' αὐτό τόν τρόπο ὑπερασπίζει τήν ὑπαρξή του, πού κινδυνεύει νά ἀφανιστεῖ ἀπό τούς ἄλλους. Ἡ ἀπομόνωση ἐνός παιδιοῦ, π.χ. φανερώνει ἔνα βαθύτατο κίνητρο καί ἐκφράζει τό παράπονό του ὅτι οί ἄλλοι δέν τό ἀγαποῦν καί δέν τό ἀναγνωρίζουν. "Εδώ πρέπει νά ἐντοπιστοῦν καί νά ἐρμηνευτοῦν σωστά τά ὑποσυνείδητα κίνητρα τοῦ ἀνθρώπου. Μέ τή στοργή καί τήν ἀγάπη, τό σεβασμό καί τήν ἐνθάρρυνση, τήν ἀναγνώριση καί τή συγχώρηση θά βοηθηθεῖ νά ἀνακαλύψει τά ὑποσυνείδητα κίνητρα καί νά τά θεραπεύσει. "Αν ὅλα αὐτά φωτιστοῦν μέ τήν παρουσία τοῦ Χριστοῦ, τότε ἀνοίγεται ὁ δρόμος πού ὁδηγεῖ τόν ἄνθρωπο στήν πνευματική καί ἡθική ἀνάπτυξη τῆς ὑπάρξεώς του.

Ήθικά άδιάφορες πράξεις. Στήν έπι τοῦ ὄρους Ὄμιλία ὁ Κύριος ύπογράμμισε ότι όλες οἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦν ἔκφραση μιᾶς ἐσωτερικῆς ὀφειλῆς καὶ ἐπιταγῆς. Ὁ ἀνθρωπὸς ὀφείλει τὴν ὑπαρξή του στὸ Θεό, γι' αὐτό καὶ καλεῖται νά τήν προσφέρει μέ ἀγάπη καὶ ὑπακοή. Ἡ ἀγάπη εἶναι τό μοναδικό κριτήριο γιά τή γνησιότητα καὶ ἡθικότητα μιᾶς πράξεως.

Τό κριτήριο τῆς ἀγάπης δέν ἐπιτρέπει στόν ἀνθρωπο νά πιστεύει ότι μπορεῖ νά ύπαρχουν δρισμένες πράξεις χωρίς ἡθικό νόημα καὶ πνευματικά ἀξιολογημένο περιεχόμενο. Σέ παλιότερη ἐποχή μερικές πράξεις χαρακτηρίζονταν ώς ἡθικά ἀδιάφορες. Τέτοιες θεωροῦσαν τό κάπνισμα, τά «καλά» θεάματα, τίς ιδιαίτερες ἐνασχολήσεις (χόμπι) στόν ἐλεύθερο χρόνο, τήν ἀκηδία, κ.ἄ.

Σήμερα ό ἀνθρωπὸς ξέρει ότι ἡ ἡθικότητα ἔχει ἀμεση σχέση μέ τήν ὑπαρξη καὶ δέν εἶναι μόνο μιά μηχανική ἐξωτερική ἐνέργεια. Ἐχει διαπιστωθεῖ π.χ. ότι τό κάπνισμα φθείρει τήν ύγεια (καρκίνος), δημιουργεῖ νευρώσεις καὶ ἀποτελεῖ κίνδυνο ὅχι μόνο γιά τούς καπνιστές, ἀλλά καὶ γιά τό ύπόλοιπο περιβάλλον. Καὶ τά πιό ἀκίνδυνα θεάματα μπορεῖ νά ὀδηγήσουν τόν ἀνθρωπο σέ μιά πνευματική χαλάρωση καὶ ἀδιαφορία γιά τήν ὑπαρξη του, ἃν τά παρακολουθεῖ πολύ συχνά. «Οταν ὁ ἀνθρωπὸς καὶ ιδιαίτερα τό παιδί παρακολουθεῖ ἀδιάκοπα τίς τηλεοπτικές ἔκπομπές, ἀποκτᾶ μιά παθητικότητα, πού ἀπονευρώνει τόν ἀνθρωπο καὶ ἀφαιρεῖ τή ζωτικότητα καὶ δραστηριότητά του. Γιά τόν ἀνθρωπο πού παίρνει στά σοβαρά τήν ὑπαρξή του δέν ύπαρχουν ἡθικά ἀδιάφορες πράξεις, γιατί ὅλα τά ἀξιολογεῖ μέ τό κίνητρο τῆς ἀγάπης.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ KEIMENA

1. «Μή κρίνετε, ἵνα μή κριθῆτε· ἐν ᾧ γάρ κρίματι κρίνετε κριθήσεσθε, καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε μετοηθήσεται ὑμῖν» (Ματθ ζ' 1-2).
2. «Διό ἀναπολόγητος εἰ, ὃ ἀνθρωπε, πᾶς ὁ κρίνων· ἐν ᾧ γάρ κρίνεις τόν ἔτερον σεαυτόν κατακρίνεις· τά γάρ αὐτά πράσσεις ὁ κρίνων» (Ρωμ. β' 1).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Τί ἔκφραζει ὁ ἀνθρωπὸς μέ τά ύποσυνείδητα κίνητρα; 2) Ποιά εἶναι ἡ σημασία τῶν κινήτρων γιά τήν ἡθική ζωή τοῦ ἀνθρώπου; 3) Ὕπάρχουν γιά τό χριστιανό ἡθικά ἀδιάφορες πράξεις; Νά δικαιολογήσεις τήν ἀπάντησή σου. 4) Πώς διαστρέφει ἡ ἀμαρτία τά κίνητρα τοῦ ἀνθρώπου;

2. Η πνευματική ζωή τοῦ ἀνθρώπου.

Τί εἶναι ἡ πνευματική ζωή. Εἶναι ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, πού δέχεται τό φωτισμό τοῦ Ἅγιου Πνεύματος. "Οπως κατά τῇ δημιουργίᾳ ἔλαβε ὁ ἄνθρωπος ἀπό τὸ Θεό πνοήν ζωῆς καὶ ἐγένετο εἰς ψυχήν ζῶσαν" (Γεν. β' 7), ἔτσι καὶ στήν Ἑκκλησίᾳ λαμβάνει τό "Ἄγιο Πνεῦμα γιά νά ἐνωθεῖ κατά χάρη μέ το Χριστό καὶ νά γίνει ἀληθινή καὶ πραγματική ὑπαρξη.

Η πνευματική ζωή εἶναι τό ὑψιστο καὶ μοναδικό δῶρο τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο καὶ ἀποτελεῖ τό Α καὶ τό Ω στήν ὥρθόδοξη θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ πνευματικός ἄνθρωπος ἀγωνίζεται σ' ὅλη τῇ ζωή του γιά νά ἀποκτήσει τό Ἅγιο Πνεῦμα. Οἱ Πατέρες τῆς Ἑκκλησίας λέγουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτός βρίσκεται στό δρόμο γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ θείου προορισμοῦ του. Ὁ ἄνθρωπος πού δέχεται τό "Ἄγιο Πνεῦμα ἐλευθερώνεται καὶ ἀποκτᾶ μιά ρωμαλεότητα γεμάτη ἀπό αἰσιοδοξία καὶ πεποίθηση γιά τίς πνευματικές καὶ ἡθικές νίκες του.

Οι βαθμίδες τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Γιά νά ἀποκτήσει ὁ ἄνθρωπος τήν πνευματική ζωή πρέπει νά περάσει ὥρισμένες βαθμίδες. Μέ τήν ἄσκηση καὶ τόν προσωπικό ἀγώνα θά μπορέσει νά ἀποκτήσει τό δῶρο τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

1. Ὁ δρόμος τῆς μετάνοιας. Εἶναι τό πρώτο βῆμα τοῦ ἀνθρώπου πού γνώρισε ὅτι μέ τήν ἀμαρτίᾳ χωρίστηκε ἀπό τό Θεό. Ζῆ μέσα του τήν ἀπουσία τοῦ Θεοῦ καὶ τή στέρηση τῆς πατρικῆς ἀγάπης. Βλέπει ὅμως ὅτι πρέπει νά εἶναι κάπου προσκολλημένος. Καί ὁ ἄσωτος γιός τῆς παραβολῆς ἔφυγε μέν ἀπό τόν Πατέρα του, ἀλλ' ὅταν ἀρχισαν οἱ στερήσεις «ἐκολλήθη ἐνί τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης καὶ ἐπεμψεν αὐτόν... βόσκειν χοίρους» (Λουκ. ιε' 15). Η ρωμαλεότητα τῆς μετάνοιας βρίσκεται στήν ἀπόφασή του νά ἐπιστρέψει στό Θεό-Πατέρα. Νά ξαναζήσει στήν κοινωνία τῆς ἀγάπης Του καὶ νά ἐνδυθεῖ «τήν στολήν τήν πρώτην» πού φανερώνει τήν ὑπέρτατη ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό Θεό. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται παιδί τοῦ Θεοῦ στό μυστήριο τῆς Ἑκκλησίας, ὅπου ἀναγνωρίζει τήν πατρότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τήν ἀδελφότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων στό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Γι' αὐτό καὶ ἡ μετάνοια εἶναι μυστήριο καὶ πραγματοποιεῖται, ὅταν ὁ ἄνθρωπος προσέρχεται στόν πνευματικό γιά νά ἐξομολογηθεῖ καὶ νά ἐκφράσει τήν βαθύτατη ἐπιθυμία του νά εἶναι ἐνωμένος μέ τό Θεό καὶ ὅλους τούς ἀνθρώπους.

2. Ή πορεία τῆς ταπεινοφροσύνης. Μέ τήν ταπείνωση ό ἄνθρωπος ἀπορρίπτει τόν ἐγωισμό καί τήν ὑπερηφάνεια καί παραδίνει τόν ἔαυτό του στήν πρόνοια καί τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ. Μέ τήν ταπείνωση ό ἄνθρωπος παραμερίζει τίς ἀτομικές καί ἰδιοτελεῖς ἀνάγκες του καί ὑπηρετεῖ τούς ἄλλους ἀνθρώπους. 'Ο ἄνθρωπος μιμεῖται τήν ταπείνωση πού ό Χριστός ἔδειξε, ὅταν ἥλθε στόν κόσμο. Εἶναι τό μοναδικό ὑπόδειγμα τῆς ταπεινοφροσύνης: «Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρᾶός εἰμι καί ταπεινός τῇ καρδίᾳ καί εύρήστε ἀνάπauσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν» (Ματθ ια' 29). Ή ταπείνωση εἶναι ἡ ρίζα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, γιατί ό ἄνθρωπος ὄμολογεῖ ὅτι ὅλα τά χαρίσματα καί τά κατορθώματά του ὀφείλονται στό Θεό.

3. Η πίστη καὶ ἡ ἐλπίδα στό Θεό. Ή πίστη ἀποτελεῖ βασικό αἴτημα τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρχεως. "Οταν ό ἄνθρωπος γεννιέται ἐμπιστεύεται τήν ὑπαρξή του στούς γονεῖς, γιατί τούς ἀγαπᾷ καί συνδέεται μαζί τους. "Ετοι κάνει καί ὁ πιστός ἀνθρωπος. Ἐμπιστεύεται ὀλόκληρη τῇ ζωῇ του στά χέρια τοῦ Θεοῦ, χωρίς μάλιστα νά ζητεῖ γι' αὐτή του τήν ἐνέργεια μιά λογική ἐξήγηση ἢ μιά ἀνθρώπινη ἔξασφάλιση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ὀλοκληρωτικῆς πίστεως εἶναι ό πατριάρχης Ἀβραάμ. 'Αγαπᾷ τόσο πολύ τό Θεό, ώστε παραδίνει τόν ἔαυτό του καί τό μονάκριβο παιδί του στήν ἀνεξιχνίαστη βουλή τοῦ Θεοῦ. Μέ τήν πίστη ό Ἀβραάμ φανέρωσε τό ἀληθινό ἥθος καί τήν ὀλοκληρωμένη πνευματικότητά του.

'Από τήν πίστη στό Θεό ἐκπηγάζει τό δῶρο τῆς ἐλπίδας. 'Η ἐλπίδα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ό Ἰησοῦς Χριστός, γιατί «ἔτι ἀμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, Χριστός ὑπέρ ἡμῶν ἀπέθανε» (Ρωμ. ε' 8). 'Η ἐλπίδα δίνει ἔνα νέο νόημα στή ζωή καί βοηθεῖ τόν ἄνθρωπο νά ξεπερνά κάθε θλίψη καί δοκιμασία πού τόν πειριτριγυρίζει καί τόν ἀπειλεῖ. "Εχει τήν ἀκλόνητη βεβαιότητα ὅτι ἡ ἐλπίδα ποτὲ δέν τόν ντροπιάζει, γιατί ζῇ στήν καριδά του τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ.

4. Η ἀγάπη στό Θεό. Οἱ διάφορες ἀρετές τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ό καρπός τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, πού ζῇ μέσα του. Οἱ ἀρετές αὐτές εἶναι κατά τόν Ἀπόστολο Παῦλο ό καρπός τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, δηλαδή «ἀγάπη, χαρά, ειρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια» (Γαλ. ε' 22). 'Η ἀγάπη τοῦ Θεοῦ εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο, πού πρέπει νά τό ἀποδεχθεῖ γιά νά τό ξαναπροσφέρει ὀλοκληρωτικά στό Θεό καί τούς ἄλλους ἀνθρώπους. 'Η ἀγάπη στό Θεό προσφέρεται μέσα ἀπό τούς ἄλλους ἀνθρώπους, πού εἶναι ό

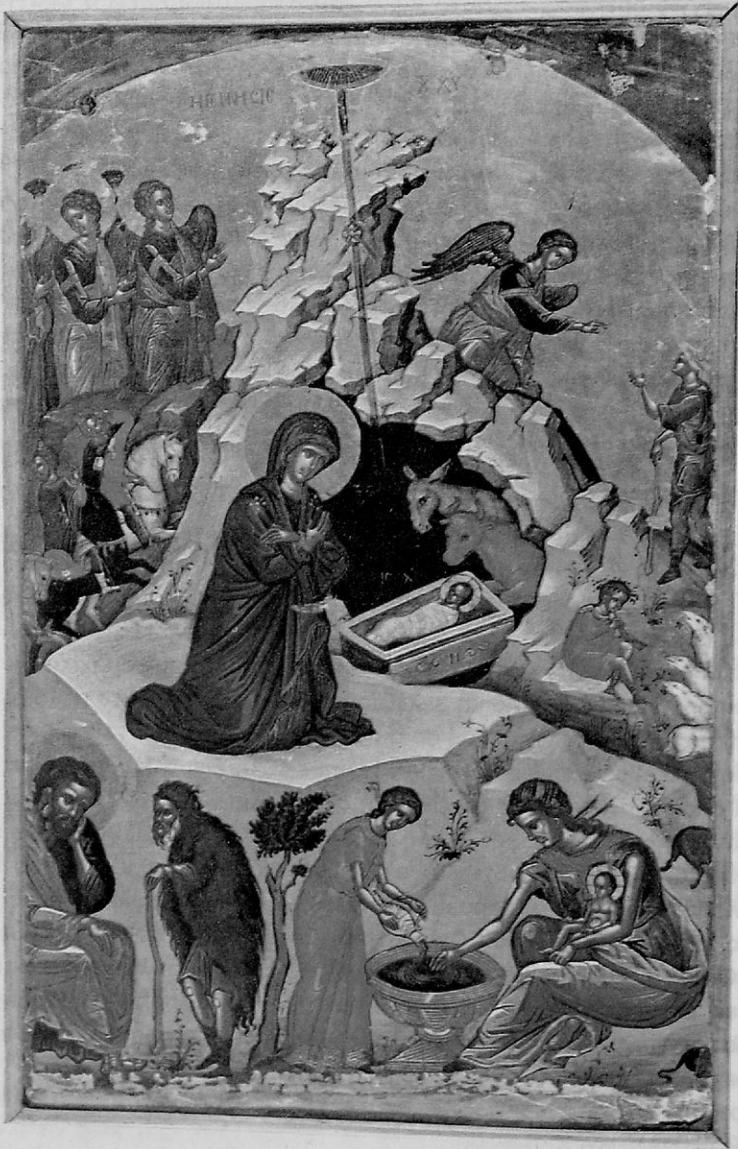
πλησίον, ό ἀδελφός. Γι' αύτό πολύ χαρακτηριστικά λέγει ό εύαγγελιστής Ιωάννης: «Ἐάν τις εἴπῃ ὅτι ἀγαπῶ τὸν Θεόν καὶ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ μισή ψεύστης ἐστίν· ὁ γάρ μη ἀγαπῶν τὸν ἀδελφόν, ὃν ἔώρακε, τὸν Θεόν ὃν οὐχ ἔώρακε πᾶς δύναται ἀγαπᾶν; » (Α΄ Ἰω. δ΄ 20).

5. Η μετοχή στή Θεία Κοινωνία. Η θεία Κοινωνία είναι συνέπεια τῆς μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στό μυστήριο τῆς μετάνοιας. Ο ἀνθρωπος πού κοινωνεῖ τὸ Σῶμα καὶ τό Αἷμα τοῦ Χριστοῦ κάνει μέσα του μιάν ἀνταλλαγὴ ζωῆς. Παίρνει τήν ὄλοκληρωμένη καὶ αὐθεντική ζωή τοῦ Κυρίου καὶ προσφέρει μέ τή σειρά του στό Χριστό τή δική του τραυματισμένη ἀπό τήν ἀμαρτία ὑπαρξη. "Ετσι τό μυστήριο τῆς θείας ζωῆς γίνεται μιά κοινή περιουσία γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους, γιατί ὅλοι ἀνήκουν καὶ μετέχουν σ' αύτήν. Μόνον ἔτσι μποροῦμε νά καταλάβουμε, γιατί ή θεία Εὐχαριστία ἀποτελεῖ τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου καὶ είναι συνάμα ή ἀποκορύφωση τῆς πνευματικῆς ζωῆς του.

Η πραγματοποίηση τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Γιά νά ἀποκτήσει ό ἀνθρωπος τήν πνευματική ζωή πρέπει νά καταβάλλει ἀδιάκοπες προσπάθειες. Είναι ό πνευματικός ἀγώνας καὶ ή ἄσκηση τοῦ ἀνθρώπου, πού ἐπιζητεῖ νά ἐλευθερωθεῖ ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ Σατανᾶ καὶ τῆς ἀμαρτίας καὶ νά ἀπαλλάξει τόν ἔαυτό του ἀπό τή δουλεία τῶν παθῶν. Η Ἐκκλησία θεωρεῖ ἀπαραίτητη τήν ἄσκηση γιά τήν πνευματική ζωή. Η ἄσκηση δέν είναι μιά ἡθική βελτίωση τοῦ ἀνθρώπου, οὕτε πολύ περισσότερο μιά τυπική ἐκτέλεση ὄρισμένων κανόνων καὶ διατάξεων. Μέ τήν ἄσκηση ό ἀνθρωπος ἐπικαλεῖται τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ ὅχι ἀπό μόνος του καὶ ἀποκλειστικά γιά τό ἄτομό του, ἀλλά ἐνωμένος μέ ὅλους τούς ἀνθρώπους στό Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Καθαρίζει τόν ἔαυτό του ἀπό τά πάθη καὶ τίς ἀμαρτίες ὅχι γιά νά τόν ξεχωρίζει σάν καλύτερο ἀπό τούς ἄλλους, ἀλλά γιά νά ζητήσει στήν κοινωνία τῆς ἐκκλησιαστικής ἐνότητας τή Χάρη τοῦ Ἅγιου Πνεύματος. Είναι ἐκείνη πού θεραπεύει τά ἀσθενή (τίς ἀδυναμίες), ἀναπληρώνει τίς ἐλλείψεις καὶ μεταμορφώνει ὅλες τίς προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου. "Ενας τέτοιος πνευματικός ἀνθρωπος φανερώνει μέ τή ζωή του τό Θεό καὶ δέν προβάλλει ποτέ τίς ἀρετές του ως δικά του κατορθώματα.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Οὐκ ἐν σχήματι καὶ τύποις ἐξωτέροις ἡ ἀλλοίωσις τῶν χριστιανῶν ὑπάρ-

“Η Γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Εἰκόνα στὴν ‘Ι. Μονὴ Σταυρονικήτα τοῦ ‘Αγίου Όρους (16ος αἰ.).”

χει... Ἐν γάρ τῇ τοῦ νοός ἀνακαινώσει καί τῇ τῶν λογισμῶν εἰρήνη καί τῇ τοῦ Κυρίου ἀγάπῃ καί οὐρανίῳ ἔρωτι ἡ καινὴ κτίσις τῶν χριστιανῶν, πάντων ἀνθρώπων τοῦ κόσμου διαφέρει. Διό καί ἡ ἐλευσις τοῦ Κυρίου γέγονε» (*Μακάριος ὁ Αλγύπτιος*).

2. «Μετάνοιά ἔστι ἐκ τοῦ παρά φύσιν εἰς τό κατά φύσιν καί ἐκ τοῦ διαβόλου πρός τὸν Θεόν ἐπάνοδος δι' ἀσκήσεως καὶ πόνων» (*Ιω. Δαμασκηνός*).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1) Ποιό εἶναι τό περιεχόμενο τῆς πνευματικῆς ζωῆς; 2) Πῶς μπορεῖ μιά ἀρετή νά ἐκφράζει τό ἀληθινό ήθος ἐνός ἀνθρώπου; 3) Γιατί ἡ ἀγάπη μας στό Θεό πρέπει νά περάσει ἀπό τὸν πλησίον μας; 4) Μέ ποιό τρόπο πραγματοποιεῖται ἡ πνευματική ζωή τοῦ ἀνθρώπου;

3. Ἡ συμβολή τῆς προσευχῆς στή μόρφωση τοῦ χριστιανικοῦ ἥθους.

Τί εἶναι ἡ προσευχή. Ἡ προσευχή εἶναι ἡ ἀδιάκοπη προσωπική σχέση καί κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Θεό. Ὅταν ὁ ἀνθρωπος ἀποδεχτεῖ τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, τότε ἀρχίζει νά διαλέγεται μέ τό Θεό στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη νά ἀπαντᾶ στό λόγο τοῦ Θεοῦ, πού πάντα ἀπευθύνει στά λογικά δημιουργήματά Του. Στήν προσευχή ὁ ἀνθρωπος ἀνακαλύπτει τήν πραγματική θέση καί συμμετοχή του στό ἔργο τῆς θείας δημιουργίας. Ἡ προσευχή λοιπόν εἶναι ἔνας προσωπικός διάλογος τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Θεό καί μάλιστα γεμάτος ἀπό ἀγάπη, γιατί ἡ ἀγάπη ἀποτελεῖ τό βασικό καρπό τῆς προσευχῆς.

Ἡ προσευχή, μόνιμη ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ προσευχή εἶναι ἡ κινητήρια δύναμη σ' ὅλες τίς προστάθειες τοῦ πιστοῦ ἀνθρώπου καί ἡ ἀσάλευτη βάση γιά τήν πνευματική καί ἡθική ζωή του. Ὁ προσευχόμενος ἀνθρωπος ἔχει βαθύτατη συναίσθηση τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ. Ὅταν κάποτε ρώτησαν ἔνα προσευχόμενο, τί λέγει, ὅταν προσεύχεται, ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Μέ κοιτάζει καί Τόν κοιτάζω». Εἶχε ἀκλόνητη βεβαιότητα ὅτι ὁ Χριστός τόν κοιτάζει καί ἐπομένως τόν ἀγαπᾶ, τόν προσέχει καί τόν φροντίζει. Ἡ βεβαιότητα αὐτή φανερώνει τόν προσωπικό χαρα-

κτήρια τῆς προσευχῆς, πού ἀποτελεῖ βασική ἀνάγκη τῆς ἀνθρώπινης υπάρξεως. Ὁ ἄγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ύπογραμμίζει τὴν ἀξία τῆς προσευχῆς γιά τὴν ζωή τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν λέγει: «Μνημονευτέον μᾶλλον τοῦ Θεοῦ ἢ ἀναπνευστέον». Δηλαδή ἡ ὑπαρξή μας χρειάζεται νά ἀναφέρει πολύ περισσότερο τὸ Ὀνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπομένως τὴν παρουσία Του παρά νά ἀναπνέει. Καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τονίζει τὴν ἀνάγκη τοῦ «ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε» (Α' Θεσ. ε' 17). Μιά τέτοια προσευχή γίνεται ἡ μόνιμη κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, πού κατευθύνει σωστά, ἀναπτύσσει πνευματικά καὶ καλλιεργεῖ ἡθικά τὴν ζωή του.

Εἰδη προσευχῆς. Μποροῦμε νά διακρίνουμε τά εἰδη τῆς προσευχῆς:

α) ἀπό τό περιεχόμενο τῆς προσευχῆς. Συνήθως ἡ προσευχή ἀρχίζει μέ τίς αἰτήσεις τοῦ ἀνθρώπου, πού παρακαλεῖ τὸ Θεό νά τοῦ συμπαρασταθεῖ στίς τόσες μέριμνες, ἀνάγκες καὶ ἀγωνίες τῆς ζωῆς. Εἶναι ἡ ἵκετή ρια προσευχή τοῦ ἀνθρώπου. Ἀποτελεῖ τὴν πρώτη βαθμίδα, πού προετοιμάζει τὸν ἀνθρωπο νά ἀναζητήσει τὸ Θεό καὶ νά ἐπικοινωνήσει μαζί Του προσωπικά. «Ἄν γίνει αὐτό, τότε ὁ ἀνθρωπος παραμερίζει σιγά σιγά τίς αἰτήσεις καὶ ἀρχίζει μιάν ἀδιάκοπη εύχαριστία στό Θεό «ύπέρ πάντων ὧν ἴσμεν καὶ ὧν οὐκ ἴσμεν, τῶν φανερών καὶ ἀφανῶν εὔεργεσιῶν, τῶν εἰς ήμᾶς γεγενημένων» (Ἀπό τή θεία Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου). Εἶναι ἡ εὐχαριστήρια προσευχή τοῦ ἀνθρώπου. Η τρίτη βαθμίδα εἶναι ἡ μόνιμη κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, πού ζῇ μέ τὴν προσευχή τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ στήν ὑπαρξή του. Η ψυχή τοῦ ἀνθρώπου δοκιμάζει θαυμασμό, ἔκπληξη καὶ ἀγαλλίαση, γιατί ἔχει παραδοθεῖ ὁλοκληρωτικά στό Θεό καὶ Τόν δοξολογεῖ ἀδιάκοπα. Εἶναι ἡ δοξολογική προσευχή τοῦ ἀνθρώπου.

β) ἀπό τό πρόσωπο τοῦ προσευχόμενου. I. Η προσωπική προσευχή. Συνήθως ὀνομάζεται ἀτομική προσευχή, ἀλλά πρέπει νά ξέρουμε ὅτι ὁ ἀνθρωπος δέν ἔχει τό δικαίωμα νά προσεύχεται στό Θεό ἀποκλειστικά γιά τὸν ἑαυτό του, παραμερίζοντας καὶ ξεχνώντας ὅλους τούς ἄλλους. Η προσευχή τοῦ ἀνθρώπου γίνεται στό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ μέ ύπόδειγμα τήν «Κυριακή προσευχή». Εἶναι ἡ προσωπική προσευχή σέ πρώτο πληθυντικό πρόσωπο. Αὕτο δείχνει ὅτι ὁ προσ-

ευχόμενος αἰσθάνεται ἐνωμένος μὲν ὅλους καὶ γι' αὐτό προσεύχεται στὸ Θεό καὶ παρακαλεῖ γιὰ τὴν προκοπή καὶ τὴν σωτηρία ὅλων τῶν ἀνθρώπων. "Οταν ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται στὸ «ταμιεῖόν» του, δηλαδὴ στὸ δωμάτιό του, προσεύχεται προσωπικά καὶ νιώθει τὴν ἐνότητα καὶ ἀδελφότητα τῶν ἀνθρώπων, πού χάρισε ὁ Χριστός. "Αν ὁ ἄνθρωπος νιώθει χωρισμένος ἀπό τοὺς ἄλλους, ἐπειδὴ τὸν στενοχώρησαν ἡ τούς πίκρανε ἡ φιλονίκησαν μαζί του, τότε βλέπει πώς εἶναι ἀδύνατο νὰ προσευχηθεῖ ἀληθινὰ στὸ Θεό. Πρέπει νά προηγηθεῖ ἡ συγχώρηση καὶ ἡ συμφιλίωση μὲ τούς ἄλλους γιά νά μπορεῖ καὶ πάλι ἐνωμένος μ' αὐτούς νά λέγει χωρίς κατάκριση τό «Πάτερ ἡμῶν...».

II. Ἡ λειτουργική προσευχή τῆς Ἐκκλησίας, πού εἶναι τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, πού ἀποδέχονται μὲ πίστη καὶ ἀγάπη τὴν καινὴν ζωὴν τοῦ Θεανθρώπου. Γιά νά προσευχηθεῖ λειτουργικά ὁ πιστός, πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα νά πάει στὴν ἐκκλησία (ναό), ὅπου ἐνωμένος μὲ ὅλους τούς ἄλλους στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, μετέχει ἐνεργά στὸ μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας. "Ετσι διακηρύσσουν οἱ πιστοί, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι πιά ἀπομονωμένος καὶ χωρισμένος ἀπό τούς ἄλλους, ἀλλά στὴν κοινωνία τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ φανερώνεται ἡ ἀληθινή φύση καὶ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων.

Αὔτῃ τὴν ἐνότηταν οἱ χριστιανοί μέ συγκεκριμένο τρόπο στὴν ἐνορία τους, πού ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸ Θεό καὶ μεταξύ τους. Στή λειτουργική προσευχή τῆς Ἐκκλησίας μετέχουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, πού μὲ τὴν κοινωνία τῆς ἀγάπης τους, «ἐν ἐνί στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ» προτρέπονται νά εὐχαριστήσουν καὶ νά δοξολογήσουν τὸ Θεό καὶ νά ύποδεχτοῦν τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ μὲ τὸ μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Αὔτῃ ἡ ὄργανική καὶ ζῶσα ἐν Χριστῷ ἐνότητα τῶν ἀνθρώπων φανερώνει τὴν καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας (κατά + ὅλον), δηλαδὴ ὅτι ὅλοι μαζί (ὅλον-σύνολον) ἀποτελοῦν τό ἔνα καὶ ὁ καθένας μπορεῖ μέσα του νά χωρέσῃ ὅλους καὶ ὅλα.

Αὔτῃ ἡ σωτήρια κοινωνία καὶ ἐνότητα παρουσιάζεται σέ ὅλους τούς τύπους τῶν ἐκφράσεων, πού ύπηρετοῦν τὴν λειτουργική προσευχή. Ἔδω ὁ ἄνθρωπος συνδέεται μὲ τὸ Θεό καὶ ὅλους τούς ἄλλους, τούς ζῶντες καὶ κοιμηθέντες. Εἰκονίζει μυστικά τὸν ἀγγελικό κόσμο («Οἱ τά Χερουβίμ μυστικῶς εἰκονίζοντες...») καὶ συμφιλώνεται μὲ ὄλόκληρη τὴν φύση καὶ τὴ δημιουργία. Ἡ ἐνότητα στὴν ύμνολογία δίνει τή βαθιά συναί-

σθηση τῆς παρουσίας ὅλων ἐκείνων, πού ἀπάγγειλλαν τίς ἵδιες εὐχές καὶ ἔψαλλαν τά ἵδια τροπάρια μέ τά δικά μας. Στήν εἰκονογραφία είναι χαρακτηριστική ἡ ἐνότητα τῶν πατριαρχῶν, προφητῶν, Ἀποστόλων, μαρτύρων, ἱεραρχῶν, ἀγίων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, πού περιστοιχίζουν τόν Παντοκράτορα Χριστό καὶ περιτριγυρίζουν στοργικά ὅλους τούς ἀνθρώπους. "Ετοι γίνεται ἀντιληπτό ὅτι ἡ λειτουργική προσευχή, ὅπου ἐντάσσονται καὶ μετέχουν οἱ πιστοί, δέν εἶναι ἐνα τμῆμα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Εἶναι ἡ καθολικότητα τῆς ζωῆς, ὅπως ἐκπηγάζει ἀπό τό Θεό καὶ ἀναφέρεται πάλι σ' Αὐτόν μέ τήν ἀδιάκοπη εὐχαριστία καὶ δοξολογία τοῦ πληρώματος τῆς Ἔκκλησίας.

Τό ήθος τοῦ προσευχόμενου ἀνθρώπου. Ἡ προσευχή ζωντανεύει τίς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ διαποτίζει μέ δημιουργικότητα ὅλες τίς ἐνέργειές του. Ἡ προσευχή είναι τό πιό δύσκολο πνευματικό ἔργο τοῦ ἀνθρώπου. "Οταν ὅμως γίνεται σωστά, τότε ἀποτελεῖ μιάν οὐσιαστική πράξη, πού ἐκφράζει μέ τόν καλύτερο τρόπο τό ήθος του. Ὁ μοναχός, πού τόσο εὔκολα παρεξηγεῖται ἀπό τόν πολύ κόσμο, ἔχει ὡς κύριο ἔργο του τήν προσευχή στό Θεό. Προσεύχεται γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους καὶ παρακαλεῖ γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου. Γι' αὐτό καὶ ἡ προσευχή ἀποτελεῖ τό ἐπίκεντρο ιδίως στή ζωή τοῦ μοναχοῦ.

Οἱ πράξεις τοῦ προσευχόμενου ἀνθρώπου ἔχουν σκοπό νά φανερώνουν τή δόξα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους. "Οταν ὁ κόσμος ἐντοπίσει τέτοιες καλές πράξεις, τότε ὀδηγεῖται στή δοξολογία τοῦ Θεοῦ. «Οπως Ἰδωσιν ὑμῶν τά καλά ἔργα καὶ δοξάσωσι τόν πατέρα ἡμῶν τόν ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. ε' 16). Ἡ προσευχή λοιπόν προάγει ἀληθινά τό ήθος τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνα τέτοιο ήθος, ὅπου καὶ νά βρίσκεται φανερώνει τόν προσευχόμενο ἀνθρωπο. Ἡ διαπαιδαγώγηση τοῦ ἀνθρώπου στήν προσευχή πρέπει νά ἀρχίζει ἀπό τήν παιδική ἡλικία του. Εἶναι ἡ μόνη δυνατότητα νά τόν ὀδηγήσει στήν ἀληθινή ἀνθρωπιά καὶ τή σωστή ήθικότητα.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. *Nά μελετήσεις προσεκτικά τό κείμενο τῆς Κυριακῆς προσευχῆς καὶ νά ὑπογραμμίσεις μέ λίγα λόγια τίς βασικές ἀλήθευες πού περιέχει.*
2. *"Ἡ δέ τῆς εὐχῆς δύναμις αὐτή ἴερονδρεῖ, καὶ τελεσιονδρεῖ τήν τοῦ ἀν-*

θρώπου πρόσ τόν Θεόν ἀνάτασίν τε καὶ ἔνωσιν, σύνδεσμος οὗσα τῶν λογικῶν πρόσ τόν κτίσαντα κτισμάτων» (*Άγιος Γρηγόριος Παλαιᾶς, P.G. 150, 1117*).

3. «Ἴησοῦ ὀνόματι μάστιξε πολεμίους· οὐ γάρ ἔστιν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπί γῆς ἴσχυρότερον ὅπλον» (*Άγιος Ιωάννης Κλίμακος*).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Πώς μπορεῖ ή προσευχή νά μορφώσει τό ήθος τοῦ ἀνθρώπου; 2) Τί είναι ή προσωπική προσευχή; 3) Ποιο είναι τό περιεχόμενο τῆς λειτουργικῆς προσευχῆς; 4) Γιατί ή προσευχή ἀποτελεῖ μόνιμη ἀνάγκη τῆς ἀνθρώπινης ύπαρξεως;

4. Ο ὄρκος, ή βλασφημία καί ή μαγεία.

Ο ὄρκος καί τά εἰδη του. Ὁρκος είναι ή ἀπό μέρος τοῦ ἀνθρώπου ἐπίκληση τοῦ ὄνόματος τοῦ Θεοῦ γιά νά ἐπιβεβαιώσει μέ τή θεία αὐθεντία Του τήν ἀλήθεια στά λόγια του. Μέ τά λόγια του ὁ ἀνθρωπος μπορεῖ νά ἀναφέρεται σέ γεγονότα τοῦ παρελθόντος ἡ ἀκόμα καί τοῦ μέλλοντος. Ἔτσι ἔχουμε: α) τόν ὄρκο τῆς ἀλήθειας, πού συνδέεται μ' ἔνα γεγονός τοῦ παρελθόντος ἡ τοῦ παρόντος καί β) τόν ὄρκο τῆς ὑποσχέσεως, πού ἀναφέρεται σέ μιά μελλοντική συμπεριφορά.

Ψευδορκία είναι ή παράβαση τοῦ ὄρκου τῆς ἀλήθειας καί ὁ ἀνθρωπος πού τήν χρησιμοποιεῖ λέγεται ψεύδορκος. Επιορκία είναι ή ἀθέτηση τοῦ ὄρκου τῆς ὑποσχέσεως καί ὁ ἀνθρωπος ὄνομάζεται ἐπιορκος. Μορφή ἐπιορκίας είναι καί τά διάφορα «τάματα», πού ὁ ἀνθρωπος ύποσχέθηκε στό Θεό, τήν Παναγία καί τούς Ἅγιους, ἀλλά ποτέ δέν πραγματοποίησε. Καί στίς δυό περιπτώσεις ὁ ἀνθρωπος κάνει μεγάλη ἀμαρτία, γιατί προσκαλεῖ τό Θεό μέ σκοπό νά συγκαλύψει τά ψέματα καί τίς ἀπάτες του.

Ο ἀνθρωπος πού ὄρκιζει ὅτι οἱ ἄλλοι δέν ἐμπιστεύονται στά λόγια του. Πρέπει ὅμως νά τούς πείσει μέ ἀντίκειμενικά κριτήρια ὅτι λέγει τήν ἀλήθεια. Σάν τέτοιο κριτήριο βρίσκει τό Θεό. Προϋπόθεση λοιπόν τοῦ ὄρκου είναι ή πίστη τοῦ ἀνθρώπου στό Θεό. «Ἄν ὁ ἀνθρωπος πιστεύει στό Θεό, δέ χρειάζεται τόν ὄρκο, γιατί ή πίστη τόν βεβαιώνει γιά τήν ἀλήθεια ἡ τό ψέμα. «Ἄν ὅμως δέν πιστεύει στό Θεό, τότε καί πάλι ὁ ὄρκος είναι ἄχρηστος, γιατί ή ἀπιστία δέν πείθεται στήν ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ. Τελικά ὁ ὄρκος είναι μεγάλη ἀμαρτία. Χρησιμοποιεῖ κανείς χωρίς σοβαρό λόγο τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ, πού Τόν καλεῖ πολλές φορές νά βεβαιώσει τήν ἀλήθεια, ἐνώ αύτός λέει ψέματα.

‘Ο όρκος στήν Αγία Γραφή. Ο Δεκάλογος ἀπαγορεύει στούς Ἰσραηλίτες νά χρησιμοποιοῦν τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ «ἐπί ματαίψ». Στήν Αγία Γραφή τό ὄνομα φανερώνει τό ἵδιο τό πρόσωπο ἢ τό πράγμα. “Οταν κανείς προφέρει τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ, σημαίνει ὅτι ἐπικαλεῖται τή θεία φύση Του. Ἀπό σεβασμό οι Ἰσραηλίτες δέν ὄνόμαζαν τό Θεό μέ τό ὄνομά Του, ἀλλά τόν ἀποκαλοῦσαν ‘Ἐλοχίμ, δηλαδή Παντοδύναμο.

Η Παλαιά Διαθήκη ἀπαγορεύει ἀπόλυτα τήν ψευδορκία. «Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατά τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ». Ο Θεός τιμωρεῖ τούς ἀνθρώπους ἐκείνους, πού ὄρκίζονται ψεύτικα. Στήν Καινή Διαθήκη ἀποκλείεται ἡ ὁποιαδήποτε χρήση τοῦ ὄρκου. «Ἐγώ δέ λέγω ὑμῖν μή ὅμόσαι ὅλως... ἔστω δέ ὁ λόγος ὑμῶν ναὶ ναί, οὐ οὐ· τό δέ περισσόν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἔστιν» (Ματθ. ε' 33-37).

Ἐχουμε ὅμως καί μερικές ἐξαιρέσεις, πού προέρχονται ἀπό τίς κοινωνικές ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου. Ἐφ’ ὅσον ὑπάρχει νομική διάταξη καί κληθεῖ ὁ χριστιανός νά ὄρκιστε, ὀφείλει νά τό πράξει, ἀλλά μέ μεγάλο σεβασμό καί βαθιά συναίσθηση γιά τήν ἀγιότητα τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ. “Οταν ἐπίσης ὁ χριστιανός ἀναλαμβάνει μιὰ δημόσια ὑπηρεσία, ὅταν ὑπηρετεῖ στό στρατό, ὅταν παίρνει τό πτυχίο μιᾶς Ἀνώτατης Σχολῆς, κ.ἄ. εἰναι ὑποχρεωμένος νά ὄρκίζεται, ἀλλά μέ εὐλάβεια καί προσωπική εὐθύνη γιά τίς ύποχρεώσεις πού ἀναλαμβάνει. Ο χριστιανός καλείται νά ἀποφεύγει τήν προσφυγή στό δικαστήριο, ἔστω καί ἂν οἱ ἄλλοι τόν ἀδικοῦν. Ὑπάρχουν ὅμως καί ἐξαιρέσεις, ὅπως π.χ. ὁ διασυρμός τοῦ ἀνθρώπου στήν κοινωνία, ὅπότε ἡ συκοφαντία ἢ τό ψέμα πρέπει νά ἀποκαλυφθοῦν μέ τή δικαστική διαδικασία.

‘Η βλασφημία καί τά εἰδη της. Η βλασφημία εἶναι μιά σοβαρή ἀσέβεια στό Θεό καί τούς ἀνθρώπους, πού ἐκφράζει ὁ βλάσφημος μέ λόγια, μέ πράξεις ἢ καί μέ χειρονομίες ἀκόμα. Ο ἀνθρωπος πού βλασφημεῖ δείχνει ἔλλειψη πίστεως στό Θεό. “Ἄν δέν πιστεύει στό Θεό δέν μπορεῖ νά Τόν χρησιμοποιεῖ στά λόγια του. Ἐπίσης δείχνει καί ἔλλειψη ἀξιοπρέπειας καί ἀνθρωπιᾶς, γιατί ὁ βλάσφημος ξεσπάει σ’ ἔνα ὄνομα πού δέν παραδέχεται τήν ὑπαρξή Του. Τελικά ὁ βλάσφημος φανερώνει ἔλλειψη πνευματικῆς καί πολιτιστικῆς ἀναπτύξεως. Ο βλάσφημος θίγει πρόσωπα πού δέ βρίσκονται μπροστά του καί ύποτιμά μέ λόγια ἢ καί μέ χειρονομίες ίερά πρόσωπα, ὅπως τής μητέρας, τοῦ πατέρα, τής ἀδελφῆς, κ.ἄ.

Τά ειδη τής βλασφημίας είναι:

1. Άσέβεια στό Θεό. Ό βλασφημος μέ τά λόγια του ἐκφράζει τήν ἀσέβειά του στό Θεό, τό Χριστό, τήν Παναγία και τούς 'Αγίους. 'Εδω ύπαγεται και ή βλασφημία ἐναντίον κάθε ἀνθρώπου και ὅταν μάλιστα ὁ ἀνθρωπος παραδίνεται στήν κυριαρχία τοῦ σατανᾶ. Πρόκειται δυστυχῶς γιά μιά συνθηισμένη βλασφημία σέ πολλούς ἀνθρώπους, πού ἀγνοοῦν τό φοβερό περιεχόμενό της.

2. Περιφρόνηση τῶν ἀνθρώπων. Μέ τά λόγια του ὁ βλασφημος περιφρονεῖ ἡ ἔξουθενώνει διάφορα πρόσωπα και ἔτσι ἀρνεῖται τήν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, πού είναι ή ζωντανή εἰκόνα τοῦ Θεοῦ.

3. "Αρνηση τοῦ 'Αγίου Πνεύματος. Είναι ή φοβερή ἐκείνη βλασφημία, πού κατά τή διαβεβαίωση τοῦ Κυρίου δέν πρόκειται νά συγχωρεθεῖ. "Οταν ὁ ἀνθρωπος «βλασφημεῖ» τό "Άγιο Πνεῦμα, ἀρνεῖται τήν παρουσία και ἀπορρίπτει τή βοήθειά Του. Πρόκειται γιά τόν ἀμετανόητο ἀνθρωπο, πού τελικά μένει ἀσυγχώρητος ὥχι γιατί τό θέλει ὁ Θεός, ἀλλά ἐπειδή τό ἐπιζητεῖ ὁ ἔδιος.

Η μαγεία και τά ειδη της. Η μαγεία είναι ἔνα φαινόμενο, πού ἐκμεταλλεύεται μέ ἀρνητικό τρόπο τίς μεταφυσικές ἀνάγκες και ἀνησυχίες τοῦ ἀνθρώπου. Είναι μιά ἀνθρώπινη ἐπινόηση και ἐκφράζει τήν τυφλή και ἀπρόσωπη σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τίς δαιμονικές δυνάμεις. Η τεχνική τῆς μαγείας χαρακτηρίζεται γιά τόν τελετουργικό χαρακτήρα της. Στή μαγεία παραδίνεται ὁ ἀνθρωπος πού δέ θέλει νά πιστεύσει στόν ἀληθινό Θεό και προσεγγίζει τίς ἀπόκρυφες δυνάμεις τοῦ κόσμου, πού ἐνεργοῦν πέρα ἀπό τίς αἰσθήσεις.

Σέ μια τέτοια δαιμονική διαδικασία ύπαγονται: ή μαύρη μαγεία, πού ἐπιδιώκει κάτι τό βλαβερό και καταστρεπτικό γιά τόν ἀνθρωπο, ή λευκή μαγεία, πού ἐπιδιώκει τήν ίκανοποίηση όρισμένων ἀποκρύφων φυσικῶν και ύπερφυσικῶν γνώσεων. "Άλλα ειδη μαγείας είναι: οἱ διάφορες μορφές τοῦ ὑπνωτισμοῦ, ὁ πνευματισμός (Medium), ή ἀστρολογία, ή ὀνειρομαντία, ή χειρομαντία, ή χαρτομαντία (ρίξιμο χαρτιῶν), ή νεκρομαντία, κ.α. Τό φαινόμενο τῆς μαγείας καταδυναστεύει δυστυχῶς σήμερα πολλούς ἀνθρώπους τόσο στήν Ἀμερική, ὥσο και στήν Εύρωπη. Στή διάδοση τῆς μαγείας βοήθησαν ἀνάμεσα σ' ἄλλα και οι ἐξῆς λόγοι:

1. Ή Τεχνολογία καί ή όρθιολογιστική όργάνωση τῆς ζωῆς διέσπασαν τόν ἄνθρωπο καί τοῦ προκάλεσαν πνευματική ἀσφυξία. Ή φιλοσοφία τῆς Δύσεως καί ή ίλιγγιώδης ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης βοήθησαν τόν ἄνθρωπο νά ἀποκτήσει συνείδηση τῶν δυνάμεών του ἔναντι τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Συνάμα ὅμως κλόνισαν τήν πίστη του στίς μεταφυσικές δυνάμεις καί ίδιαίτερα ἀρνήθηκαν τήν ὑπαρξη τοῦ σατανᾶ ὡς προσώπου. Μιλούσαν γενικά καί ἀόριστα γιά τήν ὑπαρξη τοῦ κακοῦ, ἐνώ διακήρυτταν τήν ἀνυπαρξία τοῦ σατανᾶ. Τελικά δημιουργήθηκε ό τύπος τοῦ σύγχρονου τεχνοκρατούμενου ἀνθρώπου, πού γιά νά στηρίξει τόν ἔαυτό του ἀρνήθηκε καί τό Θεό ἀκόμα. Αύτός ό ἀνθρωπος ύποτάχθηκε εὔκολα καί σέ ἀνησυχητική ἔκταση στίς δαιμονικές δυνάμεις τῆς μαγείας.

2. Η ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου νά ἀντισταθεῖ μέ λογικά ἐπιχειρήματα στίς ποικίλες μεταφυσικές δυνάμεις καί τά πνευματιστικά φαινόμενα τόν ἔσπρωξαν στό νά ἀσχοληθεῖ μέ τό περιεχόμενο τῶν διαφόρων ἀνατολικῶν θρησκειῶν καί ίδιαίτερα τῆς Ἰνδικῆς φιλοσοφίας (Μαχαρίσι, Γιόγκι, κ.ἄ.). Μέ τίς τελετουργίες τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν ἄνοιξε ό δρόμος γιά τή διάδοση καί ἐπικράτηση τῆς μαγείας. Άπο πολύ παλιά οί θρησκείες τῶν Περσῶν καί τῶν Αἰγυπτίων καλλιέργησαν τίς μαγικές ικανότητες τοῦ ἀνθρώπου καί ὄργάνωσαν τό τυπικό τῆς τελετουργικῆς μαγείας, πού ἐπικαλεῖται τά κακά πνεύματα τοῦ ἀόρατου κόσμου γιά νά προκαλέσει κακό σέ συγκεκριμένο ἀνθρωπο ἢ καί σέ πολλούς μαζί.

3. Η δυνατότητα γιά τήν ὑπερπήδηση καί τόν παραμερισμό τῆς μαγείας βρίσκεται στόν ὄλοκληρωμένο ἀνθρωπο τῆς πίστεως, ὅπως τόν φανέρωσε στόν κόσμο ό Ἰησοῦς Χριστός. Γιά νά ικανοποιήσει ό ἀνθρωπος καί τίς πιό βαθιές ἀνάγκες τῆς ὑπάρξεώς του πρέπει νά ἐπικοινωνήσει προσωπικά μέ τό Θεό. Ό πιστός πού ἐπικοινωνεῖ καί συνδέεται μέ τό Χριστό ἐλευθερώνεται ἀπό τίς δαιμονικές δυνάμεις τοῦ κόσμου. Ό ἀληθινός χριστιανός γίνεται πραγματικά ἐλεύθερος, ὅταν ἀγαπᾷ τό Θεό καί αἰσθάνεται μέσα του τήν προσωπική φροντίδα καί στοργή Του γι' αὐτόν. Ή δύναμη τοῦ πιστοῦ βρίσκεται στή δυνατότητα, πού ὁ Θεός τοῦ δίνει νά ἐπικοινωνήσει μέ τή θεία ζωή καί ὥχι νά ύποταχθεῖ στίς τυφλές καί μυστηριώδεις δυνάμεις τῆς μαγείας, πού ἐτοιμάζουν τήν ἐξουθένωση καί τήν τελική καταστροφή του.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Γιατί ό σόρκος είναι άμαρτία γιά τόν άληθινό χριστιανό; 2) Τί είναι ή βλασφημία; 3) Γιατί άπορρίπτονται οι διάφορες μορφές τής μαγείας; 4) Πώς μπορεί νά λευθερωθεί ο ανθρωπος από τήν κυριαρχία τής μαγείας;

II. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ

1. Η ούμανιστική θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐννοια καὶ περιεχόμενο τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Μέ τή λέξη «ἀνθρωπισμός» μεταφράζεται ό latinikós όρος Haumanismus. Τόν ἐπινόησε ό Βαυαρός φιλόσοφος καί παιδαγωγός Ἐμμάνουελ Νίτχαμερ (1776-1848). Ή λέξη Humanismus δέ βρίσκεται οὔτε στή latinikή οὔτε στή μεσαιωνική παράδοση. Στήν ἀρχαία Ἑλληνική παράδοση ή λέξη «ἀνθρωπισμός» ἀναφέρεται μιά καί μόνη φορά. Τή συναντάμε σ' ἔνα ἀπόφθεγμα τοῦ φιλόσοφου Ἀρίστιππου (4ος αι. π.Χ.) πού ὅμως τό διέσωσε ό Διογένης ό Λαέρτιος (2ος αι. μ.Χ.) Μέ βάση αύτό τό κείμενο (βλ. στό χῶρο τῶν κειμένων) ό ἀνθρωπισμός ἐδῶ μᾶς φανερώνει τήν παίδευση πού κάνει τόν ἀνθρωπο ὄλοκληρωμένο. Ἀρχικά λοιπόν ό ἀνθρωπισμός δῆλωνε πήν παϊδεία καί τή μόρφωση τοῦ ἀνθρώπου, πού πρέπει νά στριζονται στά κλασσικά γράμματα τῆς ἀρχαιότητας. Ἀργότερα όμως φανέρωνε τήν ιστορική ἐκείνη ἐποχή πού συμπάτει χρονολογικά μέ τήν Ἀναγέννηση (Renaissance).

Οι ἑλληνικές πηγές τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Οι πρώτες ἀνθρωπιστικές ἀντιλήψεις ἐκφράζονται στόν Ἐπιτάφιο τοῦ Περικλέους (Θουκυδίδης), στά ἔργα τοῦ Πλάτωνος καί στίς κωμωδίεις τοῦ Μενάνδρου. Στόν Ἐπιτάφιο προσφέρεται ή ίδεα γιά τήν ἀρμονική ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου, πού μπορεῖ μέ τήν παϊδεία νά μορφωθεῖ σέ μιάν ὄλοκληρωμένη προσωπικότητα. Ό Πλάτων μᾶς λέγει ότι ἀποστολή τοῦ ἀνθρώπου είναι νά βγει ἀπό τό σκοτάδι τῆς ἀπαιδευσίας καί νά στρέψει τήν ψυχή του στήν ίδέα

τοῦ ἀγαθοῦ. Κατά τὸν 4ον π.Χ. αἱ. ὁ Μένανδρος ὑπογράμμιζε τὴν ἀξία τῆς μορφώσεως, ὅταν ἔλεγε χαρακτηριστικά: «'Ως χαρίεν ἔστ' ἄνθρωπος, ἃν ἄνθρωπος θῆ».

Χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς ἐλληνικῆς ἄνθρωπιστικῆς παιδείας εἶναι ὅτι τὸ περιεχόμενό της τροφοδοτεῖται ὥχι μόνον ἀπό τίς πνευματικές ἐπιστήμες καὶ τῇ λογοτεχνίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἀπό τίς ἐπιστημονικές καὶ τεχνολογικές γνώσεις. Δευτερέυουσα πηγή τῶν ἄνθρωπιστικῶν κινημάτων εἶναι ὁ ρωμαϊκός ἄνθρωπισμός τοῦ α' π.Χ. αἱ. πού τὸν ἐκπροσωπεῖ ὁ Κικέρων (106-43 π.Χ.). Καὶ ἐδῶ ἡ μόρφωση τοῦ ἄνθρωπου συνδέεται μὲ τὰ πνευματικά ἀγαθά τοῦ κλασσικοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Μέ τὴν ἐπικράτηση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡ ἐλληνική παιδεία ἐμφανίζεται μὲ ἐντελῶς καινούργια μορφή. Εἶναι ἡ χριστιανική μόρφωση καὶ παιδεία, ὅπως μᾶς τὴν ἔδωσαν οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης. Ὁ Ιερός Αὐγουστίνος μετέδωσε στή Δύση τὴν ἰδέα τῆς χριστιανικῆς παιδεύσεως (354-430 μ.Χ.).

Οἱ ιστορικές φάσεις τοῦ ἄνθρωπισμοῦ.

1. Ἡ πρώτη φάση τοῦ ἄνθρωπισμοῦ ἄρχισε μὲ τὸν Ἰταλό ποιητή Πετράρχη (1304-1377) καὶ τέλειωσε μὲ τὸν Ὄλλανδό φιλόλογο Ἐρασμο (1464-1536). Τὸ ἄνθρωπιστικό αὐτό κίνημα συνδέεται μὲ τὸν τερματισμό τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς. Μορφωτικό ἰδεῶδες δέν εἶναι πιά ὁ ἄγιος, ἀλλά ὁ ἄνθρωπος πού εἶναι ἐγκόσμια προσανατολισμένος. Τό ἰδεῶδες αὐτό ἀναπτύχθηκε στήν Ἰταλία καὶ εἶχε ὡς βασικό γνώρισμα τὴν αὐτονομία τοῦ ἄνθρωπου. Δηλαδή ὁ ἄνθρωπος ἔχει μέσα του τίς ἴκανότητες νά ἀναπτύσσεται μόνος καὶ χωρίς νά χρειάζεται τή βοήθεια τῶν ἄλλων. Ὁ Ἐρασμος ἔδωσε στὸν ἄνθρωπισμό χριστιανική καὶ ἡθική κατεύθυνση. Γι' αὐτὸν τό μοναδικό ὑπόδειγμα τοῦ ἄνθρωπισμοῦ εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός.

2. Ἡ δεύτερη φάση τοῦ ἄνθρωπισμοῦ ἄρχιζει τά μέσα τοῦ 18ου αἱ. μ.Χ. καὶ ἀναπτύσσεται μὲ τή βοήθεια τῶν φιλολογικῶν καὶ ιστορικῶν ἐπιστημῶν. Κύριος ἐκπρόσωπος αὐτῆς τῆς φάσεως ὑπῆρξε ὁ Βίλελμ Χοῦμπολτ (Humboldt: 1767-1835). Ὑποστήριξε ὅτι ἡ ἄνθρωπινη προσωπικότητα πρέπει νά καλλιεργηθεῖ μέ βάση τὴν ἀτομικότητα, τὴν καθολικότητα καὶ τὴν ὄλοτητα τῆς ὑπάρξεως. Οἱ ἀτομικές, δηλαδή, κλίσεις καὶ ἴκανότητες τοῦ ἄνθρωπου θά ἀναπτυχθοῦν μέσα στό σύνολο τῶν πολιτιστικῶν κλάδων. "Ετσι ὁ ἄνθρωπος θά ἀντιμετωπίσει τίς πολλαπλές ἀνάγκες καὶ ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς του.

3. Η τρίτη φάση τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἀρχίζει μέ τό τέλος τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου. Οἱ μεγάλες περιπέτειες πού δοκίμασε ἡ ἀνθρωπότητα μέ τά δεινά τῶν δύο παγκόσμιων πολέμων ἔφεραν καὶ πάλι στό προσκήνιο τό αἰώνιο πρόβλημα τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου. Ο Γερμανός φιλόλογος Βέρνερ Γαϊγκερ (Werner Jaeger: 1888-1961) θεωρεῖται ὁ ἀρχηγέτης τοῦ λεγόμενου «τρίτου ἀνθρωπισμοῦ». Υποστρίζει ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς πρέπει νά μορφώνεται μέ ὅλα ἐκεῖνα τά ὑπερχρονικά στοιχεῖα (= κλασσικές ἀξίες) πού μπάρχουν στά ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαιότητας. Ἀντιτίθεται στήν ύλιστική καὶ μηχανοκρατική κοσμοθεωρία καὶ ἀπορρίπτει τά ὄλοκληρωτικά συστήματα. Ἐνδιαφέρεται γιά τίς χριστιανικές πηγές τῶν πρώτων αἰώνων, ἐπειδὴ παραδέχεται ὅτι ἡ μόρφωση τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νά θεμελιώνεται στίς χριστιανικές ἀλήθειες.

Κριτική θεώρηση τῶν ἀνθρωπιστικῶν κινημάτων. Τά διάφορα ἀνθρωπιστικά κινήματα προσπάθησαν νά προβάλουν τήν ὅξια τοῦ ἀνθρώπου καὶ νά διασώσουν τήν ὑπαρξή του. Ὁ ἀπόλυτα νοούμενος ἀνθρωπισμός προβάλλει τήν αὐτὸν μία τοῦ ἀνθρώπου. Δηλαδή ὑπογραμμίζει τήν ίκανότητα πού ἔχει ὁ ἀνθρωπὸς νά ρυθμίζει μόνος του τόν ἔαυτό του. «Ἐνας τέτοιος ἀνθρωπισμός βρίσκεται σέ φανερή καὶ ἀπόλυτη διάσταση μέ τό Χριστιανισμό. Ἐδῶ ἀνοίγεται ὁ δρόμος ὥστε ὁ ἀνθρωπὸς νά φτάνει στήν εἰδωλοποίηση καὶ τήν ἀποθέωσή του (Βλ. φρ. Νίτσε καὶ τό κήρυγμα τοῦ ὑπερανθρώπου).

Τήν ἵδια κατεύθυνση ἀκολούθησε καὶ ὁ λεγόμενος ἀνθρωπισμός τῶν οἰκονομικῶν συστημάτων (Κ. Μάρξ). Γιά νά ἐπικρατήσει ὁ πραγματικός ἀνθρωπισμός, λέγει ὁ Μάρξ, πρέπει νά ἐπιβληθεῖ ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου. Ἔτσι ὅμως καταπνίγεται ἡ ἐλευθερία καὶ αὐτοτέλεια τῆς προσωπικότητας καὶ ἐπικρατεῖ ἡ ἀπανθρωπία. Σέ ἐλάχιστες περιπτώσεις ὁ ἀνθρωπισμός ζήτησε τή συμπαράσταση τοῦ Εὔαγγελίου. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός μᾶς λέγει: «Χωρίς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν» (Ἰω. 1ε' 5). Ὁ ἀνθρωπὸς γίνεται σωστός καὶ πραγματικός ὅταν εἶναι ἐνωμένος μέ τό Θεό. Αύτή τήν ἀδιάσπαστη καὶ ἀσύγχυτη ἐνωση μᾶς παρουσιάζει ὁ Κύριος στόν ἔαυτό Του. Γίνεται ἀληθινός καὶ ὑποδειγματικός ἀνθρωπὸς, γιατί ἐνώνει τή θεία μέ τήν ἀνθρώπινη φύση (Θεάνθρωπος).

‘Ο ἀνθρωπισμός δέν ἀποδέχεται τό ούσιαστικό περιεχόμενο τῆς ἀμαρτίας, πού μέ τήν τέλεστή της ἀπομακρύνει τόν ἀνθρωπὸν ἀπό τό Θεό. ‘Ο ἀνθρωπὸς ὅμως δέν μπορεῖ νά εἶναι καὶ νά υπάρχει μακριά ἀπό τό Θεό. ‘Ο ἀνθρωπισμός δέχεται τήν ἀμαρτία σάν ἔλλειψη καὶ ἀδυναμία

τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτό καί προσπαθεῖ νά τήν ἐπανορθώσει μέ τήν καλωσύνη, τήν ἡθική τελείωση καί τά διάφορα «καλά ἔργα» τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ διαφοροποίηση ἀνάμεσα στόν ἀνθρωπισμό καί τό Χριστιανισμό βρίσκεται σέ τοῦτα τά λόγια τοῦ Κυρίου: «Οποιος δέν εἶναι μαζί μου εἶναι ἐναντίον μου καί ὅποιος δέ μαζεύει μαζί μου σκορπίζει» (Ματθ ιβ' 30).

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Μπορεῖς νά μελετήσεις βοηθητικά: *Λουκ. ιη' 9-14, Ρωμ. θ' 11-21, ζ' 22-25.*
2. «Ἄμεινον, ἔφη, ἐπαίτην ἡ ἀπαίδευτον εἶναι· οἱ μέν γάρ χρημάτων, οἱ δὲ ἀνθρωπισμοῦ δέονται» (*Διογένης Λαέρτιος, βιβλ. 2, 70*).
3. «Ως χαρίεν ἔστ' ἄνθρωπος, ἃν ἄνθρωπος ἦ» (*Μένανδρος*).
4. «Λύχνον μεθ' ἡμέραν ἄψας περιῆπε (*Διογένης*) λέγων: ἄνθρωπον ζητῶ» (*Διογ. Λαέρτιος, 9, 41*).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1) Τί σήμαινε ἀρχικά ἡ λέξη ἀνθρωπισμός; 2) Ποιό εἶναι τό βαθύτερο νόημα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 κειμένου σου; 3) Ποιό εἶναι τό βασικό γνώρισμα τῆς πρώτης φάσεως τοῦ ἀνθρωπισμοῦ; 4) Τί ύποστηρίζει ὁ λεγόμενος τρίτος ἀνθρωπισμός; 5) Ποιά κοινά σημεία βρίσκεται ἀνάμεσα στόν ἀνθρωπισμό καί τό Χριστιανισμό;

2. 'Ο αὐτόνομος ἄνθρωπος τοῦ 'Εμμ. Κάντ.

‘Η ἀνθρωπολογία τοῦ 'Εμμάνουελ Κάντ (1724-1804)¹. Ο Κάντ θεωρεῖ τόν ἄνθρωπο ως ἀπόλυτα αὐτόνομο. "Ολα ἐκπηγάζουν ἀπό τόν ἴδιο τόν ἄνθρωπο. Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται στήν ἐλευθερία του. Ο ἄνθρωπος μόνος του καί μέ τήν ἀποκλειστική βοήθεια τῶν δυνάμεών του μπορεῖ νά καθορίζει καί νά κατευθύνει τόν ἑαυτό του.

Η θεώρηση αὐτή τοῦ Κάντ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιλήψεως πού ἔχει γιά τή γνώση τοῦ ἀνθρώπου. Γιά τόν Κάντ ἡ γνώση εἶναι μόνον ἐμπειρική. Μέ τήν ἐμπειρική γνώση ὁ ἄνθρωπος συλλαμβάνει τά διάφορα φαινόμενα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Δηλαδή ἀνακαλύπτει τήν

1. Βλ. «Στοιχεῖα Φιλοσοφίας» σελ. 47-51, 90-92, 103-104

έξωτερική ὄψη τῶν πραγμάτων, χωρίς ὅμως καί νά καθορίζει τή βαθύτερη ούσια τους. Πίσω ἀπό τά φαινόμενα κρύβονται τά νοούμενα, πού εἶναι ἡ πραγματικότητα τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ ὑπερφυσικοῦ κόσμου. Πέρα ἀπό τόν αἰσθητό κόσμο ἀρχίζει ἡ θεωρία τοῦ συλλογισμοῦ. Ὁ Κάντ στό ἔργο του «Κριτική τοῦ καθαροῦ λόγου» κλόνισε τήν ἀποδεικτική δύναμη, πού εἶχαν ώς τήν ἐποχή του τά λογικά συμπεράσματα καί οἱ συλλογισμοί τοῦ ἀνθρώπου.

‘Η λογικότητα δέν μπορεῖ νά φανερώσει αύτό πού κρύβεται πίσω ἀπό τά φαινόμενα. Καί ὁ Θεός γιά τόν Κάντ εἶναι μιά ὑπερφυσική πραγματικότητα. Ὁ ἀνθρωπός δέν μπορεῖ νά ἀποδείξει τό Θεό μέ τόν καθαρό λόγο καί τούς διάφορους συλλογισμούς του. Ὁ Κάντ δέχεται τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ, γιατί τόν συνδέει μέ τήν ἡθική βελτίωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀξία τοῦ Θεοῦ γιά τόν Κάντ δέ βρίσκεται τόσο στή θεία “Υπαρξή Του, ὥσο στή δύναμη πού ἔχει νά κάνει τούς ἀνθρώπους καλούς καί ἡθικούς.

‘Η ἡθική τοῦ Κάντ. Ὁ Κάντ στό ἔργο του «Κριτική τοῦ πρακτικοῦ λόγου» μιλεῖ γιά τίς ἡθικές πράξεις τοῦ ἀνθρώπου. Πρέπει νά ἐκτελοῦνται μακριά ἀπό αἰσθησιακά καί συναισθηματικά κίνητρα. Οἱ πράξεις πού γίνονται ἀπό συμφέρον καὶ σκοπιμότητα δέν ἔχουν καμιάν ἡθική ἀξία γιά τόν Κάντ. ‘Υπάρχει ἔνας γενικός κανόνας, πού μπορεῖ νά ἀξιολογεῖ κάθε πράξη τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἡ περίφημη «κατηγορική προσταγή», πού λέγει: «Νά ἐνεργεῖς κατά τέτοιο τρόπο, ὥστε οἱ ἀρχές τῆς πράξεώς σου νά μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν καὶ νά ἰσχύουν γιά σλους τούς ἀνθρώπους ώς μιά καθολική νομοθεσία.»

‘Η προσταγή λέγεται κατηγορική, γιατί εἶναι ἀντίθετη μέ τήν ὑποθετική, πού θά ἔλεγε: «Νά κάνεις τό καλό, ἀν νομίζεις πώς σέ ὀφελεῖ ἡ ὅ, τι ἀνταποκρίνεται στίς ἐπιθυμίες σου ἢ σέ βοηθεῖ νά πραγματοποιήσεις ὄρισμένους σκοπούς τῆς ζωῆς σου». Ἔνας τέτοιος κανόνας ἀπορρίπτεται ἀπό τόν Κάντ, γιατί στηρίζεται σε ίδιοτελή ἐλατήρια ἢ ἀποβλέπει σε συγκεκριμένα ἀποτελέσματα.

‘Η ἀληθινή ἡθικότητα προέρχεται μόνον ἀπό τό καθῆκον, πού τό παράγει ἡ αὐτόνομη λογική φύση τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἡ φύση πού δέν δέχεται καμιάν ἐπίδραση ἀπό τίς αἰσθήσεις καὶ τά διάφορα φαινόμενα τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου. Τό καλό καὶ τό ἡθικό γίνεται, γιατί τό ἀπαιτεῖ τό καθῆκον. Καθῆκον δέν εἶναι νά θεωρεῖς μιά πράξη ἀναγκαία ἀπό σεβασμό πρός τό Νόμο. Ἡ ἡθική ἀξία μιᾶς πράξεως δέ βρίσκεται στήν πρό-

θεση ἡ τά κίνητρα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά στή βουλητική ἀρχή, ὅπου ύπακούει ἡ βούληση, ὅταν ἀποφασίζει τὴν πράξη ἀνεξάρτητα ἀπό τοῦ ἄν τὸ ἀντικείμενο τῆς πράξεως εἶναι ἐπιθυμητό ἢ οὐχι. Ὁ Κάντ ἀπορρίπτει κάθε ἑλατήριο (κίνητρο) στήν τέλεση μιᾶς ἡθικῆς πράξεως. Τό περίεργο εἶναι ὅτι μαζί μὲ τά ἀτομικά καὶ ἐγωιστικά κίνητρα ἀπορρίπτει καὶ τό ἀνιδιοτελές κίνητρο τῆς ἀγάπης.

‘Ο Κάντ τοποθετεῖ στὸ χῶρο τῆς ἡθικῆς καὶ τή θρησκεία. Ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νά ἀποκτήσει τό ὕψιστο ἀγαθό πού εἶναι ὁ Θεός. “Οταν γίνει κάτι τέτοιο, τότε ὁ ἄνθρωπος νιώθει μέσα του τήν ἀληθινή εύτυχία καὶ κερδίζει τήν ἀπόλυτη μακαριότητα. Ἡ μακαριότητα δὲν ἀποτελεῖ κίνητρο, γιατί δέ σχετίζεται μέ τή ζωή τοῦ αἰσθητοῦ αύτοῦ κόσμου, ἀλλά μέ τήν αἰωνιότητα.

‘Η χριστιανική θεώρηση γιά τόν Κάντ. Γιά νά κρίνουμε τόν Κάντ χρειαζόμαστε μεγάλη δύναμη, διάκριση καὶ προσοχή. Ὁ Κάντ ἀνήκει στούς μεγάλους ἐκπροσώπους τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἡθικῆς. Μέ τή διδασκαλία του θέλει νά ἐλευθερώσει τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν τυραννία τῶν αἰσθήσεων καὶ τήν κυριαρχία τοῦ λογικοῦ. Ὁ εύδαιμονισμός καὶ ἡ χρησιμοθηρία πολύ κλονίστηκαν ἀπό τήν πνευματική ἐπίθεση τοῦ Κάντ.

Στά ἔξης ὅμως σημεῖα ἡ χριστιανική θεώρηση ἔχει βασικές ἀντιρρήσεις γιά τήν ἡθική φιλοσοφία τοῦ Κάντ.

1. Ἡ θεωρία τῆς αὐτονομίας. Βρίσκεται σέ πλήρη ἀντίθεση μέ τήν ἀληθινή φύση τοῦ ἀνθρώπου. ‘Η ἔξταση τοῦ ἀνθρώπου «καθ’ ἑαυτόν», δηλαδή ως ὑπαρξη ἀνεξάρτητη ἀπό τόν ἐμπειρικό κόσμο καὶ τούς ἄλλους ἀνθρώπους, σήμερα δέ γίνεται ἀποδεκτή ἀπό κανένα. Ἡ σύγχρονη ἀνθρωπολογία, ἡ ψυχολογία τοῦ βάθους, ἡ ψυχοθεραπευτική, ὁ ὑπαρξιμός, ἔξετάζουν τόν ἄνθρωπο πάντα στήν ἀναφορά του (= Relatio) μὲ τοὺς ἄλλους καὶ τόν κόσμο πού τόν περιβάλλει. Ἡ ὄρθοδοξη θεώρηση βλέπει τή σωστή ὑπαρξη ἐν σχέσει μέ τό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, χωρίς αὐτό νά σημαίνει παραθεώρηση τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας. Ἀντίθετα ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ τήν ἀξία του στό Χριστό, γιατί τοῦ προσφέρεται ἡ δυνατότητα νά ἀνυψωθεῖ καὶ αὐτός στήν περιοχή τοῦ Θεανθρώπου.

2. Τά κίνητρα καὶ ἡ ἡθική πράξη. Πολύ σωστά ὁ Κάντ ξεχώρισε τά ἀτομικά καὶ ἐγωιστικά κίνητρα ἀπό τήν ἡθική. Δυστυχῶς ὅμως ἀπόρριψε

μαζί καί τό κίνητρο τῆς ἀγάπης, γιατί τή συνδέει μέ τό συμφέρον καί τόν ὠφελιμισμό. Δέν εἶδε τήν ἀγάπη, ὅπως τή φανέρωσε ὁ Χριστός, πού δέ ζήτησε τίποτε για τόν ἑαυτό Του, ἀλλά ὅλα τά πρόσφερε ἀπό ἀγάπη γιά τό ἄνθρωπο. «Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδείς ἔχει, ἵνα τις τήν Ψυχήν αύτοῦ θῆ ύπερ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰω. ιε' 13). Καί ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει ὅτι «ἡ ἀγάπη οὐ ζητεῖ τά ἑαυτῆς» (Α' Κορ. ιγ' 5), ἀλλά ἀπό τήν ἴδια τής τή φύση ἐπικοινωνεῖ μέ τόν πλησίον, χωρίς κανένα ύπολογισμό (Βλ. παραβολή καλοῦ Σαμαρείτη: Λουκ. ι' 29-37). Κάτι τέτοιο ἔχει διαπιστώσει καί ἡ Ἀξιολογία, πού ἀντιτίθεται στό φορμαλισμό τοῦ Κάντ (Forma = ἐξωτερική μορφή, τύπος). Ή ἡθική τῶν ἀξιῶν μᾶς δείχνει πώς ὁ ἄνθρωπος εἶναι στενά συνδεδεμένος μέ τίς διάφορες ἀξίες, πού τό περιεχόμενό τους τόν ἔλκύει στήν ἐφαρμογή τους.

3. Η κατηγορική προσταγή καί τό καθήκον. Γιά νά στηρίζει ὁ Κάντ τήν κατηγορική προσταγή χρειάστηκε νά διατυπώσει στό ψηλότερο σημεῖο της τήν ἀνθρωπιστική ἰδέα. «Πράττε ἔτοι ὥστε τήν ἀνθρωπότητα, τόσο στό πρόσωπο σου ὅσο καί στό πρόσωπο τοῦ κάθε ἀνθρώπου, νά τή μεταχειρίζεσαι, πάντα σάν αὐτοσκοπό καί ποτέ σάν μέσο». Εἶναι πραγματικά ἔνα ἔξοχο παράγγελμα ἀρετῆς. Γι' αύτό καί ἀγωνίστηκε ὁ Κάντ νά πείσει τόν ἀνθρωπο ὅτι ἡ καλλιέργεια καί ἡ ἀνάπτυξη τῶν χαρισμάτων του, δέ γίνεται ἀπό ἰδιοτέλεια ἡ ἀτομική ὡφέλεια, ἀλλά γιά νά φτάσει ἡ ἀνθρωπότητα σέ μεγαλύτερη ἡθική τελειότητα. Ἐδῶ ἀκριβῶς στηρίζεται καί ἡ ὑπεραυστηρότητα τοῦ Κάντ ώς πρός τήν πλήρη ἐφαρμογή τῆς κατηγορικῆς προσταγῆς. Αύτή ἡ ἀπολυτότητα τοῦ καθήκοντος τόν ὁδήγησε στό νά θυσιάζει τόν παρεκτρεπόμενο ἡθικά ἄνθρωπο γιά νά περισώσει τόν τύπο τῆς ἡθικῆς καί κατηγορικῆς προσταγῆς.

4. Η θρησκεία καί ἡ ἡθική τῆς. Ο Κάντ, ὅπως εἴδαμε, παραδέχεται τό Θεό μόνο κάτω ἀπό τό πρίσμα τῆς πρακτικῆς ἡθικότητας τοῦ ἀνθρώπου. «Ἐτσι ὅμως ὁ Θεός κατεβαίνει ἀπό τό χῶρο τῆς ἀπρόσιτης Ὑπάρξεώς Του καί γίνεται ἔνα «ἀντικείμενο» ὠφελιμισμοῦ. Γι' αύτό καί ὁ Κάντ δέν ὄμιλει γιά ὑπερφυσική ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἐρευνᾶ τήν ἡθική ἐμπειρία. Εἶναι ἡ μόνη πού μπορεῖ νά μᾶς βεβαιώσει γιά τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ. (Ο Κάντ εἶναι ὁ εἰσηγητής τῆς ἡθικῆς ἀποδείξεως γιά τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ).

Ο Κάντ ἐπίσης βλέπει τήν ἡθική τοῦ Εὐαγγελίου ώς συναλλαγή καί ἀντιμισθία. Διαπίστωσε ὅτι ἀρκετοί χριστιανοί τῆς ἐποχῆς του ἐφάρμο-

Ζαν τό Εύαγγελιο ἀπό ύπολογισμό στίς διάφορες ἀμοιβές. Ὁ Ανεξάρτητα ἀπό τήν ἀπαράδεκτη αὐτή διαγωγή τῶν χριστιανῶν, εἶναι μεγάλο λάθος νά χαρακτηρίζεται ἡ ἡθική τοῦ Εύαγγελίου ώς συναλλαγή. Ὁ ἄνθρωπος πού συνδέεται μέ τό Χριστό στήν κοινωνία τῆς ἀγάπης καί τῆς ἐμπιστοσύνης δέν περιμένει ἀντιμισθία. "Ἔχει μέσα του τόν ἵδιο τό Θεό, πού τόν γεμίζει μέ χαρά, εἰρήνη, ίκανοποίηση καί ἀπέραντη εύτυχία.

ΚΕΙΜΕΝΑ

«Ἡ μόνη ἀληθινή θρησκεία δέν περιέχει νόμους, πού μποροῦμε μέ τόν καθαρό λόγο νά ἀνακαλύψουμε... Ἐχουμε μονάχα ἥθικά καί πολιτειακά καθήκοντα ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους καί δέν ἀποδεχόμαστε ὅποιαδήποτε ὑπηρεσία, στήν ἀνακοδοική αὐλή τοῦ Θεοῦ. Καθετί ἔξω ἀπό τό χώρο τῆς ὑπαρξιακῆς πορείας του, πού προσπαθεῖ νά ἐφαρμόσει δ ἀνθρωπος γιά νά ενάρεστήσει μπροστά στό Θεό, εἶναι πραγματική θρησκευτική μωρία καί σφαλερή ὑπηρεσία στό Θεό» (Κάντ).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Πῶς κρίνεται ἡ θεωρία τῆς αὐτονομίας τοῦ ἀνθρώπου; 2) Πῶς κρίνεται ἡ ἀντίληψη τοῦ Κάντ γιά τό Θεό; 3) Εἶναι δυνατόν νά ἐφαρμοσθεῖ ἡ κατηγορική προσταγή; 4) Γιατί ἡ ἀγάπη τοῦ Εύαγγελίου δέν ἀποτελεῖ κίνητρο ώφελιμιστικό;

3. Ὁ ὑπεράνθρωπος τοῦ Φρειδερίκου Νίτσε.

Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Νίτσε (1844-1900). Ὁ Νίτσε διατύπωσε τή θεωρία τοῦ βιολογικοῦ ύλισμοῦ. Λέγει ὅτι κάθε ειδος, ἄνθρωπος ἡ ζωή, γιά νά διατηρηθεῖ στή ζωή πρέπει νά ἐπιβληθεῖ καί νά ἐπικρατήσει πάνω σ' ὅλα τά ἄλλα. Γιά νά ἐπιβληθεῖ ὅμως πρέπει νά ἔχει μεγάλη δύναμη. Τότε συντρίβει τούς ἄλλους καί τούς ὑποτάσσει στίς διάφορες ἀτομικές ἐπιθυμίες του.

Ο ἄνθρωπος λοιπόν γιά τό Νίτσε πρέπει νά ἀποκτήσει δύναμη στή ζωή του. Ἡ δύψα γιά ἀπόκτηση δυνάμεως ἀποτελεῖ ἔνα βασικό στοιχεῖο στήν ἀνθρωπολογία τοῦ Νίτσε. Γιά νά ἀποκτήσει ὁ ἄνθρωπος δύναμη πρέπει νά ἀσκεῖ τόν ἔαυτό του στήν πειθαρχία καί τούς ποικίλους περιορισμούς. Γι' αὐτό ὁ Νίτσε εἶναι ἀντί-

θετος στήν εύτυχία, τήν ἄνεση, καί τίς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς, πού προσπαθεῖ συνήθως ό ἄνθρωπος νά ἀποκτήσει μέ τή βοήθεια τῶν ἐνστίκτων καί τῶν αἰσθήσεών του.

Ἡ θεωρία τοῦ ὑπερανθρώπου. "Οταν ὁ ἄνθρωπος ἀκολουθεῖ τίς ἀρχές τοῦ βιολογικοῦ ύλισμοῦ φτάνει σ' ἔνα σημεῖο, ὅπου ὑπερβαίνει τή φύση του. *Eīnai* τό σημεῖο τοῦ ὑπερανθρώπου. Ὁ ὑπεράνθρωπος είναι ἡ πετυχημένη εἰκόνα τοῦ ισχυροῦ καί δυναμικοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιεῖ χωρίς διάκριση ὅλα τά μέσα (καλά ἢ ἄσχημα) ἀρκεῖ νά τόν βοηθοῦν στήν πραγματοποίηση τοῦ ὑπερανθρώπου. Ὁ Νίτσε δέν παραδέχεται στόν ὑπεράνθρωπο καμιάν ἐνοχή (ἀμαρτία-κακό) καί δέν ἀναγνωρίζει τίς διάφορες ἀρετές πού ἔχουν ἐπικρατήσει στήν ἀνθρώπινη κοινωνία.

'Ο κόσμος γιά τό Νίτσε είναι τοποθετημένος σέ μιάν ἀδιάκοπη κίνηση καί ἀλλαγή. Ἡ ζωή βρίσκεται σέ μιάν αἰώνια ἀνακύκλωση. Πολλά πράγματα πού τώρα καταστρέφονται, ὕστερα ξανάρχονται στή ζωή καί στήν ὑπαρξη. Αύτό πού τώρα προκαλεῖ τό φόβο καί τόν τρόμο, ὕστερα φέρνει τή χαρά καί τήν εύτυχία. Αύτή *eīnai* ἡ θεωρία τῆς αἰώνιας ἐπιστροφῆς καί ἐπανόδου τῶν πραγμάτων. Οι ρίζες αὐτῆς τῆς θεωρίας βρίσκονται στήν ἑλληνική μυθολογία. Τά *»Ανθεστήρια«* ἥταν γιορτὴ ἀφιερωμένη στό θεό Διόνυσο καί τούς νεκρούς. Ὁ Διόνυσος συμβόλιζε τή γονιμότητα τῆς φύσεως πού πεθαίνει τό χειμώνα, ἀνασταίνεται τήν ἄνοιξη καί καρποφορεῖ τό καλοκαίρι. Γ' αύτό ὁ Νίτσε δέν παραδέχεται ἀναλλοίωτες ἀλήθειες καί σταθερούς ἡθικούς νόμους, πού νά ισχύουν στήν ἀνθρώπινη ζωή.

Ἡ ἡθική τοῦ Νίτσε. Γιά τό Νίτσε ἡθικός *eīnai* ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος πού διαθέτει στή ζωή του ἀπέραντη δύναμη καί ἐπιβολὴ στούς ἄλλους. Τό καλό βρίσκεται ἐκεῖ, ὅπου φανερώνεται ἡ δύναμη καί ισχὺς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντίθετα τό κακό προέρχεται ἀπό τήν ἀδυναμία καί τήν ἀσθένεια τοῦ ἀνθρώπου καί καταλήγει σ' αὐτή. Γιά τόν ὑπεράνθρωπο συνεπῶς δέν ὑπάρχει καλό καί κακό. Ἡ ζωή του στηρίζεται πάνω σέ νέες *»ἡθικές ἀξίες«*. Γ' αύτό καί ὁ Νίτσε ζήτησε μέ τή φιλοσοφία του τήν ἀνατροπή ὅλων τῶν ἀξιῶν πού ισχύουν μέχρι σήμερα. Ἡ ἡθική πού ἐπικρατεῖ σήμερα ὀφείλεται στήν ἀδυναμία τῶν μικρῶν νά ἐπιβληθοῦν στούς μεγάλους καί ισχυρούς καί στήν ἀνικανότητα τῶν λίγων νά καθυποτάξουν τούς πολλούς. Ὁ Νίτσε φέρνει γιά παράδειγμα τούς *»Ιουδαίους*. Δέν μπόρεσαν νά ἐπιβληθοῦν στούς Αιγυπτίους καί τούς Βαβυλω-

νίους καὶ ἔτσι ἀναγκάστηκαν νά όνομάσουν ἀρετές καὶ ἡθικά προσόντα
ὅλες τίς ἀδυναμίες καὶ τίς μειονεξίες τους.

Ο Νίτσε καταδικάζει τό Χριστιανισμό, γιατί ύπο-
στηρίζει τούς φτωχούς καὶ τούς ἀδύνατους, ἐνώ
ἀπορρίπτει τούς ισχυρούς καὶ τούς πλούσιους σέ
ἀξιώματα, δύναμη καὶ χρήματα.

Κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν τραγικῶν βιωμάτων του ὁ Νίτσε, ἐρμη-
νεύοντας τό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του, κήρυξε «τό θάνατο τοῦ Θεοῦ».
Ἐνιωσε μέσα του τήν ἀπουσία τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἔτσι νόμισε, πώς ὁ Θεός
«πέθανε». Ἐδῶ βρίσκεται τό τραγικό ἀδιέξοδο τοῦ Νίτσε, πού νόμισε
ὅτι μπορεῖ νά στηρίξει τόν ὑπεράνθρωπο παραμερίζοντας καὶ θυσιάζον-
τας ὅλους τούς ἄλλους, ἀκόμα καὶ αὐτό τό Θεό. Γιά νά περισώσει τά
ἐγωιστικά καὶ ἀστικά του συμφέροντα καταφεύγει σέ τέτοιες πράξεις
ἀπιστίας, πού νομίζει πώς ἔξαφανίζει καὶ «θανατώνει» τό Θεό ἀπό τή
ζωή του. Δέν μπόρεσε ὁ Νίτσε καὶ οἱ ὄπαδοί του νά καταλάβουν ὅτι στό
μυστήριο τοῦ Θείου Πάθους, ὁ Θεός δέχεται τό θάνατο τοῦ Υίοῦ Του
πάνω στό Σταυρό ἀπό ἀγάπη γιά τόν ἄνθρωπο καὶ «ὑπέρ τῆς τοῦ κόσμου
ζωῆς» (Ιω. στ' 51). Πραγματοποιεῖται ἐκεῖνο, πού σημειώνει πολύ χαρα-
κτηριστικά ὁ «Ἄγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος γιά τή σωτηρία τῶν ἀνθρώ-
πων, ὅτι: «ἔδεηθημεν Θεοῦ σαρκουμένου καὶ νεκρουμένου, ἵνα ζήσω-
μεν» (Ρ.Γ. 36, 661 C).

Ἡ χριστιανικὴ θεώρηση γιά τήν ἡθική φιλοσοφία τοῦ Νίτσε.

1. Ἡ θεωρία τοῦ βιολογικοῦ ύλισμοῦ. Είναι προϊόν τῶν φυσιοκρατι-
κῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς τοῦ Νίτσε. Ο Ἱδιος τήν ἀποδέχεται καὶ τήν
προβάλλει δυναμικά, ἐπηρεασμένος καὶ ἀπό τήν καταπίεση, πού δέ-
χτηκε ἀπό τό οἰκογενειακό περιβάλλον του στή διάρκεια τῆς παιδικῆς
ἡλικίας του. Πάντα ἥθελε νά ἐπιβληθεῖ στούς ἄλλους. Νόμιζε πώς μ'
αὐτό τόν τρόπο κερδίζει καὶ προάγει τόν ἔαυτό του. Ο Νίτσε εἶδε τή ζωή
μόνον ὡς βιολογία. Δέν μπόρεσε νά ἀνακαλύψει τό μυστήριο πού κρύβει
μέσα της ἡ ζωή. "Αν τήν πλησίαζε βαθύτερα θά ἤταν σέ θέση νά καταλά-
βει ὅτι ἡ ζωή: α) δέν ἐπιβάλλεται μέ τήν ἔξωτερηκή δύναμη καὶ κυριαρ-
χία, β) δέν κερδίζεται μέ τή σκληρότητα καὶ τή βαναυσότητα. Ἀντίθετα
ἡ ζωή: α) φανερώνεται μέ τήν κοινωνία τῆς ἀγάπης, β) προσφέρεται μέ
τή διακονία καὶ τή φιλανθρωπία καὶ γ) κερδίζεται μέ τήν ταπείνωση καὶ
τή θυσία.

2. Ή θεωρία τοῦ ύπερανθρώπου. Ὁ Νίτσε παραδέχεται σωστά ὅτι ὁ προορισμός τοῦ ἄνθρωπου βρίσκεται στό ξεπέρασμα τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ύπερβαίνει τόν ἑαυτό του, ὅταν ἐλευθερώνεται ἀπό τούς ἀτομικούς περιορισμούς τῆς φύσεως του. "Οταν δηλαδή, ὁ ἄνθρωπος δέν ίκανοποιεῖ ἀμέσως τίς «φυσικές ἀνάγκες» του δείχνει ὅτι εἶναι ἐλεύθερος ἀπό τά δεσμά τῆς ἀνάγκης, πού δυστυχῶς θεοποιεῖται σέ κάθε ἐποχή. Ή θεωρία λοιπόν τοῦ ύπερανθρώπου εἶναι ἀπό τή φύση της ἀπαράδεκτη καί καταδικασμένη, γιατί: α) ύποδουλώνει τόν ἄνθρωπο στόν ἄκρατο ἐγνωσμό του, β) θεοποιεῖ τόν ἄνθρωπο καί παραμερίζει τό Θεό, γ) ἀπορρίπτει τήν ἀγάπη, τήν εύσπλαγχνία καί τή φιλανθρωπία καί δ) ἐπιβάλλει τή βία καί τόν ἔξαναγκασμό.

3. Ή θεωρία τῶν νέων «ἡθικῶν ἀξιῶν». Μέ τή «νέα ἡθική» προκάλεσε ἀνατροπή σ' ὅλα τά πράγματα. Θεμελίωσε τήν ἀσυδοσία καί τήν αὐθαίρεσία στή ζωή τοῦ ἄνθρωπου. Αὔτες οἱ «ἀρχές» ἐφαρμόστηκαν στή Γερμανία κατά τό Β' παγκόσμιο πόλεμο (βλ. τά φοιβερά ἐγκλήματα τοῦ Χίτλερ καί τῶν ἀπολυταρχικῶν καθεστώτων). Δυστυχῶς ὁ περισσότερος κόσμος, ἐνώ στή θεωρία ἀπορρίπτει τήν «ἡθική» τοῦ Νίτσε, στήν πράξη προβάλλει διαρκῶς τήν ἐπικράτηση τοῦ ἐγώ. Ἐπιδιώκει τόν παραμερισμό τῶν ἄλλων ἄνθρωπων μέ τή βοήθεια τῆς ἀτομικῆς ἢ ὄμαδικῆς βίας καί καταπιέσεως. Πρέπει ὁ ἄνθρωπος νά μάθει ὅτι ὁ ἀτομισμός τῆς φύσεως ζεπερνιέται στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Κύριος ὀλοκληρώνει τόν ἄνθρωπο στήν κοινωνία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καί τής θυσίας Του γιά τήν ύπερυψωση καί τή διάσωση τοῦ ἄνθρωπου.

ΚΕΙΜΕΝΑ

«Τί εἶναι ἀγαθό; Αὐτό πού διεγείρει στόν ἄνθρωπο τή δίψα τῆς δυνάμεως καί τόν κάνει ἴσχυρό στή θέληση γιά νά ἀποκτήσει ἰδική του δύναμη. Τί εἶναι κακό; Αὐτό πού προέρχεται ἀπό τήν ἀδυναμία. Γ' αὐτό οἱ ἀδύνατοι καί οἱ δυστυχισμένοι πρέπει νά ἔξαφανίζονται... Μονάχα ἔτσι ἀννψώνεται ὁ ἄνθρωπος σέ ύπεράνθρωπο, πού ἔχει προορισμό νά ἔξαφανίσει δλους τούς ἀδύνατους καί μάλιστα χωρίς οίκτο καί ἔλεος». Ἀπό τόν ύπεράνθρωπο τοῦ Νίτσε»).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Ποιά εἶναι ἡ θεωρία τοῦ βιολογικοῦ ύλισμοῦ; 2) Τί εἶναι ὁ ύπεράνθρωπος; 3)

Γιατί ό Nίτσε απορρίπτει τό Χριστιανισμό; 4) Πού όφειλεται ό «θάνατος τοῦ Θεοῦ» από τούς ἀνθρώπους; 5) Ποιές είναι οι νέες «ἡθικές ἀξίες» τοῦ Nίτσε;

4. Ἡ ἀπαισιόδοξη καὶ μηδενιστική θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ θεωρία τῆς ἀπαισιοδοξίας (Pessimismus). Ἀπαισιοδοξία είναι τό σύστημα ἐκεῖνο πού βλέπει τόν κόσμο καὶ τόν ἀνθρωπονά παραδίνονται στήν καταστροφή καὶ τό θάνατο, χωρίς νά μπορεῖ νά ἀντισταθεῖ, ὥστε νά ἐπικρατήσει ἡ εὐδαιμονία καὶ ἡ εὐτυχία πάνω στή γη. Ἡ ἀπαισιοδοξία είναι ἀποτέλεσμα τῆς φιλοσοφικῆς θεωρήσεως τοῦ κόσμου, ὅπως προσφέρθηκε στήν Ἀνατολή. Ἔκει ἐπικράτησε ἡ θεωρία τοῦ Δυϊσμοῦ (Dualismus), ὅπου οι δυό ἀρχές, ἡ ἀρχή τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἡ ἀρετῆ καὶ ἡ κακία συγκρούονται μεταξύ τους σ' ἕνα τιτάνιο καὶ αἰώνιο ἀγώνα. Τό πνεῦμα τῆς καταστροφῆς ύπερισχύει καὶ ἔτσι ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου συνοδεύεται ἀπό τή θλίψη, τή δυστυχία καὶ τό θάνατο. Γι' αὐτό καὶ οι ινδικές θρησκείες είναι γεμάτες ἀπαισιοδοξία. Ἡ μόνη δι-έξιδος τοῦ ἀνθρώπου είναι νά μηδενίσει τό ἐγώ του, νά νεκρώσει τίς ἐπιθυμίες του, νά ἐνωθεῖ μέ τό παγκόσμιο καὶ ἀπρόσωπο πνεῦμα καὶ νά ἀπολαύσει τήν ψυχική ἡρεμία καὶ μακαριότητα. Είναι ἡ κατάσταση Νιρβάνα, πού ἀποτελεῖ τό ήθικό Ιδεώδες τοῦ Βουδισμοῦ.

Οἱ διάφορες ἐπίσης θεωρίες τοῦ αἰσθησιασμοῦ καὶ τής φιληδονίας (βλ. ἐπόμενο κεφάλαιο) γέμισαν τόν ἀνθρωπο μέ αἰσθήματα κορεσμοῦ, ἀηδίας καὶ κενότητας. Ὡς λύτρωση τοῦ ἀνθρώπου θεωρήθηκε ἡ ἐκζήτηση τοῦ θανάτου. Ὁ Κυρηναῖος Ἡγησίας ὀνομάστηκε «Πεισθάνατος», γιατί πρότεινε τήν αὐτοκτονία, ώς τή μόνη λυτρωτική πράξη τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπό τούς νεώτερους φιλοσόφους ό Σοπενχάουερ (1788-1860) διαμόρφωσε σέ σύστημα τήν ἀπαισιόδοξη θεώρηση τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ βούληση τοῦ ἀνθρώπου είναι ὄλοκληρωτικά ἀνελεύθερη καὶ τυφλή. Γι' αὐτό καὶ δέν μπορεῖ νά ἔξασφαλίσει στόν ἀνθρωπο καμιάν ίκανοποίηση, χαρά καὶ ἀνάπauση. Ὁ Σοπενχάουερ ἀπορρίπτει τόν ἀνθρώπινο πολιτισμό, πού μόνο δεινά καὶ καταστροφή προσφέρει στίς ἀνθρώπινες κοινωνίες. Οἱ περισσότεροι ἀνθρώποι μάταια ἀγωνίζονται γιά τή ζωή, πού τελικά θά τή χάσουν ὀπωσδήποτε.

Ἡ ζωή τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν τάξεων είναι μιά ἀδιάκοπη πάλη

έναντια στήν καταπίεση καί τή στέρηση. Άντιθετα οἱ ἀνώτερες τάξεις δέν ξέρουν πῶς νά ἀπομακρύνουν ἀπό πάνω τους τὴν πλήξη καί τήν ἀδεία πού κυριαρχοῦν στή ζωή τους. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως δέν ἀξίζει νά ζῆ μέ ἔνα τέτοιο ἀπαράδεκτο τρόπο. "Ἄν καταδέχεται ἀκόμα νά ζῆ, αὐτό ὁφείλεται στή δειλία του νά τερματίσει τή ζωή του. Ὁ Σοπενχάουερ ἐπηρεάστηκε πολύ ἀπό τή διδασκαλία τοῦ Βούδδα. Συνιστοῦσε στόν ἄνθρωπο νά θανατώνει τή βούλησή του μέ τήν αὔστηρή ἄσκηση καί τήν ὄλοκληρωτική ἀπαλλαγή του ἀπό κάθε ἐπιθυμία καί φιληδονία.

‘Η θεωρία τοῦ μηδενισμοῦ. Μηδενισμός εἶναι τό σύστημα ἐκεῖνο πού ἀπορρίπτει τήν ύπαρξη τῆς ἀλήθειας καί τήν ισχύ κάθε ἀξίας. Ὁ μηδενισμός παρουσιάστηκε μέ τά ἔξης εἰδή (μορφές): α) στή φιλοσοφία ώς ἀπόλυτος ἀγνωστικισμός. Αὐτό σημαίνει ὅτι καμιά γνώση στόν ἄνθρωπο δέν εἶναι δυνατή, γιατί ἡ ἀλήθεια δέν ύπάρχει ἢ καί ἂν ύπάρχει εἶναι ἀπρόσιτη καί ἀκατάληπτη στόν ἄνθρωπο, β) στήν ἀξιολογία καί τήν ἥθική ώς ἄρνηση κάθε ἀξίας (= ἀμοραλισμός), γ) στή θρησκεία, ώς ὄλοκληρωτική ἄρνηση τοῦ Θεοῦ καί τῆς ἀποκαλύψεώς Του καί δ) στήν κοινωνία ώς ἀπόρριψη ὅλων τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν καί ἐγκαθίδρυση τῆς ὄλοκληρωτικής κοσμοθεωρίας.

Τά αἴτια πού προκάλεσαν τό μηδενισμό εἶναι:

1. Τά περιορισμένα όρια τοῦ λογικοῦ καί τής ύπάρξεως. "Ἔτοι ἔχουμε τό γνωσιολογικό μηδενισμό μέ ἀντιπρόσωπο τό σοφιστή Γοργία, τό σκεπτικιστή Πύρρωνα τόν Ἡλεῖο κ.ἄ.

2. Η ἄρνηση τοῦ ἀνθρώπου νά ἀναγνωρίσει τό Θεό. Μέ αὐτή τήν ἄρνηση δημιούργησε μέσα του ἔνα δυσαναπλήρωτο κενό, πού τόν ἀνάγκασε νά πιστεύει στό μηδενισμό τῶν πάντων.

3. Οι φοβερές καταστροφές τῶν παγκόσμιων πολέμων. Ὁ ἄνθρωπος ζῆ μέ τήν ἀπειλή τῆς ἐξαφανίσεώς του. "Ἔτοι δέ βρίσκει πιά νόημα στή ζωή καί νομίζει πώς λυτρώνεται μέ τήν ἐκμηδένιση ὅλων τῶν πραγμάτων.

4. Η τεχνολογική καί μηχανική πρόοδος τοῦ ἀνθρώπου. Ἀφαίρεσε ἀπό τόν ἄνθρωπο τήν ἀξία τῆς προσωπικότητας καί τόν μετέτρεψε σέ μια ἀνεύθυνη μάζα.

5. Η κοινωνική καί πολιτική μορφή τῶν ὄλοκληρωτικῶν καθεστώτων.

"Αν ή ζωή ἔχει κάποιο νόημα, αύτό δέν θά ἐκφρασθεῖ ἀπό τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο, ἀλλά ἀπό τίς κατευθυνόμενες ἀπόψεις τῆς ὁλοκληρωτικῆς κοσμοθεωρίας.

Ἡ χριστιανική θεώρηση γιά τὴν ἀπαισιοδοξία καὶ τὸ μηδενισμό.

1. Ἡ ἀπαισιοδοξία κυριεύει ἐκεῖνο τὸ ἄτομο πού συγκρούεται μὲ ὅλες τίς κοινωνικές καὶ κοσμικές δυνάμεις. Γιά νά μπορέσει νά ἐπικρατήσει πρέπει νά ἔξαφανίσει τίς ἀντίπαλες δυνάμεις. "Αν ὅμως δέν μπορεῖ νά τίς παραμερίσει ἡ νά τίς ὑπερπτήσει, τότε πέφτει σέ κατάσταση ἀπαισιοδοξίας. Μέσα του δημιουργεῖται τό ἄγχος καὶ ἡ ἀγωνία, ὁ μαρασμός καὶ ἡ μανία τῆς αὐτοκαταλύσεως. 'Ο ἄνθρωπος ὅμως πού πιστεύει στὸ Χριστό ἐλευθερώνεται ἀπό τούς περιορισμούς τοῦ ἀτομικοῦ ἐγώ. Τούς ἄλλους ἀνθρώπους δέν τούς βλέπει ὡς ἔχθρούς καὶ ἀνταγωνιστές. Τούς βλέπει ὡς πραγματικές εἰκόνες τοῦ Θεοῦ, πού «εὶ καὶ στίγματα φέρουν πταισμάτων», ὅμως ἔχουν τῇ δυνατότητα νά πραγματοποιήσουν τό θεῖο προορισμό τους. 'Ο πιστός ἄνθρωπος ποτέ δέ χάνει τό θάρρος καὶ τὴν αἰσιοδοξία του, ὅσο καὶ ἂν βλέπει τὴν πνευματική καὶ ἡθική ἔξαθλίωση τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. 'Η ρωμαλεότητα τοῦ χριστιανοῦ θεμελιώνεται στὴν ἐλπίδα πού ὁ Χριστός χαρίζει στὸν ἄνθρωπο. 'Η ἐλπίδα ζωντανεύει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν βοηθεῖ νά ξεπερνᾷ καὶ τίς πιό ἀντίξοες περιστάσεις, πού τὸν συνθλίβουν καὶ τόν πιέζουν. 'Ο Ἰησοῦς Χριστός μέ τή θυσία καὶ τὴν Ἀνάστασή Του «ἐξῆλθε νικῶν καὶ ἵνα νικῆσῃ» ('Ἀποκ. στ' 2). «Καί αὕτη ἐστίν ἡ νίκη ἡ νικήσασα τὸν κόσμον ὅλον, ἡ πίστις ἡμῶν. Τίς ἐστιν ὁ νικῶν τὸν κόσμον, εἰ μή ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ;» (Α' Ἰω. ε' 4-5).

2. 'Ο μηδενισμός ἐρμηνεύεται κυρίως ψυχολογικά, ὡς συνέπεια τῶν φυσιολογικῶν διαταράξεων τοῦ νευρικοῦ συστήματος. 'Ο ἄνθρωπος καταλήγει στό μηδενισμό, πού εἶναι ἡ ἄμεση συνέπεια τῆς ἀπομακρύνσεώς του ἀπό τό Θεό. 'Αρνιέται τὴν ὑπαρξή του, γιατί δέν μπόρεσε νά ἀνακαλύψει τό βαθύτατο νόημα καὶ τὴν ἀνυπολόγιστη ἀξία τῆς ζωῆς. 'Σ' αὐτή τή φανέρωση δέν τὸν βοήθησε τό περιβάλλον του (οἰκογενειακό, κοινωνικό, ἡθικό, θρησκευτικό, κ.ἄ.). Γι' αὐτό καὶ ὁ ἄνθρωπος πού διακατέχεται ἀπό μηδενιστικές τάσεις ἀπορρίπτει τό «κατεστημένο» καὶ ἐργάζεται γιά τὴν ἀνατροπή καὶ τὴν καταστροφή ὅλων τῶν ἀξῶν.

Τελικά ἐπιδιώκει καὶ τό δικό του θάνατο καὶ ἐπιθυμεῖ βαθύτατα τὴν ἐκμηδένισή του. Τό τραγικό ὅμως λάθος τοῦ μηδενιστή βρίσκεται στό

ὅτι ὁ Θεός ποτέ δέν ἐγκαταλείπει τό πλάσμα Του, γιατί «πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (Α' Τιμ. β' 4) καὶ ὅτι «οὐ βούλεται τὸν θάνατον τοῦ ἀσεβοῦς ὡς τὸ ἀποστρέψαι τὸν ἀσεβὴν ἐκ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ καὶ ζῆν αὐτόν» ('Ιεζεκιήλ λγ' 11).

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Μή ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία μηδέ δειλιάτω... Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἡ καρδία ἡ ἐμή ἐν ὑμῖν μείνῃ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν πληρωθῇ... Καὶ ὑμεῖς οὖν λύπην μὲν νῦν ἔχετε· πάλιν δέ ὄφομαι ὑμᾶς καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία καὶ τὴν καρδίαν ὑμῶν οὐδείς αἴρει ἀφ' ὑμῶν». (Ιω. ιδ' 27, ιστ' 1-2, 22 ιε' 11).
2. «Ίδού ἡ σκηνή τοῦ Θεοῦ μετά τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν καὶ αὐτοὶ λαός αὐτοῦ ἔσονται καὶ αὐτός ὁ Θεός μετ' αὐτῶν ἔσται. Καὶ ἔξαλεύψει ἀπ' αὐτῶν ὁ Θεός πᾶν δάκρυον ἀπό τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι, οὕτε πένθος, οὕτε κραυγῆ, οὕτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι· ὅτι τὰ πρώτα ἀπῆλθον» ('Αποκ. κα' 3-4).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Ποιό εἶναι τό περιεχόμενο τῆς ἀπασιοδοξίας; 2) Ποιά εἶναι τά εἴδη τοῦ μηδενισμοῦ; 3) Ποιά αἴτια προκάλεσαν τό μηδενισμό; 4) Γιατί ὁ χριστιανός εἶναι πάντα αἰσιόδοξος; 5) Γιατί ὁ ἀνθρωπος ἐπιζητεῖ τό μηδενισμό του;

5. Η ἡδονική θεωρία γιά τόν ἀνθρωπο.

Η θεωρία τοῦ ἡδονισμοῦ. Ό ηδονισμός συνιστᾶ στόν ἀνθρωπο νά θηρεύει στή ζωή του μόνο τήν ἡδονή καὶ τήν εύχαριστηση. Εισηγητής αὐτής τής ἀντιλήψεως ήταν ὁ Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος καὶ ἀργότερα ὁ Ἐπίκουρος (τέλη τοῦ 4ου π.Χ. αι.), ὁ ἀρχηγέτης τής σχολῆς τῶν ἐπικουρείων φιλοσόφων.

Ο Ἀρίστιππος δίδασκε ὅτι ὁ ἀνθρωπος ὀλοκληρώνει τόν ἑαυτό του, σταν ἀναζητεῖ καὶ ἀπολαμβάνει τήν ἡδονή. Ή ἡδονή εἶναι μιά ἐσωτερική διάθεση τοῦ ἀνθρώπου γιά κάθε αἰσθησιακή (σωματική) ἀπόλαυση. Ο Ἀρίστιππος ἀναγνωρίζει καὶ τίς ἡδονές τής ψυχῆς, πού τίς τοποθετεῖ

όμως σέ δεύτερη μοίρα, ένω δίνει προτεραιότητα στίς σωματικές ήδονές.

‘Ο Ἐπίκουρος θεμελιώνει τήθεωρία του στήν ύλιστική θεώρηση τού κόσμου καί τήν ἀπόρριψη τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Δίνει προτεραιότητα στίς ψυχικές ήδονές καί οχι στίς σωματικές, ὥπως ἔκανε ὁ Ἀριστοπός. ‘Ο ἄνθρωπος πρέπει νά κυριαρχεῖ στίς πράξεις του. Γι' αὐτό πρέπει νά προτιμᾶ ἐκείνες τίς ήδονές πού τόν όδηγοῦν στήν εύδαιμονία.

Κριτική θεώρηση. Ο ήδονισμός εὔκολα ἀνασκευάζεται ώς θεωρία. Στήν καθημερινή ομως πράξη οι ἄνθρωποι συνήθως ἀκολουθοῦν τίς συνταγές της, γιατί ἐπιζητοῦν γιά τήζωή τους τήν εύχαριστηση καί τήν ἀπόλαυση. Πρέπει νά ἔξετασθεῖ ἀνθρώποι ογκά, δηλαδή ἀπό πλευρᾶς δομῆς μέ τίς ἄλλες ψυχοσωματικές λειτουργίες τοῦ ἄνθρωπου. Συνήθως ή ήδονή παραμερίζει ἐκείνες τίς ἐνέργειες τοῦ ἄνθρωπου, πού ἀπαιτοῦν κόπο, ἀγώνα καί πολλή προσπάθεια. ‘Ο ἄνθρωπος ομως, γιά νά ἀναπτυχθεῖ, πρέπει νά καταβάλει πολλές προσπάθειες πού δέν θά τοῦ είναι ἀσφαλῶς εὐχάριστες. “Αν τίς παραμερίσει γιά νά θηρεύσει μόνο τήν ήδονή, τότε βρίσκεται σέ ἐσφαλμένο δρόμο.” Άλλωστε ξέρουμε πώς οι ἀπολαύσεις ἔχουν προσωρινή διάρκεια. ‘Ο ἄνθρωπος ομως θέλει μόνιμα νά εύχαριστείται καί νά ἀπολαμβάνει. “Ετοι γίνεται ὅπαδός τῆς ἀκρατης ήδονής ἡ εύτυχίας. Τό περίεργο ομως είναι πώς καταλήγει στήν τελική ἄρνηση καί ἀπόρριψη τῆς ζωῆς του. Παράδειγμα διηγήσιας ὁ Πεισιθάνατος (βλ. προηγούμενο κεφάλαιο). Τό ἵδιο σχεδόν ισχύει καί γιά τίς ψυχικές ήδονές τοῦ Ἐπικούρου. “Ισως είναι λιγώτερο ἀποκρουστικές, ἀλλά πάντα στρέφονται γύρω ἀπό τήν προαγωγή τοῦ ἀτομικοῦ ἑγώ. Γιά νά ἀπολαύσει ὁ ἄνθρωπος τήν ἀπόλυτη εύχαριστηση πρέπει νά παραμερίσει ὅλα τά ἐμπόδια πού τοῦ προξενοῦν θλίψη καί ὀδύνη.

Η θεωρία τοῦ εύδαιμονισμοῦ ἡ τῆς χρησιμοθηρίας. Διακρίνεται σέ τρεις μορφές:

1. **Ο ἀτομικός εύδαιμονισμός ἡ ἐγωισμός.** Συνιστά ώς ὕψιστο ἀγαθό καθετεῖ πού ἔξυπηρετεῖ τήν ἀτομική εύδαιμονία (ήδονή-συμφέρον) τοῦ ἄνθρωπου. Εισιγητές αὐτῆς τῆς θεωρίας είναι ὁ Ἐπίκουρος, ὁ Δημόκριτος καί ἀπό τούς νεώτερους οι: Hobbes, Holbach, Lamettrie, κ.α. ‘Ο

όπαδός αύτής της θεωρίας χρησιμοποιεί άκομη και άπαράδεκτα μέσα για νά έξυψωσει τό έγώ του και νά διασώσει τό συμφέρον του.

2. Ο κοινωνικός εύδαιμονισμός. Συνιστά ώς εύδαιμονία τήν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νά πραγματοποιεῖ τήν εὐημερία ὅχι τήν ἀτομική, ἀλλά τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. "Ψυστό ἀγαθό εἶναι κάθε πράξη πού ὠφελεῖ τό σύνολο τῶν ἀνθρώπων και χαρίζει τήν εύτυχία σ' ὅλη τή ἀνθρώπινη κοινωνία. Στή νεώτερη ἐποχή ἀκολούθησαν τόν κοινωνικό εύδαιμονισμό τόσον ὁ μαρξισμός (βλ. ἐπόμενο κεφάλαιο), ὅσο και ὁ πραγματισμός, πού τόν εἰσήγαγε στήν Ἀμερική ὁ John Dewey. Πραγματισμός εἶναι τό σύστημα ἐκεῖνο πού θέλει νά προσφέρει στόν ἀνθρωπο μιά ζωή γεμάτη ἀπό εύχαριστηση και ἀπόλαυση. Ἀγαθό εἶναι καθετί πού ὠφελεῖ πρακτικά τόν ἀνθρωπο. "Ετσι ὁ ἀνθρωπος ἔφτασε στό σημεῖο νά ἐπιζητεῖ τίς εύκολίες και τίς ἀνέσεις του και νά ἀποφεύγει κάθε προσπάθεια και καταβολή τῶν δυνάμεών του.

3. Ο πνευματικός εύδαιμονισμός ἡ ή ἡθική τελείωση. Ή εύδαιμονία ἐδῶ παρουσιάζεται ώς τό ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου νά ὀλοκληρωθεῖ ἡθικά μέ τίς διάφορες ἀρετές του. "Ετσι βλέπουν τήν εύδαιμονία ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων και ὁ Ἀριστοτέλης. Ο Σωκράτης παρουσιάζει ώς εύδαιμονία τήν ἡθική καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου. Ο Πλάτων βλέπει τήν ὄλοκλήρωση τοῦ ἀνθρώπου στό «ὅσον τό δυνατόν ἀνθρώπῳ ὁμοιοῦσθαι θεῷ». Ο Ἀριστοτέλης δέχεται ώς ψυστή εύδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου τήν ἐνεργοποίηση τοῦ πνεύματός του (λογικές δυνάμεις).

Κριτική θεώρηση. "Ολες οί μορφές τοῦ εύδαιμονισμοῦ εἶναι ἐγωκεντρικές. Εἶναι ἀπαράδεκτο ἀπό χριστιανική πλευρά νά θυσιάζονται οἱ ἄλλοι ἡ νά παραμερίζονται ἡ νά χρησιμοποιοῦνται ώς μέσο γιά τήν προαγωγή τής ἀτομικῆς προόδου και εύτυχίας. Τό Εὔαγγέλιο μᾶς δίνει ἀκριβῶς τήν ἀντίθετη εἰκόνα. Ο Χριστός θυσιάζει ὅλες τίς ἀτομικές ἐπιθυμίες Του και ἀποδέχεται τόν ἐπώδυνο θάνατο γιά νά σώσει τούς ἄλλους, τόν κόσμο. Στήν περίπτωση τοῦ κοινωνικοῦ εύδαιμονισμοῦ τό Εὔαγγέλιο ὅχι μόνο δέν ἔχει ἀντίρρηση γιά τήν εύτυχία και τή χαρά τῶν ἀνθρώπων, ἀλλά ἀντίθετα τήν προσφέρει στό μήνυμά του. Η ἀληθινή μας εύτυχία δέ βρίσκεται μόνο στήν καλοπέραση τῶν ἀνθρώπων, ἀλλά στήν ἀνακάλυψη και διάσωση τής ύπαρξεως μέ τήν κοινωνία τής ἀγάπης

καὶ τῆς ἀδελφότητας ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Μιά τέτοια εύτυχία, πού ἐπικρατεῖ στίς ἀνθρώπινες κοινωνίες προσφέρει ύπέρτατη καὶ ἀναντι-κατάστατη χαρά στὸν κάθε ἄνθρωπο. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ Εὔαγγέλιο εἶναι τὸ μοναδικό κριτήριο τῆς χαρᾶς, πού δίνει πραγματικό νόημα στὴν ζωή, καὶ τῆς εύτυχίας, πού χαρίζει στὸν ἄνθρωπο τὴν παντοτινή σωτηρία του.

Πιὸ σύμφωνη στὴν ἀνθρώπινη φύση εἶναι ἡ θεωρία γιὰ τὴν ἡθικὴ τελείωση τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ πρόβλημα ὅμως ποὺ δημιουργεῖται ἐδῶ εἶναι: Ποιό εἶναι τὸ πρότυπο αὐτῆς τῆς τελειώσεως; Μέ ποιό κριτήριο θὰ δια-πιστώνουμε ὅτι σωστά ἔχει πραγματοποιηθεῖ ἡ ἡθικὴ τελείωση τοῦ ἀν-θρώπου; Ἡ χριστιανική ἡθική ἀμφισβητεῖ στὸν αὐτόνομο ἄνθρωπο τῇ δυνατότητα νά διεκδικεῖ τὸ πρότυπο καὶ τὸ κριτήριο τῆς ἡθικῆς τελει-ώσεως. Μόνον ὁ Χριστός ἐλευθερώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπό αὐτὸν τὸν περι-ορισμό καὶ τὸν ἀνυψώνει στὸ ψηλότερο σημεῖο τῆς ὀλοκληρώσεως του. Εἶναι ἡ ὄντολογική σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ κατά χάρη θέωσή του στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅχι μόνο ἡ ἡθικὴ τελείωσή του.

Ἡ φιληδονική θεωρία τοῦ Σίγμουντ Φρόϋντ. Ἐπιχείρησε νά μᾶς δεί-ξει μέ τή βοήθεια τῆς ψυχολογίας τοῦ βάθους ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀναπτύσ-σεται ὅχι μόνο μέ τή βοήθεια τῆς λογικῆς ἀλλά καὶ μέ τή συμμετοχή τοῦ συναισθήματος. Τὸ συναίσθημα τροφοδοτεῖται ἀπό τίς διάφορες ἡδο-νές. Ἡ ὀλοκληρωτική ἀπόλαυση τῆς ἡδονῆς μᾶς δίνει τὴν εἰκόνα τοῦ φυσιολογικοῦ ἀνθρώπου. "Αν τὰ διάφορα περιστατικά δέν ἐπιτρέπουν στὸν ἄνθρωπο ὅλων τῶν ἡλικιῶν (βρεφική, παιδική, ἐφηβική, ὥριμη) τὴν ἀπόλαυση τῶν βιολογικῶν ἡδονῶν, τότε μέσα του δημιουργοῦνται φο-βερά νευρωτικά συμπλέγματα (Complex). Ἡ θεωρία αὐτή διαδόθηκε σέ πολλά στρώματα τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Ὁ ἄνθρωπος προσπάθησε μέσα σέ μια αὐθαίρετη ἐλευθερία νά ἴκανοποιεῖ χωρίς κανένα ἔλεγχο τίς βιολογικές ὁρμές του. "Ετσι φτάσαμε στὴν ἀποθέωση τῆς ἀνθρώπινης σάρκας, πού ἀπειλεῖ νά ὀδηγήσει τὴν κοινωνία μας σέ μιάν ἀπαράδεκτη ἀποκτήνωση.

Κριτική θεώρηση. Ὁ Φρόϋντ πρόβαλε τὴν ἀξία καὶ τή σημασία τοῦ συναισθήματος γιά τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου. Μᾶς μίλησε πολύ σωστά γιά τὴν περιοχή τοῦ ὑποσυνειδήτου. Μᾶς ἐρμήνευσε τίς διάφορες νευρώσεις τοῦ ἀνθρώπου. "Ομως εἶδε μέ μεγάλη μονομέρεια τίς πηγές τῶν συναισθημάτων, πού τίς ἐντόπισε στίς διάφορες βιολογικές ὁρμές τοῦ ἀνθρώπου. Εἶδε τὸν ἄνθρωπο μόνον βιολογικά καὶ γι' αὐτό τὸ σύ-

στημά του τό έκμεταλλεύτηκαν οι μεταγενέστεροι και ίδιη γησαν τόν ανθρωπο στήν άποθέωση της σάρκας (πανσεξουαλισμός). Τό άδιέξοδο και ή διαφθορά τοῦ ἀνθρώπου σέ μιά τέτοια θεωρία είναι φανερή άπο μόνη της. 'Ο Φρόντιστηκε άπό τό κοινωνικό περιβάλλον και τή θρησκευτική του προέλευση, γι' αύτό και δέ δέχτηκε τίς άλήθειες τοῦ Εὐαγγελίου πάνω στά θέματα αύτά. Φρόντισε νά άπορρίψει τίς έπικρατούσες χριστιανικές ἀντιλήψεις και έκείνους τούς τρόπους άπό τή συμπεριφορά τοῦ ἀνθρώπου, πού ίδηγούσαν τή ζωή του σέ φοβερό άδιέξοδο και καταστρεπτικό διχασμό.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Τό εὐδαίμον ἐλεύθερον, τό δέ ἐλεύθερον τό εὕψυχον» (Θουκυδίδης).
2. «Τό μήτ' ἀλγεῖν κατά σῶμα, μήτε ταράττεσθαι κατά ψυχήν. "Ορος δέ τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν ἡ παντός τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις» ('Επίκουρος στό Διογένη Λαέρτιο X, 131).
3. «Ἐνδαίμων τε καί ὅλβιος.. ἀναίτιος ἀθανάτοισιν» ('Ησίοδος, Ἐργα καί ἥμέραι) (= Εὐδαίμων καί εὐτυχισμένος εἶναι ἐκεῖνος πού δέ στενοχωρεῖ τούς ἀθανάτους θεούς).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1) Τί λέγει ή θεωρία τοῦ ἡδονισμοῦ καί πῶς ἐλέγχεται; 2) Τί διαφορά βρίσκεται νά ύπάρχει ἀνάμεσα στόν ἀτομικό και κοινωνικό εύδαιμονισμό; 3) Γιατί δέν ἀρκεῖ στόν ἀνθρωπο μόνον ή ἡθική τελείωσή του; 4) Γιατί ή θεωρία τοῦ Φρόντιστηκε στήν άποθέωση της ἀνθρώπινης σάρκας;

6. Η ύλιστική θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου.

Τά διάφορα ύλιστικά συστήματα. Ό ύλισμός είναι ἔνα φιλοσοφικό σύστημα, πού διδάσκει ὅτι ή ύλη ἀποτελεῖ τή μοναδική ούσια τόσο στή φύση, ὅσο και στήν ψυχοσωματική σύσταση τοῦ ἀνθρώπου. "Ετσι ούλισμός ἀντιτάσσεται στόν ίδεαλισμό και στήν πνευματοκρατία, πού ύποστηρίζουν ὅτι τό πνεῦμα ἔχει πρωταρχική και ούσιωδη θέση στόν ἄνθρωπο.

‘Ο ύλισμός στήν άρχαιότητα διακρίνεται στόν άτομιστικό ή κοσμογονικό καί τόν πνευματολογικό ή ήθικό ύλισμό. ‘Ο άτομιστικός ύλισμὸς ἐκπροσωπεῖται ἀπό τή σχολή τοῦ Δημόκριτου (Ε' - Δ' π.Χ. αἰ.). καί τοῦ Ἐπίκουρου (Β' π.Χ - Β' μ.Χ. αἰ.). ‘Η θεωρία τῶν ἀτόμων ὑποστηρίζει τήν ποικιλία καί τή μεταβλητότητα (κίνηση) τῶν αἰσθητῶν ὅντων. ‘Ο κόσμος ἀποτελεῖται ἀπό ἄπειρα ἀτομα ἡ ἀδιαίρετα σωματίδια, πού εἶναι ἄναρχα, ἄφθαρτα καί αἰώνια. ‘Από τέτοια ἀτομα ἀποτελοῦνται τά ύλικά σώματα καί ἡ ψυχή τοῦ ἀνθρώπου. ‘Η μηχανοκρατική αὐτή ἀντίληψη τῆς φύσεως ἐπεκτείνεται σέ ὅλα τά φαινόμενα τῆς ζωῆς, πού ἔξηγοῦνται ύλιστικά καί τεχνοκρατικά.

‘Ο πνευματολογικός ύλισμός ἐκπροσωπεῖται ἀπό τούς στωικούς φιλόσοφους (Γ' π.Χ. - Β' μ.Χ. αἰ.). Παραδέχονται τήν ἰδέα μιᾶς ἀρχέγονης καί μοναδικῆς ύλης, τό «πύρινο πνεῦμα», πού ἀποτελεῖ τή θεία ἀρχή. Αὐτή δημιουργεῖ, διαποτίζει καί διατηρεῖ τά ὅντα καί τή ζωή. ‘Από αὐτή ἐκπηγάζει ἡ τάξη στόν κόσμο, οἱ ήθικές ἀρχές καί οἱ νόμοι τῆς δικαιοσύνης. Οι στωικοί παραδέχτηκαν τήν ταύτιση ἀνάμεσα στήν ύλη καί τή μορφή, στήν ἀνάγκη καί τήν ἐλευθερία, στήν ἐμπειρία καί τό λογικό. Δέν μπόρεσαν ὅμως νά ἀποφύγουν ἀπό τή διδασκαλία τους τό δυ-ισμό (Dualismus), δηλαδή ὅτι προϋπάρχουν μαζί ἡ ύλη καί τό πνεῦμα, τό καλό καί τό κακό.

‘Ο ύλισμός στή νεώτερη ἐποχή (ΙΖ' μ.Χ. αἰ.) καί ὕστερα ξανά ἐμφανίζεται μέ τή πυρηνική θεώρηση τῆς ύλης, πού ὅμως συμβαδίζει μέ τή μηχανιστική θεώρηση τῆς φύσεως. Στά μέσα τοῦ ΙΗ' μ.Χ. αἰ. καταβάλλεται προσπάθεια νά ἐνωθοῦν τά ύλιστικά καί τά ἀθεϊστικά συστήματα. Στά μέσα ἐπίσης τοῦ ΙΘ' μ.Χ. αἰ. ἀνανεώθηκε ἡ ύλιστική φιλοσοφική κίνηση, ὡς ἀντίδραση στόν ἀπόλυτο ἰδεαλισμό τοῦ Ἐγέλου. Τή σύζευξη τῶν δύο αὐτῶν κατευθύνσεων ἀναλαμβάνει στήν ἀρχή ὁ διαλεκτικός ύλισμός καί στή συνέχεια ὁ ιστορικός ύλισμός.

Ο διαλεκτικός ύλισμός. Εἶναι τό φιλοσοφικό σύστημα, πού προσπάθησε νά συνδέσει τίς ύλιστικές δοξασίες μέ τή διαλεκτική μέθοδο.

‘Ο διαλεκτικός ύλισμός δανείζεται τή διαλεκτική μέθοδο ἀπό τό σύστημα τοῦ γερμανοῦ φιλόσοφου “Ἐγελού” (1770-1831 μ.Χ.). Τό πρῶτο στάδιο τής διαλεκτικῆς στόν “Ἐγελο” εἶναι ἡ θέση, δηλαδή ἡ σταθερή κατάσταση, πού βρίσκεται μιά ἰδέα ἡ τό ὅν (π.χ. τό ἀνθρώπινο ἐγώ). Γιά νά όλοκληρωθεῖ ὅμως ἡ διαρκῶς ἐξελισσόμενη ἰδέα πρέπει νά ἔξελθει

ἀπό τὸν ἑαυτό της. Συναντᾶ διάφορα ἀντικείμενα τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου, πού ὅμως τὴν ἀλλοιώνουν καὶ τῇ φέρνουν σέ μια ἀντίθεση μέ αὐτά. Εἶναι τὸ δεύτερο στάδιο τῆς μεθόδου, πού τὸ ὄνομάζει ἡ ντίθεση. Τὸ τρίτο στάδιο εἶναι ἡ σύνθεση, δηλαδή ἡ ἰδέα ξαναγυρίζει στὸν ἑαυτό της, ὡς ὑποκειμενικό, ἀντικειμενικό καὶ ἀπόλυτο πνεῦμα. Τὸ ἕδιο συμβαίνει καὶ μέ τὸ ἐγώ, ὅταν ἔξερχεται ἀπό τὸν ἑαυτό του καὶ συναντᾶ τὰ ἄλλα ἐγώ. Ζητεῖ ἀπό αὐτά τὴν ἀναγνώριση τῆς αὐτοτέλειας του. Τὴν ἕδια ὅμως αὐτοτέλεια ζητοῦν καὶ τὰ ἄλλα ἐγώ ἀπό αὐτό. Οἱ διαφορετικές ἀπαιτήσεις γιά ἀναγνώριση προκαλοῦν ἐνα τιτάνιο ἀγώνα ἀνάμεσα στά ποικίλα ἐγώ. Τὸ κάθε ἐγώ ἀγώνιζεται νά ἐκμηδενίσει τά ἄλλα καὶ ἄμα τὸ κατορθώσει, τότε βγαίνει νικητής καὶ γίνεται ὁ κύριος. "Ολα τὰ ἄλλα ὑποτάσσονται στό νικητή καὶ γίνονται οἱ δοῦλοι. Ὁ δοῦλος ἐργάζεται γιά νά ἀπολαμβάνει ὁ κύριος τὴν ὥφελιμότητα τῶν διαφόρων πραγμάτων. Ἡ στάση τοῦ δούλου μέ τὴν ἐργασία του εἶναι ἐνεργητική, ἐνῷ τοῦ κυρίου γίνεται παθητική. Ἀρχίζει μιά ἀντίθεση στίς σχέσεις τους. Ἡ αὐτοτέλεια τοῦ κυρίου ἔχει τάρα ἀπό τὴν ἐργασία καὶ τή συμπεριφορά τοῦ δούλου. Ἡ σύνθεση, δηλαδή ἡ ἀρση τῆς ἀντιθέσεως, βρίσκεται στήν ἀπελευθέρωση τοῦ δούλου, ὅπου στήν ἐλευθερία καὶ τήν ἀγάπη ὀλοκληρώνεται τό ἀνθρώπινο ἐγώ.

Τό ἄλλο στοιχεῖο τοῦ διαλεκτικοῦ ύλισμοῦ εἶναι ὁ μονομερής τονισμός τῆς ύλικότητας, τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου. Ὁ κόσμος ἀποτελεῖται μόνον ἀπό ύλη, πού βρίσκεται σέ μιάν ἀδιάκοπη κίνηση. Ὁ ύλικός κόσμος εἶναι τό θέατρο τῶν μεταβολῶν στίς διάφορες μορφές, στίς ὁποῖες συμμετέχει καὶ ὁ ἀνθρωπος, πού εἶναι καθαρά προϊόν αὐτῆς τῆς ύλικῆς φύσεως. Ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση εἶναι καὶ αὐτή ἐνα ἀπό τά ἀνώτερα προϊόντα τῆς ύλης καὶ παίζει δευτερεύοντα ρόλο στή διαμόρφωση τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου. Ἡ γνώση δημιουργεῖται ἀπό τήν ύλη, πού ἐρεθίζει τά αἰσθητήρια ὅργανα τοῦ ἀνθρώπου. Τά διάφορα αἰσθήματα τοῦ ἀνθρώπου ἀντικατοπτρίζουν τά ύλικά ἀντικείμενα τοῦ κόσμου, πού ὑπάρχουν ἀνεξάρτητα ἀπό τό ὑποκείμενο, δηλαδή τόν ἀνθρωπο. Οἱ κυριότεροι ἐκπρόσωποι τοῦ διαλεκτικοῦ ύλισμοῦ εἶναι: ὁ Κάρολος Μάρξ, ὁ Λουδοβίκος Φόϋερμπαχ, ὁ Φρειδερίκος "Ἐνγκελς καὶ ὁ Βλαδίμηρος Λένιν.

‘Ο ιστορικός ύλισμός. Εἶναι τό φιλοσοφικό σύστημα, πού προσπαθεῖ νά ἐφαρμόσει τή θεωρία τοῦ διαλεκτικοῦ ύλισμοῦ καὶ μάλιστα στίς οικονομικές συνθήκες γιά τήν παραγωγή καὶ τήν ἀπόλαυση τῶν ύλικῶν ἀγα-

θῶν. Οἱ οἰκονομικές συνθῆκες ἀποτελοῦν τήν ύποδομή τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Πάνω σ' αὐτούς οἰκοδομοῦνται ὅλοι οἱ νομικοί καὶ πολιτικοί θεσμοί, ὅπως ἐπίσης καὶ τό περιεχόμενο τῶν πολιτιστικῶν, φιλοσοφικῶν, θρησκευτικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ ιστορικός ύλισμός ἀναγνωρίζει τή δυσαρμονία ἀνάμεσα στὸν ἀνθρωπο καὶ τή φύση, ὅπως ἐπίσης καὶ τίς ἀντιθέσεις στίς κοινωνικές τάξεις τῶν ἀνθρώπων. Η δυσαρμονία στήν ἀπόλαυση τῶν ύλικῶν ἀγαθῶν δημιουργεῖ τίς ταξικές διακρίσεις καὶ τούς ταξικούς ἀγῶνες, πού τελικά διχάζουν τόν ἀνθρωπο καὶ ἀναστατώνουν τήν κοινωνία. Γιά τόν ιστορικό ύλισμό ή ύλική ζωή ἀποτελεῖ τό πρωταρχικό δεδομένο, ἐνῶ ὁ πνευματικός βίος εἶναι κάτι τό δευτερεῦον καὶ παράγωγο. Οἱ ἀνθρωπος πρέπει νά ἀναζητήσει τίς πηγές τοῦ πνευματικοῦ βίου στή βελτίωση τῶν ύλικῶν ἀγαθῶν ἀπό τήν ἀνθρώπινη κοινωνία. Σ' αὐτό τό σημεῖο ὁ ιστορικός ύλισμός μοιάζει μέ τή θεωρία τοῦ πραγματισμοῦ, πού δέχεται τήν ἀλήθεια μόνον ὡς πρακτική ὥφελεια καὶ πού προσφέρεται γιά νά διευκολύνει τήν ἀνθρώπινη ζωή.

Βασικά σημεία τοῦ ιστορικοῦ ύλισμοῦ. Κατά τόν ιστορικό ύλισμό δέν μπορεῖ νά ύπάρξει ἡ φιλοσοφία, ὡς ἀντικειμενικός καὶ ἀμερόληπτος στοχασμός· ύπάρχει μόνον ὡς δικαίωση τῶν συμφερόντων μιᾶς ὄρισμένης τάξεως. Γι' αὐτό καὶ ὁ ιστορικός ύλισμός, ὡς φιλοσοφικό σύστημα δικαιώνει τόν ἀγώνα τοῦ προλεταριάτου, πού ἀποβλέπει στήν πραγμάτωση καὶ ἐπικράτηση τῆς ἀταξικής κοινωνίας. Η ψυχολογία, ὡς ἐπιστήμη, πού ἔχετάζει τά ψυχικά φαινόμενα, δέν μπορεῖ νά σταθεῖ, γιατί τά ψυχικά φαινόμενα ἀποτελοῦν γιά τόν ιστορικό ύλισμό, ἀντιδράσεις τοῦ νευρικοῦ συστήματος στόν ἀνθρώπινο ὄργανισμό. Οἱ θρησκευτικές καὶ ἡθικές ἀξίες ἀποτελοῦν ύποκειμενική ἐφεύρεση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔξυπηρετοῦν τά συμφέροντα τῶν κυρίαρχων τάξεων. Η θρησκευτική ἀγάπη ἀπορρίπτεται, γιατί ἀποτρέπει τόν ἀνθρωπο ἀπό τούς ταξικούς ἀγῶνες. Οἱ ἡθικές ἀξίες κάθε ἐποχῆς ἔχαρτωνται ἀπό τό βαθμό τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Ήθικό εἶναι ὅ,τι διευκολύνει καὶ προάγει τόν ἀνθρωπο στούς τομεῖς τῆς οἰκονομίας καὶ τῶν ύλικῶν ἀγαθῶν. Οἱ αἰσθητικές καὶ καλλιτεχνικές ἀξίες ἀναγνωρίζονται, ἐφ' ὅσον ἔξυπηρετοῦν τήν πάλη τῶν τάξεων. Η πραγματοποίηση τῆς ἀταξικής κοινωνίας θά ἀποτελέσει τήν τελική φάση τῆς ιστορικής ἔξελίξεως. Εδῶ θά ἐκλείψουν οἱ κοινωνικές τάξεις καὶ η ἀνθρωπότητα θά φτάσει

άπό τήν άναγκαιότητα στήν έλευθερία, όπου δέ θά χρειάζεται φροντίδα καί συμπαράσταση. "Ετσι δέ θά ύπάρχει άνάγκη κρατικής όργανωσεως. Τό κράτος θά γίνει αύτόματα περιττό καί ἄχρηστο.

Κριτική Θεώρηση τοῦ ιστορικοῦ ύλισμοῦ.

1. Ένω τό οίκοδόμημα τοῦ ιστορικοῦ ύλισμοῦ στηρίζεται στόν οικονομικό παράγοντα, ὅμως πάνω στήν πράξη παραδέχεται καί τήν ἐπίδραση, πού ἔχουν στήν ιστορική ἑξέλιξη οἱ διάφορες θεωρίες καί ίδεες. "Ετσι ἔξιγείται καί τό ὅτι ή προπαγάνδα τοῦ συστήματος στηρίζεται στήν ἀποκλειστική ἀποδοχή τῶν ίδεων καί στήν ίδεολογική διαφώτιση τῶν ἀνθρώπων μέ δόλα τά μέσα τοῦ ιστορικοῦ ύλισμοῦ.

2. Υπάρχει μιά βασική διαφορά καί ἀντινομία ἀνάμεσα στή διαλεκτική μέθοδο τοῦ Ἑγέλου καί τοῦ ιστορικοῦ ύλισμοῦ. Στόν "Ἑγελο ἡ ἀντίθεση παρουσιάζεται μεταξύ τῶν ἀνθρωπίνων ἐγώ καί συνειδήσεων. 'Ο Κ. Μάρξ ὅμως, ἐκλαμβάνει τήν ἀνθρώπινη συνείδηση ώς ἀντανάκλαση τῆς φυσικῆς πραγματικότητας. Πῶς μπορεῖ ὅμως νά γίνεται αὐτό, ἀφοῦ ἡ ἴδια ἡ φύση ἀποτελεῖ τήν ἀρχική πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου; Στήν συνέχεια οἱ ιστορικός ύλισμός παραδέχεται ὅτι ἀπό τήν πάλη τοῦ ἀνθρώπου μέ τή φύση, δημιουργεῖται ὁ κόσμος τῶν ύλικῶν ἀγαθῶν, πού φανερώνει τήν ἀνθρώπινη οὐσία. Τό περίεργο ὅμως είναι ὅτι τά ύλικά ἀγαθά, δηλαδή τό κεφάλαιο, πού πρέπει νά είναι τό παράγωγο τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας, ύποδουλώνει τόν ἀνθρωπο στά πράγματα, τοῦ ἀφαιρεῖ τήν ἀξία καί τόν κάνει ἀντικείμενο ἐκμεταλλεύσεως καί φοβερῆς ἀδικίας.

3. Ό ιστορικός ύλισμός δέν μπορεῖ ώς φιλοσοφικό σύστημα, νά συμβιβάσει τόν ύλισμό μέ τόν πραγματισμό. 'Ο ύλισμός καθορίζει τή γνώση, ώς ἀπεικόνιση τῆς προϋπάρχουσας ύλης, πού ὅμως δέν ἔξαρταται ἀπό τό ύποκείμενο, δηλαδή τόν ἀνθρωπο. 'Ο πραγματισμός λέγει ὅτι ἡ ἀλήθεια διαπιστώνεται ἀπό τόν ἀνθρωπο στίς μεταβλητές συνθήκες τῆς ζωῆς του καί ὅταν μάλιστα ὠφελεῖται πραγματικά στήν ἀνάπτυξη καί διατήρηση τῆς ζωῆς του.

4. Ό ιστορικός ύλισμός χαρακτηρίζει τό οίκονομικό φαινόμενο ώς ύλιστικό, ἐνώ στήν πραγματικότητα πρόκειται γιά ἔνα ψυχολογικό φαινόμενο. Τό αἰσθημα τῆς πείνας καί τῆς φτώχειας πιέζει ψυχολογικά τόν ἀνθρωπο καί τόν ἀναγκάζει νά προβεῖ σέ ἐνέργειες οίκονομικῆς φύσεως. Δηλαδή νά ἐργασθεῖ μέ τέτοιο τρόπο, ώστε νά ἀποκτήσει γιά τόν

έσαυτό του καί τούς ᄀλλους μιάν οίκονομική έπάρκεια. Γιά νά άναπτυχθεῖ ομως ή οίκονομία, ώς κοινωνικό καί άνθρωπολογικό σύστημα, χρειάζεται καί τήν πνευματική ᄀθηση καί άνάπτυξη τοῦ άνθρωπου. Ή διανομή, π.χ. τῶν ύλικῶν ᄀγαθῶν, πού προέρχονται άπό τήν έργασία τοῦ άνθρωπου, πρέπει νά στηρίζεται στή θεμελιώδη ίδέα τῆς δικαιοσύνης, τῆς έλευθερίας καί τῆς ᄀδελφότητας τῶν άνθρωπων. "Ολα ομως αὐτά δέν μπορεῖ νά έξηγηθοῦν έπαρκῶς μέ τή μονομερή ύλιστική θεώρηση τοῦ άνθρωπου καί τῶν οίκονομικῶν παραγόντων.

5. Ή άπόλυτη ύπερτίμηση τοῦ οίκονομικοῦ παράγοντα στόν ίστορικό ύλισμό όφείλεται καί στή νοοτροπία τῆς έποχῆς, πού συντέλεσε στή δημιουργία καί τήν άνάπτυξή του. Στά μέσα τοῦ παρελθόντα αἰώνα ύπηρχε μεγάλο καί ζωηρό ένδιαφέρον γιά τά οίκονομικά προβλήματα. Σ' αὐτό είχε ᄀθησει καί ή διάδοση τῆς θεωρίας τοῦ ύλισμοῦ, μέ τίς έπιπτώσεις στήν πρακτική ζωή τοῦ άνθρωπου καί ίδιαίτερα τῶν λαϊκῶν μαζῶν. "Ετσι έξηγεται καί ή εύκολη έξάπλωση τοῦ ίστορικοῦ ύλισμοῦ άναμεσα στίς μάζες τοῦ έργατικοῦ πληθυσμοῦ.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Τί είναι ό ύλισμός, ώς φιλοσοφικό σύστημα; 2) Πῶς παρουσιάζεται ό ύλισμός στήν άρχαιότητα; 3) Τί είναι ό διαιλεκτικός ύλισμός; 4) Ποιά είναι τά βασικά σημεία τοῦ ίστορικοῦ ύλισμοῦ; 5) Πῶς κρίνεται ό ίστορικός ύλισμός, ώς φιλοσοφικό σύστημα;

7. Η θεωρία τοῦ ύπαρξισμοῦ γιά τόν άνθρωπο.

Τί είναι ό ύπαρξισμός. Είναι ένα φιλοσοφικό κίνημα πού διαδόθηκε στούς νεώτερους χρόνους καί ένδιαφέρεται κυρίως γιά τά έξης έρωτήματα: Τί είναι ό άνθρωπος; "Έχει νόημα ή άνθρωπινη ζωή; Μπορεῖ ό άνθρωπος νά βρεῖ καί νά ζήσει τό άληθινό νόημα τῆς ζωῆς του; Τί είναι ό κόσμος καί οί ΄λλοι άνθρωποι; 'Ο ύπαρξισμός ξεκινά άπό τή διαπίστωση ότι όρισμένα γεγονότα χαρακτηρίζουν καί κατευθύνουν τήν άνθρωπινη ζωή. Ή ζωή είναι γεμάτη άπό άνασφάλεια καί άγωνία. Γι' αὐτό καί ό άνθρωπος αισθάνεται μόνος καί έρημος στόν κόσμο. Κάθε στιγμή άντιμετωπίζει μπροστά του τήν καταστροφή καί τό θάνατο. Ή ζωή του είναι

ζυμωμένη μέ τό φόβο καί τόν ἥιγγο, πού τοῦ δημιουργοῦν ἀφόρητες νευρωτικές καταστάσεις.

Σ' ὅλα αὐτά τά προβλήματα προσπαθεῖ νά ἀπαντήσει ὁ ὑπαρξισμός. Ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος μέ τήν ἐλεύθερη θέλησή του μπορεῖ νά ἔχει περάσει ὅλα τά βασανιστικά του προβλήματα. Ἡ ἐλεύθερία εἶναι κάτι τό πρωταρχικό στόν ἄνθρωπο. Τόν βοηθεῖ νά ἐγκαταλείπει τή στατικότητα καί νά βρίσκεται σέ μιάν ἀδιάκοπη κίνηση καί ἐνέργεια. Μέ τήν πράξη ὁ ἄνθρωπος διαλέγει αὐτό πού πρέπει νά γίνει. "Ετοι ξεπερνάει αὐτό πού εἶναι, δηλαδή τόν ἔαυτό του, καί γίνεται ἀληθινή ὑπαρξη".

Ο ὑπαρξισμός εἶναι μιά μεγάλη καί δύσκολη περιοχή τῆς φιλοσοφίας. Ἐμεῖς θά ἔχετασσομε μερικά βασικά σημεῖα του, πού τά συναντᾶμε κυρίως σέ τρεῖς ἐκπροσώπους του: α) στόν Σέρεν Κίρκεγκαρν (Søren Kierkegaard), πού θεωρεῖται ὁ ἰδρυτής τοῦ ὑπαρξισμοῦ, β) στόν Γκαμπριέλ Μαρσέλ (Gabriel Marcel), πού ἐκπροσωπεῖ τό χριστιανικό ὑπαρξισμό καί γ) στόν Ιωάννη Παῦλο Σάρτρ (Jean Paul Sartre), πού ἀντιπροσωπεύει τόν ἄθεο ὑπαρξισμό.

Ἡ ἄνθρωπην ὑπαρξη στόν Kierkegaard (1813-1855). Ἦταν Δανός θεολόγος καί φιλόσοφος. Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς του ἔγιναν ἀφορμή νά ἀντιληφθεῖ, ὅτι ἀκολουθοῦν τή χριστιανική θρησκεία μόνο γιά νά σταδιοδρομήσουν πετυχημένα καί λαμπρά στήν κοινωνία. "Ἐνας τέτοιος ἄνθρωπος δέν καταλαβαίνει τίποτε ἀπό τόν ἔαυτό του καί τό Θεό, γιατί στηρίζεται στίς ύλικές ἀξίες (χρήματα, ἀπολαύσεις) καί σέ παροδικές καταστάσεις (ἀξιώματα, κοινωνική ἀναγνώριση). "Οταν ὁ ἄνθρωπος βρεθεῖ στή μοναξιά καί τήν ἐγκαταλειψη, τότε ἀνοίγει τόν ἔαυτό του γιά νά συναντήσει ἄλλα πρόσωπα. "Ετοι ὑπερβαίνει τό ἐγώ του καί φτάνει στό χῶρο τῆς ἀληθινῆς ὑπάρξεως. Σέ μιά τέτοια συνάντηση μπορεῖ νά ἀνακαλύψει καί τό Θεό καί ἔτσι νά πιστεύσει ἀληθινά στήν ὑπαρξή Του.

Ο Κίρκεγκαρ διακρίνει τρεῖς περιοχές, σπου κινεῖται ἡ ἄνθρωπην ὑπαρξη:

1. Ἡ περιοχή τῶν αἰσθήσεων. Ἐδῶ ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νά ἀπολαύσει κάθε στιγμή τῆς ζωῆς του. Χρησιμοποιεῖ τούς ἄλλους ὡς μέσο γιά τή δική του ίκανοποίηση. "Ετοι παραμένει μακριά ἀπό τό αὐθεντικό νόημα τῆς ζωῆς καί τῆς ὑπάρξεως. Ό κόσμος καί οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι εἶναι γι' αὐτόν μόνον ἀντικείμενα ἀπολαύσεως καί ὅχι πρόσωπα μέ τά ὅποια νά ἐπικοινωνεῖ προσωπικά.

2. Ή περιοχή τῆς ἡθικῆς. Ἐδῶ ὁ ἀνθρωπος ἀσχολεῖται μέ τήν ἀπόκτησην ὄρισμένων ἀρετῶν, πού εὔκολα ἀναγνωρίζονται ἀπό τήν ἀνθρώπινη κοινωνία. Μέ εὐχέρεια προσαρμόζεται στίς ἡθικές καὶ κοινωνικές ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς. Οἱ καλές πράξεις του εἰναι ἔξατερικές καὶ ἐπιφανειακές. Ἔτσι δέ φτανουν τό βαθύτερο στρῶμα τῆς ύπάρξεως, πού τελικά παραμένει ἄγνωστο καὶ ἀκαλλιέργητο.

3. Ή περιοχή τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ὁ Χριστιανισμός εἶνα μιά θρησκεία παράδοξη. Στηρίζεται στό μυστήριο τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ, πού παραμένει ἀκατανόητο στό ἀνθρώπινο λογικό. Ὁ ἀνθρωπος σκανδαλίζεται, ὅταν βλέπει τό Θεό στό πρόσωπο τοῦ ταπεινοῦ Χριστοῦ, πού τελικά ὑποφέρει τό σταυρικό θάνατο σάν κακοῦργος. Μέ τήν πίστη στό Χριστό ὁ ἀνθρωπος ξεπερνᾷ αύτή τήν παραδοξότητα καὶ πιστεύοντας στό Θεό, ἀνακαλύπτει τήν ἀληθινή ὑπαρξη.

'Ο χριστιανικός ύπαρξισμός τοῦ G. Marcel (1889-1973). Ὁ Μαρσέλ κατά τόν Α' παγκόσμιο πόλεμο ὑπτρετοῦσε στόν Ἐρυθρό Σταυρό. Ἔτσι ἔζησε ἔντονα τήν τραγικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν ἀντιμετωπίζει τό θάνατο. Ὁ Μαρσέλ βλέπει τή ζωή ὡς μυστήριο, γιατί ἀλλοιώτικα θά ἦταν ἀφόρητη καὶ ἄχρηστη. Ὁ ἀνθρωπος γιά νά ἀνακαλύψει τό ἀληθινό νόημα τῆς ζωῆς χρειάζεται μιά πνευματική κάθαρση: τήν ταπείνωση.

"Οταν ὁ ἀνθρωπος εἶναι ταπεινός, προσφέρει στούς ἄλλους ἐπικοινωνία καὶ προσωπική ἀγάπη, χωρίς νά ὑπολογίζει στή δική τους ἀνταπόκριση. Ἔτσι ὁ ἀνθρωπος δείχνει πώς εἶναι ἐλεύθερος καὶ ζῆ ἀληθινά τήν ὑπαρξή του. "Οταν ὅμως κανείς λαμβάνει διαρκῶς ἀπό τούς ἄλλους, χωρίς νά προσφέρει τίποτε, τότε ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξη βρίσκεται σέ ἀνησυχία, ἀγωνία καὶ ἀπόγνωση.

"Ο Μαρσέλ εἶναι στοχαστής καὶ σκέπτεται μέ τή βοήθεια τῆς πίστεως στό Θεό. Μόνον ὁ πιστός ἀνθρωπος μπορεῖ νά ἀνακαλύψει τήν ἀληθινή ὑπαρξη. Ή πίστη εἶναι μιά δημιουργική ἐπικοινωνία καὶ ἀνταλλαγή ζωῆς μέ τούς ἄλλους. Ὁ Θεός ἐμπιστεύεται τόν ἀνθρωπο, γιατί τόν ἀγαπᾶ. Γι' αὐτό καὶ ὁ Χριστός, ὅταν θαυματουργοῦσε, ἔλεγε: «ἡ πίστις σου σέσωκέ σε». "Οταν ὁ ἀνθρωπος δεχθεῖ μέσα του τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, θά Τόν πιστεύσει ύπαρξιακά. Θά παραδώσει τόν ἔαυτό του στά χέρια τοῦ Θεοῦ καὶ θά ἀπολαύσει τό μυστήριο τῆς ύπάρξεως πού εἶναι βασικά δῶρο τοῦ Θεοῦ.

‘Η ύπαρξιακή φιλοσοφία τοῦ Σάρτρ (1905-). Ό Σάρτρ έμφανιζεται στή Γαλλία ως φιλόσοφος, μυθιστοριογράφος και θεατρικός συγγραφέας. Τό βασικό του έργο έχει τόν τίτλο: «Τό Είναι και τό Μηδέν». Ό Σάρτρ άνέπτυξε τίς πιο άκραίες θέσεις τοῦ ύπαρξισμοῦ και όμολόγησε άπεριφραστα τήν άθεια του. Γιά τόν Σάρτρ ό ανθρωπος γίνεται πραγματική υπαρξη άπο τή στιγμή που μπορεῖ νά διαλέγει άνάμεσα σέ πολλά πράγματα. Αύτο δείχνει πώς είναι έλευθερος. Ή έλευθερία του όμως φτάνει μέχρι τό όριο τοῦ θανάτου, πού άσχημίζει τή ζωή και τήν κάνει άσκοπη και άνωφελη. Γιά νά στηρίξει ό Σάρτρ αύπη τήν άδυναμία τής έλευθερίας τή μετατρέπει σέ αύθαιρεσία. Ό ανθρωπος μπορεῖ νά κάνει ό, τι φαντάζεται και έπιθυμει. Αύτή ή αύθαιρετη έλευθερία όδηγει όμως τήν άνθρωπινη ζωή σέ όλοκληρωτικό ναυάγιο. Ό ανθρωπος γεμίζει τήν ύπαρξή του μέ αγωνία και άδια. Ό Σάρτρ όμιλει διαρκώς γιά τήν άδιάκοπη ναυτία και τήν άπονικτική πλήξη τοῦ άνθρωπου. Βλέπει πώς οι ἄλλοι άνθρωποι τόν χρησιμοποιούν σάν άντικείμενο και σάν μέσο γιά νά ίκανοποιούν τόν έγωισμό τους. "Ετσι ο ἄλλος κόσμος, όλόκληρη ή κοινωνία είναι ό ασπονδος έχθρός του. «Οι ἄλλοι άνθρωποι είναι ή κόλαση μου» λέγει χαρακτηριστικά ό Σάρτρ.

Τελικά ό Σάρτρ άρνεται τό Θεό, γιατί πιστεύει στήν αύτονομία τοῦ άνθρωπου. Πάνω στήν πράξη όμως δοκιμάζει τό κενό τοῦ άθεου άνθρωπου και νιώθει τήν άπουσία τοῦ Θεοῦ άπο τόν άνθρωπινο χώρο. Τό περίεργο είναι ότι πολλοί άνθρωποι και μάλιστα νέοι άκολούθησαν τίς παράλογες ίδεις τοῦ Σάρτρ. Προσπάθησαν νά ίκανοποιήσουν τόν έγωισμό τους μέ τήν άχαλίνωτη άπόλαυση τής άνθρωπινης σάρκας. Ή λύση όμως αύτή άντι νά βοηθήσει τόν άνθρωπο, τοῦ πρόσθεσε άθλιότητα και άνυπόφορη άδια.

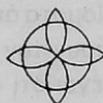
‘Η κίνηση τοῦ άθεου ύπαρξισμοῦ δημιούργησε και τά διάφορα άναρχικά κινήματα (πνευματικά, κοινωνικά, πολιτικά κ.α.) Σ' αύτά συμμετέχουν και νέοι άνθρωποι, πού όραματίζονται μιά καινούργια ζωή και πιστεύουν ότι μπορούν νά τήν πραγματοποιήσουν και νά τήν κερδίσουν καταστρέφοντας κάθε τι τό κατεστημένο πού τούς ένοχλει και τούς άπειλει. Γιά νά δείξουν τήν άξια τους, άρνούνται όλες τίς άλλες άξιες, πού δέν παραδέχονται. Γιά νά διεκδικήσουν τήν έλευθερία τους, ύποτιμούν και περιφρονούν τούς άλλους άνθρωπους. "Ετσι φτάσαμε στήν τραγικότητα τοῦ σύγχρονου άνθρωπου, πού χρειάζεται ούσιαστική βοήθεια γιά νά περισώσει τήν παραπαίουσα ύπαρξή του.

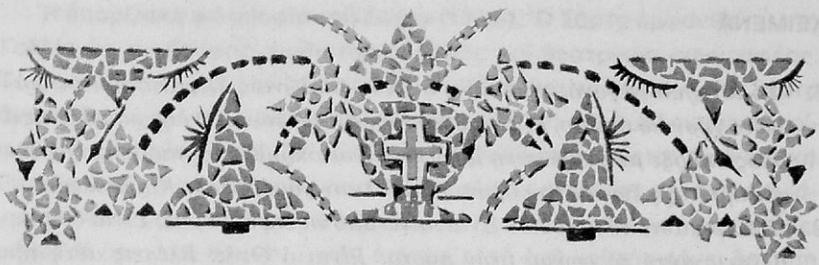
ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Τό έστορικό γεγονός είναι πώς ὁ Θεός, ὁ αἰώνιος, ἐμφανίστηκε σέ ὄρι-
σμένο χρονικό σημεῖο, μέ τῇ μօρφῃ ἐνός ἀνθρώπου... Ὁ ἵσχυρισμός πώς ὁ
Θεός ὑπῆρξε μέ ἀνθρώπινη μօρφῇ... είναι ἀκριβῶς τό παράδοξο μέ τήν
ἀντηρότερη ἔννοια τοῦ δρου, τό ἀπόλυτα παράδοξο» (Κίρκεγκωρ).
2. «Βλέπεις αὐτό τό κενό πού είναι πάνω ἀπό τά κεφάλια μας; Εἶναι ὁ Θεός.
Βλέπεις αὐτή τή ωραγή στήν πόρτα; Εἶναι ὁ Θεός. Βλέπεις αὐτή τήν
τρύπα στή γῇ; Εἶναι ἐπίσης ὁ Θεός. Ἡ σιωπή είναι ὁ Θεός. Ἡ ἀπονοσία
είναι ὁ Θεός (I. Σάρτρ).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Πώς ἀπαντᾶ ὁ ὑπαρξισμός στά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου; 2) Σέ ποιές
περιοχές κινεῖται ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξη κατά τόν Κίρκεγκωρ; 3) Μέ ποιό τρόπο
βοηθεῖ ὁ Μαρσέλ τόν ἀνθρωπο νά ἀνακαλύψει τήν ὑπαρξή του; 4) Ποιές ἀρχές
δέχεται ὁ Σάρτρ στή φιλοσοφία του; 5) Γιατί ὁ ἀνθρωπος κάνει λαθεμένη χρήση
στήν ἐλευθερία του;

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Η ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΚΑΙΝΗ ΖΩΗ

Α΄ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

1. Ό ανθρωπος καί ή δημιουργία τοῦ κόσμου.

Ό ύλικός κόσμος. Ή δημιουργία τοῦ κόσμου ἀπό τό Θεό, ἀποτελεῖ τό πρῶτο ἄρθρο τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως. «Πιστεύω εἰς ἔνα Θεόν... ποιητήν οὐρανοῦ καὶ γῆς ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων». Ή πίστη αὐτή εἶναι ἀπαραίτητη, γιατί ὅλα τά κτίσματα ἀποκτοῦν τήν ἀξία τους, ὅχι ἀπό μόνα τους, ἀλλά ὅταν παραπέμπουν τόν ἄνθρωπο στήν αἰτία τῆς δημιουργίας τους. Ή Ἀγία Γραφή λέγει ὅτι «οἱ οὐρανοί διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δέ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τό στερέωμα» (Ψαλμ. 18, 1). «Ἐται ἡ κτίση ἀπεικονίζει τήν παρουσία καὶ τήν δόξαν τοῦ Θεοῦ - Δημιουργοῦ.

“Οταν ὁ πιστός θεᾶται τή φύση, ὀδηγεῖται στή λατρεία καὶ τή δοξολογία τοῦ Θεοῦ. Αύτή τήν ἀλήθεια ύπογραμμίζει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν γράφει: «Τά γάρ ἀόρατα αὐτοῦ (Θεοῦ) ἀπό κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἡ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης» (Ρωμ. α' 20). Οἱ ἀόρατες ἴδιότητες τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ἡ αἰώνια δύναμη καὶ ἡ θεότητά Του, βλέπονται καθαρά ἀπό τότε πού δημιουργήθηκε ὁ κόσμος. Γίνονται νοητές μέσα ἀπό τά δημιουργήματα, ὥστε οἱ ἄνθρωποι νά εἶναι ἀναπολόγητοι, γιατί ἐνῶ γνώρισαν τό Θεό, δέν Τόν τίμησαν ὡς Θεό, οὕτε Τόν εὔχαριστησαν. “Ἐται τά ύλικά ἀγαθά τῆς δημιουργίας ἀποκτοῦν ἀληθινή ἀξία, ὅταν βοηθοῦν τόν ἄνθρωπο νά ἐπικοινωνεῖ μέ τό Θεό.

‘Ο ἄνθρωπος καὶ ὁ φυσικός κόσμος. Ούλικός κόσμος είναι ή προϋπόθεση γιά νά ύπάρξει ὁ ἄνθρωπος, πού δημιουργεῖται τήν τελευταία ήμέρα τῆς δημιουργίας. Ο ἄνθρωπος παίρνει ἀπό τό Θεό τήν ἐντολή νά ἔχουσιαζει κυριαρχικά πάνω στή φυσική δημιουργία. «...πληρώσατε τήν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς, καὶ ἀρχετε τῶν ἵχθυών τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς...». (Γεν. α' 28). Ο Θεός ἔδωσε στόν ἄνθρωπο τήν ἰκανότητα καὶ συνάμα τή δυνατότητα νά καλλιεργεῖ καὶ νά προάγει τή ζωή τῆς φύσεως, δημιουργώντας ἐκεῖνο, πού ὀνομάζουμε πολιτισμό. “Οταν ὁ ἄνθρωπος φροντίζει τή φυσική δημιουργία καὶ ἀξιοποιεῖ τίς ἀνυπολόγιστες δυνατότητες, πού κρύβει μέσα του ὁ ούλικός κόσμος, διασφαλίζει καὶ τή δική του ὑπαρξη.

Ο κόσμος δημιουργήθηκε ώς «ούλικό», πού μπορεῖ νά τό χρησιμοποιήσει ὁ ἄνθρωπος γιά νά ἀνακαλύψει τό βαθύτερο νόημα τῆς ζωῆς του. “Οσο πιὸ συνειδητά ἀναστρέφεται μέ τήν ούλική κτίση ὁ ἄνθρωπος καὶ τήν διακονεῖ μέ ἀγάπη καὶ ἐκτίμηση, τόσο περισσότερο ἀνακαλύπτει μπροστά του τήν πρόνοια καὶ τήν εὐλογία τοῦ Θεοῦ.

Ο ἄνθρωπος ἔχει τή δυνατότητα νά ἀποδέχεται μέν τόν κόσμο, ἀλλά νά μήν ἀναγνωρίζει τό Δημιουργό. Σ' αὐτή τήν περίπτωση τά ούλικά ἀγαθά ἔξυπηρετοῦν μόνο τίς ἀτομικές ἀνάγκες τοῦ ἄνθρωπου. Η ζωή του γίνεται βιολογική, γιατί ἐκτός ἀπό τήν ψήλη δέν ἀναγνωρίζει τίποτε ἄλλο. Ο ἄνθρωπος πού ἀπορρίπτει τό Θεό είναι ἀναγκασμένος νά δεχετε τήν ούλική κτίση ώς αύτοσκόπο. “Ετσι λατρεύει τά δημιουργήματα καὶ γιά νά τά ἀποκτήσει γίνεται δοῦλος καὶ ύποτάσσεται στή δύναμή τους. Γιά νά «ζήσει» τρέφεται μέ περισσότερα ούλικά ἀγαθά. Μέ τήν πάροδο ὅμως τοῦ χρόνου διαπιστώνει ὅτι ή τροφή είναι ζωή ἀπονεκρωμένη, ὅταν τήν ἀποκόψει ἀπό τήν πηγή της, πού είναι ὁ Θεός.

‘Η φθορά τοῦ κόσμου ἀπό τήν ἀμαρτία. Μέ τήν ἀμαρτία ὁ ἄνθρωπος ἔδειξε πώς δέν θέλει νά βλέπει τόν κόσμο νά διαποτίζεται ἀπό τήν παρουσία καὶ τήν εὐλογία τοῦ Θεοῦ. Ο ἄνθρωπος τώρα θέλει τόν κόσμο νά είναι ἐντελῶς δικός του καὶ νά τόν χρησιμοποιεῖ, ὅπως αὐτός θέλει. Ο ἐγωισμός καὶ ἡ φιλαυτία τοῦ ἄνθρωπου ἄλλαξαν τή φυσική πορεία τῶν δημιουργημάτων. Ἀντί ὁ ἄνθρωπος νά διακονεῖ τόν κόσμο μέ τήν ἐργασία του, τώρα θέλει νά ὑπηρετεῖται ἀπό τά ούλικά κτίσματα. Σκοπός του είναι ή ἐγωιστική ἀπόλαυση καὶ ὥχι ή προσφορά τῆς ἀγάπης του. Η ἀμαρτία ἔκανε τόν ἄνθρωπο δοῦλο τῶν παθῶν, γιατί ἔξαρτά τόν

έσαυτό του άποκλειστικά άπό τόν ύλικό κόσμο, πού άποκόπηκε άπό τό Θεό καί καταδικάστηκε στήν πτώση, τή φθορά καί τό θάνατο. Είναι αύτό πού λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «Διά τῆς ἀμαρτίας εἰσῆλθε εἰς τόν κόσμον ὁ θάνατος» (Ρωμ. ε' 12). Ὁ ἄνθρωπος τώρα είναι τόσο πολύ δεμένος μέ τήν κτίση, ώστε ἡ ἀμαρτία του συμπαρέσυρε ὀλόκληρο τόν κόσμο στήν πτώση καί τή φθορά. «Οὐτὶς πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν» (Ρωμ. η' 22). Μέ τήν ἀμαρτία ὁ ἄνθρωπος διάλεξε μιά ζωή πού είναι καταδικασμένη σέ θάνατο, γιατί ἀποξενώθηκε καί ἀπομονώθηκε ἀπό τή ζωή τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἀνακαίνιση τοῦ κόσμου. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἀνακαινίζει τόν κόσμο καί λιτρώνει τόν ἄνθρωπο ἀπό τή φθορά καί τό θάνατο. Αύτό ἔγινε στόν ἔσαυτό Του, ὅταν ἐνωσε ἀδιάσπαστα τό ἄνθρωπινο γένος μέ τή ζωή τοῦ Θεοῦ. Ὁ Κύριος ὑπηρετεῖ μέ ἀγάπη ὅλους τούς ἄνθρωπους καί ἔτσι φανερώνει ποιό είναι τό πραγματικό νόημα τοῦ κόσμου καί τής ζωῆς.

Μέ τό Χριστό ἡ ύλική κτίση παίρνει ἔνα καινούργιο νόημα, πού ἐκπηγάζει ἀπό τό μυστήριο τής ἐνότητας τοῦ κόσμου καί τοῦ ἄνθρωπου μέ τό Θεό. Είναι ἡ Ἔκκλησία, μέσα στήν όποια ὁ ύλικός κόσμος ξαναπαίρνει τήν πραγματική του θέση. Τό ὑψιστο σημεῖο αὐτῆς τής κοινωνίας είναι ἡ μετοχή τοῦ ἄνθρωπου στή ζωή τοῦ Κυρίου μέ τό μυστήριο τής θείας Εὐχαριστίας. Ὁ ἄνθρωπος παίρνει μέσα του τή γεμάτη ἀπό φῶς ζωή τοῦ Χριστοῦ καί μεταμορφώνει τήν ὑπαρξή του, ὅπως ἀκριβῶς ἔγινε καί μέ τόν Πέτρο, τόν Ἰάκωβο καί τόν Ἰωάννη στό Θαβώρειο ὄρος, ὅπου ἔλαβαν μέρος στή μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου.

Μέ τήν ἀληθινή του μορφή ὁ κόσμος προσφέρεται ώς εὐχαριστία τοῦ ἄνθρωπου στό Θεό καί τελικά διασώζεται τό βαθύτατο νόημα καί ὁ σκοπός τής ὅλης δημιουργίας. Ἡ εὐθύνη τοῦ ἄνθρωπου ἀπέναντι στή διατήρηση τής ἀληθινῆς μορφῆς τοῦ κόσμου είναι πολύ μεγάλη. Αύτό ὑπογραμμίζεται ἔντονα, γιατί στήν ἐποχή τής τεχνολογικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἄνθρωπου, τό φυσικό περιβάλλον παραμορφώνεται καί ἀλλοτριώνεται κατά τέτοιο τρόπο, ὥστε νά προκαλεῖ μέ τή δική του φθορά καί αύτό τόν πρόωρο θάνατο τοῦ ἄνθρωπου. Είναι ἡ συνήθης εἰκόνα τῶν βιομηχανικῶν περιοχῶν, ὅπου ὁ οὐρανός καλύπτεται μέ τά σύννεφα τῶν ὑψηκαμίνων, ὁ ἀέρας καί ὁ ἥλιος περιορίζεται ἀπό τό ὑψος τῶν οὐρανοξυστῶν καί τελικά ὁ ἄνθρωπος χάνει τήν ἐπαφή του μέ τή φυσική δημιουργία, πού ἔχει ἀντικατασταθεῖ μέ τά μπετόν-ἀρμέ καί τίς

άπομιμήσεις μέ συνθετική ύλη τῶν λουλουδιῶν καὶ τῶν δέντρων.

‘Ο πιστός ἔχει φοβερή εύθυνη. ὥστε μέ τίς συγκεκριμένες ἐνέργειες του νά βοηθήσει τό περιβάλλον τῆς δημιουργίας νά ἐπιστρέψει στήν ἀληθινή του φυσικότητα. Αύτό πρέπει νά γίνει, γιατί μόνον ἔτσι ο ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει τήν ύλική κτίση καὶ μέσα ἀπό αὐτή ἀνακαλύπτει τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ, πού ζωντανεύει καὶ διασώζει τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξην.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

«Ἡ γάρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως (= ἡ κτίση ἀναμένει μέ λαχτάρα) τήν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. Τῇ γάρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη οὐχ ἐκοῦσα, ἀλλά διά τὸν ὑποτάξοντα, ἐπ' ἐλπίδι, δτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπό τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τήν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. η' 19-21).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Γιατί πρέπει νά πιστεύει ο ἄνθρωπος γιά νά ἀναγνωρίσει τή δημιουργία ως ἔργο τοῦ Θεοῦ; 2) Ποιά είναι τά χαρακτηριστικά τῆς βιολογικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου; 3) Γιατί ή ἀμαρτία ὀδήγησε τὸν κόσμο στή φθορά; 4) Πῶς ἀνακαινίζεται καὶ διασώζεται ο κόσμος;

2. Η ζωή τοῦ ἀνθρώπου.

Τό μυστήριο τῆς ζωῆς. Γιά νά ἀξιολογήσει ο ἄνθρωπος τό νόημα τῆς ζωῆς, πρέπει νά ἐπιστρέψει στίς ρίζες τῆς ύπαρξεως, δηλαδή στό Θεό. «Ἐν αὐτῷ γάρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν» (Πράξ. ιζ' 28), λέγει ο Ἀπόστολος Παῦλος καὶ τοῦτο, γιατί είμαστε γένος τοῦ Θεοῦ. Ή ἀληθινή ζωή τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται στόν Ἰησοῦ Χριστό, πού λέγει: «Ἐγώ είμι ή ὁδός ή ἀλήθεια καὶ ή ζωή» (Ιω. ιδ' 6). Ἐκεῖνο πού χαρακτηρίζει τήν ύπαρξη τοῦ Κυρίου είναι δτι προσφέρεται διαρκῶς στούς ἄλλους ἀνθρώπους. Ο ἀνθρώπος πού μιμεῖται τό παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τό ἐφαρμόζει στή ζωή του, αὐτός γνωρίζει τελικά τό πραγματικό μυστήριο τῆς ζωῆς.

‘Η προσφορά τῆς ζωῆς στούς ἄλλους εἶναι μιά πράξη, πού ἄμα τήν κρίνει κανείς μόνον ἀνθρώπινα, θά τῇ θεωρήσει παράδοξη καὶ ἀκατανόητη. Τό μυστήριο τῆς ζωῆς προσεγγίζεται μέ τήν παρουσία τοῦ Θεανθρώπου ἀνάμεσά μας. Ὁ Θεός ἀπό ἀγάπη δημιουργεῖ τά πάντα καὶ χαρίζει στά ὄντα τῇ δυνατότητα νά μετέχουν στή ζωή Του. Τά δημιουργήματα λοιπόν ζοῦν, ἐπειδή τό θέλει ὁ Θεός καὶ ἔχουν τή δυνατότητα νά μετέχουν στή ζωή Του. Ὁ ‘Ἄγιος’ Ιουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυρας λέγει ὅτι ὁ ἀνθρωπος ζῆ, ὥχι γιατί στηρίζεται στίς δικές του δυνάμεις, ἀλλά γιατί μετέχει στή ζωή τοῦ Θεοῦ.

Ἡ βιολογική ζωή τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀμαρτία στέρησε τόν ἀνθρωπο ἀπό τήν ἐν Θεῷ ζωή καὶ ἔτοι τόν ὁδήγησε στό βιολογικό ἐπίπεδο. ‘Ἐγινε δηλαδή ἡ ζωή του μιά μηχανική λειτουργία, χωρίς νά ἐκφράζει ἔνα οὐσιαστικό νόημα καὶ περιεχόμενο. Ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου μακριά ἀπό τό Θεό ἔγινε βίος, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει μέ τά ζῶα. Γ’ αὐτό καὶ ὁ προφήτης Δαβίδ ὑπογραμμίζει χαρακτηριστικά: «‘Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὠμοιώθη αὔτοῖς» (Ψαλμ. 48,13). Ὁ ἀνθρωπος δέν ἔχει πιά τήν ἰκανότητα νά ἐλέγχει προσωπικά τή ζωή του. ‘Οσο περισσότερο φροντίζει γιά τό ἐγώ του, τόσο πιο σίγουρα ὁδηγεῖται στή φθορά καὶ τό θάνατο.

Ἡ ἀξία τῆς ζωῆς. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει ὅτι ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κρυμμένη μέ τό Χριστό στό Θεό. «‘Ἡ ζωή ὑμῶν κέκρυπται σύν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ» (Κολ. γ' 3). Αὐτό εἶναι μιά μεγάλη καὶ βασική ἀλήθεια καὶ σημαίνει ὅτι ὁ Χριστός φανέρωσε στόν ἀνθρωπο τήν ἀληθινή ζωή του. ‘Εδειξε ὅτι ὁ ἀνθρωπος δέν εἶναι πιά μόνος του. Εἶναι ἐνωμένος μέ τό Θεό καὶ τούς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἡ κοινωνία αὐτή τῆς ἀγάπης δείχνει τήν ἀνυπολόγιστη ἀξία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

Γιά νά προσφέρει ὁ ἀνθρωπος τήν ἀγάπη του στούς ἄλλους πρέπει νά θανατώσει τόν ἐγώισμό του. Αύτό ἀκριβῶς ζητεῖ ὁ Χριστός ἀπό τόν ἀνθρωπο, ὅταν τόν καλεῖ νά ἀπαρνηθεῖ τόν ἐαυτό του. «‘Ο κόκκος τοῦ σταριοῦ, λέγει, γιά νά φέρει πολύ καρπό πρέπει νά πέσει στή γῆ καὶ νά σαπίσει (δηλαδή νά πεθάνει). ‘Ἄν δέν πεθάνει, θά μείνει μόνος του’ (Ιω. ιβ' 24). Τό ὄδιο γίνεται καὶ μέ τόν ἀνθρωπο. ‘Ἄν δέ νεκρώσει τό ἐγώ του δέν μπορεῖ νά ζῆ ἀληθινά καὶ ἐπομένως νά καρποφορεῖ μέ τά διάφορα πνευματικά καὶ ἡθικά ἔργα του.

‘Ο Χριστός καλεῖ τόν ἀνθρωπο νά ὑπηρετεῖ μέ τήν ἀγάπη τούς συνανθρώπους του. Ἡ διακονία τῆς ἀγάπης θά παρουσιάσει τήν πραγμα-

τική ἀξία τῆς ζωῆς καὶ θά ύπερυψώσει τόν ἄνθρωπο στό χῶρο τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Μέ τή διακονία ὁ ἄνθρωπος θά ὀδηγήσει τούς ἄλλους στή σωτηρία τους, δηλαδή στό Χριστό. "Οταν ὅμως ὁ ἄνθρωπος κοινωνεῖ μέ τόν Κύριο, τότε ἀνακαλύπτει τό ἀληθινό νόημα τῆς ζωῆς, πού εἶναι ἡ ἀγάπη καὶ ἡ προσφόρα τοῦ ἑαυτοῦ του στούς ἄλλους. Ἡ ἀληθεια αὐτή ἀποτελεῖ τό Α καὶ τό Ω τῆς ὄρθοδοξος πίστεως καὶ ἡθικῆς . Σέ μια τέτοια διακονία φανερώνεται ἡ ἀξία τῆς ζωῆς, γιατί ὁ ἄνθρωπος πού ἀνακαλύπτει τή ζωή του στό Χριστό, εἶναι ἐκεῖνος πού ἐπιτελεῖ σωστό κοινωνικό καὶ φιλανθρωπικό ἔργο. Οἱ ὑπηρεσίες του δέν ἔχουν τό χαρακτήρα ἐνός καθήκοντος, πού ἐκτελεῖται ἐπιφανειακά καὶ ἐξωτερικά. Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας γίνεται οὔσιαστική, γιατί τροφοδοτεῖται ὀλόκληρος ὁ κόσμος μέ τή θεανθρώπινη ζωή τοῦ Χριστοῦ, ὅπως προσφέρεται στό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας, πού ἐνώνει μέ τό Θεό ὅλους τούς ἀνθρώπους. Ἐδῶ βρίσκεται καὶ χαρίζεται σ' ὅλους ἡ ἀγάπη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, πού ἀποτελεῖ τήν πηγή γιά τήν ἀληθινή ζωή τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «"Οτι δέ ξῆψυχή, οὐδείς ἀντείποι. Εἰ δέ ξῆ, οὐ ζωὴ οὖσα ξῆ, ἀλλά μεταλαμβάνοντα τῆς ζωῆς, ἔτερον δέ τι τό μετέχον τινός ἐκείνου οὖ μετέχει· ζωῆς δέ ψυχή μετέχει, ἐπεὶ ξῆν αὐτήν ὁ Θεός βούλεται... Οὐ γάρ ἵδιον αὐτῆς ἔστι τό ξῆν ὡς τοῦ Θεοῦ..."» (*Ιονοτίνος φιλόσοφος καὶ μάρτυρας, ἀπό τό διάλογό του πρός τόν Τρύφωνα, κεφ. 6*).
2. «"Οταν γάρ πυκνῶς ἐπί τό αὐτό γίνεσθε, καθαιροῦνται αἱ δυνάμεις τοῦ σατανᾶ, καὶ λύνεται ὁ ὅλεθρος αὐτοῦ ἐν τῇ δόμονοίᾳ ὑμῶν τῆς πίστεως... Ὁ οὖν μή ἐρχόμενος ἐπί τό αὐτό, οὗτος ἥδη ὑπερηφανεῖ καὶ ἔσατόν διέκρινεν» (*Ιγνάτιος ὁ Θεοφόρος, πρός Ἐφεσίους, κεφ. 13 παράγρ. 5*).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Γιατί ἡ ζωή χαρακτηρίζεται ως μυστήριο; 2) Πῶς συνδέεις τό περιεχόμενο τοῦ ύπ' ἀριθ. 1 κειμένου μέ τή σημερινή διδακτική ἐνότητα; 3) Τί διαφορά βρίσκεται ὅτι ύπαρχει ἀνάμεσα στή ζωή καὶ τό βίο; 4) Πῶς μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά κάνει πραγματικό κοινωνικό καὶ φιλανθρωπικό ἔργο;

3. Τό ἄνθρωπινο σῶμα.

Ἡ θεωρία τῆς διαρχίας (Dualismus). Ἡ διαρχία παραδέχεται ὅτι στὸν κόσμο ὑπάρχουν δυό ἀρχές ἢ δυό θεότητες. Ἡ μιά δημιουργεῖ ὁ, τι καλό ὑπάρχει στὸν κόσμο καὶ ἡ ἄλλη ὁ, τι κακό ἐπικρατεῖ σ' αὐτὸν. Ἔτσι δημιουργεῖται μιά ἀντίθεση ἀνάμεσα στὰ αἰσθητά καὶ τὰ νοητά πράγματα, στήν ὅλη καὶ τό πνεῦμα. Ἡ ἀντίληψη αὐτή, πού ἔχει τίς ρίζες της σὲ ὄρισμένες ἀνατολικές θρησκείες, ἔγινε δεκτή καὶ ἀπό πολλούς Ἐλληνες φιλοσόφους, ἀλλά συστηματικά τὴν ἔχει διατυπώσει ὁ Πλάτων. Οἱ Νεοπλατωνικοί προχώρησαν πιό πέρα καὶ θεώρησαν τὸ σῶμα ὡς ἔνδυμα καὶ δεσμωτήριο τῆς ψυχῆς. Τό σῶμα ἀπό τῇ φύση του εἶναι κακό καὶ ἀρνητικό στοιχεῖο. Ἡ ψυχή κατάγεται ἀπό τὸ Θεό, ἀλλά ἐπειδή ἀμάρτησε καταδικάστηκε καὶ προσδέθηκε στὸ σῶμα. Γιά νά ἐπιστρέψει ἡ ψυχή στήν ἀρχική κατάστασή της, πρέπει νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τὰ ὑλικά πράγματα καὶ τό σῶμα.

Ἡ χριστιανική θεώρηση γιά τό σῶμα. Μερικοί χριστιανοί ἐπηρεάστηκαν δυστυχῶς ἀπό τῇ θεωρία τῆς διαρχίας. Μάλιστα νόμισαν ὅτι ὁ Χριστιανισμός ὑποτιμᾷ τό σῶμα ἢ ὅτι τοῦ δίνει περιορισμένη καὶ προσωρινή ἀξία, γιατί θά ἔρθει ὁ θάνατος πού θά τό καταστρέψει καὶ θά τό ἔξαφανίσει.

Αύτά ὅμως εἶναι ἀπαράδεκτα γιά τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μας, πού διδάσκει τά ἔχης γιά τό σῶμα: Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνα ἀρμονικό σύνολο, πού δημιουργεῖται ἀπό τὸν Τριαδικό Θεό. Δέν ἔχει τίποτε τό αὐτόνομο μέσα του, εἴτε σῶμα εἴτε ψυχή. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι σῶμα καὶ ψυχή ἀπό τή στιγμή πού ἀναφέρεται καὶ κοινωνεῖ μέ τό Θεό. Ὁ Ἅγιος Εἰρηναῖος, ἐπίσκοπος Λουγδούνου ὑπογραμμίζει χαρακτηριστικά τὴν ψυχοσωματική ὀλότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν λέγει: «Τόσον ἡ ψυχή, ὅσον καὶ τό πνεῦμα ἀποτελοῦν μέρη τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅχι τόν ἀνθρωπο καθ' ἑαυτόν. Διότι ὁ πλήρης ἄνθρωπος εἶναι ἕνα κράμα καὶ ἔνωσις τῆς ψυχῆς καὶ τῆς σαρκός» (P.G. 7,1137 A).

Ἡ φθορά τοῦ σώματος ἀπό τήν ἀμαρτία. Ἡ ἐδρα τῆς ἀμαρτίας δέ βρίσκεται στό σῶμα, ἀλλά στό πνεῦμα. Ὁ ἄνθρωπος ὑποτάχθηκε στήν ἀμαρτία, γιατί τό πνεῦμα του τό θέλησε καὶ ἔδωσε τήν ἐσωτερική συγκατάθεσή του. Μετά τήν ἀμαρτία τό σῶμα ξέπιεσε ἀπό τή φυσική του κατάσταση καὶ βρέθηκε ἀντιμέτωπο μέ τή φύση καὶ τή δημιουργία. Τό

σῶμα ἄρχισε νά φθείρεται, ἐπειδή ή ἀμαρτία ἀλλοίωσε τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου καὶ τήν ἔκανε ἀσυμβίβαστη μέ τή φύση. Ἡ τελική φθορά τοῦ σώματος ἐμφανίζεται μέ τό θάνατο. Ἀπό βιολογική πλευρά μπορεῖ ἔτσι νά είναι τό πράγμα. Ἀπό τήν πλευρά ὅμως τῆς πνευματικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νά ὑπογραμμιστεῖ ὅτι ὁ θάνατος εἰσῆλθε στόν κόσμο μέ τήν ἀμαρτία, δηλαδή ἀπό τότε πού ὁ ἀνθρωπος χωρίστηκε ἀπό τό Θεό. Μιά τέτοια φθαρμένη καὶ γεμάτη ἀπό τά στίγματα τῶν πταισμάτων ζωή δημιουργεῖ τήν τελική φθορά καὶ τή διάλυση τοῦ σώματος στά «ἐξ ὧν συνετέθη». Ὁ Κύριος φανερώνει στόν ἀνθρωπο τό χάος τῆς ἀμαρτίας καὶ συνάμα τήν ἀνυπολόγιστη ἀξία τῆς ψυχῆς του, ὅταν λέγει: «Τί γάρ ὡφελεῖται ἀνθρωπος, ἐάν τόν κόσμον ὅλον κερδίσῃ τήν δέ ψυχήν αύτοῦ ζημιώθη;» (Ματθ' ιστ' 26).

Ἡ μεταμόρφωση τοῦ σώματος στήν Ἑκκλησίᾳ. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἀποκάλυψε στόν ἑαυτό Του τήν ἀληθινή φύση τοῦ ἀνθρώπου, ἐπομένως καὶ τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Ὁ Κύριος στό γεγονός τῆς Μεταμόρφωσεως φανέρωσε ὅτι ὅχι μόνον ἡ ψυχή, ἀλλά καὶ τό σῶμα είναι προορισμένο νά ἀκτινοβολήσει ἀπό τήν παρουσία καὶ τό φωτισμό τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει ὅτι τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου είναι ὁ ναός, ὅπου κατοικεῖ τό Ἀγιο Πνεῦμα. Ὁ ἀνθρωπος ἔχει λάβει τό σῶμα του ἀπό τό Θεό, ὡς δῶρο καὶ ἐπομένως δέν ἀνήκει ἀποκλειστικά στόν ἑαυτό του. "Ἐτσι ὁ ἀνθρωπος ἔχει τή δυνατότητα νά δοξάζει τό Θεό καὶ μέ τό σῶμα του. «Δοξάσατε δή τόν Θεόν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν» λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Α΄ Κορ. στ' 20).

Στήν καινούργια ζωή τοῦ Χριστοῦ συμμετέχει ὀλόκληρος ὁ ἀνθρωπος. Τά σώματα τῶν πιστῶν είναι μέλη τοῦ Χριστοῦ, τῆς Ἑκκλησίας καὶ μάλιστα ὅχι συμβολικά καὶ ἀλληγορικά, ἀλλά ὄργανικά καὶ πραγματικά. Στό Ἀγιο Βάπτισμα ντύνεται ὁ ἀνθρωπος τήν καινούργια φύση, πού ὁ Χριστός προσφέρει. Καί τό θνητό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ζωοποιεῖται, γιατί γίνεται κατοικία τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Στό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας συμμετέχει ὁ ἀνθρωπος ὅχι μόνο μέ τήν ψυχή, ἀλλά καὶ μέ τό σῶμα καὶ μέ ὅλες τίς δυνάμεις του. Γι' αύτό, ὅταν ὁ ἀνθρωπος προσέρχεται στά φρικτά μυστήρια, διαβάζει τήν ἐκκλησιαστική ἀκολουθία τῆς Θείας Μεταλήψεως καὶ παρακαλεῖ τό Σωτήρα νά ἀγιάσει τό νοῦ, τήν ψυχή, τήν καρδιά καὶ τό σῶμα του, γιά νά ἀξιωθεῖ ἔτσι χωρίς κατάκριση νά κοινωνήσει.

Ἡ Ἑκκλησίᾳ τελικά ὑπογραμμίζει τήν ὑπερύψωση τοῦ σώματος,

ὅταν θά ἀναστηθεῖ κατά τή Δευτέρα Παρουσία. Ἡ Ἐκκλησία διαβάζει τή Μεγάλη Παρασκευή καί μετά ἀπό τήν περιφορά τοῦ Ἐπιταφίου τό θαυμάσιο ὄραμα τοῦ προφήτη Ἱεζεκίηλ γιά τά ξερά δυτά. Προεικονίζει τήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, ὅπου παίρνουν μέρος καί τά σώματα τῶν ἀνθρώπων. Ἡ Μεταμόρφωση ἐπίσης τοῦ Κυρίου παραπέμπει στό γεγονός τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καί παρουσιάζει τά σώματα τῶν Ἀγίων νά ἀντινοβολοῦν μέ τό θαβώριο φῶς τοῦ Χριστοῦ. Τό σῶμα τελικά συμμετέχει στήν Ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί γίνεται ἄφθαρτο, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Ἀναστημένος Κύριος. Οἱ βυζαντινές εἰκόνες εἶναι ἔνα συγκεκριμένο παράδειγμα τῆς Ὑλης (= τά σώματα τῶν εἰκονιζομένων), πού ἔχει ἀποκατασταθεῖ στήν ἀρχική μορφή της, γιατί ἔχει γίνει τό δοχεῖο τοῦ Ἅγιου Πνεύματος.

Ἡ ἀξιολόγηση τοῦ φύλου στόν ἀνθρωπο. Ἐφ' ὅσον τό σῶμα συμμετέχει στή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἰκόνα τοῦ ζωντανοῦ Θεοῦ, γίνεται ἀντιληπτό ὅτι ἀξιολογεῖται θετικά ἀπό τήν ἀποψή τοῦ φύλου τό σῶμα, ὅταν συντελεῖ στό ὑψηλό λειτούργημα γιά τή διαιώνιση τῆς ζωῆς. Ἡ γενετήσια ὄρμή ἀναφέρεται σ' ὀλόκληρη τήν προσωπική ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου καί δέν ἀποτελεῖ ἀπλῶς καί μόνο ἔνα βιολογικό στοιχεῖο. Τό ἐρωτικό στοιχεῖο εἶναι ἀποφασιστικός συντελεστής στήν κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν ἀνθρωπο, ὅταν ὀλοκληρώνεται τό ἀνθρώπινο πρόσωπο. Ἔτσι ὁ ἀνθρωπος λευθερώνεται ἀπό τόν κλοιό τῆς ἀτομικότητας, διασπᾶ τόν ἐγκλωβισμό του στή φυλακή τοῦ ἐγώ καί συμφιλιώνεται μέ τήν ὑπαρξη τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

Ἡ γενετήσια ὄρμή παρέχει στόν ἔφηβο (τήν ἔφηβο) νέες εύαισθησίες καί ἄγνωστα μέχρι σήμερα αἰσθήματα. Νιώθει ὅμως τήν ἀπόλυτη ἀνάγκη νά προσανατολιστεῖ γιά τήν ὄρθη ἀντιμετώπιση καί χρήση τῆς μεγάλης αὐτῆς δημιουργικῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ. Τό περιβάλλον συνήθως δέ βοηθεῖ θετικά, ἀλλά μᾶλλον τόν προκαλεῖ μέ τίς διάφορες μορφές ἐμπορικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν κατωτέρων ὄρμῶν τοῦ ἀνθρώπου: ἐμπορικός κινηματογράφος, ποικίλες καί ἀπαράδεκτες διαφημίσεις, εἰκονογραφημένα περιοδικά, τηλεοπτικές ἐκπομπές, ἡ ἀρνητική συμπεριφορά καί διαγωγή πολλῶν ἀνθρώπων ἔχουν συχνά ὡς ἀποτέλεσμα τήν ἄμβλυνση τῆς ντροπῆς καί γενικά τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας.

Ο νέος καί ἡ νέα δέν πρέπει νά ἐγκαταλείψουν τόν ἑαυτό τους ἀβοήθητο πάνω στό σοβαρό αύτό πρόβλημα τῆς ὑπάρξεώς τους. Νά

προσέχουν τά πρόσωπα πού συνήθως σπεύδουν νά τά διαφωτίσουν. Τά περισσότερα είναι έντελως άναρμόδια και μπορεῖ νά προξενήσουν μεγάλο κακό μέ τά λόγια και τή διαγωγή τους. Οι νέοι πρέπει νά τοποθετήσουν τό πρόβλημα στήν πραγματική βάση του και νά συζητήσουν μέ σοβαρότητα και ώριμότητα. Νά προμηθευτοῦν κατάλληλα βιβλία, πού βιοηθοῦν θετικά στήν όρθη ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος. Νά μήν ἀναστρέφονται εὔκολα μέ παρέες, πού βλέπουν αύτά τά προβλήματα γιά ψυχαγωγία καιί ἀστεϊσμό.

Ἡ όρθοδοξη θεώρηση τοῦ κόσμου καιί τοῦ ἀνθρώπου ὁδηγεῖ τούς νέους στή σωστή ἀντιμετώπιση τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Μήν ἂν ψυχήν μόνην, μήτε σῶμα μόνον λέγεσθαι ἄνθρωπον, ἀλλά τό συναμφότερον, ὃν δή κατ' εἰκόνα πεποιηκέναι Θεός λέγεται» (*"Ἄγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς"*).
2. «Καί εἶπε Κύριος ὁ Θεός· οὐ καλόν εἶναι τόν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν κατ' αὐτόν... ἐνεκεν τούτον καταλείψει ἄνθρωπος τόν πατέρα αὐτοῦ καί τήν μητέρα καί προσκολληθήσεται πρός τήν γυναῖκα αὐτοῦ καί ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν» (*Γεν. β' 18-24*).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Πῶς βλέπει ή Ἐκκλησία τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου; 2) Γιατί ή ἀμαρτία φθείρει τό ἀνθρώπινο σῶμα; 3) Πῶς πραγματοποιεῖται ή μεταμόρφωση τοῦ σώματος στήν Ἐκκλησία; 4) Ποιά εἶναι ή σημασία τοῦ φύλου στόν ἄνθρωπο; 5) Σέ τί βοηθεῖ τόν ἄνθρωπο ιό ἐρωτικό στοιχεῖο;

4. Ἡ φυσική ζωή τοῦ ἀνθρώπινου σώματος.

‘Υγεία-Ασθένεια. Ἀπό τήν ὑπέρτατη ἀξία τοῦ σώματος ἔξαγεται ἡ μεγάλη ύποχρέωση τοῦ ἀνθρώπου γά φροντίζει γιά τήν ύγειά του. Ἡ ύγεια είναι μιά πραγματικότητα πού δείχνει τήν ἀρμονία και τήν ισορροπία στήν ψυχοσωματική όλότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος δέν ἔχει τό δικαίωμα νά ἀπομονώνει τίς σωματικές ἀπό τίς πνευματικές λειτουργίες. Πολλές φορές ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιεῖ σέ μιά φοβερή ύπερέν-

ταση τίς σωματικές δυνάμεις του και μάλιστα γιά νά έξασφαλίσει όσο μπορεί περισσότερα ύλικά άγαθά γιά τό ατομό του. Ό ανθρωπος δέν έχει τό δικαίωμα νά έκθέτει σέ κίνδυνο τήν ύγεια του, γιατί είναι ύπευθυνος στόν έαυτό του, στούς άνθρωπους (οίκογένεια, συγγενεῖς, κ.ἄ.), και στό Θεό.

Παρ' όλη τήν πρόοδο τής ιατρικής έπιστημης και τή βελτίωση τών όρων τής ζωῆς, ή ύγεια τού σύγχρονου άνθρωπου και μάλιστα τών μεγαλοπόλεων άπειλείται έντονα άπό τίς συνθήκες τής τεχνοκρατικής κοινωνίας και τό ρυθμό τής έργασίας και τής διαβιώσεως. Ό κάθε άνθρωπος έχει καθήκον νά αύξησει τό ένδιαφέρον του γιά νά προφυλάξει τήν ύγεια του άπό τούς τόσους κινδύνους, πού τήν άπειλούν και νά φροντίσει νά βελτιώσει τίς συνθήκες, πού θά διαφυλάξουν και τήν ύγεια τών συνανθρώπων του.

Τό γεγονός τής άρρωστιας και ή έπεκτασή της πρέπει νά προβληματίσουν τό σύγχρονο άνθρωπο. Και ή ιατρική έπιστήμη φροντίζει σήμερα και μάλιστα μέ πολύ έπιμέλεια, νά άνακαλύψει όχι μόνο τά αίτια, άλλα και τίς ρίζες τής άρρωστιας. Ή άρρωστια δέν έχηγείται μόνον ώς βιολογικό γεγονός. Πολύ συχνά οί ρίζες της βρίσκονται στίς ψυχικές ένοχλήσεις και τίς δυσαρμονίες τοῦ άνθρωπου. Ή άποκατάσταση τής ψυχοσωματικής ίσορροπίας τοῦ άνθρωπου θά βοηθήσει πολύ στόν περιορισμό ή τήν ύπερπτήση τών ποικίλων άσθενειών.

Ό ανθρωπος δέν πρέπει νά άγωνιά και νά άπελπιζεται, όταν δοκιμάζεται άπό τήν άρρωστια. Τό δῶρο τής πίστεως και ή κοινωνία τής άγάπης τοῦ Θεοῦ τόν βοηθοῦν νά βαστάζει χωρίς γογγυσμό τόν πόνο και τήν άρρωστια, νά διαπαιδαγωγείται σέ μιά βαθύτερη κατανόηση τών θλίψεων τής ζωῆς και νά άσκείται στήν έμπιστοσύνη του πρός τό Θεό. Είναι άπαραίτητο έπίσης νά γνωρίζει ό ανθρωπος ότι μέ τή δική του άρρωστια δοκιμάζεται πολλές φορές και τό άμεσο περιβάλλον του (οίκογένεια, συγγενεῖς, φίλοι). Πρέπει νά άσκήσει τόν έαυτό του, ώστε νά μή γίνεται μέ τήν άρρωστια του φοβερά άπαιτητικός και τυραννικός στούς γύρω άνθρωπους, πού μέ τόση άγάπη και ύπομονή τόν ύπηρετούν.

"Αθληση και σωματικές άσκησεις. Στήν σωματική άγωγή και τόν άθλητισμό δέν πρέπει νά χωρίζεται τό σῶμα άπό τήν ψυχή τοῦ άνθρωπου. "Αν γίνει κάτι τέτοιο, τότε ή σωματική γυμνασία άντιμετωπίζει τόν κίνδυνο νά μετατραπεί σέ ειδωλολατρία. Στίς διάφορες σωματικές κινήσεις πρέπει νά φανερώνεται ή έσωτερική άρμονία τοῦ άνθρωπου. 'Η

‘Η Ἀνάσταση. (‘Η εἰς “Άδου Κάθοδος”). Εικόνα στήν ‘Ι. Μονή Σταυρονίκητα τοῦ ‘Αγίου “Ορούς” (16ος αι.).

άρμονία στίς κινήσεις μιᾶς άθλητικής όμάδας (τάξη, σχολεῖο, άθλητικό σωματεῖο) έκφράζει τήν άλήθεια ότι ή άνθρωπινη ύπαρξη προάγεται, όταν ύπακούει καὶ προσφέρει τίς ύπηρεσίες της γιά τό καλό τοῦ συνόλου. "Ετοι ἡ ἄθληση βοηθεῖ στήν ἐναρμόνιση τῶν ποικίλων δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, πού τελικά ὁδηγεῖται στήν πειθαρχία, τήν αὐτοσυγκέντρωση, τήν εἰλικρίνεια, τήν ἐντιμότητα καὶ τή συνεργασία. Ὁ άθλητικός στίβος, πού ἀποδέχεται αὐτές τίς ἐπιδιώξεις, βοηθεῖ τήν ἀνθρώπινη ύπαρξη νά ἀνακαλύψει τίς ρίζες της καὶ νά προάγεται μέ εύγενή καὶ ἡθικά ίδανικά. "Οταν ὁ ἀθλητισμός διαποτίζεται ἀπό τέτοια ίδανικά, τότε ύποχωρεῖ ὁ ἐπαγγελματισμός, πού μαστίζει γενικά τήν ἄθληση. Ἐπίσης ἔχαφανίζεται ἡ σκοπιμότητα, ύποχωροῦν τά οἰκονομικά ἐλατήρια καὶ περιορίζεται ἡ βαρβαρότητα στούς ἀθλητικούς ἀγῶνες. Μιά τέτοια ἀλλαγή στήν κατεύθυνση θά βοηθεῖ π.χ. τό ποδόσφαιρο νά πλησιάζει τήν πραγματική ἄθλητική περιοχή. Δέν θά δίνει ἀφορμές γιά δικαιολογημένες ἐπικρίσεις μέ τίς ἀπαράδεκτες εἰκόνες βαρβαρότητας, πού συχνά παρουσιάζει.

Έγκράτεια καὶ νηστεία. Ή Ἔκκλησία παρουσιάζει ώς ἀπαραίτητη τήν ἄσκηση τοῦ ἀνθρώπου στούς τομεῖς τῆς ἐγκράτειας καὶ τῆς νηστείας. Μέ τή νηστεία ό ἄνθρωπος έκφράζει τήν ἀληθινή φύση του, πού δημιουργήθηκε γιά νά ύπερβαίνει τήν ύλική κτίση καὶ νά μήν ύποδουλώνεται σ' αὐτή. Ή νηστεία φανερώνει τήν ἀλήθεια, «ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντὶ ρήματι ἐκπορευόμενῳ διά στόματος Θεοῦ» (Ματθ' δ' 4). "Οταν ἡ νηστεία γίνεται στό στόμα τοῦ Θεοῦ δέν ἔκφράζει καμιά περιφρόνηση ἢ ύποτίμηση στά ύλικά ἀγαθά, ἀλλά φανερώνει τήν πίστη τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι τά πάντα προέρχονται ἀπό τό Θεό καὶ ἀναφέρονται σ' Αὔτόν. Ἐδῶ μποροῦμε νά διακρίνουμε τή νηστεία ἀπό τή δίαιτα ἡ τόν περιορισμό τῆς τροφῆς γιά λόγους ἀσθενειας. Ή νηστεία πού γίνεται ἀπό πίστη στό Θεό δέν είναι καμιά δέσμευση τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντίθετα ό ἄνθρωπος αἰσθάνεται τόσο δυνατός, ώστε ύπερβαίνει τίς ἀνάγκες τῆς φύσεώς του καὶ ἔξορίζει ἀπό τήν καρδιά του κάθε κακία καὶ ύποδούλωση στά ύλικά ἀγαθά.

Ή ἐγκράτεια ἀποτελεῖ κανόνα πού συντελεῖ στή ρύθμιση τῆς πνευματικής πορείας τοῦ ἀνθρώπου . Μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ ό ἄνθρωπος κρατεῖ τόν ἑαυτό του στούς ὄρους τῆς δημιουργίας του. Γίνεται κύριος καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τής κτίσεως. Ή ἐγκράτεια ἀναφέρεται σ' ὅλους τούς τομεῖς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Μέ τήν ἡθική ἐγκράτεια ό ἄνθρω-

πος έκφραζει σεβασμό και ἀγάπη στό συνάνθρωπό του, πού ούδέποτε θά χρησιμοποιήσει ώς μέσο γιά νά ίκανοποιήσει τίς ἐγώιστικές ἀπαιτήσεις και βιολογικές του ἀνάγκες. Συνάμα φανερώνει τήν ἑσωτερική πνευματική του δύναμη, πού κατευθύνει τήν πορεία του σέ μια ζωή ευχαριστίας και διξιολογίας τοῦ Θεοῦ και ἀδελφικῆς ἀγάπης γιά τούς συνανθρώπους του.

Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐνδυμασίας-περιβολῆς. Μέ τήν ἐνδυμασία ὁ ἄνθρωπος θέλει νά προστατεύσει τό σῶμα του ἀπό τίς διάφορες κλιματολογικές συνθῆκες ὅλων τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους. Θέλει ἐπίσης νά ἀποφύγει τό αἴσθημα τῆς ντροπῆς, πού δημιουργεῖ ἡ θέα τοῦ γυμνοῦ σώματος. Μέ τόν ἑσωτερικό στολισμό τοῦ σώματος ἐπιζητεῖ ὁ ἄνθρωπος νά ίκανοποιήσει τό αἴσθημα τῆς ὁμορφιᾶς, νά ἐκφράσει τήν κοινωνική τάξη και ἀξία του και τελικά νά δείξει τήν οἰκονομική και πνευματική του κατάσταση.

Ἡ ἐνδυμασία ἐκφράζει μιά βαθύτατη ἀνθρωπολογική ἀνάγκη τῆς ὑπάρξεως. Ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἐνσυνείδητα ἡ ὑποσυνείδητα ὅτι ἡ ὑπαρξή του εἶναι φορέας μιᾶς ἀνυπολόγιστης ἀξίας. Πολλές φορές ἀνακαλύπτει μέσα του ἕνα κενό, πού ὅμως δέ θέλει νά τό γνωρίζουν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι, ὅπως ἐπίσης δέν ἀνέχεται οἱ ἄλλοι νά τόν ὑποτιμοῦν και νά τόν παραμερίζουν. Χρησιμοποιεῖ λοιπόν τό ντύσιμό του, πού εἶναι συχνά ἔξεζητημένο, γιά νά προσελκύσει τήν προσοχή τῶν ἄλλων και νά τούς δηλώσει τήν παρουσία και τήν ἀξία του. Αὐτή ἡ ὑπαρξιακή ἀνάγκη διαπιστώνεται πολύ συχνά σέ ἀνθρώπους, πού τά οἰκονομικά τους εἶναι περιορισμένα. "Εχουμε συνήθως νέους και νέες, πού στεροῦνται και τήν τροφή τους ἀκόμα, ἀρκεῖ νά ντυθοῦν ἄνετα και μέ πολυτέλεια γιά νά ἀνταποκριθοῦν στίς τελευταίες ἀπαιτήσεις τῆς μόδας.

Γιά νά δείξουν τά μικρά παιδιά ὅτι ἔχουν πιά μεγαλώσει, ἔχουν τή μανία νά ντύνωνται σάν τούς μεγάλους. Ἀρκετοί ἡλικιωμένοι ἄνθρωποι γιά νά δείξουν ὅτι δέ γέρασαν, ντύνονται νεανικά. Ὁ πιστός ἄνθρωπος, πού ἀντλεῖ τήν ἀξίαν του ἀπό τό Θεό, δέ γίνεται ἔρμαιο στίς ἔξωφρενικές ἀντιλήψεις τῆς κοινωνίας γιά τήν περιβολή και τή μόδα. Τό ντύσιμό του γίνεται μέ ἀξιοπρέπεια και προσωπική εύθύνη. Δέν ἀποκρούει τίς λογικές ἀπαιτήσεις πού ἔχει ἡ κάθε ἐποχή στό θέμα τῆς περιβολῆς. Οὔτε ὅμως και ἔξουθενώνει τούς ἀνθρώπους ἐκείνους, πού μέ τήν περιέργη περιβολή τους ἐκφράζουν πολύ συχνά τίς πνευματικές και ἡθικές ἀνάγκες τῆς ὑπάρξεώς τους.

1. «Γύμναξε δέ σεαυτόν πρός εύσέβειαν· ή γάρ σωματική γυμνασία πρός δλίγον ἐστίν ὡφέλιμος, ή δέ εύσέβεια πρός πάντα ὡφέλιμός ἐστιν ἐπαγγελίας ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης» (Α' Τμ. δ' 8').
2. «Ἡ νηστεία ἀρχή μετανοίας. Δέν εἶναι ἀρχετή μόνη ή ἀποχή ἀπό τροφές για νά κάνει τή νηστεία ἐπανετή· ἀλλά νά νηστεύσουμε νηστεία δεκτή, εὐάρεστη στό Θεό. Ἀληθινή νηστεία εἶναι ή ἀποξένωση ἀπό τό κακό, ή ἐγκράτεια τῆς γλώσσας, ή ἀποχή ἀπό τό θυμό, ἀπό τήν καταλαλιά, ἀπό τό φέμα, τήν ἐπιωρκία. ቩ στέρηση ὅλων αὐτῶν εἶναι ἀληθινή νηστεία» (Μέγας Βασίλειος).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1) Τί έκφραζει συνήθωσ ό ἄνθρωπος μέ τήν περιβολή του; 2) Ποιό εἶναι τό νόημα καὶ ό σκοπός τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων; 3) Πῶς μπορεῖ ό ἄνθρωπος σήμερα νά περιφρουρήσει τήν ύγεια του, πού ἀπειλεῖται σοβαρά; 4) Ποιό εἶναι τό βαθύτερο νόημα τῆς νηστείας;

5. ቩ ἀξία τῆς προσωπικῆς ζωῆς.

‘Ἡ εὐθύνη τοῦ χριστιανοῦ γιά τή ζωή. Ὁ χριστιανός ἀναγνωρίζει ὅτι ή ζωή ἀνήκει στό Θεό, γιατί ἔκπηγάζει ἀπό Αὔτόν, πού τή δωρίζει καὶ τήν προσφέρει στόν ἄνθρωπο μέ τό ἔργο τῆς δημιουργίας. ቩ ζωή εἶναι ἀληθινό μυστήριο πού προσφέρεται ἀπό τό Θεό μέ τήν ἀδιάκοπη κοινωνία τῆς ἀγάπης. Ἐδώ ἀκριβῶς βρίσκεται καὶ ή ἀξία τῆς ζωῆς, ὅπου καλοῦνται ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νά μετέχουν. Ἐπομένως ή ζωή ἀνήκει σ' ὅλους καὶ δέν μπορεῖ κανείς, νά τή διεκδικεῖ μόνο γιά τόν έαυτό του καὶ νά ἀποκλείει τούς ἄλλους ἀπό αύτή. Δέν ἐπιτρέπεται σέ κανένα νά μήν ἀναγνωρίζει στούς ἄλλους τό δικαίωμα τῆς ζωῆς. ቩ εὐθύνη τοῦ χριστιανοῦ γιά τή δημιουργία καὶ γενικά τήν προαγωγή τῆς ζωῆς εἶναι πολύ μεγάλη καὶ ούσιαστική. Ὁ χριστιανός δέν περιορίζεται μόνο στό νά ἀποφεύγει ὄρισμένες ἀρνητικές καὶ ἀπαράδεκτες ἐκδηλώσεις, πού ἔχουν στόχο τήν ἀφαίρεση τῆς ζωῆς. Ὁφείλει νά ἐνδιαφέρεται συνειδητά γιά καθετί πού συνδέεται μέ τήν συντήρηση καὶ τήν ποιότητα τῆς ζωῆς, τῆς δικῆς του καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

‘Ο φόνος καί τά εἰδη του. Φόνος είναι ἡ ἀποκρουστική ἐκείνη πράξη, πού ἀφαιρεῖ ἀπό τὸν ἄλλο ἄνθρωπο τῇ ζωῇ του. Πολλές ἄμεσες ἡ ἔμμεσες ἐνέργειες τοῦ ἄνθρωπου μπορεῖ νά δηγήσουν στήν ἀφαίρεση τῆς ζωῆς. Γι' αὐτό καὶ ἔχουμε πολλά εἰδη φόνου καὶ πρέπει ὁ ἄνθρωπος νά διαφωτιστεῖ κατάλληλα, ώστε νά παίρνει ύπευθυνη θέση μπροστά στό μεγάλο αὐτό προσωπικό καὶ κοινωνικό πρόβλημα.

1. Ο ἄμεσος φόνος ἡ δολοφονία. Ό φονέας καταλύει αύθαίρετα τῇ ζωῇ ἐνός ἄνθρωπου χωρίς νά ἔχει κανένα δικαίωμα γι' αὐτό, γιατί οὔτε κύριος τῆς ζωῆς είναι, οὔτε ἡ ζωή ἀνήκει σ' αὐτόν. Πρόκειται γιά μιά φοιβερή ἀμαρτία. Μιά τέτοια εἰσβολή στό χῶρο τῆς ζωῆς ἀποτελεῖ σατανική ἐνέργεια καὶ ἐπομένως πράξη γεμάτη ἀπό ἑγωισμό καὶ μίσος. «Ἐκείνος (ὁ σατανᾶς) ἄνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς» (Ιω' η' 44) καὶ «πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ ἄνθρωποκτόνος ἐστί» (Α' Ιω. γ' 15) ὑπογραμμίζει τό Εὐαγγέλιο.

Ό φονέας ἀρνεῖται τὴν ἄνθρωπινη φύση του. Τό κενό πού δημιουργεῖ ὁ θάνατος ἐνός ἄνθρωπου, πού τοῦ ἄρπαξαν βίαια τῇ ζωῇ, πρέπει νά γίνεται βίωμα καὶ τῶν ἄλλων ἄνθρωπων. Μιά τέτοια ὅμως θεώρηση γιά τῇ ζωῇ είναι κάτι ξένο γιά τίς ἀντιλήψεις τῶν πολλῶν ἄνθρωπων. Ό ἄνθρωπος δέν αισθάνεται συνήθως τὴν ἀπουσία τῆς ἀγάπης γι' αὐτό καὶ δέ θεωρεῖ τὸν ἑαυτόν του συνυπεύθυνο γιά τὴν ἀφαίρεση τῆς ζωῆς, πού γίνεται σχεδόν καθημερινά. Πρέπει νά ἔξαλειφθεῖ ὁ φόνος ἀπό τό πρόσωπο τῆς γῆς. Έφ' ὅσον ὅμως γίνεται ἔστω καὶ ἔνας, τότε πρέπει ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νά συμμετέχουν στὴ θλίψη καὶ ὀδύνη πού δημιουργεῖ ἡ ἀπουσία τῶν δολοφονημένων ἄνθρωπων. Πρέπει ὅμως νά καταβάλλεται κάθε προσπάθεια ἀπό τὴν Ἐκκλησία, τὴν Πολιτεία καὶ τὸν κάθε ἄνθρωπο, ώστε νά προλαμβάνονται οἱ φόνοι καὶ νά περιορίζονται μέχρις ὅτου ἔξαλειφθοῦν.

2. Τὰ τροχαία δυστυχήματα. Ή κυκλοφορία τῶν ἄνθρωπων ἔχει γίνει χαώδης καὶ ἀγχώδης μέ τῇ συνεχή αὔξηση τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων. Καθημερινά αὐξάνουν τά θύματα τῆς ἀσφάλτου. “Ολοι ἀντιμετωπίζουν τὸν κίνδυνο νά γίνουν ἔνοχοι γιά τὴν ἀφαίρεση τῆς ζωῆς τῶν ἄλλων ἡ νά πέσουν καὶ οἱ ἔδιοι θύματα τῶν τροχῶν. Ή εύθύνη τοῦ ὀδηγοῦ, ἀλλά καὶ τῶν πεζῶν είναι πολύ μεγάλη. Πολλοί λόγοι συντελοῦν στό νά είναι οἱ σημερινός ἄνθρωπος ἀπρόσεκτος. “Οταν ὀδηγεῖ τό αὐτοκίνητο ἡ ὅταν περπατᾶ στό δρόμο είναι προστηλωμένος στά τόσα προβλήματα πού τὸν

άπασχοιοῦν. Τά άποτελέσματα ἐδῶ μπορεῖ νά εἶναι πολύ τραγικά καί ἀνεπανόρθωτα.

Τό πρόβλημα τῆς συγκοινωνίας εἶναι βασικά ἀνθρώπινο πρόβλημα. Πρέπει νά λαμβάνονται ἀδιάκοπα τά ἀπαραίτητα μέτρα γιά τὸν περιορισμό τῶν τροχαίων ἀτυχημάτων. Εἶναι ἀπαράδεκτο νά θυσιάζονται τόσοι ἄνθρωποι καθημερινά στό Μολώχ τῆς ἀσφάλτου. Πρέπει νά ὑπάρξει εἰδική ἀγωγή γιά μικρούς καί μεγάλους, ὥστε νά αἰσθανθοῦν ὡς βασικό καθῆκον τους τὸν τρόπο, πού πρέπει νά κυκλοφοροῦν στούς δρόμους τῶν μεγαλοπόλεων. Εἶναι ἀπαραίτητη ἡ πειθαρχία καί ἡ τάξη στήν κυκλοφορία καί τῶν πεζῶν καί τῶν ὀχημάτων. Πρέπει καί ἐδῶ νά λειτουργεῖ ὑπεύθυνα ἡ ἡθική συνείδηση.

3. Ἡ τεχνητή στείρωση. Ὁρισμένοι ἄνθρωποι, πού θέλουν νά ἀποφύγουν τή γέννηση νέων ὑπάρξεων, καταφεύγουν σέ χειρουργικές ἐπεμβάσεις ἡ παίρνουν εἰδικά φάρμακα καί κάνουν τούς ἔαυτούς τους ἀνίκανους γιά μιά τέτοια δημιουργική καρποφορία. Ἡ ἐνέργεια αὐτῆς εἶναι ἀπαράδεκτη πνευματικά, ἡθικά καί ἀνθρωπιστικά. Εἶναι μιά αὐθαίρετη ἐπέμβαση τοῦ ἀνθρώπου στίς δημιουργικές καταβολές, πού ὁ Θεός ἔχει χαρίσει σ' αὐτόν. Ἡ ἀμαρτία πού ἐπιτελεῖται στό σημεῖο αὐτό εἶναι μεγάλη. Πρῶτος ἀπό ὅλους αὐτός ὁ ἵδιος βλάπτεται, γιατί ἀφαιρεῖ ἀπό τήν ὑπαρξή του τή δημιουργικότητα καί δυναμικότητά της.

4. Ἡ αὐθαίρετη διακοπή τῆς ζωῆς στή διάρκεια τῆς κυήσεως. Πρόκειται γιά μιάν ἀπάνθρωπη πράξη, πού κανένας οἰκονομικός ἡ κοινωνικός λόγος δέν μπορεῖ νά δικαιολογήσει. Οἱ δικαιολογίες πού ἐπιστρατεύονται συνήθως ἐκφράζουν τήν ἀπιστία ἡ τήν δλιγοπιστία τοῦ ἀνθρώπου στήν Πρόνοια καί τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Ἡ αὐτοεμπιστοσύνη τοῦ ἀνθρώπου τόν ὁδηγεῖ νά ἐπεμβάίνει αὐθαίρετα στήν πορεία καί τή συντήρηση τοῦ κόσμου. Μέ μιά τέτοια πράξη ὁ ἄνθρωπος ἀποσπᾶ τόν κόσμο ἀπό τή φροντίδα τοῦ Θεοῦ-Δημιουργοῦ, τόν κάνει ἀνεξάρτητο καί ἔτσι τόν ὁδηγεῖ στήν καταστροφή.

Ἡ ἄμυνα τοῦ ἀνθρώπου. "Ἔχει ἐπικρατήσει καί ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ ἀνθρώπος πρέπει νά ἀμυνθεῖ, ὅταν ἡ ζωή του κινδυνεύει. Ἡ ἀποψη αὐτῆς ἔχει μιά φυσικότητα. "Οταν ὁ ἄνθρωπος βρεθεῖ μπροστά σ' ἔνα κίνδυνο, ἀναλαμβάνει τήν ὑπεράσπιση τοῦ ἔαυτοῦ του ἀπό λόγους αὐτοσυντηρήσεως. Τό Εὐαγγέλιο ὅμως λέγει ὅτι ὁ πιστός ἄνθρωπος πρέπει νά ἀνέχεται καί νά ὑπομένει στίς προσωπικές σχέσεις του καί αὐτή τήν

άδικία άκόμα. «Μή νικώ ύπο τοῦ κακοῦ, ἀλλά νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τῷ κακῷ» λέγει χαρακτηριστικά ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Ρωμ. 13' 21). Ὑπάρχουν ὅμως ἰδιαίτερες περιπτώσεις πού ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸ χρέος τῆς ἄμυνας. Ὁ οἰκογενειάρχης γιά νά διαφυλάξει τή ζωή τῶν παιδιῶν του, πού ἵσως ἀπειλεῖται, εἶναι ύποχρεωμένος νά ἀμυνθεῖ. Ὁ στρατός πρέπει νά ύπερασπίσει σέ ὥρα ἄδικης ἐπιθέσεως τόν ἄμαχο πληθυσμό πού μπορεῖ νά τόν ἀπειλήσουν οἱ ἔχθροι τῆς πατρίδας μας.

Γενικά ἡ χρήση τῶν ὅπλων στήν περιπτώση τῆς ἄμυνας πρέπει νά ἀποφεύγεται. "Αν ὅμως βρεθεῖ κανείς σέ φοβερό ἀδιέξοδο, μπορεῖ νά κάνει χρήση τῶν ὅπλων. Πρέπει ὅμως ἡ ἐπίθεση τῶν ἄλλων ἐναντίον μας νά εἶναι συγκεκριμένη καί ἄδικη. Γιά νά γίνει χρήση τῶν ὅπλων πρέπει νά εἶναι ἀνάλογη μέ το βαθμό τῆς ἐπιθέσεως. Δέν μπορεῖ, π.χ. κάποιος νά βρεθεῖ σέ ἀναβρασμό καί νά σκοτώσει ἔνα κλέφτη καί ὕστερα νά δικαιολογεῖται ὅτι βρέθηκε σέ ἀνάγκη ἄμυνας. Τελικά ὁ πιστός ἄνθρωπος προσεύχεται θερμά στό Θεό καί ζητεῖ τό φωτισμό καί τή βοήθειά Του, ὥστε σέ τέτοιες δύσκολες περιπτώσεις νά ἐνεργεῖ κατά τόν πιό σωστό καί εὐάρεστο τρόπο.

Τό πρόβλημα τῆς εὔθανασίας. Εὔθανασία εἶναι ἡ πράξη ἐκείνη, πού ἐπιταχύνει ἀπό λόγους «εὔστλαχνίας» τό θάνατο ἐνός ἀρρώστου, ὅταν βασανίζεται ἀπό ἀνίατη ἀρρώστια καί ἀνυπόφορους πόνους. "Ετοι ἔχουμε περιπτώσεις ἀνθρώπων, πού παρακαλοῦν τούς γιατρούς νά ἐπέμβουν αὐθαίρετα στήν ἀφαίρεση τῆς ζωῆς τοῦ ἄλλου. Πρόκειται γιά μιά πολύ μεγάλη ἀμαρτία, πού συνήθως φέρει τό ἔνδυμα τῆς συμπάθειας καί φιλανθρωπίας. Ἀπό ιατρικής πλευρᾶς δέν ἐπιτρέπεται ἡ αὐθαίρετη αὐτή ἐπέμβαση, γιατί ἡ ιατρική ἐπιστήμη ἔχει ώς σκοπό νά διατηρεῖ τήν ἀνθρώπινη ζωή, ὅσο μπορεῖ περισσότερο χρονικό διάστημα. Ἀπό τήν πλευρά τῆς ἐγκληματολογίας ἡ πράξη χαρακτηρίζεται ώς ἀρνητική, γι' αὐτό καί σέ ὄλες τίς νομοθεσίες ἡ εὔθανασία θεωρεῖται φόνος, πού τιμωρεῖται. Ἀπό πνευματικής καί ἡθικής πλευρᾶς ὁ ἄνθρωπος, πού καταφεύγει στήν εὔθανασία παρουσιάζεται ώς ἀρνητής τοῦ Θεοῦ καί τῆς ἀγάπης Του γιά τόν κόσμο καί τόν καθένα ἄνθρωπο προσωπικά. Ἡ συνηθισμένη δικαιολογία τοῦ ἀνθρώπου ὅτι δέν μπορεῖ νά βλέπει τό συνάνθρωπό του νά ύποφέρει καί νά πάσχει ἀδιάκοπα εἶναι πολύ ἀνίσχυρη, γιατί θά ἐπρεπε τότε κανείς νά ἔχαλεψει ὀλοκληρωτικά τόν πόνο καί τή δυστυχία ἀπό τόν κόσμο. Κάτι τέτοιο ὅμως εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο.

‘Η Μεταμόρφωση. Εικόνα στήν ‘Ι. Μονή Σταυρονικήτα του ‘Αγίου “Ορους
(16ος αι.).

Μέ κανένα τρόπο δέν ἐπιτρέπεται ό γιατρός νά ύποκύπτει στίς ἐπιθυμίες ή τίς πιέσεις τών ἄλλων καί νά προξενεῖ πρίν από τήν ὥρα του τό θάνατο ἐνός ἀρρώστου. Σέ ὄρισμένες μάλιστα χωρες γίνεται συζήτηση, ἂν θά πρέπει νά νομιμοποιηθεῖ ή εὐθανασία εἴτε ύποκειμενικά εἴτε ἀντικειμενικά. Μιά τέτοια θεώρηση καί ἀντιμετώπιση τοῦ ἀνθρώπου είναι ἀπαράδεκτη ἀπό τήν ὁρθόδοξη ήθική καί ἀπορρίπτεται.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «*Καὶ εἶπεν Κύριος ὁ Θεός πρός Καίν· ποῦ ἔστιν Ἀβελ ἀδελφός σου; καὶ εἶπεν· οὐ γνῶσκω· μή φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου εἰμί ἐγώ; Καὶ εἶπε Κύριος· τί πεποίηκας; φωνῇ αἷματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρός με ἐκ τῆς γῆς» (Γεν. δ' 9-11).*
2. «*Ἄμην, λέγω ἡμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε» (Ματθ' κε' 40).*

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1) Γιατί ό φόνος είναι φοβερή καί τρομερή ἀμαρτία; 2) Μέ ποιές προϋποθέσεις ἐπιτρέπεται ή προσωπική ἄμυνα; 3) Γιατί ἀπορρίπτεται ή εὐθανασία; 4) Πώς μποροῦν νά περιοριστοῦν τά τροχαία θανάσιμα ἀτυχήματα;

6. Η αύτοκτονία.

Τί είναι ή αύτοκτονία. Αύτοκτονία είναι ἐκείνη ή πράξη τοῦ ἀνθρώπου, πού ἐνσυνείδητα προβαίνει στήν καταστροφή καί κατάλυση τῆς ζωῆς του. Ή αύτοκτονία λέγεται καί αύτοχειρία καί ο αύτοκτονῶν αύτοχειρας. Ό ἀνθρωπος πού αύτοκτονεῖ κάνει πολύ μεγάλη ἀμαρτία, γιατί ἔχει φτάσει στό ἔσχατο ὅριο τῆς ἀπελπισίας καί τῆς ἀπωθήσεως τοῦ Θεοῦ ἀπό τήν ὑπαρξή του. Ύπάρχουν ὄρισμένοι λόγοι πού ὀδηγοῦν τόν ἀνθρωπο στήν ἀπόφαση τῆς αύτοκτονίας. Τέτοιοι ἀναφέρονται μεταξύ ἄλλων καί οι ἔξης:

1. Εγωκεντρισμός καί μίσος γιά τούς ἄλλους ἀνθρώπους. Ή ἀμαρτία, ὅπως ἔχει ύπογραμμιστεῖ ἐπανειλημένα, φυλακίζει τόν ἀνθρωπο στό κελλί τοῦ ἐγωισμοῦ καί τόν κάνει νά διεκδικεῖ μόνο τίς ἀτομικές του

άπαιτήσεις καί άνάγκες. Τό εγώ άποτελεῖ τό κριτήριο ὅλων τῶν πραγμάτων καί τῶν προσώπων. 'Η διαγωγή αὐτή τὸν κάνει νά διαβλέπει τούς ἄλλους ἀνθρώπους. «Οἱ ἄλλοι εἶναι ή κόλασή μου» ὁμολογεῖ ὁ Σάρτρ καί τοῦτο γιατί οἱ ἄλλοι δέν ύπηρετοῦν καί δέν προάγουν τά ἐγωιστικά συμφέροντα τοῦ ἀτόμου ἡ ἀκόμα καί τῆς ὑπάρξεως. 'Ο ἐγωιστής γίνεται μισάνθρωπος, γιατί πρὶν ἀπό ὅλους ἔχει μισήσει τὸν ἑαυτό του. 'Η ζωὴ του συνοδεύεται ἀπό ἓνα αἴσθημα ἀηδίας για τά ἀνθρώπινα πράγματα καί ἀπορρίψεως ὅλου τοῦ κόσμου. 'Η φοβερή αὐτή ἐμπλοκή τὸν κάνει νά σκέπτεται τήν κατάλυση τῆς ζωῆς του.

2. Ή κυριαρχία τῆς ἀπελπισίας. 'Ο ὑπερήφανος καί ἐγωιστής αἰσθάνεται ἀδιέξοδο καί ἀσφυξία, ὅταν συναντᾶ στή ζωή του δυσχέρειες καί ἐμπόδια. Θίγεται ὁ ἐγωισμός του, ὅταν βλέπει ὅτι δέν μπορεῖ νά ἐπικρατήσει πάνω σ' ὅλους τούς ἄλλους ἀνθρώπους. "Οταν τά πράγματα ἔρχονται ἀνάποδα καί ἡ μιά ἀττούχια διαδέχεται τήν ἄλλη, τότε κατακλύζεται ἀπό τήν ἀπελπισία. 'Από παντοῦ βλέπει τό ἀδιέξοδο καί τό φαῦλο κύκλο, γιατί δέν μπορεῖ νά ἐλπίσει σωστά, ἐπειδή εἶναι κλειστός στήν ἀγάπη καί τήν ἐμπιστοσύνη. "Αμεση συνέπεια τῆς ἀπελπισίας εἶναι η συναίσθηση τοῦ ἀνθρώπου ὅτι ἀπουσιάζει ὁ Θεός ἀπό τήν καρδιά του.

3. Η ἀπουσία τοῦ Θεοῦ ἀπό τὸν ἀνθρωπό. Παρ' ὅλες τίς «ἐπιτυχίες» του ὁ ἀμαρτωλός ἀνθρωπος αἰσθάνεται μέσα του ἓνα ἀνυπέρβλητο κενό. Εἶναι ή ἀπουσία τοῦ Θεοῦ, πού ἀφαιρεῖ τήν προϋπόθεση τῆς ἀνθρωπινῆς ἀξίας καί σκοτεινάζει τό ὑπέρτατο κριτήριο τῆς ὑπάρξεως. "Αν ὁ ἀνθρωπος ἀποκτήσει συναίσθηση αύτοῦ τοῦ κενοῦ, τότε ἐπικαλείται τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ ἔστω καί μέ ταλαντεύομενη πίστη. "Αν ὅμως ἐπιμένει νά βρίσκεται μακριά ἀπό τό Θεό, τότε ἡ ἀμετανοησία τὸν ὀδηγεῖ στήν καταστροφή. Κάτι τέτοιο εἶναι ἀφύσικο γιά τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη, πού δημιουργήθηκε γιά νά κοινωνεῖ μέ τό Δημιουργό καί τά δημιουργήματα.

4. Παραφροσύνη καί ψυχικές διαταραχές. Εἶναι γεγονός ὅτι ὁ ἀνθρωπος καί μάλιστα τῆς σύγχρονης κοινωνίας δοκιμάζει ἓνα τέτοιο ἀδιέξοδο στή ζωή του, πού ὀδηγεῖται σέ ψυχικές διαταραχές καί σέ λογική ἀκαταστασία. 'Υπάρχουν περιπτώσεις, πού ἡ διασάλευση τοῦ λογικοῦ εἶναι ἰσχυρή καί ὁ ἀνθρωπος δέν μπορεῖ νά κατευθύνει συνειδητά καί ὑπεύθυνα τὸν ἑαυτό του. Οἱ ποικίλες ψυχικές συγκρούσεις καί τά ἐνοχλητικά συμπλέγματα γεμίζουν τήν ὑπαρξη μέ τέτοια αἰσθήματα δυσαρμονίας καί ἀνασφάλειας, ὥστε ὄρισμένες φορές ἀντιμετωπίζεται καί

ἡ περίπτωση τῆς αὐτοκτονίας. Δέν ἀποκλείεται καθόλου ἡ εὐθύνη ὅλων μας γι' αὐτές τίς ἀνωμαλίες, ὅπως ἐπίσης ἡ ἀναλγησία καὶ ἡ ἀδιαφορία τῶν ἄλλων μπορεῖ νά γίνει αἰτία τῆς αὐτοκτονίας ἐνός ἀνθρώπου.

5. Περίπτωση ἔξαιρέσεως. Ὑπάρχουν περιπτώσεις ἀνθρώπων, πού στερήθηκαν ἀπό μόνοι τους τῇ ζωῇ γιά νά προλάβουν ἀθεράπευτη προσβολὴ τῆς τιμῆς τους ἡ γιά νά ἀποφύγουν τὴν καταισχύνη τους. Ὑπάρχουν γυναίκες πού ὀδηγήθηκαν στὸ θάνατο γιά νά μή γίνουν θύματα ἀπίστων βιαστῶν. Σέ περίπτωση πολέμου ὑπῆρξαν στρατιῶτες, πού ὑπηρετοῦσαν σέ πολύ ἔμπιστες καί καίριες θέσεις καί προτίμησαν τὸ θάνατο παρά νά παραβοῦν, ὡς αἰχμάλωτοι, τό ύπερτατο χρέος γιά τὴν πατρίδα.

Βέβαια οἱ περιπτώσεις αὐτές διαφέρουν κατά πολύ ἀπό τίς πρηγούμενες. Ἡ ἐκκλησιαστική ὅμως θεώρηση λέγει ὅτι καί οἱ πιό δύσκολες καταστάσεις δέν ἐπιτρέπουν στὸν ἀνθρώπο νά ἀφαιρέσει μόνος του τῇ ζωῇ του, πού εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ. Καί οἱ Πατέρες τῆς Ἔκκλησίας (ἱερός Αύγουστίνος, ἄγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος), πού ἔξετάζουν τὸν κίνδυνο γιά τὴν ἀτίμωση τῶν γυναικῶν, λέγουν ὅτι ἡ ἡθικότητα καί ἀγνότητα περιλαμβάνει ὀλόκληρη τὴν ὑπαρξη καί δέν ἔχει τὴν ἔδρα της μόνο στὸ ἀνθρώπινο σῶμα, πού ἀτιμάζεται καί διαπομπεύεται χωρίς τὴν συγκατάθεση τῶν ἀνθρώπων.

‘Η ἡθική ἀξιολόγηση τῆς αὐτοκτονίας. Ἡ αὐτοκτονία εἶναι φοβερή πράξη τοῦ ἀνθρώπου κατά τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἐκφράζει τὸν ἀθεράπευτο ἔγωισμό καί τὴν αὐτοαποθέωση τοῦ ἀτόμου ἐνῷ συγχρόνων περιφρονεῖ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί παραγνωρίζει τὴν πρόνοιά Του. Ἡ τραγικότητα τοῦ αὐτόχειρα βρίσκεται στὴν προστάθειά του νά ξεπεράσει τά ἀδιέξοδα, πού ὁ ἵδιος ἔχει δημιουργήσει. Δέν παραδέχεται ὅτι ὁ ἑαυτός του εἶναι ὑπεύθυνος γιά ὅλα αὐτά. Ἔτοι ἡ ἀπελπισία του εἶναι χαρακτηριστική. Ἐκπιγάζει ἀπό τῇ δαιμονική βεβαιότητα γιά τὴν ἀποκλειστική ἀξία τοῦ ἐγώ καί τὴν περιφρόνηση τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων προσώπων. Μέ τὴν αὐτοκτονία ὁ ἀνθρωπὸς νομίζει ὅτι παραμερίζει ὀλοκληρωτικά τὸ Θεό ἀπό τῇ δημιουργίᾳ καί ἀνατρέπει τὴν καθορισμένη τάξη της. Μέσα σέ μια τέτοια παρανοϊκή ζάλη νομίζει ὅτι αὐτός εἶναι ὁ νικητής, ἐνῷ στὴν πραγματικότητα εἶναι αὐτός πού χάνει τὰ πάντα μέ τὴν κατάλυση τῆς ζωῆς του.

‘Η Ἔκκλησία πάντα ἀποδοκίμασε καί ἀπόρριψε τὴν πράξη τῆς αὐτο-

κτονίας. Τό κίνητρο τής αύτοκτονίας βρίσκεται στόν ἐγωισμό, τήν ἀπόγνωση καί τήν ἀσέβεια τοῦ ἀνθρώπου. Ὁλόκληρο τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας δοκιμάζει ὁδύνη καί θλίψη μεγάλη, ὅταν ἀντικρίζει περιπτώσεις αύτοκτονίας. Στό πρόσωπο τοῦ αὐτόχειρα βλέπει τόν ἄνθρωπο ἐκεῖνο πού στηρίζεται μόνο στό ἐγώ του καί ἀπορρίπτει συχνά τή βοήθεια τῶν ἄλλων καί τοῦ Θεοῦ. Εἶναι τόσες οἱ παιδαγωγικές εὔκαιρίες, πού προσφέρονται στόν ἄνθρωπο κατά τή διάρκεια τῆς ζωῆς του, ὥστε μόνον ἔνας ἐρμητικά κλεισμένος στό ἐγώ του θά τίς ἀπορρίψει ὀλοκληρωτικά.

Ὑπάρχουν ὅμως καί περιπτώσεις πού τό κίνητρο τῆς αύτοκτονίας βρίσκεται στήν παραφροσύνη ἡ σέ ἀφόρητες ψυχικές ἀναστατώσεις. Ἡ Ἐκκλησία βέβαια ἀποφεύγει νά ἐνταφιάσει τούς αύτοκτονοῦντας. Αύτό δέ τό κάνει ἀπό ἀντίδραση ἡ περιφρόνηση γιά τό πρόσωπο τοῦ αὐτόχειρα, ἀλλά γιά νά δειξει τήν ἀποδοκιμασία Της σέ μιά τέτοια πράξη ἔσχατης ἀπογνώσεως. Συνάμα διαπαιδαγωγεῖ καί τούς ἀνθρώπους νά ἀναλαμβάνουν τήν αύτοκυριαρχία τους, ὥστε νά ξεπερνοῦν ὅλα τά ἀδιέξοδα καί ἐμπόδια τῆς ζωῆς τους μέ τά ἀπαραίτητα ἐφόδια τῆς πίστεως, τῆς ἐλπίδας καί τῆς ἀγάπης στό Θεό καί τούς ἀνθρώπους.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

«Οὐδείς γάρ ήμῶν ἔσυντῷ ζῇ καί οὐδείς ἔσυντῷ ἀποθνήσκει· ἐάν τε γάρ ξῶμεν, τῷ Κυρίῳ ξῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκομεν. Ἐάν τε οὖν ξῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν» (Ρωμ. ιδ' 7-8).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1) Γιατί ή αύτοκτονία είναι φοβερή καί ἀποκρουστική ἀμαρτία; 2) Τί ἐλπίζει ὁ αὐτόχειρας μέ τήν ἀπαίσια πράξη του; 3) Τί είναι ἡ ἀπουσία τοῦ Θεοῦ ἀπό τόν ἄνθρωπο; 4) Γιατί ή Ἐκκλησία δέν κηδεύει τούς αὐτόχειρας;

7. Ἡ αύτοθυσία.

Ἡ πράξη τῆς αύτοθυσίας. Αύτοθυσία είναι ἡ ἐξαιρετική ἐκείνη πράξη, πού ὠθεῖ τόν ἄνθρωπο νά προσφέρει ἐκούσια τή ζωή του γιά τήν προαγωγή καί τή σωτηρία τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Εἶναι ἡ φυσική αύτοθυ-

σία καὶ ἔχει σχέση μὲν τῇ διάθεσῃ καὶ θυσίᾳ τοῦ δώρου τῆς φυσικῆς ζωῆς. "Έχουμε ὅμως καὶ τὴν ἡθικήν αὐτοθυσίαν. 'Εδῶ ὁ ἄνθρωπος δέ θυσιάζει μέν τῇ ζωῇ του, ἀλλά ξέρει νά παραιτεῖται ἀπό τῇ διεκδίκηση τῶν δικαιωμάτων του, δειχνοντας μέν αὐτό τὸν τρόπον τὴν ἀγάπην του γιά τούς ἄλλους ἀνθρώπους. 'Η αὐτοθυσία εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο ἀπό τὴν αὐτοκτονία, γιατί ὁ θυσιαζόμενος ἄνθρωπος ξέρει νά προσφέρει τὸν ἑαυτόν του, ἀρκεῖ νά ωφελοῦνται πραγματικά οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι. 'Ο Κύριος παρουσιάζει τὸ κίνητρο τῆς αὐτοθυσίας, ὅταν λέγει: «"Οποιος θέλει νά σώσει ἀληθινά τῇ ζωῇ του, αὐτός θά τῇ χάσει. 'Εκεῖνος δέ πού θά χάσει τῇ ζωῇ του γιά χάρη μου, αὐτός θά τὴν βρεῖ πραγματικά» (Ματθ. ιστ' 25).

Τά βασικά αύτά λόγια δέν μπορεῖ εύκολα νά τά κατανοήσει ὁ ἄνθρωπος. Πρέπει νά καταβάλλει πολλές καὶ ἐπίπονες προσπάθειες γιά νά ἀνακαλύψει καὶ νά παραδεχτεῖ ὅτι ἡ ὑπαρξή του σώζεται πραγματικά ἀπό τὴν στιγμή πού τὴν προσφέρει στούς ἄλλους καὶ δέν τὴν κρατεῖ ἀποκλειστικά γιά τὸν ἑαυτό του. 'Η μοναδικότητα αὐτοῦ τοῦ κινήτρου φανερώνει τὸ ἔσχατο νόημα καὶ τὴν ἀνυπολόγιστη ἀξία τῆς αὐτοθυσίας.

Τό ύπόδειγμα τῆς θυσίας τοῦ Κυρίου. 'Η πηγή τῆς αὐτοθυσίας βρίσκεται στή σταυρική θυσία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. 'Η θυσία τοῦ Κυρίου φανερώνει τό ύπερτατο νόημα τῆς ύπαρξεως, πού ὁ ἄνθρωπος τό ἀρνήθηκε μέν τῇ διάπραξη τῆς ἀμαρτίας. 'Αντί νά προσφέρει ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτό του στό Θεό καὶ τούς ἄλλους ἀνθρώπους, προτίμησε νά τὸν κρατήσει μόνο γιά τὴν ώφέλεια τοῦ ἐγώ του. 'Αρνήθηκε τή θυσία τοῦ ἑαυτοῦ γιά νά θυσιάζει ὅλους τούς ἄλλους στήν ύπηρεσία τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων του.

'Η θυσία τοῦ Κυρίου ἀποκαλύπτει στόν ἄνθρωπο τό μοναδικό τρόπο γιά νά διασώσει τὴν ὑπαρξή του. 'Η προσφορά αὐτή δείχνει τὴν ύπερτατη ἀγάπη τοῦ Θεανθρώπου, πού θυσιάζεται γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου. Γι' αὐτό καὶ «μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδείς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχήν αὐτοῦ θῇ ύπέρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ιω. ιε' 13).

Τή προσωπική ἀπάντηση τοῦ ἀνθρώπου. "Οταν ὁ ἄνθρωπος ἀνακαλύψει τό νόημα τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ, τότε πρέπει νά λάβει μιάν οὔσιαστική θέση ἀπέναντι στήν πράξη τῆς αὐτοθυσίας. "Αν ἀποδέχεται πράγματι τή ζωή του, τότε πρέπει κάθε στιγμή νά τή θυσιάζει γιά τὴν προκοπή τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. 'Ολόκληρο τό ἔργο τῆς Εκκλησίας στη-

ρίζεται σ' αύτή τήν ἀλήθεια. Μέ τήν αύτοθυσία ό ἄνθρωπος μιμεῖται τό Χριστό. "Ετοι κατανικά τήν ἀμαρτία καί ὑπερπηδᾶ τόν ἐγωισμό του. Καταλαβαίνει πάνω στήν πράξη ὅτι ό ἀτομισμός καί ή ιδιοτέλεια ὀδηγοῦν ὄριστικά τόν ἄνθρωπο στή φθορά καί τό θάνατο, ἐνώ ή προσφορά τής ἀγάπης καί ή θυσία τοῦ ἔαυτοῦ φανερώνουν τό ἀληθινό καί μακάριο νόημα τῆς ζωῆς. 'Ο ἄνθρωπος ἀπαντᾷ στή θυσία τοῦ Κυρίου μέ τήν προσφορά τῆς ζωῆς του γιά τή δόξα τοῦ Θεοῦ καί τή διάσωση τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

‘Η ἀξιολόγηση τῆς αύτοθυσίας. 'Η αύτοθυσία δέν είναι μιά πράξη ἔξωτερική καί θεαματική. Δέν προσφέρεται γιά νά τήν ἀναγνωρίσουν καί νά τήν ἐπιδοκιμάσουν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι. 'Η ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ τό ἀποκλειστικό κίνητρο καί τό μοναδικό κριτήριο γιά τήν ὁρθή ἀξιολόγηση τῆς αύτοθυσίας. Οἱ μεγάλες πράξεις κινδυνεύουν συνήθως ἀπό τήν προβολή τοῦ ἐγώ. 'Ο Ἀπόστολος Παῦλος ὑπογραμμίζει αύτό τόν κίνδυνο, ὅταν λέγει ὅτι μπορεῖ ό ἄνθρωπος ἀκόμα καί τόν ἔαυτό του νά θυσιάσει, ἀλλά χωρίς ὅμως νά ἔχει στήν καρδιά του τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ. «Καί ἐάν ψωμίσω τά ὑπάρχοντά μου, καί ἐάν παραδῶ τό σῶμα μου, ἵνα καυθήσομαι, ἀγάπην δέ μή ἔχω οὐδέν ώφελοῦμαι» (Α' Κορ. ιγ' 3).

Τήν ἀνιδιοτελή θυσία τοῦ Κυρίου μιμοῦγται καί οἱ μάρτυρες τῆς Ἐκκλησίας, πού θεωροῦν ὑπέρτατη τιμή τους νά συμμετέχουν στό θάνατο τοῦ Χριστοῦ. "Ολες οἱ θυσίες τῆς ζωῆς πρέπει νά είναι ἀπαύγασμα τῆς θυσίας τοῦ Θεανθρώπου. "Ετοι ἀξιολογοῦνται καί οἱ θυσίες ἐνός οἰκογενειάρχη γιά τήν οἰκογένειά του καί οἱ ἀδιάκοπες ταλαιπωρίες τῆς μητέρας γιά τή φροντίδα τῶν παιδιῶν της. Οἱ ἡρωικές πράξεις τῶν στρατιωτῶν πού θυσιάζουν τή ζωή τους γιά τό καλό τῆς πατρίδας. Οἱ θυσίες τῶν ἐργατῶν τῆς ἐπιστήμης, πού στεροῦνται τό καθετί γιά νά εύεργετήσουν τόν κόσμο. Οἱ ὑπεράνθρωπες προσπάθειες τῶν ἐργατῶν τῆς Ἐκκλησίας, πού θυσιάζουν τά πάντα γιά νά φυτεύσουν στίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων τήν ἀλήθεια καί τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ KEIMENA

«Μή τοίνυν ξήτει τό σόν, ἵνα εῖδῃς τό σόν. 'Ο γάρ ξητῶν τό ἔαυτοῦ, οὐχ εὑρίσκει τό ἔαυτοῦ... Τό γάρ οἰκεῖον συμφέρον ἐν τῷ τοῦ πλησίον συμφέροντι κεῖται καί τό ἐκείνου ἐν τούτῳ» (Ιω. Χρυσόστομος, P.G. 61, 280).

1) Τί είναι ή πράξη τής αύτοθυσίας; 2) Ποιό είναι τό περιεχόμενο καί ο σκοπός τής θυσίας τοῦ Χριστοῦ; 3) Ποιό είναι τό κίνητρο καί τό κριτήριο τής ἀληθινῆς θυσίας τοῦ ἀνθρώπου; 4) Πώς ἀξιολογείται ἡθικά καί πνευματικά ή αύτοθυσία;

8. Ο χριστιανικός γάμος.

Τί είναι ο γάμος. Ο γάμος είναι ούσιαστικό γεγονός στή ζωή τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου ὁ ἄνδρας καὶ ἡ γυναίκα ἐνώνονται ἀδιάσπαστα διά βίου σε μιά κοινή ζωή. Ἐκεῖνο πού χαρακτηρίζει τήν κοινωνία τους είναι ὅτι συμμετέχουν μ' ὅλη τους τήν ὑπαρξη στό μυστήριο τῆς ζωῆς. Μέ τήν προσωπική προσφορά τῆς ἀγάπης ὀλοκληρώνουν τήν ὑπαρξή τους καί προάγουν τό ἔργο τῆς δημιουργίας. Ή συνέχιση τῆς δημιουργίας γίνεται μέ τή γέννηση τῶν νέων ἀνθρώπων (παιδιῶν) στόν κόσμο, ὥστε νά συμμετέχουν στό ἔργο τοῦ Θεοῦ ὅσο τό δυνατόν περισσότεροι ἀνθρώποι καί νά ζοῦν στήν εύτυχία καί τή μακαριότητα.

"Οταν ὁ ἀνθρωπος τοποθετήσει τό γάμο σέ τέτοιο πλαίσιο, τότε εὕκολα ἀναγνωρίζει τό μυστηριακό χαρακτήρα τοῦ γεγονότος. Ή Ἐκκλησία ύψωνει τό γάμο σέ μυστήριο, γιατί τόν θεμελιώνει πάνω στήν ἀγάπη, πού ὁ Χριστός δείχνει στήν Ἐκκλησία Του, δηλαδή σ' ὅλους τούς ἀνθρώπους.

Τό μυστήριο τοῦ γάμου. Ο γάμος ὀλοκληρώνεται ως μυστήριο, ὅταν ὁ ἀνθρωπος ἀποδέχεται τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ καί τή θυσία Του, καί τήν τοποθετεῖ ως θεμέλιο γιά τήν κοινή ζωή, πού ἀρχίζει μέ τό σύντροφο τῆς ζωῆς του. "Ἐνας τέτοιος γάμος δέν μπορεῖ νά είναι μόνον ἡ θαλπωρή τοῦ ἐγώ, ἡ ἰκανοποίηση τῶν ἀτομικῶν ἀναγκῶν καί ἡ πραγματοποίηση τῶν ποικίλων ἐπιδιώξεων στή ζωή." Αν ὁ ἀνθρωπος σταθεῖ στήν ἐπιδίωξη αὐτῶν τῶν αἰτημάτων, τότε βρίσκεται ἀκόμα στό φυσικό χῶρο τοῦ γάμου. Ἐκεῖνο πού κάνει τό γάμο μυστήριο είναι ή παρουσία τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Ἐκκλησίας ἀνάμεσα στούς συζύγους. "Ἐτσι ἐξηγείται ὅτι γιά νά θεωρηθεῖ ἔνας γάμος χριστιανικός, πρέπει νά εὐλογηθεῖ ἀπό τήν Ἐκκλησία, ως μυστήριο, μέ τήν ἱερολογία τῆς Ἀκολουθίας.

Αρχικά τό μυστήριο τοῦ γάμου ήταν ἐνσωματωμένο στή θεία Λειτουργία. Ή ιερολογία τοῦ μυστηρίου βοηθεῖ νά καταλάβουμε ότι ό ἄνθρωπος ἀνακαλύπτει τήν ἀληθινή του ὑπαρξη στό πρόσωπο τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου. «Ο ἀγαπῶν τήν ἑαυτοῦ γυναικα ἑαυτόν ἀγαπᾶ· οὐδείς γάρ ποτε τήν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καί θάλπει αύτήν, καθώς καί ό Χριστός τήν Ἐκκλησίαν» (Ἐφεσ. ε' 28-29). Ο Κύριος προσφέρει τή ζωή Του γιά νά ζήσει ό κόσμος. «Ἐνας γάμος πού θεμελιώνεται σέ τέτοια ἀγάπη γεμίζει τούς συζύγους μέ χαρά καί δημιουργικότητα. Είναι ό χαρά, πού βραβεύει τίς θυσίες καί ή δημιουργικότητα, πού φανερώνεται μέ τήν παρουσία τῶν νέων παιδιών. Μ' αύτό τόν τρόπο καί οί δυό σύζυγοι συμμετέχουν ούσιαστικά στή ζωή τοῦ κόσμου.

Η προετοιμασία γιά τό γάμο. Ό νέος καί ή νέα πρέπει νά προετοιμαστοῦν σοβαρά καί ύπευθυνα γιά τό μεγάλο μυστήριο τής ζωῆς. Σήμερα ἐπικρατεῖ δυστυχῶς μεγάλη προχειρότητα σ' αύτό τό θέμα καί τά κριτήρια τοῦ κόσμου είναι ἐλλιπή καί δυσανάλογα μέ τό ψιλό περιεχόμενο τοῦ γάμου. Οι νέοι πρέπει νά διαφωτιστοῦν στά έξης βασικά σημεῖα, πού δόηγοιν τελικά στήν ἐπιτυχία τοῦ γάμου.

1. Ό Θεός χορηγεῖ τό κριτήριο γιά τήν ἐκλογή τοῦ (τῆς) συντρόφου. Όταν ό νέος ή ή νέα ἀντιμετωπίζουν τό πρόβλημα τής ἐπιλογῆς συντρόφου στή ζωή τους, πρέπει νά ἐπιλύσουν βασικά καί δύσκολα προβλήματα. Γιά νά γίνει ἐπιτυχής ἐκλογή, πρέπει νά ύπαρχει τό ἀπαραίτητο κριτήριο. Τί είναι αύτό, πού θά ἀγαπήσει κανείς στό πρόσωπο τής προτιμήσεώς του; Συνήθως ἔνας ἀνθρωπος ἐκτιμά στό πρόσωπο ἐνός ἄλλου τά προσόντα ή τίς ίκανότητές του, τά κοινωνικά ἀξιώματα ή τά χρήματά του. Ή ἀληθινή ὅμως ἀγάπη ἀπευθύνεται στό ὕδιο τό πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου καί ὅχι μόνο στήν περιουσία του εἴτε πνευματική είναι αύτή εἴτε ψυλική. Τό σωστό κριτήριο ἐδῶ θά τό δώσει ό Θεός στόν ἀνθρωπο, ἀρκεῖ νά Τοῦ τό ζητήσει. Ή Ἀγία Γραφή ύπογραμμίζει ότι «παρά Κυρίου ἀρμόζεται ἀνδρί γυνή». Ή πραγματική, δηλαδή, σύναψη ἐνός δεσμοῦ ἀγάπης μεταξύ δύο προσώπων γίνεται μέ τήν παρουσία καί τήν εύλογία τοῦ Θεοῦ, ἀρκεῖ φυσικά νά τό ἀποδεχθεῖ ό ἄνθρωπος. Οι νέοι δέ χρειάζονται βιασύνη καί ἀνυπομονησία γιά νά λύσουν πετυχημένα τό μεγάλο πρόβλημα τοῦ γάμου. Οι συναισθηματικές ἐναλλαγές τής ἐφηβικῆς ήλικίας δέ βοηθοῦν τούς νέους στό νά θεμελιώσουν σωστά τό γάμο τους. «Ἐνας δεσμός ἀγάπης μ' ἔνα συγκεκριμένο πρόσωπο δέν μπορεῖ νά

παραμένει έξω άπό το μυστήριο του γάμου. Αύτό όμως άπαιτει άπό το νέο άνθρωπο νά έχει άποκτησει τήν άναλογη ώριμότητα και τήν άντίστοιχη ύπευθυνότητα για τό μεγάλο έργο τής ζωῆς του.

2. Ή διατήρηση τής σωματικής και τής πνευματικής ύγειας. Ή απρόσεκτη και αύθαίρετη όργάνωση τής άτομικής ζωῆς μπορεῖ νά προκαλέσει μεγάλο κλονισμό στήν πνευματική και σωματική ύγεια τού άνθρωπου. Οι βλάβες αύτές μπορεῖ νά κρυφτούν προσωρινά κάτω άπό τή μεγάλη άντοχή τής νεαρής ήλικίας. "Οταν ό όργανισμός τοῦ νέου άνθρωπου ταλαιπωρηθεῖ και φθαρεῖ, θά δημιουργήσει άργότερα τέτοια προβλήματα (άρρωστιες διαφόρων ειδῶν, ψυχικοί τραυματισμοί, πνευματική κόπωση και άπογοήτευση, κ.α.) ποώθα έχουν όπωσδήποτε άρνητικές έπιπτώσεις στήν πορεία τοῦ γάμου και στήν άνάπτυξη τής οίκογένειας.

3. Ή έπαγγελματική και οίκονομική θεμελίωση τοῦ γάμου. Και στά δυό πρέπει νά δοθεῖ ή πραγματική θέση και συμβολή τους στήν έπιτυχία τοῦ γάμου. 'Ο νέος πρέπει άπό νωρίς νά φροντίσει γιά τό έπάγγελμά του, πού θά συντηρήσει οίκονομικά τήν πορεία τής οίκογένειάς του. Δέν μπορεῖ ένας νέος νά ένδιαφέρεται γιά τό γάμο του και συγχρόνως νά άδιαφορεῖ γιά τήν έπαγγελματική του άποκατάσταση. 'Η έπαγγελματική άποκατάσταση είναι μιά βασική προϋπόθεση, πού δίνει στό νέο τή δυνατότητα νά προχωρήσει στή σύναψη τοῦ γάμου. Είναι άπαραίτητο νά γνωρίζει, οτι ή γυναίκα παρ' ὅλη τή χειραφέτησή της και τό προσωπικό της έπάγγελμα, χρειάζεται νά στηρίξει τήν οίκογένειά της πάνω σέ γερά έπαγγελματικά θεμέλια. Οι οίκονομικές προϋποθέσεις τοῦ γάμου δέν πρέπει ούτε νά παραμερίζονται ούτε και νά θεωρούνται οτι είναι τό Α και τό Ω στήν έπιτυχία τοῦ γάμου. 'Ο γάμος είναι, φυσικά, κοινωνία προσώπων και δέν πρέπει νά συγχέεται μέ τήν όποιαδήποτε χρηματική συναλλαγή. "Ενας γάμος, πού στηρίζεται άποκλειστικά στά χρήματα ή τήν προοπτική κάποιας έπαγγελματικής έπιτυχίας, άσφαλως θά όδηγηθει σέ άληθινό ναυάγιο. Πρέπει όμως ο νέος νά έτοιμάσει και τόν έσαυτό του, ώστε νά προσφέρει τήν άπαραίτητη οίκονομική βάση, πού θά είναι ή άφετηρία και ή άθηση γιά τήν έπιτυχή άνάπτυξη τοῦ γάμου.

Τό πρόβλημα τής άγαμίας. 'Ορισμένοι άνθρωποι σήμερα (άνδρες ή γυναίκες) δέν έχουν τή δυνατότητα παρ' ὅλη τήν έπιθυμία τους νά

ίδρυσουν οἰκογένεια. Σέ περίοδο πολέμου, π.χ. οἱ νέοι ἀντιμετωπίζουν ἄλλα προβλήματα, πού ἔχουν προτεραιότητα καὶ παραμερίζεται ὁ γάμος. "Ἐτοι περνᾶ ἡ ἡλικία μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ μένει ἀπραγματοποίητη ἡ σύστασή του. Ἀρκετοί νέοι ἀναλαμβάνουν τήν ύποχρέωση νά προστατεύσουν τίς ἀνύπαντρες ἀδελφές τους. Εἶναι ἔνα μεγάλο πρόβλημα, πού τό δημιουργοῦν οἱ οἰκογενειακές καὶ κοινωνικές μας συνθῆκες. Τό συμπληρώνουν τά διάφορα οἰκογενειακά δράματα (ἀρρώστειες, θάνατοι, κ.ἄ.). Τελικά ὑπάρχουν ἀνθρωποι μέ ψυχικές ἡ σωματικές ἀρρώστειες πού δέν ἐπιτρέπουν τή σύναψη τοῦ γάμου.

Ἡ Ἑκκλησία ἀναγνωρίζει καὶ εὐλογεῖ τήν ἐκούσια ἀγαμία. Πρόκειται γιά τούς μοναχούς, πού διαλέγουν τό ἀγγελικό σχῆμα ὥχι ἀπό περιφρόνηση γιά τή ζωή, ἀλλά γιά νά ἀφιερώσουν ὅλοκληρωτικά τόν ἐαυτό τους στό Θεό. Ὁ Ἐπίσκοπος, ὁ μοναχός, ὁ ἄγαμος κληρικός γενικά, προσφέρουν μεγάλη ὑπηρεσία στήν Ἑκκλησία καὶ σ' ὅλοκληρη τήν κοινωνία. Ἡ ἀγαμία ἀποκτά τό νόημά της στό χῶρο τῆς Ἑκκλησίας, γιατί εἶναι ὅλοκληρωτική προσφορά στήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου. Στό ἰδανικό τῆς κατά Χριστόν ἀγαμίας βρίσκει στήριγμα καὶ παρηγοριά καὶ ὁ σταυρός τῆς ἀκούσιας ἀγαμίας.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Νά μελετήσεις τή θαυμάσια ἀποστολική περιοπή, πού διαβάζεται στήν τέλεση τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου. Θά τήν βρεῖς στήν πρός Ἐφεσίους ἐπιστολή τοῦ Ἀπ. Παύλου, κεφ. ε' 20-33.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1) Πῶς ἀποκαλύπτεται τό νόημα τοῦ γάμου στήν ιερολογία τοῦ μυστηρίου; 2) Ποιά βασικά σημεῖα πρέπει νά προσέξει ὁ νέος ἀνθρωπος γιά νά πετύχει στήν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος τοῦ γάμου του; 3) Γιατί ἡ Ἑκκλησία εὐλογεῖ τήν ἐκούσια ἀγαμία; 4) Γιατί ἡ Ἑκκλησία ἀναγνωρίζει τό γάμο ώς μυστήριο;

9. Ἡ οἰκογένεια.

Ἡ σημασία τῆς οἰκογένειας. Ἡ οἰκογένεια εἶναι βασικό καὶ οὐσιοστικό στοιχεῖο γιά τήν ἀνθρώπινη κοινωνία, γιατί εἶναι τό θερμοκήπιο

έκεινο, όπου μέσα του θά άναπτυχθούν οί ύπαρξεις τῶν νέων ἀνθρώπων. Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου μόνο στήν ἀγάπη τῆς οἰκογένειας μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ. Ἡ ἀγάπη, καὶ μάλιστα ὅπως προσφέρεται ἀπό τόν Ἰησοῦν Χριστό, εἶναι τό θεμέλιο, πάνω στό ὅποιο ὁ ἀνθρωπος θά οἰκοδομήσει τήν πραγματική ἐπιτυχία στή ζωή του. Ἡ προαγωγή τῆς κοινωνικῆς ζωῆς διοχετεύεται μέσα ἀπό τό ἐργαστήριο τῆς οἰκογένειας.

Ἡ συμβολὴ τῆς μητέρας. Γιά νά ἀποδεχτεῖ ἡ γυναίκα τή μητρότητα πρέπει νά εἶναι ἔτοιμη γιά κάθε θυσία, πού θά συντελέσει στήν ἐμφάνιση καὶ τή συνέχιση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ἡ μητέρα συνδέεται μέ τό παιδί πολύ οὐσιαστικά, γιατί ἀγκαλιάζει μέ τήν ἀγάπη τῆς τά βαθύτατα στρώματα τῆς ύπαρξεως. "Οταν ἡ μητέρα τροφοδοτεῖ τήν καρδιά τῆς μέ τήν πίστη καὶ τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, τότε μεταμορφώνει δημιουργικά τό μητρικό της φύλτρο. "Ετσι ἡ μητρική ἀγάπη ὀλοκληρώνεται καὶ ἀποφεύγει τίς ἀρνητικές συνέπειες, πού μπορεῖ νά ἔχει ἔνας μονομερής συναίσθηματισμός. Ἡ μητέρα βοηθεῖ τό παιδί νά ἀνακαλύψει τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ μέσα στό χῶρο τῆς ἀγάπης καὶ τῆς συγχωρητικότητας. Μόνον ἔτσι τό παιδί μπορεῖ νά ἀνακαλύψει καὶ τήν ἀνεπανάληπτή ἀξία τῆς προσωπικῆς του ύπαρξεως. Οἱ θυσίες τῆς μητέρας εἶναι μιά μικρή εἰκόνα ἀπό τίς ἐνέργειες καὶ τίς θυσίες, πού κάνει ὁ Θεός γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου.

Ἡ παρουσία τοῦ πατέρα. Ὁ πατέρας προσφέρει στήν οἰκογένεια τό αἴσθημα τῆς ἀσφάλειας, πού εἶναι ἀπαραίτητο γιά τήν προαγωγή τῆς ζωῆς. Δημιουργεῖ τίς ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιά τήν ἀρμονική ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ στήν οἰκογένεια. Τό παιδί βλέπει στό πρόσωπο τοῦ πατέρα τή γνήσια αὐθεντιά, πού ὅμως ἐκφράζεται μέ τήν ἀγάπη, τή στοργή καὶ τήν ύπακοή. "Οταν τό παιδί βλέπει τόν πατέρα του νά πειθαρχεῖ ὁ Ἰδιος σ' αύτά πού ζητεῖ, τότε στό πρόσωπό του διαπιστώνει τήν τάξη καὶ τήν ἀρμονία, ὅπως τή φανέρωσε ὁ Θεός στό ἔργο τῆς δημιουργίας. Ὁ προσευχόμενος πατέρας δείχνει ἐμπρακτα τί σημαίνει ἐμπιστοσύνη καὶ ύπακοή στό Θεό. Αύτή τήν εἰκόνα τοῦ πατέρα ποτέ δέν τήν ξεχνά τό παιδί καὶ μάλιστα στίς κρίσιμες στιγμές τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, πού ἀντιμετωπίζει δύσκολα προβλήματα.

Τό παιδί καὶ οἱ γονεῖς του. "Οταν τό παιδί ζήσει τήν ἀγάπη τῶν γονέων του, τότε μπορεῖ νά καταλάβει, γιατί πρέπει νά τούς σέβεται καὶ νά

‘Η Θεοτόκος. Εικόνα στήν ‘Ι. Μονή Σταυρονικήτα του ‘Αγίου “Ορους
(16ος αι.).

τούς ύπακούει. Ή άγάπη συνυπάρχει μέ τό σεβασμό. Δέν είναι δυνατόν οι γονεῖς νά άγαποῦν τό παιδί χωρίς ταυτόχρονα νά τό σέβονται. Ούτε έπισης τό παιδί νά λέγει πώς άγαπά τούς γονεῖς του, ένω δέν ύπακούει στά λόγια τους. Τό παιδί μέ τήν ύπακοή έκφραζει τήν έμπιστοσύνη του στούς γονεῖς. "Ετσι όδηγεται μέ άσφαλεια στήν ύπακοή τοῦ Θεοῦ. Αύτός είναι ό λόγιος, πού ό Θεός ζητεῖ στήν πέμπτη ἐντολή τήν ύπακοή καί τό σεβασμό στούς γονεῖς.

"Οσο όμως μεγαλώνει τό παιδί, τόσο καί αισθάνεται τήν ἀνάγκη νά προστατεύει τόν έαυτό του μέ τίς ἀτομικές του δυνάμεις. Δέ θέλει νά ἔξαρταται ἀπό ἄλλα πρόσωπα, ἀκόμα καί ἀπό τούς γονεῖς του. 'Εδω βρίσκεται ἡ ἀπαρχή τῆς μεγάλης διαμάχης ἀνάμεσα στούς γονεῖς καί τά παιδιά. Τό παιδί νομίζει ὅτι μόνον οί δικές του ἀπόψεις είναι οἱ σωστές καί ὅχι τῶν γονέων του, ὅταν μάλιστα διαπιστώνει ὅτι οἱ γνώσεις του είναι μεγαλύτερες ἀπό τίς δικές τους. Αύτή ἡ βεβαιότητα τόν γεμίζει μέ ἐγωισμό, πού όμως τοῦ δημιουργεῖ σοβαρές ἐπιπλοκές καί φοβερά ἀδιέξοδα στή ζωή του.

Οι γονεῖς πρέπει νά βοηθήσουν τά παιδιά τους σ' αύτή τήν περίοδο τῆς κρίσεως, πού ἀρχίζει μέ τήν ἐφηβική ήλικια. Τά παιδιά χρειάζονται πολλή ἀγάπη καί μεγάλη ύπομονή ἀπό μέρος τῶν γονέων, ὥστε νά παραδειγματίζονται δημιουργικά καί νά προάγονται πραγματικά. 'Η ἐν Χριστῷ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν είναι ἡ μόνη ἐγγύηση γιά τήν πετυχημένη καί ὀλοκληρωμένη ἀνάπτυξή τους. Οι προσωπικές σχέσεις τῶν γονέων μέ τήν Ἔκκλησία είναι ἡ πιό σημαντική βοήθεια, πού μπορεῖ νά προσφέρουν στό παιδί τους. "Ενα τέτοιο ἔργο ζητεῖ ἡ Ἰδια ἡ ὑπαρξη τοῦ παιδιοῦ καί οἱ οὐσιαστικές ἀνάγκες τῆς σύγχρονης κοινωνίας.

Η κρίση στή σύγχρονη οἰκογένεια. Τά προβλήματα τῆς σύγχρονης οἰκογένειας είναι πολλά καί οὐσιαστικά. Δηλαδή ἀναφέρονται ὅχι μόνο στό θεσμό τῆς οἰκογένειας, ἀλλά κυρίως στήν ἐσωτερική δομή της. "Οταν ὁ νέος ἄνθρωπος ἀποφασίζει τό γάμο, πρέπει νά ἔχει ἀνακαλύψει τό ἀληθινό νόημα τῆς ζωῆς του. Μόνον ἔτσι μπορεῖ νά βεβαιώσει τά παιδιά του, γιατί πράγματι ἀξίζει νά ζη ὁ ἄνθρωπος καί νά ἐργάζεται δημιουργικά γιά τήν προαγωγή τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας.

Γιά νά γίνουν όμως αύτά πρέπει ό ἄνθρωπος νά διαπαιδαγωγηθεῖ ἀπό τή μικρή του ήλικια μέ τό πνεῦμα τῆς ἀγάπης καί τῆς θυσίας. Είναι τό ἀκλόνητο θεμέλιο τοῦ γάμου καί ἡ ἀληθινή προαγωγή τῆς οἰκογένει-

ας. Ό αντρας καιή ή γυναίκα ἀνακαλύπτουν τήν ὑπαρξή τους ἀπό τή στιγμή, πού ό ἔνας προσφέρει τόν ἐαυτό του στόν ἄλλο και οί δυό μαζί ἐργάζονται γιά νά φέρουν στόν κόσμο τά παιδιά. Τέτοιοι γονεῖς δέ βλέπουν τό παιδί ώς ἀνταγωνιστή τῆς ἀγάπης τοῦ ἐνός πρός τόν ἄλλο, οὕτε ώς ἐμπόδιο γιά τά σχέδια, τίς διασκεδάσεις και τίς ἀπολαύσεις τους. Τά παιδιά θεωροῦνται ώς εὐλογία τοῦ Θεοῦ καιή ή παρουσία τους γεμίζει τούς γονεῖς μέ εύτυχία καιή χαρά.

Πολλές φορές ὅμως τό κοινωνικό περιβάλλον δέ βοηθεῖ σέ μιά τέτοια θεώρηση και ἀντιμετώπιση τῆς οἰκογένειας. Οί δυσμενεῖς συνθῆκες τῆς ἐργασίας σήμερα προκαλοῦν τή διάσπαση και συχνά τή διάλυση τῆς οἰκογένειας. "Ετοι ἀναγκάζονται νά ἐργαστοῦν και οί δυό σύζυγοι, γιά νά ἀντιμετωπίσουν τά ἐπείγοντα οἰκονομικά προβλήματα. Ή ἐργαζόμενη σύζυγος γεμίζει τό σπίτι μέ ἄγχος και ἀγωνία, γιατί δέν μπορεῖ νά ἀνταποκριθεῖ σ' ὅλα της τά καθήκοντα. Οἱ συνθῆκες διαβιώσεως στίς μεγάλες πόλεις είναι τέτοιες, ὥστε πολλές οἰκογένειες ἀναγκάζονται νά μένουν σέ ἀκατάλληλα σπίτια, πού ἔχουν ἐπίδραση στήν υγεία τῶν παιδιῶν και τή δική τους. Τό καθημερινό πρόγραμμα τοῦ ἀνθρώπου είναι τέτοιο, ὥστε ἐμποδίζει τήν ἀναστροφή τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας μεταξύ τους. Οἱ σύγχρονες «ἀνάγκες τῆς κοινωνίας» ὅλο καιί αὔδανουν, χωρίς ὅμως τελειωμό και ο ἀνθρωπος κάνει κάθε θυσία γιά νά τίς Ικανοποιήσει.

"Ολα τά προβλήματα τῆς σύγχρονης οἰκογένειας πρέπει νά ἀντιμετωπιστοῦν σοβαρά και θετικά. Νά μελετηθεῖ ή οἰκογένεια, ώς τό θεμέλιο τῆς ἀνθρώπινης ύπαρξεως, πού πρέπει νά ἀναπτυχθεῖ ἀληθινά γιά νά διασωθεῖ ὄριστικά. Ή κοινωνία τῆς ἀγάπης καιή ἡ ἀδιάκοπη προσφορά και θυσία, ὅπως ξεπηδοῦν ἀπό τή δομή τῆς οἰκογένειας, θά βοηθήσουν πολύ στήν τελική προαγωγή και διάσωση τοῦ κόσμου και τοῦ ἀνθρώπου.

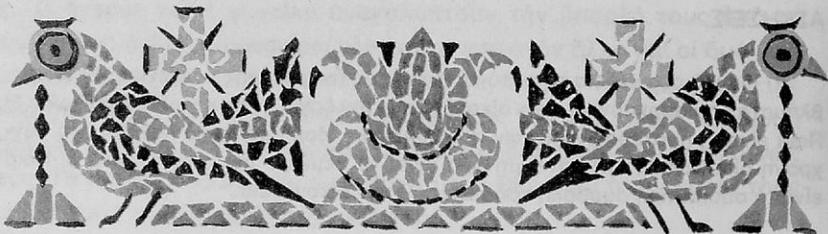
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Ἄν οἱ δύο μῆ γένωνται ἔν, οὐκ ἐργάζονται πολλούς, ἔως ἂν δύο μένωσιν· δταν δέ εἰς ἐνότητα ἔλθωσι, τότε ἐργάζονται» (*Iw. Χρυσόστομος, P.G. 62, 387*).
2. «Συνέρχονται και ποιοῦσιν οἱ δύο ἔνα... οὐκ εἰκόνα ἀψυχον, οὐδέ εἰκόνα τινός τῶν ἐπί γῆς, ἀλλ' αὐτοῦ ποιοῦντες τοῦ Θεοῦ» (*Iw. Χρυσόστομος, P.G. 61, 215*).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Γιατί ή οίκογένεια είναι τό κύτταρο τής άνθρωπινης κοινωνίας; 2) Τί προβλήματα δημιουργούνται στήν οίκογένεια, όταν έργάζονται καί οι δυό σύζυγοι; 3) Ποιά είναι ή προτεραιότητα τών προβλημάτων, πού πρέπει νά λυθοῦν στή σύγχρονη οικογένεια; 4) Γιατί ή μητέρα είναι τό θεμέλιο τής οίκογένειας; 5) Ποιά είναι ή ούσιαστική συμβολή τού πατέρα στήν οίκογένεια;

Β' Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

1. Ο ἄνθρωπος ως πρόσωπο.

‘Η ἔννοια τῶν ὅρων «πρόσωπο» καὶ «ἄτομο». Καί ἡ φιλοσοφική ἡθική δέχεται, ὅπως καὶ ἡ χριστιανική ἀνθρωπολογία, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι πρόσωπο. Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως (πρός-ψ, γεν. ὧπος = ψηφ) δείχνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος γίνεται πρόσωπο, ὅταν τοποθετεῖται ἀπέναντι κάποιου ἄλλου καὶ ἐπικοινωνεῖ μ' αὐτὸν. Τό *«κοινωνικό»* αὐτό στοιχεῖο ἀποτελεῖ οὐσιαστικό γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου, πού προσφέρεται σ' αὐτὸν τὴν ὥρα τῆς δημιουργίας του ἀπό τὸ Θεό. Ὁ Θεός βρίσκεται *«κατέναντι»* τοῦ ἀνθρώπου καὶ μάλιστα ἐναποθέτει στὴν ὑπαρξή του τὴν εἰκόνα Του. Εἶναι ἡ *«κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὅμοιώσιν τοῦ Θεοῦ»* δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου.

Ο ἄνθρωπος δημιουργήθηκε ἀπό τὸ Θεό ως πρόσωπο γιά νά ἔχει τὴν ἀνθρώπινη φύση ἀπό κοινοῦ μέ δόλους καὶ νά ἐπικοινωνεῖ μέ τίς ἄλλες ὑπάρξεις. Μέ τὴν ἀμαρτίᾳ ὅμως ὁ ἄνθρωπος διατάραδε τῇ σχέσῃ του μέ τὸ Θεό καὶ τούς συνανθρώπους του καὶ ἄρχισε νά διεκδικεῖ ἐγωιστικά τὴν ἀνθρώπινη φύση μόνο γιά τὸν ἑαυτό του. Τὴν ἵδια προσπάθεια ἔκαναν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καὶ μάλιστα ὁ καθένας γιά τὴ δικῇ του ὠφέλεια. Οἱ ἐγωιστικές ἐνέργειες δημιούργησαν μιά φοβερή σύγχυση καὶ ἔνα καταπληκτικό ἀνταγωνισμό ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους. Ο καθένας βλέπει τὰ πράγματα μόνον ἀπό τὴ δικῇ του πλευρά καὶ δέν ὑπολογίζει τῇ διαφορετική ἀντίληψη τῶν ἄλλων. Αὐτό γίνεται αἰτία, ώστε νά ξεχωρίζει ο κάθε ἄνθρωπος τὸν ἑαυτό του ἀπό τὸ κοινωνικό σύνολο.

Ἐτσι δημιουργοῦνται τά ποικίλα ἄτομα, οἱ διαφορετικές μονάδες, πού δέν ἔχουν τό αἰσθημα τῆς ἐσωτερικῆς ἐνότητας καὶ ἀρμονίας μέ τούς ἄλλους. Ο ἄνθρωπος, ως *«ἄτομο»* θέλει νά ξεχωρίζει τό δικό του

'Η φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ. Εἰκόνα στὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν
(16ος αἰ.).

έγω καὶ γιά νά πετύχει κάτι τέτοιο όδηγεῖται στή διάσπαση καί τή διαιρεση τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Τά κοινωνικά προβλήματα καί συστήματα. Τά κοινωνικά προβλήματα προέρχονται από τήν ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου νά διατηρήσει καί νά ἀν-

πτύξει τήν ύπαρξή του στή ζωή. Ή προσπάθεια αύτη πραγματοποιείται μέσα στό λαβύρινθο τών ἀλληλοσυγκρουομένων ἀτομικῶν συμφερόντων. Ό καθένας ἐπιδιώκει νά ἐπικρατήσει πάνω στοὺς ἄλλους γιά νά ίκανοποιήσει τίς ἐγωιστικές ἀπαιτήσεις καί τά ἀτομικά συμφέροντα.

Πολύ γρήγορα ὅμως ὁ ἄνθρωπος διαπίστωσε τήν ἀνάγκη νά ὄργανώσει τήν κοινωνική ζωή του ἔτσι, ὥστε νά λύνονται τά προβλήματα τοῦ καθενός καί τοῦ συνόλου μέ τρόπο ίκανοποιητικό καί ἀρμονικό. Δημιουργήθηκαν τά διάφορα κοινωνικά συστήματα πού θέλησαν νά βοηθήσουν στή σωστή ἐπίλυση τών προβλημάτων.

Στή θεωρία τῆς ἀ τομοκρατίας (Individualismus) ὁ ἄνθρωπος ὑπερψύγωνται ως ἄτομο, πού θά πρέπει γιά νά καταξιωθεῖ νά ὀδηγηθεῖ στήν περιφρόνηση καί τήν καταπίεση τών ἄλλων ἀνθρώπων.

Στή θεωρία τῆς συλλογικότητας (Kollektivismus) ἐντάσσεται ὁ ἄνθρωπος στό εύρυτερο κοινωνικό σύνολο, πού γίνεται τό κριτήριο καί τό πλαίσιο γιά τήν ἀξιολόγηση τῆς ἀτομικῆς ὑπάρξεως. Τό μηχανοκρατικό πνεῦμα τῆς σύγχρονης Τεχνολογίας ἀπειλεῖ τόν ἄνθρωπο μέ τήν ἀφαίρεση τών προσωπικῶν του δυνάμεων καί τή μετατροπή του σέ αὐτόματη μηχανή.

Συνήθως ὅμως τά διάφορα συστήματα βλέπουν τήν κοινωνία ως βιολογικό ὄργανισμό, πού διατρέχει πάντα τόν ἴδιο κίνδυνο, παρ' ὅλη τήν εύρυτατη καί εὔεργετική χρήση τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Είναι ὁ κίνδυνος νά μετατραπεῖ ὁ ἄνθρωπος σέ μιάν ἀμορφή μάζα, σ' ἓνα καταναλωτικό ὄργανο καί νά είναι φυλακισμένος στό στεγανό τῆς φυσικῆς ἀναγκαιότητας. Οἱ ἀνάγκες γίνονται τώρα τά εἴδωλα, πού καλεῖται ὁ ἄνθρωπος νά τά λατρεύει ως θεότητες.

Τελικά ὁ ἄνθρωπος φαίνεται πώς παλεύει ἀνάμεσα στό «κοινό» καί στό «ἐπί μέρους». Τό «κοινό» είναι ἡ ἀνθρώπινη φύση, πού κανονικά πρέπει νά τή μοιράζεται μέ ὅλους τούς ἀνθρώπους. Τό «ἐπί μέρους» είναι ἡ ἀτομική ὑπαρξή του, πού δέν μπορεῖ νά τήν ἀνταλλάξει καί νά τήν ἀντικαταστήσει μέ τίποτε ἄλλο. «Οταν δέν κατορθώνει νά ἐναρμονίζει τίς δυό αὐτές τάσεις, τότε συντελεῖ στή δημιουργία τών ποικίλων κοινωνικῶν ἀναστατώσεων. Σέ τοῦτο τό χώρο ὁ καθένας ἐπιδιώκει μέ τόν τρόπο του καί τίς ἀρχές του νά προσδιορίσει τό σωστό περιεχόμενο τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, στή σχέση του μέ τό κοινωνικό σύνολο.

Είναι ἀλήθεια ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει πετύχει μεγάλη βελτίωση στίς προσωπικές καί κοινωνικές συνθήκες τῆς ζωῆς του. Ωστόσο ἡ ἀπόδοση

τῆς κοινωνικής δικαιοσύνης σ' ὅλους τούς ἀνθρώπους καί μάλιστα ὥχι μόνο στή διανομή τῶν ύλικῶν ἀγαθῶν, ἀλλά καί στή συμμετοχή τῆς πνευματικής ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται δυστυχῶς ἀκόμη σέ ἀρκετά χαμηλό ἐπίπεδο. Αὐτό δείχνει ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς δέν ἔχει ἀκόμα παραδεχτεῖ, πῶς ὁ συνάνθρωπός του εἶναι ὁ ἀδελφός του. Προηγεῖται ἡ ἰκανοποίηση τοῦ ἐγώ καί μάλιστα μέ αποκλειστικό τρόπο. Παρουσιάζει ὅμως μιά περίεργη ἐναλλαγή. "Οσο περισσότερο ἰκανοποιεῖ ὁ ἀνθρωπὸς τίς ἀνάγκες του, τόσο ὑποδουλώνεται στίς ἀπαιτήσεις τῆς σύγχρονης «καταναλωτικής κοινωνίας». "Οσο προχωρεῖ στήν ἀνάπτυξη τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, τόσο καί αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη νά ἐπιστρέψει στίς μορφές τῆς πρωτόγονης ζωῆς (Primitivismus).

‘Η χριστιανική θεώρηση τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων. ‘Η Ἐκκλησία βλέπει πάντοτε τή δομή τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ὡς κοινωνική καί ὁμαδική. Ὁ χριστιανός δέν μπορεῖ νά πραγματοποιήσει τόν προορισμό του ἔξω ἀπό τό χῶρο τῆς κοινωνίας καί τής ἀδελφότητας. "Ολα τά κοινωνικά κακά εἶναι ριζωμένα στήν πλεονεξία τοῦ ἀνθρώπου καί στήν ἀτομική του ἐπιθυμία νά κατέχει ὅλα τά ἀγαθά γιά δικό του ὅφελος. ‘Η Ἐκκλησία βλέπει ὅτι ὁ μόνος νόμιμος ἴδιοκτήτης τῶν ἀγαθῶν στόν κόσμο εἶναι ὁ Θεός. Οἱ ἀνθρωποὶ εἶναι «οἰκονόμοι» Του καί πρέπει νά χρησιμοποιοῦν τά ἀγαθά γιά τούς σκοπούς πού δημιουργήθηκαν. Δηλαδή γιά νά ἱκανοποιήσουν τίς κοινές ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων. ‘Η Ἐκκλησία κηρύττει τήν κοινωνική ἰσότητα καί δικαιοσύνη. Τό πνεῦμα τοῦτο τῆς ἰσότητας καί ἀδελφότητας εἶναι βαθιά ριζωμένο στή φύση τῆς ὄρθοδοξίης Ἐκκλησίας. Δέν ὑπάρχει χῶρος γιά καμιά κοινωνική ἢ φυλετική διάκριση στό Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, πού βλέπει πάντα τή θέση Της κοντά στούς στερημένους, τούς περιφρονεμένους καί τούς μετανοοῦντας ἀμαρτωλούς. ‘Η Ἐκκλησία ζῆ πάντα μέ τούς ταπεινούς καί τούς ἀδύνατους καί ὥχι μέ τούς ισχυρούς καί τούς ύπερηφανους. Τίς ἀλήθειες αύτές δέν ἀρνήθηκαν οὔτε καί κείνοι, πού πάνω στήν πράξη πρόδωσαν τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας.

Καθῆκον κάθε χριστιανοῦ εἶναι νά ἀγωνίζεται γιά τήν ἐπικράτηση τέτοιων συνθηκῶν ζωῆς, πού νά ἱκανοποιοῦν στό μεγαλύτερο βαθμό τά ἀπαραίτητα τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν ἰσότητα καί τήν κοινωνική δικαιοσύνη. Ποτέ δέν μπορεῖ ὁ χριστιανός νά παραμένει ἀπαθής καί ἀδιάφορος μπροστά στά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς κοινωνίας. Όφείλει νά διαμαρτύρεται γιά τήν καταπίεση τῶν συνειδήσεων καί τήν ἀλλοίωση

τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου. Μέ το φῶς τοῦ Χριστοῦ πρέπει νά φωτίζουν καί ὅχι νά συγκαλύπτουν οἱ χριστιανοί τίς ἀδικίες καί τήν ἐκμετάλλευση ὄρισμένων τάξεων. Ποτέ ὅμως δέν πρέπει νά λησμονοῦν ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν ἐνδιαφέρεται μόνο γιά τήν ἔξωτερη ἀλλαγή τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς, ἀλλά πολύ περισσότερο γιά τήν μεταμόρφωση στίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀνακαίνιση καί μεταμόρφωση αὐτή ὁδηγεῖ ἐπειτα καί στήν μεταμόρφωση τῆς ζωῆς καί τοῦ κόσμου.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Ἡ Ἐκκλησία οὐ χωρισμοῦ, ἐνώσεως ἐστι καί συμφωνίας ὅνομα» (*Iω. Χριστόστομος*, P.G. 61, 13).
2. «Μή τὰ ἑαυτῶν ἔκαστος σκοπεῖτε, ἀλλά καί τά ἐτέρων ἔκαστος» (*Φιλιπ. β' 4*).
3. «Ἄλλήλων τά βάρη βαστάζετε καί οὕτως ἀναπληρώσατε τόν νόμον τοῦ Χριστοῦ». «Ἐὶ γάρ δοκεῖ τις εἶναι τι μηδέν ὥν, ἑαυτόν φρεναπατᾶ» (*Γαλ. στ' 2-3*).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1) Ποιό είναι τό περιεχόμενο τοῦ «προσώπου». 2) Τί διαφορά ύπάρχει ἀνάμεσα στό «πρόσωπο» καί τό «ἄτομο»; 3) Ποῦ ὀφείλεται ἡ δημιουργία τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων; 4) Πῶς ἀντιμετωπίζει ἡ Ἐκκλησία τά κοινωνικά προβλήματα;

2. Ὁ ἀνθρωπος καί τό Κράτος.

Ἡ ὄργανωση τῆς Πολιτείας καί τοῦ Κράτους. Ὁ ἀνθρωπος διατήρησε μέσα του τή δυνατότητα καί ίκανότητα νά ὄργανώνει τή ζωή του σέ κοινωνικό σύνολο. Μέ τήν ἰδρυση καί τήν ὄργανωση τῆς Πολιτείας ἐπιδιώκεται ἡ ίκανοποίηση τῶν φυσικῶν καί πνευματικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Πολιτεία είναι ἔνα ὄργανικό σύνολο, πού μπορεῖ νά διαμορφώσει καί νά ἀναπτύξει ἀλήθινά τόν ἀνθρωπο. Είναι γνωστή ἡ μεγάλη προσφορά τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων στήν ἀνάπτυξη τῶν πολιτειακῶν θεωριῶν.

Ὁ ὄργανωση τῆς Πολιτείας γίνεται μέ φορέα τήν κρατική ἔξουσία. Σκοπός τοῦ Κράτους είναι ἡ θεμελίωση, ἡ διαφύλαξη καί ἡ πραγματοποίηση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Τό Κράτος δέν ἔχει προορισμό

νά ίκανοποιεῖ μόνο τίς ύλικές ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά πρέπει νά φροντίζει γιά τήν όλοκλήρωση τῆς ἀνθρώπινης ύπάρξεως καί γενικά τήν προαγωγή τοῦ ὅλου ἀνθρώπου. Ἡ παραμέληση καί καταπάτηση, π.χ. τῆς ἐλευθερίας ἀπό τό μέρος τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας σημαίνει ύποβιβασμό καί ἀχρείωση τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου. Τό Κράτος δέν μπορεῖ νά είναι αὐτοσκοπός, ἀλλά μέ τήν παρουσία του ἀναγνωρίζει καί προάγει τήν ὅλη πορεία τοῦ ἀνθρώπου στήν Ιστορία.

Ἡ κρατική ἔξουσία θεμελιώνεται στή φροντίδα γιά τό κοινό συμφέρον καί τήν κοινή ὡφέλεια. Οἱ φορεῖς τῆς κρατικῆς ἔξουσίας είναι τά διάφορα ύπουργήματα καί ύπηρεσίες, μέ τίς ὁποῖες προσφέρεται ἡ διακονία καί ἡ ύπηρεσία τοῦ Κράτους γιά τό καλό καί τήν προκοπή τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ τάξη τῆς δημιουργίας καί ὁ ἡθικός νόμος ἀποτελοῦν τά ὄρια, μέσα στά ὅποια ὀφείλει νά κινεῖται καί νά ἐνεργεῖ ἡ κρατική ἔξουσία. Ἡ ύπερβαση τῶν ὄριων αὐτῶν δημιουργεῖ στό χριστιανό τήν ύποχρέωση νά ἀκολουθήσει τήν ἐντολή «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πράξ. ε' 29). Ὁποιος πιστεύει στό Θεό, παραδέχεται καί τή ζωντανή εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, τόν ἀνθρωπο. Αὐτό τό σεβασμό πρέπει νά δείχνει καί ἡ κοσμική ἔξουσία στό Θεό καί τόν ἀνθρωπο, ἃν θέλει νά σέβονται καί οι πολίτες τήν κρατική ἔξουσία καί νά ύπακούουν στούς νόμους.

Ἡ πολιτική ζωή τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρωπος πρέπει νά ἐνδιαφέρεται ἐνεργητικά γιά τά προβλήματα τῆς Πολιτείας. Χωρίς ὀργανωμένη πολιτεία ύπάρχει ἀναρχία καί «ἡ ἀναρχία παντός κακοῦ καί συγχύσεως αἴτιον» λέγει ὁ "Ἄγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Ὁ πιστός προσεύχεται «ύπέρ πάντων ἀνθρώπων καί πάντων τῶν ἐν ύπεροχῇ ὄντων, ἵνα ἥρεμον καί ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εύσεβειᾳ καί σεμνότητι» (Α' Τιμ. β' 1-3).

Ο κατά Θεόν ἐλεύθερος ἀνθρωπος είναι ίκανός νά ἀντιπαραταχθεῖ ἀποτελεσματικά καί στή χειρότερη μορφή δουλείας. Οἱ κατακόμβες στήν παλαιοχριστιανική ἐποχή καί τό Κρυφό σχολειό στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας κράτησαν ἄσβεστη τή φλόγα τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας.

Ἡ ψυχοσωματική καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου γίνεται μέσα στήν Πολιτεία, ὅταν ὁ ἴδιος φροντίζει γιά τήν προκοπή καί τήν προαγωγή τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ὁ καθένας πρέπει νά ἐργάζεται γιά τήν προστασία

τῆς ζωῆς, νά άναγνωρίζει τό δίκαιο τῆς ἄμυνας, νά έπιζητεῖ τήν ἔξαφάνιση τῶν ἐγκλημάτων καί νά συντελεῖ στήν προστασία καί τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐργασίας. Χρειάζεται συμπαράσταση στά προβλήματα τοῦ γάμου καί στίς τόσες ἀνάγκες τῆς οἰκογένειας, φροντίδα γιά τήν ἀνάπτυξη καί τήν ἀγωγή τῶν παιδιῶν του, κοινωνική ἀσφάλεια καί βελτίωση τῶν συνθηκῶν τῆς ἐργασίας του, ίκανοποιητική ἀμοιβή στήν ἐργασία του, κ.ἄ. Στόν τομέα τῆς ἡθικῆς καί πνευματικῆς του ἀναπτύξεως ζητεῖ ὁ ἀνθρώπος ἀπό τήν Πολιτεία νά τοῦ παρέχει τό δικαίωμα τῆς προσωπικῆς κατεξιώσεως, τήν ἐλευθερία νά λατρεύει καί νά δοξολογεῖ τό Θεό, καί νά τοῦ παρέχεται κάθε δυνατότητα γιά νά προάγει τήν ὑπαρξή του καί τήν κοινωνική ζωή.

Τές καθήκοντα τῶν ἀρχόντων καί τῶν ἀρχομένων. Γιά νά διεκδικήσει ή Πολιτεία τά δικαιώματά της πρέπει νά προσφέρει συνειδητά τίς ὑπηρεσίες της στούς πολίτες. Οι ἀρχοντες καί οι φορεῖς τῆς Πολιτείας πρέπει νά περιφρουροῦν τίς πνευματικές καί ἡθικές ἀξίες, πού ἀπειλοῦνται σοβαρά ἀπό τό σύγχρονο μηχανοκρατικό καί μηδενιστικό πνεύμα. Είναι γεγονός ὅτι αὐξάνουν διαρκῶς οἱ φροντίδες τῆς κρατικῆς ἔξουσίας γιά τά πνευματικά καί πολιτιστικά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου. Καταβάλλεται προσπάθεια γιά τήν ἀγωγή τῶν ἀνηλίκων καί ἐνηλίκων καί γιά τήν ίκανοποιητική παροχή κοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν (κοινωνική πολιτική, κοινωνικές ἀσφαλίσεις, περιφρούρηση τῆς οἰκογένειας, ἐνθάρρυνση τῆς τεκνογονίας μέ ίδιαίτερη οἰκονομική ἐπιχορήγηση, κ.ἄ.).

Οι πολίτες πρέπει νά συμπεριφέρονται ἀπέναντι στήν Πολιτεία μέ τή συναίσθηση ὅτι ή ὠφέλεια τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου προσφέρει καί τήν προαγωγή στήν προσωπική τους ὑπαρξη. Ό πολίτης πρέπει νά συμμετέχει συνειδητά στά ἔξοδα τῆς Πολιτείας καταβάλλοντας τούς ἀνάλογους φόρους. Μόνον μέ μιά δίκαιη φορολογία μπορεῖ τό Κράτος νά βελτιώσει τίς πνευματικές καί ύλικές συνθήκες τῆς προσωπικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ό σεβασμός καί ή ὑπακοή τῶν πολιτῶν στούς νόμους τοῦ Κράτους βοηθεῖ στήν εύνομία, τήν κρατική εύρυθμία καί γενικά τή βελτίωση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Οι πολίτες ἀγαποῦν ἔμπρακτα τήν πατρίδα τους καί φροντίζουν ἀδιάκοπα γιά τήν ποιοτική ἀνύψωση τοῦ ύλικοῦ καί πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῆς χώρας. Ύπερασπίζουν τήν πατρίδα καί μέ αύτή τή θυσία τῆς ζωῆς τους, ὅταν κινδυνεύει ἀπό ἐξωτερικούς καί ἐσωτερικούς ἔχθρούς.

Ό χριστιανός τελικά δέν είναι μόνον ἔνας ἔντιμος καί ἀξιοπρεπής

πολίτης, ἀλλά βλέπει τήν Πολιτεία μέσα ἀπό τήν ἐν Χριστῷ Θεώρηση τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Καμιά ἐνέργειά του δέν πρέπει νά περιορίζεται στήν ἀτομική ἥ και κοινωνική ίκανοποίηση τῶν αἰτημάτων του. Πρέπει νά ἐπεκτείνεται στή μεταμόρφωση τοῦ κόσμου καὶ τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τά φανερώνει ὁ Ἰησοῦς Χριστός στήν Ἐκκλησία.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

«Χριστιανοί γάρ οὕτε φωνῇ οὕτε ἔθεσι διακεκομένοι τῶν λοιπῶν εἰσιν ἀνθρώπων... Κατοικοῦντες δέ πόλεις... θαυμαστήν καὶ δομολογούμενως παράδοξον ἐνδείκνυνται τήν κατάστασιν τῆς ἑαυτῶν πολιτείας. Πατρίδας οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι μετέχουσιν πάντων ὡς πολῖται, καὶ πάνθ' ὑπομένουσιν ὡς ἔνοι... Ἐπί γῆς διατοίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται. Πείθονται τοῖς ὡρισμένοις νόμοις καὶ τοῖς ἰδίοις βίοις τικῶσι τούς νόμους. Ἀπλῶς δ' εἰπεῖν, δπερ ἐστίν ἐν σώματι ψυχή, τοῦτ' εἰσίν ἐν κόσμῳ Χριστιανοί» ('Επιστολή πρὸς Διογῆνην, V, 1-10).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Ποιός είναι ὁ σκοπός τῆς Πολιτείας; 2) Ποιά είναι τά καθήκοντα τῶν φορέων τῆς κρατικῆς ἔξουσίας; 3) Ποιά είναι τά καθήκοντα τῶν πολιτῶν ἀπέναντι στό Κράτος; 4) Πῶς βλέπει ὁ χριστιανός τήν προαγωγή τῆς Πολιτείας;

3. Ἡ ἡθική Θεώρηση τῆς δικαιοσύνης.

Ἡθικότητα καὶ δικαιοσύνη. Ὁ ἀνθρωπος καλλιεργεῖται ἡθικά μέ τή βοήθεια τῆς δικαιοσύνης. Ὁ δίκαιος σέβεται τά δικαιώματα τοῦ συνανθρώπου καὶ τοῦ ἀποδίδει αύτό πού τοῦ ἀνήκει. Ἡ χριστιανική ἡθική πρέπει νά φανερώνει τή δικαιοσύνη σ' ὅλη τήν πληρότητά της, ὡστε νά διαποτίζει τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρωπος γιά νά ἀποδώσει δικαιοσύνη στηρίζεται συνήθως στήν ἀξία καὶ τίς ἐνέργειες τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἡ δικαιοσύνη, π.χ. δέν ἀμείβει μέν ἔναν ἀνθρωπο, πού κάνει καλές πράξεις στή ζωή του, τιμωρεῖ ὅμως ἐκεῖνον, πού μέ τή διαγωγή του βλάπτει καὶ κάνει κακό στούς ἄλλους καὶ γενικά στήν κοινωνία. Ἡ

άπόδοση τῆς ἀνθρώπινης δικαιοσύνης στηρίζεται σ' ἕνα ἀντίκρυσμα. Εἶναι μιά συναλλαγή στή διαγωγή τῶν ἀνθρώπων. 'Η ἀνθρώπινη πλευρά τῆς δικαιοσύνης εἶναι: νά δανείζεις, π.χ. ἐκεῖνον τὸν ἄνθρωπο, πού ἐλπίζεις ότι θά σοῦ ἐπιστρέψει πάλι τὰ χρήματα. Νά ἀγαπᾶς ἐκεῖνον, πού σέ ἀγαπᾶ. Νά ἔχυτηρετεῖς ἐκεῖνον, πού σέ ἔκτιμα καί σέ ύπολογίζει. 'Ο χριστιανός πρέπει ὑπωδόποτε νά ξεπεράσει αὐτή τήν πλευρά τῆς δικαιοσύνης. Στήν ἐπί τοῦ "Ορους Ὁμιλία ὁ Χριστός βοηθεῖ τούς ἀκροατές Του νά ἀποδεχτοῦν τήν ἀληθινή καί δημιουργική δικαιοσύνην. «Ἐάν μή περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλειόν τῶν γραμματέων καί Φαρισαίων, οὐ μή εἰσέλθητε εἰς τήν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν» (Ματθ' ε' 20).

Τό περίσσευμα τῆς δικαιοσύνης ἐδῶ εἶναι ή ἀγάπη, ὅπως ἐκπηγάζει καί προσφέρεται ἀπό τό Θεό. 'Ο πυρήνας τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ εἶναι ή ἀγάπη Του. 'Ο Θεός προλέγει στούς Πρωτόπλαστους ότι ἄμα φάγουν «τό ξύλον τοῦ γινώσκειν καλόν καί πονηρόν» θά πεθάνουν ὑπωδόποτε. Μετά τή διάπραξη τῆς ἀμαρτίας ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ δέν ἀφίνει τόν ἄνθρωπο νά πεθάνει, δηλαδή νά ζῇ ὥριστικα μακριά ἀπό τό Θεό, ἀλλά ύπόσχεται τόν ἐρχομό τοῦ Μεσσία, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πού μέ τή θυσία Του θά ζωοποιήσει ὀλόκληρο τό ἀνθρώπινο γένος. «Οὕτω γάρ ἡγάπησεν ὁ Θεός τόν κόσμον, ὥστε τόν υἱόν αὐτοῦ τόν Μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν μή ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωήν αἰώνιον» (Ιω. γ' 16).

'Η ἀγάπη ξεπερνᾷ τή δικαιοσύνη, χωρίς ὅμως νά τήν περιφρονεῖ καί νά τήν καταλύει. Αὐτή τή δικαιοσύνη πρέπει νά ἀποκτήσει καί ὁ ἀνθρώπος στή ζωή του. Νά ἀγαπᾶ ἀκόμα δλους ἐκείνους πού δέν τόν ἀγαποῦν. Νά εύλογει ἐκείνους πού τόν καταριοῦνται, νά εὐεργετεῖ ἐκείνους πού τόν καταδιώκουν. 'Η ἐπικράτηση μιᾶς τέτοιας δικαιοσύνης εἶναι τό σημεῖο γιά τόν ἐρχομό τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, δηλαδή τῆς ἀγάπης Του, πού προσφέρει σ' ὀλόκληρο τόν κόσμο. Γι' αὐτό καί ὁ Κύριος ύπογραμμίζει στήν ἐπί τοῦ "Ορους Ὁμιλία": «Ζητεῖτε δέ πρωτὸν τήν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καί τήν δικαιοσύνην αὐτοῦ καί ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν» (Ματθ. σ' 33).

Τό πρόβλημα τῶν ποινῶν. 'Η ποινή συνδέεται μέ τήν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης. "Οποιος περιφρονεῖ τούς νόμους πρέπει νά τιμωρεῖται. 'Η ἐπιβαλλόμενη ποινή ἔχει σκοπό νά βοηθήσει τόν παραβάτη νά αἰσθανθεῖ τό σφάλμα του καί νά ἀναγνωρίσει τίς ἀρνητικές ἐπιπτώσεις του

στήν ἀνθρώπινη κοινωνία. Μέ τήν ποινή προστατεύονται οἱ ὑπόλοιποι ἄνθρωποι, γιατὶ ἡ Πολιτεία περιορίζει καὶ ἐπιβλέπει τούς παραβάτες.

Ἡ ποινὴ ἔχει ἐπίσης θεραπευτικὸν χαρακτήρα. Ὁ τιμωρούμενος πρέπει νά συναισθάνεται τήν ἀρνητική πράξη του καὶ νά ἀναλαμβάνει τίς συνέπειές της, ὥστε μελλοντικά νά μήν ἐπαναληφθεῖ. Πολλές φορές ἡ τιμωρία ἐπιβάλλεται γιά παιδαγωγικούς σκοπούς. Νά βλέπουν οἱ ἄλλοι τόν τιμωρούμενο καὶ νά ἀποφεύγουν τίς κακές πράξεις· πάντοτε ὅμως πρέπει νά σεβόμαστε τόν τιμωρούμενο καὶ νά ἀπορρίπτουμε μόνο τήν τελεσθεῖσα ἀρνητική πράξη. Δέν ἐπιτρέπεται, σέ καμιά περίπτωση, ἡ ἐπιβολή τῆς ποινῆς νά ἰκανοποιεῖ αὐτόν πού τήν ἐπιβάλλει, οὕτε νά συσχετίζεται μέ τήν ἐκδίκηση τοῦ τιμωρούμενου.

Ἡ θεώρηση τῆς θανατικῆς ποινῆς. Ὑπάρχουν δυό διαφορετικές ἀντιλήψεις γιά τή θανατική ποινή. Ἡ μιά ὑποστηρίζει ὅτι μέ τή θανατική ποινή περιφρουρεῖται ἡ κοινωνία ἀπό τούς ἐπικίνδυνους ἐγκληματίες. "Οποιος δέ σέβεται τή ζωή τῶν ἄλλων μέ τά ἐγκλήματα πού διαπράττει, ἔχει θέσει τόν ἑαυτό του ἔξω ἀπό τήν ἀνθρώπινη κοινωνία καὶ ἐπομένως ἔχει χάσει τό δικαίωμα τῆς ζωῆς. Τά δημιουργούμενα ὅμως ἐδῶ προβλήματα είναι: Ποιές αἰτίες καὶ συνθήκες ὀδήγησαν τόν ἀνθρωπο στό ἐγκλημα; Πῶς θά μπορέσει ὁ ἐγκληματίας νά διορθωθεῖ, ὅταν τοῦ ἀφαιρεθεῖ ἡ ζωή; Ποῦ θεμελιώνεται τό δικαίωμα τῆς ὄργανωμένης κοινωνίας νά ἀφαιρεῖ τή ζωή, ἀφοῦ ἡ ἴδια δέν τή χορηγεῖ; Ὁρισμένοι ὑποστηρίζουν ὅτι ὑπάρχουν ἀνθρωποι διεστραμμένοι ἀπό τή φύση τους. Αὐτό ὅμως είναι μεγάλο λάθος, πού τελικά ὀδηγεῖ τόν ἀνθρωπο στήν ἄρνηση καὶ τήν ἀπόρριψη τοῦ Θεοῦ.

Σέ πολλά Κράτη τείνει νά καταργηθεῖ ἡ ποινή τοῦ θανάτου καὶ αὐτό είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου, πού θέλει νά προοδεύει ἡθικά. Είναι ἡ ἄλλη ἀντίληψη, πού λέγει ὅτι ἡ φιλανθρωπία πρέπει νά ύπερισχύει καὶ νά δίνει στούς ἐγκληματίες τήν εύκαιρία νά μετανοήσουν. Ὁ Θεός ἔχει τό δικαίωμα νά ἀφαιρεῖ τή ζωή ἀπό τόν ἀνθρωπο, γιατὶ είναι ὁ Δημιουργός της, ἐνῶ ὁ ἀνθρωπος ἔχει καθῆκον νά προστατεύει καὶ νά σέβεται τό θεῖο δῶρο τῆς ζωῆς. Ὁ Κύριος στήν ἐπί τοῦ "Ορους" Ὀμιλία καταδικάζει ὅχι μόνο τό φόνο, ἀλλά καὶ αὐτήν ἀκόμη τήν ὄργη, πού μπορεῖ νά φωλιάζει στήν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτή ἡ πραγματικότητα πρέπει νά ἐπικρατήσει στίς ἀνθρώπινες κοινωνίες. Ὁ χριστιανός δέν ἐπιτρέπεται νά ἰκανοποιεῖται, ὅταν ἔξακολουθεῖ νά ἐπιβάλ-

λεται ή ποινή του θανάτου άπό τα διάφορα Κράτη. Ό ανθρωπος πρέπει νά θρηνεί στίς τραγικές αύτές περιπτώσεις καί νά συμμετέχει στόν πόνο καί στή δοκιμασία τῶν ἀνθρώπων. Ό χριστιανός καταβάλλει κάθε προσπάθεια, ώστε όχι μόνο νά μήν ἀφαιρεῖται ή ζωή του ἀνθρώπου, ἔστω καί ως πράξη δικαιοσύνης, ἀλλά νά φωτίζεται ό κόσμος ἀπό τήν ἀγάπη του Θεοῦ γιά νά ἐπικρατεῖ ή βασιλεία Του στίς ἀνθρώπινες καρδιές.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Καί εἶπε Κύριος ὁ Θεός· τί πεποίηκας; φωνή αἴματος του ἀδελφοῦ σου βοῷ πρός σε ἐκ τῆς γῆς. Καί νῦν ἐπικατάρατος σύ ἀπό τῆς γῆς, ή̄ ἔχανε τό στόμα αὐτῆς δέξασθαι τό αἷμα του ἀδελφοῦ σου ἐκ τῆς χειρός σου» (Γεν. δ' 10).
2. «Ο ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου, ἀντί του αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται, ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τόν ἀνθρωπον» (Γεν. θ' 6).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Τί σχέση ύπάρχει ἀνάμεσα στήν ἀγάπη καί τή δικαιοσύνη; 2) Ποιά είναι τά χαρακτηριστικά τῆς ἀνθρώπινης δικαιοσύνης; 3) Γιά ποιό σκοπό ἐπιβάλλονται οι ποινές; 4) Πῶς ἀξιολογεῖται ή θανατική ποινή ἀπό τή χριστιανική ἡθική;

4. Πόλεμος καί εἰρήνη.

‘Η εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ. Ή εἰρήνη είναι ἔνα ἑσωτερικό, πνευματικό γεγονός. Έναρμονίζει τίς ἑσωτερικές δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ώστε ή μιά νά μήν ἐναντιώνεται στήν ἄλλη. Ή ἀμαρτία ὅμως ἀπομόνωσε τόν ἀνθρωπο ἀπό τό Θεό καί ἔφερε τήν ἀγωνία καί τήν ἀνισορροπία στίς ἀνθρώπινες ύπαρξεις. Ό Ιησοῦς Χριστός χαρίζει καί πάλι στόν ἀνθρωπο τήν εἰρήνη, γιατί τόν ἐνώνει μέ τό Θεό. Ό Απόστολος Παύλος χαρακτηρίζει τήν εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ ως «ύπερεχουσαν πάντα νοῦν» (δηλ. ἀνθρώπινο) καί «ώς φρουρόν τῶν ἀνθρωπίνων καρδιῶν καί νοημάτων ἐν Χριστῷ Ιησοῦ» (Φιλιπ. δ' 7). Ό ἀνθρωπος τώρα αἰσθάνεται εἰρήνη μέσα του, γιατί μπορεῖ νά ἐμπιστεύεται τόν ἐαυτό του στά χέρια του Θεοῦ-Πατέρα. “Οσες δυσκολίες καί ἄν ἀντιμετωπίσει, ή καρδιά του δέν τα-

ράσσεται, οὕτε δοκιμάζει δειλία, γιατί ἔχει μέσα του τή μόνιμη χαρά τοῦ Χριστοῦ.

Οἱ μάρτυρες τῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἐνωμένοι μὲ τὸ Χριστό στήν ὥρᾳ τοῦ μαρτυρίου τους. Προσεύχονταν καὶ ἔψαλλαν μπροστά στά θηρία, πού ἦταν ἔτοιμα νά τούς κατασπαράξουν. Ἡ προσευχή καὶ ἡ ψαλμωδία τους ἦταν ἔκφραση τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης καὶ ἡ ἀποφυγὴ τοῦ πολέμου. Ἡ Ἐκκλησία πάντοτε εὔχεται γιά τήν εἰρήνη τοῦ σύμπαντος κόσμου, γιά τήν εἰρήνη ἀνάμεσα στά ἔθνη, στίς Ἐκκλησίες, στίς πόλεις καὶ τίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων. Ἡ προσευχή τοῦ χριστιανοῦ γίνεται «ἐν εἰρήνῃ». «Ολες οἱ χριστιανικές Ἐκκλησίες σήμερα κάνουν συντονισμένες προσπάθειες γιά νά ἐπικρατήσει ἡ εἰρήνη στόν κόσμο. Ἀκόμα παρακαλοῦν τό Θεό νά ἀνοίξει μέ τό Ἀγιο Πνεῦμα τίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων καὶ ίδιαίτερα ἐκείνων, πού μέ τήν ἐξουσία τους κατευθύνουν τήν εἰρηνική πορεία τοῦ κόσμου.

Παράλληλα ὅμως πρέπει νά χρησιμοποιοῦνται καὶ ὅλα τά δυνατά μέσα, ὡστε νά ἀποφεύγεται ὁ πόλεμος. Ἡ εἰκόνα ἐνός σύγχρονου πολέμου είναι ἐντελῶς διαφορετική ἀπό τίς προηγούμενες. Σ' ἔνα ἐνδεχόμενο ἀτομικό καὶ πυρηνικό πόλεμο ἡ καταστροφή τοῦ πλανήτη μας μπορεῖ νά είναι ὀλοκληρωτική σε ἐλάχιστο χρονικό διάστημα. Ἡ πνευματική εὐθύνη ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ ίδιαίτερα ἐκείνων, πού κυβερνοῦν καὶ ἐξουσιάζουν, είναι πολύ μεγάλη.

Ἡ τρομακτική ἐμπειρία τῶν τελευταίων πολέμων είναι ἀνάγκη νά χρησιμοποιεῖται στή διαπαιδαγώγηση τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἄνθρωποι πρέπει νά συνειδητοποιοῦν τίς πραγματικές ἀφορμές τῶν πολέμων, νά διαπιστώνουν τό ἀδιέξodo πού δημιουργοῦν, καὶ νά ἐργάζονται γιά τήν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης. Ἡ φροντίδα γιά τήν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης πρέπει νά ἀρχίζει ἀπό τήν καρδιά τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Ἡ ἐνεργητικότητα τοῦ καθενός θά ἐπεκτείνεται στούς κύκλους τῆς ἀτομικῆς, οἰκογενειακῆς, κοινωνικῆς καὶ διεθνοῦς ζωῆς.

Κάθε εἰρηνιστική ἐνέργεια τῶν ἀνθρώπων πρέπει νά λαμβάνει ὑπ' ὅψη τής τήν ἐνότητα τῆς ἀνθρωπότητας καὶ τήν ισότητα ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους. «Ολοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν τά ἴδια δικαιώματα στή ζωή παρ' ὅλες τίς διαφορές, πού μπορεῖ νά παρουσιάζουν στή θρησκευτική παράδοση, τήν τεχνολογία, τό πολιτιστικό ἐπίπεδο, τά φυλετικά χαρα-

κτηριστικά (λευκοί-μαυροί-κίτρινοι, κ.ά.). Οι άδύνατοι πρέπει νά βοηθοῦνται από τούς Ισχυρούς και τούς δυνατούς. Οι ύποανάπτυκτες χώρες πρέπει νά ένισχυονται οίκονομικά από τίς πλουσιότερες και τούς Διεθνεῖς Όργανισμούς. Οι φυλετικές διακρίσεις και τά συμφέροντα τῶν ποικίλων κοινωνικῶν τάξεων πρέπει νά βροῦν τή σωστή θέση τους και τή δίκαιη διεκδίκησή τους.

Η προσπάθεια γιά τόν άφοπλισμό τῶν Κρατῶν από τόν άτομικό ἐξοπλισμό δέ σημαίνει ὅτι θά μειωθεῖ ή ἀμυντική ὄργανωση τῶν ἀνθρώπων. Τό Κράτος ἔχει καθῆκον νά φροντίζει γιά τήν προστασία τῶν πολιτῶν του από κάθε ἄδικη ἐξωτερική δύναμη και ἐπιβουλή. Τό Κράτος φροντίζει γιά τήν ἀμυντική προστασία και χρησιμοποιεῖ τούς πολίτες γιά νά ύπηρετούν στίς "Ενοπλες Δυνάμεις. Ή στρατιωτική θητεία είναι βασικό καθῆκον τοῦ πολίτη και ἐκφράζει τήν ἀγάπη του γιά τήν πατρίδα και διασφαλίζει τή ζωή, τήν τιμή και τήν πρόοδο τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Γι' αύτό και οἱ ἀμυντικοί πόλεμοι σέ ἔσχατη ἀνάγκη μπορεῖ νά θεμελιώθοιν ἡθικά. Μέ τόν ἀμυντικό πόλεμο ύποστηρίζεται ή ζωή τῶν ὑπολοίπων ἀνθρώπων από κάθε αὐθαίρετη κυριαρχία τῶν ξένων δυνάμεων.

Ο κάθε ἀνθρωπος και ιδιαίτερα ὁ χριστιανός πρέπει νά πιστεύει ὅτι είναι κατορθωτή ή ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης στόν κόσμο. Δέν ύπάρχει κάτι οὐδέτερο ἀνάμεσα στήν εἰρήνη και τόν πόλεμο, ὅπως τό ἵδιο ἀκριβῶς ἰσχύει γιά τό καλό και τό κακό. Ή εἰρήνη δέν είναι ἔνα ξεκούρασμα τῶν ἀνθρώπων μεταξύ δύο πολέμων. Ή εἰλικρινής και προσωπική ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων δημιουργεῖ κατανόηση, συμπάθεια, πνευματική και πολιτιστική προσέγγιση, παραμερισμό στίς παρεξηγήσεις και τίς ἐχθρότητες και τελική ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης. Χρειάζεται νά ἀνεχόμαστε ἐκείνους, πού διαφωνοῦν μαζί μας και νά μήν προβάλλουμε πρώτα τίς διαφωνίες μας, ἀλλά τά σημεῖα πού μᾶς ἐνώνουν.

Παγκόσμια κοινότητα. Ή δημιουργία και ή σύμπηξη μιᾶς παγκόσμιας κοινότητας ἀποτελεῖ σπουδαιότατο και ούσιαστικό πρόβλημα, πού ἀπασχολεῖ ζωηρά τούς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς μας. Πρέπει ό ἀνθρωπος νά χρησιμοποιεῖ ὅλες τίς εύκαιρίες πού θά τόν ὀδηγήσουν νά γνωριστεῖ μέ τούς ἄλλους ἀνθρώπους και νά ὀδηγηθεῖ στήν κατανόηση και τίς εἰρηνικές σχέσεις μεταξύ τους. Μέ τήν πρωτοβουλία διαφόρων ὄργανισμῶν ἔχει ἀρχίσει μιά συστηματική και ὄργανωμένη διαδικασία, πού ἔχει σκοπό νά βοηθήσει ὅλους τούς λαούς νά γνωριστοῦν, ώστε νά ἐκτιμη-

θοῦν τά προσόντα καί νά ξεπεραστοῦν τά μειονεκτήματα. Οί τεχνικές καί έπιστημονικές άνακαλύψεις περιόρισαν αἰσθητά τίς ἀποστάσεις, πού χωρίζουν τίς διάφορες χῶρες μεταξύ τους. Οἱ δρόμοι εἶναι ἀνοικτοί (τουρισμός, κ. ἄ.) γιά μιά εὔκολη καί ἄνετη ἐπικοινωνία καί μέ τούς πιό μακρινούς λαούς τοῦ πλανήτη μας.

Γι' αὐτό καί ὁ τουρισμός πρέπει νά κατανοηθεῖ σέ σχέση μέ τήν Πρόνοια τοῦ Θεοῦ γιά τόν ἄνθρωπο καί τόν κόσμο. Ὁ τουρισμός εἶναι μιά νέα εύκαιρια στόν ἄνθρωπο γιά νά ἀξιοποιήσει σωστά τόν ἐλεύθερο χρόνο του, νά ἐπικοινωνήσει βαθύτερα μέ τό Θεό, τή δημιουργία καί τό συνάνθρωπο καί νά συντελέσει στόν πολιτιστικό ἐμπλοουτισμό καί στήν ἐπικράτηση τῆς παγκόσμιας εἰρήνης.

Ίδιαίτερα ὁ ὄρθοδοξος πιστός ζῆ αὐτή τήν οἰκουμενικότητα μέσα στό ἄφθαστο ἀδελφικό μεγαλεῖο τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά ἀρχίσει νά βλέπει τόν κόσμο, ὅπως παρουσιάζεται στό λειτουργικό ὅραμα τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ κοινωνία τῆς ἀγάπης, πού ὁδηγεῖ τόν χριστιανό στό νά ζῆ τά προβλήματα ὅλων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Εἶναι ἡ αἰσθηση καί ἡ ἀποδοχή τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, πού φέρνει τήν ἀδελφότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Μόνον ἔτσι ὁ κόσμος θά μπορέσει νά ζήσει τήν εἰρήνη, ὅπως τήν προσφέρει ὁ Χριστός καί ὅπως τήν ζητεῖ ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξη, γιά νά ἐπιτελέσει τό θεῖο προορισμό της πάνω στή γῆ.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Ἄντος (ὁ Χριστός) γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ὑμῶν, ὁ ποιήσας τά ἀμφότερα ἐν... ἵνα τούς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓν καινόν ἄνθρωπον ποιῶν εἰρήνην καί ἀποκαταλλάξῃ τούς ἀμφοτέρους ἐν ἐνί σώματι τῷ Θεῷ διά τοῦ σταυροῦ ἀποκτείνας τήν ἔχθραν ἐν αὐτῷ» ('Ἐφεσ. β' 14-16).
2. «Θεός ὁν εἰρήνης, Πατήρ οἰκτιομῶν τῆς μεγάλης βουλῆς σου τόν Ἀγγελον, εἰρήνην παρεχόμενον ἀπέστειλας ἡμῖν (δηλ. τὸ Χριστό). Ὅθεν θεογνωσίας πρός φῶς ὁδηγηθέντες ἐκ νυκτός δρόμοίζοντες δοξολογοῦμεν σε, Φιλάνθρωπε» ('Από τήν ὑμνολογία τῶν Χριστουγέννων).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Γιατί ὁ Χριστός εἶναι ἡ μόνιμη εἰρήνη τοῦ ἀνθρώπου καί γενικά τοῦ κό-

σιμου; 2) Πώς μπορεί νά βοηθήσει ό χριστιανός στήν έπικράτηση τής ειρήνης στόν κόσμο; 3) Μέ ποιά μέσα μπορεί νά άποφεύγεται ό πόλεμος; 4) Σέ τί θά βοηθήσει τήν κοινωνία γενικά ή δημιουργία μιᾶς παγκόσμιας κοινότητας;

5. 'Ο ἄνθρωπος καί ὁ πολιτισμός.

Τί εἶναι ὁ πολιτισμός. Πολιτισμός εἶναι ή αδιάκοπη ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας πορείας του, πού ἐπιζητεῖ νά διαμορφώσει τήν ὑπαρξή του σέ ἀρμονική προσωπικότητα καί νά διαπλάσει τή φύση καί τόν κόσμο σύμφωνα μέ τό σκοπό τῆς δημιουργίας τους. 'Ο πολιτισμός εἶναι ἔνα φαινόμενο ἀποκλειστικά ἀνθρώπινο. 'Εκπηγάζει ἀπό τή φύση τοῦ ἀνθρώπου καί ἐκφράζει μέ συγκεκριμένες ἐκδηλώσεις τήν πνευματική δυναμικότητα καί ψυχική δραστηριότητά του. 'Ο ἄνθρωπος παίρνει τήν ἐντολή ἀπό τό Θεό νά διαμορφώσει μέ τήν ἐργασία του τόν κόσμο καί νά ὀδηγήσει, ώς συνεργός τοῦ Θεοῦ, τή δημιουργία στήν ὄλοκλήρωσή της.

Οι πολιτιστικές ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου περιλαμβάνουν ὅλους τούς τομεῖς τῆς ζωῆς του, δηλαδή τή θρησκεία, τή φιλοσοφία, τήν ἐπιστήμη, τήν κοινωνία, τήν τέχνη, τά ἥθη καί τά ἔθιμα, τήν τεχνολογία κ.ἄ. "Ετοι ἐξηγεῖται καί ή ποικιλία στίς διάφορες μορφές τοῦ πολιτισμοῦ. 'Εκφράζουν κάθε φορά τόν τρόπο, πού ὁ ἄνθρωπος μπόρεσε νά προσεγγίσει τόν κόσμο καί τόν ἔαυτό του καί νά ἐπιλύσει τά προβλήματά του. 'Η ἀριθμητική ταξινόμηση τῶν πολιτισμῶν δέν εἶναι σταθερή. Μερικοί ἀπό αὐτούς, πού κατονομάζονται εἶναι: ὁ βαβυλωνιακός, ὁ αιγυπτιακός, ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικός, ὁ ἀραβικός, ὁ βυζαντινός, ὁ δυτικοευρωπαϊκός, ὁ τῆς ἀπω 'Ανατολῆς, ὁ Ἰνδικός, ὁ κινεζικός, ὁ μεξικανικός κ.ἄ.

'Η ἄνθρωπολογική θεμελίωση τοῦ πολιτισμοῦ. 'Η γνησιότητα τοῦ πολιτισμοῦ ἐκφράζεται σ' ὅλες ἐκεῖνες τίς ἐνέργειές του, πού προσφέρουν τή διάσωση τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως. "Οπου παραμερίζεται ή ἀνθρώπινη ἀξία ή ἐμφανίζεται παραμορφωμένη καί ἀγνώριστη, ἐκεῖ δέν μπορεῖ νά γίνεται λόγος γιά πολιτισμό, ἀλλά γιά παλινβαρβαρισμό καί ἀπανθρωπισμό τοῦ ἀνθρώπου. 'Ο πολιτισμός θεμελιώνεται στόν πλοῦτο τῆς ἀνθρώπινης ἐσωτερικότητας, πού εἶναι συνάμα καί τό κριτήριο γιά τήν ἀξιολόγηση τῶν πολιτιστικῶν δραστηριοτήτων. Τό ἀντίθετο δέν μπορεῖ νά ισχύει. Δηλαδή τό πολιτιστικό περιβάλλον δέν εἶναι σέ θέση

νά δημιουργήσει καί νά άξιολογήσει τόν ἄνθρωπο. 'Ο πολιτισμός συνδέεται με τήν ίκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νά ἀναστρέφεται με τή δημιουργία, τήν ὑπαρξή του καί τούς ἄλλους ἀνθρώπους.

Οι διάφορες ἀξίες τῆς θείας δημιουργίας διοχετεύονται στόν ἄνθρωπο ἀνάλογα με τόν τρόπο πού ἐπικοινωνεῖ καί σχετίζεται με τόν κόσμο. 'Εδω ἀκριβῶς στηρίζεται καί ἡ διαφοροποίηση τῶν πολιτισμῶν. "Έχουμε, π.χ. τούς ἀνατολικούς πολιτισμούς, πού καλλιεργοῦσαν σέ μεγάλο βαθμό τήθεωρητική γνώση (φιλοσοφία, μυστικισμός, ἐνορατικές καταστάσεις, κ.ἄ.). Οι μεταγενέστεροι πολιτισμοί ἀνάπτυξαν με τή βοήθεια τῆς ἐπιστήμης τίς πρακτικές καί τεχνικές ίκανότητες τοῦ ἀνθρώπου (τεχνικός, οἰκονομικός πολιτισμός, κ.ἄ.). 'Ο πολιτισμός συνδέεται με τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου σ' ἓνα συγκεκριμένο τόπο καί χρόνο. Γι' αὐτό καί ἔχουμε τόπους (Δέλτα τοῦ Νείλου, Μεσόγειος, Μ. Ασία, "Απωλεῖα της Ανατολής, κ.ἄ.), ὅπου ξεπήδησαν πολιτισμοί, πού ἐπηρέασαν μεγάλη ἔκταση γῆς ἡ καί ὀλόκληρη τήν ἀνθρωπότητα. Τόξειρίζωμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν τόπο του, τή γῆ του, ἀνακόπτει καί καθυστερεῖ τήν ἀνάπτυξή του. Οι ἀφύσικες μετακινήσεις τῶν πληθυσμῶν ἀποτελοῦν ἀρνητικό παράγοντα γιά τήν ἀρμονική καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου. Συνήθως ὁ ἄνθρωπος ἀναγκάζεται με τήν ἀπομάκρυνση ἀπό τόν τόπο του νά ἐγκαταλείπει καί τήν ιστορία του, τήν ἐθνική καί θρησκευτική του παράδοση. "Ενας τέτοιος πολιτισμός είναι καταδικασμένος σέ μαρασμό καί ἀποτυχία. 'Ο πολιτισμός πρέπει νά προάγει τήν ἀνθρώπινη ζωή στό σύνολό της, ὅπως αὐτό ἀπαιτεῖται ἀπό τήν ἴδια τή φύση της. Δέν μπορεῖ, π.χ. ἔνας πολιτισμός νά ἐνδιαφέρεται ἀποκλειστικά γιά τήν αὔξηση τῶν ύλικῶν ἀγαθῶν καί νά ύποτιμά καί νά παραμερίζει τίς πνευματικές ἀξίες.

Ο συνολικός χαρακτήρας τοῦ πολιτισμοῦ. Κάθε πολιτισμός ἀποτελεῖ ἓνα σύνολο, μιάν αὐτοδύναμη ὄλότητα, πού ὅμως στηρίζεται σέ βασικές ἀξίες γιά νά ἐκφράσει τό νόημα τοῦ κόσμου καί τής ἀνθρώπινης ὑπάρξεως. Κάθε πολιτισμός πραγματοποιεῖ μόνο ὄρισμένες ἀπό τίς θεμελιώδεις ἀξίες τῆς ὑπάρξεως, ὅπως είναι: ἡ φιλοσοφία πού ἀσχολεῖται με τήν ἀλήθεια καί τή γνώση, ἡ τέχνη πού ἐκφράζει τό καλό καί τό ὡραῖο, ἡ ήθική με τήν ὄποια ἐρευνᾶται τό ἀγαθό καί ἐπιχειρεῖται ἡ ἐφαρμογή του γιά τήν καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τεχνική, καί ἡ οἰκονομία, πού φροντίζουν γιά τή συντήρηση τῆς ζωῆς.

Κάθε τομέας τοῦ πολιτισμοῦ φανερώνει μιάν ἐνιαία ὄλότητα, πού

βοηθεῖ στήν κατανόηση καί ἀξιολόγηση τοῦ «ἐπί μέρους». Ἡ όλότητα αὐτή ἐκφράζει ἐστω καὶ ἵδεατῷς τὴν ψυχοσωματική ἀρμονία καὶ ἡθική ἐνότητα τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ξεπηδάει ἀπό τὸ χῶρο τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας καὶ ὑπευθυνότητας. "Αν ἔνας πολιτισμός διαταράξει τήν ιεραρχική κλίμακα τῶν ἀξιῶν, τότε παρατηρεῖται μιᾶ ὑπερτροφία σὲ μιάν ὄρισμένη περιοχή, πού καταστρέφει τήν ἐσωτερική ἀρμονία καὶ ἰσορροπία τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ύπερβολική καὶ μονομερής τεχνική ἀνάπτυξη τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου μέ δὲ τις ἀρνητικές ἐπιπτώσεις καὶ ἀνησυχίες δέν ὄφειλεται στή φύση τῆς τεχνικῆς προόδου, ἀλλά στό ὅτι παραμελεῖται καὶ καθυστερεῖ ἡ ἀνάπτυξη πνευματικῶν τομέων τῆς ἀνθρώπινης ύπάρξεως. Ἡ δυσαρμονία αὐτή ὁδηγεῖ στή διάκριση τοῦ πολιτισμοῦ σὲ πνευματικό (Kultur) καὶ τεχνικό (Civilisation). "Ολοὶ οἱ τομεῖς τοῦ πολιτισμοῦ εἰναι ἀπαραίτητοι γιά τὸν ἄνθρωπο, ἀλλά θά πρέπει νά ζωοποιοῦνται καὶ νά μεταμορφώνονται στό χῶρο τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, στό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ χριστιανική θεώρηση τοῦ πολιτισμοῦ.

Πολιτιστικά ὁ Χριστιανισμός εἰναι γνωστός ὡς βυζαντινός, σλαβικός, ἀμερικάνικος, ἀσιατικός κ.ἄ. Ἐπίσης ἀπό πλευρᾶς δογματικῆς ὄμοιογίας διακρίνεται σέ ὄρθοδοξο, ρωμαιοκαθολικό κ.ἄ. Ἡ διαφοροποίηση ἀνάμεσα στό ρωμαϊσμό καὶ τὸν Ἑλληνισμό κατάληξε στή διαμόρφωση δυού πολιτισμῶν: στό βυζαντινό πολιτισμό τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, καὶ τό χριστιανικό πολιτισμό τῆς λατινικῆς Δύσεως.

Στό βυζαντινό πολιτισμό ἔχουμε τήν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νά θεμελιώσει τή ζωή του στό χριστιανικό ὄραμα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νά ύπάρχει μόνος του, καὶ οἱ ἐνέργειές του ἐκφράζουν τή μετοχή του στή ζωή τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός ἀξιολογεῖ τόν κόσμο καὶ τόν ἄνθρωπο σέ σχέση μέ τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει πιά τή δυνατότητα νά μεταμορφωθεῖ καὶ νά ἐνσωματωθεῖ στή ζωή τοῦ Χριστοῦ. Γ' αὐτό καὶ τό Βυζάντιο δέν παρουσίασε μιὰ ἐνιαία κατεύθυνση στόν πολιτισμό, ἀλλά κατόρθωσε νά συγκρατήσει τήν ἐνότητα τῶν πολιτισμῶν στήν ποικιλία τους. (πρβλ. Ἑλληνικός - ρωμαϊκός - ἀνατολικός - αἰγαυπτιακός κ.ἄ.). Χίλια καὶ πλέον χρόνια τό Βυζάντιο κατάφερε νά ζοῦν ἀρμονικά διαφορετικά ἔθνη καὶ νά μετέχουν ὅλα μαζί στό βαθύτατο νόημα τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Τά τελευταῖα χρόνια ἄρχισε νά ἀνακαλύπτεται ἡ μεγάλη ἀξία τῆς βυζαντινῆς περιόδου.

Στόν πολιτισμό τής χριστιανικής Δύσεως ή 'Εκκλησία έργαστηκε γιά τήν έπικράτηση τής βασιλείας τοῦ Θεοῦ, γιά τήν έξημέρωση τῶν ἀνθρωπίνων ἡθῶν καί τή διαφύλαξη τῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν. "Οταν έπικρατοῦσε τό Εὐαγγέλιο στόν εἰδωλολατρικό κόσμο, οἱ ιεραπόστολοι πρόσφεραν καί τήν ἀπαραίτητη πολιτιστική ἀνάπτυξη τῶν ἀνθρώπων. 'Η ώραία ὅμως αὐτή ἐνέργεια εἶχε τά ἔξης ἀποτελέσματα: οἱ ἄνθρωποι δέχτηκαν τόν πολιτισμό μαζί μὲ τή χριστιανική ἀλήθεια. 'Οργανώθηκαν γύρω ἀπό τήν 'Εκκλησία, πού μέ ἀποκλειστικό τρόπο ἔδινε τίς κατευθύνσεις σ' ὅλες τίς περιοχές τοῦ ἀνθρώπου. 'Η τεράστια αὐτή ὄργανωση ἔδωσε στόν ἐπίσκοπο Ρώμης μιά καταπληκτική κοσμική ἑξουσία. Οἱ ἄνθρωποι ἀναγνώριζαν τόν ἐπίσκοπο Ρώμης ὡς Πατέρα (Papa = Πάπας), τοῦ ἔδειχναν τήν εύγνωμοσύνη τους καί τήν ἀπόλυτη ὑπακοή τους. 'Η 'Εκκλησία μέ τήν πνευματική κυριαρχία της προσπαθοῦσε νά κατευθύνει τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου μέχρι καί τήν τελευταία λεπτομέρειά της. Σιγά σιγά ὅμως δημιουργήθηκε μιά διάσταση ἀνάμεσα στόν κόσμο καί τήν 'Εκκλησία. 'Ο κόσμος ζήτησε νά χειραφετηθεῖ ἀπό τήν 'Εκκλησία, δηλαδή νά γίνει ἀνεξάρτητος, ὥστε νά καθορίζει μόνος του τή ζωή. 'Από αὐτή τή σύγκρουση γεννήθηκαν τά διάφορα ἀθεϊστικά κινήματα, πού μέχρι σήμερα ἀπασχολοῦν τήν 'Εκκλησία.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Τί είναι ὁ πολιτισμός; 2) Ποιά είναι τά χαρακτηριστικά τῆς ἀνθρωπολογικῆς θεμελιώσεως τοῦ πολιτισμοῦ; 3) Γιατί πρέπει ὁ πολιτισμός νά στηρίζεται στήν κλίμακα τῶν ἀξιῶν; 4) Τί χαρακτηρίζει τό βυζαντινό πολιτισμό; 5) Ποιά χαρακτηριστικά γνωρίσματα παρουσίασε ὁ πολιτισμός τῆς χριστιανικῆς Δύσεως;

6. 'Επιστήμη καί Τεχνολογία.

'Η γνώση στήν ἐπιστήμη. 'Από πολύ παλιά ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιοῦσε τό φιλοσοφικό στοχασμό γιά νά προσεγγίζει τό φυσικό κόσμο. Μ' αὐτό τόν τρόπο ἀνακάλυπτε στό φυσικό κόσμο τόν ἑαυτό του καί στήν ὑπαρξή του ἀντικατοπτριζόταν ὀλόκληρος ὁ κόσμος. "Ετσι ἐξηγεῖται πώς ἡ προχριστιανική φιλοσοφία ἀνακάλυψε ὄρισμένες ἀλήθειες γιά

τόν κόσμο καί τόν ἄνθρωπο καί πού μέχρι σήμερα ἐξακολουθοῦν νά ισχύουν.

Πολύ ἀργότερα ό τον ἄνθρωπος, για νά γίνει κυρίαρχος τοῦ κόσμου, βοηθήθηκε σημαντικά ἀπό τίς γνωστικές δυνάμεις του. 'Ο στοχασμός ἔγινε πιά γνώση. Μέ τή βοήθειά της ό τον ἄνθρωπος ἐξετάζει τά διάφορα ἀντικείμενα τοῦ κόσμου καθ' ἑαυτά. Δηλαδή χωριστά τό ἔνα ἀπό τό ἄλλο, χωρίς νά τά ἐντάσσει στή συνολική θεώρηση τῆς θείας δημιουργίας. "Ετοι οι στοχαστικές ίκανότητες τοῦ ἀνθρώπου κομματιάστηκαν, ἔγιναν «ἐπί μέρους» γνώσεις. Μέ τήν ἐπιστημονική ἔρευνα ό τον ἄνθρωπος θέλει νά γνωρίσει τά ἀντικείμενα τοῦ κόσμου, χωρίς ὅμως νά ἐπικοινωνεῖ μαζί τους. Αύτή ή γνώση ὀνομάζεται «ἀντικειμενική». 'Εξετάζει τά διάφορα φαινόμενα ἡ πράγματα ὅχι ως γεγονότα, ἀλλά ως προβλήματα. Στά γεγονότα συμμετέχει καί ό ἐρευνητής, ἐνώ στά προβλήματα ή γνωστική ἐνέργεια στηρίζεται «ἀντικειμενικά» στό πείραμα καί τήν παρατήρηση.

'Η γνώση ως διανοητική λειτουργία ἔχει πιά χωριστεῖ ἀπό τίς ύπόλοιπες δυνάμεις καί ίκανότητες τοῦ ἀνθρώπου. 'Η λογική λειτουργία μετατρέπεται σέ ἀποκλειστική διαδικασία τοῦ μυαλοῦ, πού δέν ἐπιδρᾶ στή καλλιέργεια τῶν ύπολοιπών δυνάμεών του. 'Η ἐπιστήμη παρ' ὅλες τίς θαυμάσιες ὑπηρεσίες της στήν ἀνθρωπότητα, δέν κατάφερε νά συγκρατήσει τούς ἀνθρώπους ἀπό τή θηριωδία καί τόν ἀπανθρωπισμό (Βλ. ἐγκλήματα τῶν διαφόρων πολέμων).

Χριστιανισμός καί ἐπιστήμη. 'Η ἐπιστήμη ἀποτελεῖ ἔνα ἀπό τά πιό ύπεροχα κατορθώματα τοῦ ἀνθρώπου. Δέν είναι τυχαίο τό γεγονός ὅτι ή ἐπιστήμη ἔγινε ιστορικά ἀνεξάρτητη ἀπό τή φιλοσοφία καί ἀναπτύχθηκε συστηματικά στήν Εύρώπη, ὅπου είχε διαδοθεῖ ή χριστιανική πίστη. 'Ο Χριστιανισμός βοήθησε τόν ἄνθρωπο νά λευθερωθεῖ ἀπό τά στοιχεῖα τοῦ φυσικοῦ κόσμου, πού τά θεωροῦσε ως μυθικά καί μαγικά. "Ετοι δημιουργήθηκε ή βασική προϋπόθεση γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης. Στά πρώτα χρόνια τῆς ἰλιγγιάδους ἀναπτύξεως τῶν ἐπιστημῶν ἐμφανίσθηκε στή Δύση πρώτα, πρόβλημα σχέσεως ἀνάμεσα στήν ἐπιστήμη καί τή θεολογία ἡ γενικότερα τήν 'Εκκλησία. "Αν καί πρόκειται γιά ψευτοπρόβλημα, ὅμως μερικές πτυχές του προβάλλονται ἀκόμα καί σήμερα. 'Εμφανίζουν δῆθεν τήν 'Εκκλησία, πώς ἀντιτίθεται στήν ἐπιστημονική γνώση καί πρόοδο τοῦ ἀνθρώπου.

‘Η Ἐκκλησία ὅμως, ὡς ἡ ἐν Χριστῷ ἀλήθεια, δέν ἀρνεῖται τὴν ἐπι-
στημονική πορεία καὶ πρόοδο τοῦ ἀνθρώπου. Ἀναγνωρίζει ὅτι πολλοί
καρποί τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης, κατακτήσεις τῆς τεχνικῆς καὶ ἀναζη-
τήσεις τῆς φιλοσοφίας εἴναι πράγματα θετικά, καλά καὶ πολύτιμα. Μέ-
την ἐπιστημονική δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου συνεχίζεται τὸ ἔργο
τοῦ Θεοῦ στὴ δημιουργία. ‘Η Ἐκκλησία ὀφείλει ὥστόσο νά ἐπισημαίνει
τούς κινδύνους πού διατρέχει ὁ ἀνθρωπος, ὅταν ἀπολυτοποιεῖ τὴ γνώ-
ση, ἀποσπᾶ τὸν κόσμο ἀπό τὴ θεία δημιουργία καὶ παρασύρεται σέ μιά
φαινομενική αὐτονομία του.

Σέ μιά τέτοια κατεύθυνση ὁ ἀνθρωπος κάνει τὸν ἔαυτό του εἴδωλο
καὶ τὸν θεοποιεῖ. Χρέος τῆς Ἐκκλησίας είναι νά προφυλάξει τὸν ἄν-
θρωπο ἀπό τὸν κίνδυνο αὐτῆς τῆς εἰδωλολατρίας. Πρέπει νά βοηθήσει
τὸ σύγχρονο πολιτισμό νά βρεῖ τὴ σωστή πορεία του, ὥστε στὰ πνευμα-
τικά καὶ τεχνικά ἐπιτεύγματά του νά ἀποκαλύπτεται ἡ βαθύτερη ούσια
τοῦ ἀνθρώπου.

‘Η ἀληθινή φύση τοῦ ἀνθρώπου φανερώνεται μέ τὴν παρουσία τοῦ
‘Ιησοῦ Χριστοῦ, πού καταξιώνει ὅλες τίς δυνατότητες καὶ δημιουργικές
ἰκανότητες τῆς ύπαρξεως. ‘Οταν ὁ ἀνθρωπος λευθερωθεῖ ἀπό τὸ μύθο
τῆς αὐτολυτρώσεως, ἀναγνωρίζει τά φυσικά ὄρια τῆς ἐπιστημονικῆς
γνώσεως. Παρ’ ὅλη τὴν ἐλεύθερη ἔρευνα τοῦ λογικοῦ ὁ ἀνθρωπος δέν
ύπερβαίνει τά ὄρια του γιά νά σφετεριστεῖ τὸ χῶρο τοῦ Θεοῦ καὶ ἔτσι νά
ἐρμηνεύσει «ἐπιστημονικά» τά ἄρρητα καὶ ἀκατάληπτα μυστήρια τῆς
πίστεως. Τό ἴδιο ἀκριβώς συμβαίνει καὶ ἀπό τὸ μέρος τῆς Ἐκκλησίας,
πού βλέπει ὡς καλά καὶ πολύτιμα τά ἐπιτεύγματα τῆς σύγχρονης ἐπι-
στήμης. Δέν ἐπεμβαίνει στὸν τρόπο τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, πού
μπορεῖ νά βοηθήσει τὸν ἀνθρωπο στό νά ἀνακαλύψει τὸν προορισμό
του. Τὸν βοηθεῖ ὅμως στὴν πραγμάτωση τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας,
πού τελικά τοῦ χαρίζει τὴ διάσωστ τῆς ύπαρξεώς του.

Στήν ἐπιτυχία αὐτοῦ τοῦ στόχου πρέπει νά συντελέσει καὶ ἡ ἐπιστη-
μονική πρόοδος μαζί μέ τὴν τεχνική ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου. ‘Αν κάτι
τέτοιο δέ γίνεται, τότε πρέπει νά ἀνησυχεῖ ὁ ἀνθρωπος γιά τὴν ἐσφαλ-
μένη του κατεύθυνση, δηλαδή τὴ μονομερή καλλιέργεια τῶν διανοητι-
κῶν του δυνάμεων καὶ τὴν παραμέληση τῶν ὑπολοίπων λειτουργιῶν
του.

‘Ο σύγχρονος ἀνθρωπος καὶ ἡ τεχνολογία. Οἱ ἐφαρμογές τῆς σύγ-

χρονης τεχνικής δέν άλλάζουν μόνο τήν έξωτερική όψη του κόσμου. Έπιδρούν πολύ περισσότερο στόν ψυχικό κόσμο του άνθρωπου και συντελούν στή διαμόρφωση τής ζωῆς και τοῦ ηθους του. Ή τεχνολογία όρθωνται μπροστά στόν άνθρωπο σάν μιά θεία δύναμη, πού ύπόσχεται τή βελτίωση και τή μεταμόρφωση του κόσμου, σέ έπιγειο παράδεισο. Μέ τίς τεχνικές άνακαλύψεις και τίς μηχανικές κατασκευές ό ανθρωπος αισθάνεται πώς έγινε κυρίαρχος τής φύσεως και τοῦ κόσμου. Ή κυριαρχία όμως δέν έκπηγάζει άπό τήν κοινωνία τής άγάπης του, άλλα στηρίζεται στόν έγωισμό του. Αγωνίζεται νά άποκτήσει όσο τό δυνατόν περισσότερη δύναμη και έπιβολή στούς άλλους. Αύτό όμως άντι νά τόν ίκανοποιεῖ, τοῦ δημιουργεῖ φοβερή άνησυχία, καταστρεπτική άγωνία και μόνιμη άπειλή γιά τή ζωή, όχι μόνο τή δική του, άλλα και όλου τοῦ κόσμου.

Οι θαυμάσιες τεχνικές άνακαλύψεις μετατρέπονται στά χέρια τοῦ άνθρωπου σέ άτομικό και πυρηνικό έξοπλισμό, πού προετοιμάζει τήν καταστροφή του κόσμου. Ή πλουσιώτατη παραγωγή τῶν ύλικῶν και τεχνικῶν άγαθῶν κάνει τόν άνθρωπο δοῦλο τῶν άναγκῶν του. Είναι τό πρόβλημα τής σύγχρονης «καταναλωτικής» κοινωνίας, «Οσο περισσότερα άγαθά έχει ό ανθρωπος στή διάθεσή του, τόσο περισσότερες άναγκες δημιουργεῖ και έπομένως χρειάζεται τήν άντιστοιχη κατανάλωση.»

Η ιατρική έπιστημη καταβάλλει ύπεράνθρωπες προσπάθειες γιά νά παρατείνει τή ζωή τοῦ άνθρωπου πάνω στή γη. Σύγχρονα όμως πρέπει νά υπογραμμίσει και τό άναντικατάστατο περιεχόμενο τοῦ μυστηρίου τής ζωῆς, όπως φανερώνεται στόν άνθρωπινο όργανισμό. Ό ανθρωπος είναι έτοιμος νά δεχτεί τήν παράταση τής ζωῆς του, άλλα πρέπει νά βοηθηθεῖ, ώστε κατά τή διάρκεια τής έπιγειας παραμονής του νά άνακαλύψει τό νόημα τής ύπαρξεώς του και τόν τελικό προορίσμό του.

Η τεχνική άναπτυξη πρέπει νά συμβαδίζει μέ τήν πνευματική πορεία και αύξηση τοῦ άνθρωπου. Ή πορεία αύτή θά δικαιώσει και τήν παρουσία τής τεχνικής. Θά ένισχύει τόν άνθρωπο νά καταλάβει ότι παρ' ολες τίς άνεσεις του διατρέχει τόν κίνδυνο νά άστοχήσει στόν προορισμό του και ότι πρέπει νά άναζητεί τό σωστό προσανατολισμό του, γιά νά σώσει τελικά τήν ύπαρξή του.

1) Τί διαφορά ύπαρχει άνάμεσα στή φιλοσοφική και ἐπιστημονική μέθοδο; 2) Γιατί ή γνώση στήν ἐπιστήμη όνομαζεται «ἀντικειμενική»; 3) Τί δύναμη ἀπόκτησες ό ἄνθρωπος μέ τήν ἐπιστήμη; 4) Ποιά ή θέση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στήν ἐπιστήμη; 5) Ποιά προβλήματα παρουσιάζει ή σύγχρονη τεχνολογία στόν ἄνθρωπο;

7. Ἐργασία καί οἰκονομία.

Ἡ φύση καί ὁ σκοπός τῆς ἐργασίας. Ὁ Θεός, ὅπως γνωρίζουμε, ἔδωσε στόν ἄνθρωπο τήν ἐντολή νά φροντίζει γιά τήν προαγωγή καί τελειοποίηση τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος (δημιουργία). Ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος θά πρόσφερε τίς δυνάμεις του γιά τήν εύόδωση τοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας θά μποροῦσε νά ἀναπτύξει καλύτερα καί τή δική του ὑπαρξη.

Ο Θεός ἔδωσε στόν ἄνθρωπο τήν ἐντολή τῆς ἐργασίας: «Καί ἔθετο αὐτόν (Ἄδάμ) ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι αὐτόν καί φυλάσσειν» (Γεν. β' 15). Ἡ ἐργασία εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο, γιατί μέ τή βοήθειά της συντηρεῖ πρίν ἀπ' ὅλα τήν ὑπαρξή του στή ζωή. Ἀνακαλύπτει τό νόημα τῆς ύλικῆς κτίσεως καί τό σκοπό τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου. Ὁ ἄνθρωπος μέ τήν ἐργασία προσφέρει στό Θεό καί τούς συνανθρώπους του τά ἀγαθά πού τοῦ δώρισε ὁ Δημιουργός: τήν ὑπαρξη καί τή ζωή. "Αν ὁ ἄνθρωπος ἀποδεχθεῖ τά δῶρα τοῦ Θεοῦ, τότε τά κάνει καταδικά του, ὅταν τά ξαναπροσφέρει ώς εὐχαριστία στό Θεό καί ώς ἀγάπη στούς ἄλλους ἄνθρωπους. Σ' αὐτή τή δυναμική προσφορά τοποθετεῖται ή φύση καί ὁ σκοπός τῆς ἐργασίας.

Ἡ ἐργασία ώς δημιουργία καί δουλεία. Μέ τή ἐργασία του ὁ ἄνθρωπος συμμετέχει στό δημιουργικό ἔργο τοῦ Θεοῦ. "Οταν ὑπηρετεῖ μέ τήν ἐργασία του τό Θεό καί τόν κόσμο γίνεται δημιουργικός, γιατί προσφέρει στούς ἄλλους τήν ἀγάπη καί τή φροντίδα του. Ὁ πιό δημιουργικός τρόπος τῆς ἐργασίας εἶναι, ὅταν ὁ ἄνθρωπος καλλιεργεῖ καί ἀναπτύσσει τά δῶρα καί τά χαρίσματα τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος νιώθει τή δημιουργικότητά του, ὅταν μέ τήν ἐργασία του διακονεῖ καί δέν ἐπιζητεῖ μόνο νά διακονεῖται.

Μέ τήν άμαρτία ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἐπαισεις νά ύπηρετεī τό Θεό και τούς ἀνθρώπους καιί ἀπαιτεī νά τόν διακονοῦν καιί νά τόν περιποιοῦνται οἱ ἄλλοι. Ἡ ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου ἀποκτά τώρα ἐγωκεντρικό χαρακτήρα. Ἐπιδιώκει νά ἀποκτά τά πάντα γιά τόν ἑαυτό του καιί νά μαζεύει τό καθετί γιά τήν ἔξασφάλιση καιί τήν προβολή τοῦ ἐγώ.

‘Ο ἐγωισμός δημιουργεῖ μιά φοβερή ἐμπλοκή στήν ἐργασία του πού εἶναι γεμάτη ἀπό συγκρούσεις, ἀγωνίες καιί ἐπιθετικότητα. “Οταν ἡ ἐργασία περιορίζεται στά ὅρια τοῦ ἐγώ, κάνει τόν ἄνθρωπο ἀνελεύθερο. Διαθέτει ὅλο τό δυναμικό του γιά νά ἰκανοποιεῖ τίς βιολογικές του ἀνάγκες, πού ὅμως ποτέ δέν ἰκανοποιοῦνται καιί ἀδιάκοπα αὐξάνουν. Μιά τέτοια ἐργασία μετατρέπεται σέ ἀληθινή δουλεία, γιατί ἀπομακρύνει τόν ἄνθρωπο ἀπό τόν προορισμό του. ‘Ο ἐργαζόμενος δέν ἰκανοποιεῖται μέ τήν ἐργασία του. Ἀντίθετα δοκιμάζει ἀπέχθεια, ἔχθρα καιί ἀποστροφή. ‘Ο ἄνθρωπος μισεῖ τήν ἐργασία του, ὅταν τήν ἐπιτελεῖ ἀπό ἀνάγκη. Τή βλέπει ώς πηγή δυστυχίας, παρ’ ὅλα τά ύλικά ἀγαθά πού μπορεῖ νά τοῦ χαρίζει.

‘Η σύγχρονη ὄργανωμένη ἐργασία. Τό θεϊκό δῶρο τῆς ἐργασίας δέν μπόρεσε ὁ ἄνθρωπος νά τό διαστρέψει ὀλοκληρωτικά. Εἰδε πώς ἡ ἐργασία μπορεῖ νά τόν ὀδηγήσει σέ μιάν ἐξημέρωση καιί πνευματική καλλιέργεια. ‘Η ἐπιστήμη καιί ἡ τεχνολογία βοηθεῖ τόν ἄνθρωπο νά ὄργανωσει τήν ἐργασία του καιί νά τήν κάνει ὄσο τό δυνατόν πιό ἀνθρώπινη, συστηματική, ἀποδοτική καιί ἰκανοποιητική. ‘Η ἐργασία ἄλλαξε ἐξωτερική μορφή μέ τίς ὄργανωμένες βιομηχανίες, τά ἐργοστάσια, κ.ἄ. Οἱ συνθῆκες τής ἐργασίας βελτιώθηκαν. Οἱ ἐργαζόμενοι ζητοῦν περισσότερες ἀνέσεις, διευκολύνσεις καιί αὔξηση στήν ύλική ἀμοιβή τής ἐργασίας. Τό Κράτος προσπαθεῖ νά ἔξυψωσει τούς ἐργαζόμενους, πού πέτυχαν ἀρκετά καιί πρέπει νά ἀπολαύσουν ἀκόμα περισσότερα.

‘Υπάρχει ὅμως καιί ἡ προβληματική πλευρά τής ἐργασίας. Παρ’ ὅλο πού οἱ συνθῆκες τής ἐργασίας εἶναι ἰκανοποιητικές, ὅμως ἡ ἐργασία ἀλλοτριώνει τόν ἄνθρωπο, ὅταν τόν μετατρέπει σ’ ἔνα ἐξάρτημα ἀπό τά πολλά μηχανήματα πού ύπηρετεī. ‘Η ἐργασία ἔχει αύτοματοποιήσει τόν ἄνθρωπο, πού προσπαθεῖ ώς ἀντίδραση νά μειώνει διαρκῶς τίς δῷρες τής ἐργασίας του. Οἱ ύλικές αὔξήσεις τόν εύχαριστοῦν βέβαια, ἀλλά ἀντιλαμβάνεται ὅτι οἱ ἐργοδότες του συχνά τόν προσέχουν μόνον συμφεροντολογικά καιί ὅχι γιατί πιστεύουν στή δημιουργική ἀξία του, ἀλλά γιά

νά αύξήσουν τήν άπόδοσή του, πού είναι τελικά πρός τό συμφέρον τους.

‘Η χριστιανική θεώρηση της ιδιοκτησίας. Μέ τήν έργασία είναι συνυφασμένη καί ή ιδιοκτησία. Είναι, δηλαδή, τά διάφορα ύλικά καί πνευματικά άγαθά, πού άποκτά ό ἄνθρωπος καί τά διαχειρίζεται μέ τήν προσωπική του εύθυνη.

Στό όλο θέμα της ιδιοκτησίας διακρίνουμε δυό όμαδες ἄνθρωπων. Είναι έκεινοι, πού άγωνίζονται μέ τήν τίμια καί προσωπική έργασία σ' ὅλη τους τή ζωή νά άποκτήσουν μιά περιουσία γιά νά τήν προσφέρουν κατόπιν στά μέλη τής οικογένειάς τους (παιδιά, συγγενεῖς). ‘Υπάρχουν ὅμως καί ἄλλοι, πού κατορθώνουν ώς ίκανοί ḥ ώς τυχεροί νά άποκτήσουν τεράστιες περιουσίες, ώστε ἀπό αύτούς νά ἔχαρτῶνται όλόκληρα συγκροτήματα έργασίας (βιομήχανοι, ἐφοπλιστές, ἐμποροι, κ.ἄ.).

Καί στίς δυό περιπτώσεις ḥ ιδιοκτησία δέν πρέπει νά γίνεται ἀφορμή, ώστε νά διαχωρίζονται οι ἄνθρωποι σέ διάφορες τάξεις, πού ἀνάμεσά τους νά δημιουργοῦνται ἀντιθέσεις καί μίση. ‘Αν ὅμως αύτό γίνεται, τότε ḥ χριστιανική ήθική μέ βεβαιότητα ἀπορρίπτει τή χρήση μιᾶς τέτοιας ιδιοκτησίας, γιατί γίνεται αἰτία νά διασπώνται οι ἄνθρωποι καί ἔτσι νά διαταράσσεται ḥ ἀρμονία τοῦ κόσμου καί ή ἐνότητα τῶν ἄνθρωπων μεταξύ τους.

‘Ο χριστιανός πού άποκτά περιουσία ἔχει βαθύτατη συναίσθηση ὅτι είναι ḥ «οἰκονόμος Θεοῦ» πάνω στή γῆ. Χρησιμοποιεῖ, δηλαδή, τά χρήματά του γιά νά διευκολύνει τούς ἄλλους, νά περιορίζει τή δυστυχία, νά ἀνακουφίζει τή φτώχεια καί νά συμπαρίσταται στόν πόνο καί τίς ἀρρώστιες τῶν ἄνθρωπων.

‘Αν ὅμως ḥ ιδιοκτησία ἀποτελεῖ κριτήριο ἐπιτυχίας καί ἐκτρέφει τόν ἐγωισμό, τότε δέ διαφέρει σέ τίποτε ἀπό τήν εἰδωλολατρία. Μέ τά χρήματα ḥ ἄνθρωπος διατρέχει τόν κίνδυνο νά θεοποιεῖ τά ἄψυχα δημιουργήματα καί νά ἀπορρίπτει τό Θεό-Δημιουργό. Γ’ αύτό καί ḥ Χριστός λέγει ὅτι «δυσκόλως πλούσιος εισελεύσεται εις τήν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν» (Ματθ. ιθ’ 23). ‘Επομένως ḥ ἀμαρτία στήν περίπτωση τής ιδιοκτησίας δέ βρίσκεται στά ύλικά άγαθά, ἄλλα στήν ἐγωιστική διαστροφή τοῦ ἄνθρωπου. Φροντίζει μόνο γιά τό ἐγώ του καί ἀδιαφορεῖ γιά τούς ἄλλους. Παραμερίζει τό Θεό ἀπό τή ζωή του καί ἀπό όλόκληρο τόν κόσμο. ‘Οποιος δέν ἀναγνωρίζει ὅτι ḥ ἀσφάλειά του ἔχαρτάται ἀπό τό Θεό, δέν μπορεῖ νά κάνει ὁρθή χρήση τής περιουσίας του. ‘Οποιος γεμί-

ζει τήν ύπαρξή του μέ τήν παρουσία καί τήν εύλογία τοῦ Θεοῦ, είναι σέ θέση νά διαχειρίζεται μέ άγάπη τά χρήματα πού θά άποκτοῦσε. Τέτοια διαγωγή έδειξαν οἱ ἄγιοι τῆς Ἑκκλησίας, ὅταν πουλοῦσαν τήν περιουσία τους καί τή μοίραζαν στούς φτωχούς. Ἡ ιδιοκτησία τους ἦταν κτῆμα ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Καί αὐτό τό έδειχναν μέ τά διάφορα φιλανθρωπικά ἔργα πού ἰδρυαν καί συντηροῦσαν.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Ἐτὶ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι μηδέ ἐσθιέτω. Ἀκούομεν γάρ τινας περιπατοῦντας ἐν ίμμῃ ἀτάκτως, μηδέν ἐργαζομένους, ἀλλά περιεργαζομένους· τοῖς δέ τοιούτοις παραγγέλλομεν καί παρακαλοῦμεν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ, ἵνα μετά ἡσυχίας ἐργαζόμενοι τόν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίωσιν» (Β' Θεσ. γ' 10-13).
2. «Οὐκ ἔστιν ὁ αἰών, ἀλλά ἡ μέριμνα τοῦ αἰώνος τούτου, οὐδέ ὁ πλοῦτος, ἀλλά ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου. Μή τοίνυν τά πράγματα αἰτιώμεθα, ἀλλά τήν γνώμην τήν διεφθαρμένην» (Ιω. Χρυσόστομος, P.G. 57, 465).
3. «Πανταχοῦ γάρ τό διδόναι καί μεταλαμβάνειν ἀρχῇ πολλῶν ἔστιν ἀγαθῶν, ἐπί σπερμάτων, ἐπί μαθητῶν, ἐπί τεχνῶν. Ἐν γάρ βουληθῆτις παρ' ἑαυτῷ κατέχειν τήν τέχνην, καί ἑαυτόν καί τόν βίον ἀνέτρεψεν ἀπαντα» (Ιω. Χρυσόστομος, P.G. 61, 292).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Ποιό είναι τό νόημα καί ὁ σκοπός τῆς ἐργασίας; 2) Πότε ἡ ἐργασία μετατρέπεται σέ δουλεία; 3) Γιατί ὁ σύγχρονος ἀνθρωπος δέν είναι εύχαριστημένος μέ τήν ἐργασία του; 4) Ποιά είναι ἡ θέση τοῦ Εὐαγγελίου ἀπέναντι στόν πλοῦτο; (Βοηθήσου ἀπό τά δύο κείμενα τοῦ Ιω. Χρυσοστόμου). 5) Ποιά θετικά σημεία παρουσιάζει ἡ σύγχρονη ὄργανωμένη ἐργασία;

8. Τό ἐπάγγελμα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ φύση καί ὁ σκοπός τοῦ ἐπαγγέλματος. Ἡ λέξη «ἐπάγγελμα» παράγεται ἀπό τό «ἐπαγγέλλομαι». Σημαίνει ὅτι δίνω μιάν ύπόσχεση πού τήν πραγματοποιῶ μέ τή συγκεκριμένη ἐργασία μου. Στή φύση κάθε

έπαγγέλματος φανερώνεται ή άπαραίτητη σχέση του ένός άνθρωπου με τόν άλλο. Τό έπαγγελμα λοιπόν βοηθεί τόν άνθρωπο νά έπικοινωνήσει προσωπικά με τούς άλλους.

"Ολα τά έπαγγέλματα τού άνθρωπου παίρνουν τήν άξια καί τό νόημά τους άπό τό Θεό. 'Ο άνθρωπος έξασκει σωστά τό έπαγγελμά του, όταν βρίσκει σ' αύτό τόν έαυτό του καί ύπηρετεί μέ τήν άγάπη του τούς άλλους άνθρωπους. Μιά τέτοια άξιολόγηση τού έπαγγέλματος προϋποθέτει τήν πίστη τού άνθρωπου στό Θεό, στόν 'Οποιον ύπόσχεται (έπαγγέλλεται) τή φροντίδα τής φύσεως καί τή διακονία τῶν άλλων άνθρωπων με τήν έργασία του. "Οταν ο άνθρωπος δέν άποδέχεται τίς άρχες αύτές, τότε τό έπαγγελμά του γίνεται μιά εύκαιρια προβολής τού άτόμου του, τού έγωισμού του καί άπλως τής ίκανοποιήσεως τῶν άναγκῶν του.

Τό πρόβλημα τοῦ έπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ. Βασικό κίνητρο γιά τήν έκλογή τοῦ έπαγγέλματος πρέπει νά είναι ή άνακάλυψη τῶν εἰδικῶν κλίσεων κάθε νέου, μέ τήν άξιοποίηση τῶν όποίων όλοκληρώνεται καί καταξίωνεται ό άνθρωπος. 'Ο νέος πρέπει νά προσανατολισθεῖ άπέναντι στό μυστήριο τής δημιουργίας καί τής ζωῆς. Διαφορετικά ό κόσμος θά παρουσιάζεται σάν μιά μηχανή χωρίς νόημα, πού δέν άξιζει νά τήν ύπηρετεί ό άνθρωπος με τήν έργασία του. Στό μυστήριο όμως τής δημιουργίας, πού διαποτίζεται άπό τήν άγάπη τού Θεοῦ, θά άνακαλύπτει ό νέος καί τή δική του υπαρξη. Θά προσπαθεῖ νά τή διασώσει άπό τή στιγμή, πού θά σχετίζεται με ολους τούς άλλους με τή βοήθεια τής έργασίας του.

Κατόπιν ο νέος θά γνωρίσει όλα τά ειδη τῶν έπαγγελμάτων, πού έχει νά έξασκησει ό άνθρωπος με τήν έργασία του. 'Η άξιολόγηση τῶν έπαγγελμάτων δέν μπορεῖ νά γίνεται με βάση τή διάκριση τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ούτε με τίς ύλικές μόνον άμοιβές. Πρέπει νά άποβάλει ό άνθρωπος τή νοοτροπία πού χωρίζει τά έπαγγέλματα σέ άξιοπρεπή καί μή. Γιά νά διαλέξει ό νέος τό έπαγγελμα, πού τού άρμόζει, πρέπει νά έχει έπιγνωση τῶν ίκανοτήτων του. Δέν μπορεῖ νά άναζητεί ένα έπαγγελμα, πού έχει αύξημένες άπαιτήσεις, π.χ. μαθηματικῶν, μηχανικῆς, τεχνικῆς κλίσεως, κ.ἄ., χωρίς ό ίδιος νά έχει καλές σχέσεις με τά μαθηματικά καί νά διαθέτει ταλέντο μηχανικοῦ. 'Υστερα πρέπει νά γνωρίζει τίς διάφορες κρίσεις, πού διέρχονται τά έπαγγέλματα, ὥπως καί τήν ύπερβολική προτίμηση τῶν άνθρωπων σέ θρισμένα έπαγγέλματα. "Αν μάθει ότι ένα

έπάγγελμα ίσως κορεστεῖ στό άμεσως προσεχές μέλλον, πρέπει νά ἔξασκήσει ἔνα παραπλήσιο, πού ὅμως θά τό γνωρίζει καί θά συνδυάζει τά προσωπικά του διαφέροντα, ώστε νά τόν iκανοποιεῖ ἐσωτερικά.

Τά κριτήρια γιά τήν ἐκλογή τοῦ ἐπαγγέλματος. Ὁ νέος πρέπει νά θεμελιώσει ούσιαστικά τό ἐπάγγελμά του σέ μιάν ἀληθινή θεώρηση τοῦ κόσμου, τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ζωῆς του. Στό ἐπάγγελμα πρέπει ὁ ἀνθρωπος νά ἀναπτύσσει τά χαρίσματα, πού ὁ Θεός τοῦ ἔχει χαρίσει. Δέν πρέπει ὁ νέος νά διαλέγει ἔνα ἐπάγγελμα ἐπειδή τό θέλουν οἱ ἄλλοι ἢ ἐπειδή τοῦ προσφέρει περισσότερα χρήματα, ἢ οἱ δυνάμεις του δέν εἶναι ἀνάλογες καί ὁ ἴδιος δέν αἰσθάνεται ἄνετα σ' αὐτό. "Ἄν ὁ νέος δέν προσέξει σ' αὐτό τό σημεῖο, τότε σέ περίπτωση ἐπαγγελματικῆς ἀποτυχίας θά εἶναι πολύ δύσκολο νά ξεπεράσει τά ψυχικά του τραύματα. Πρέπει ο νέος νά iκανοποιεῖται ὑλικά καί πνευματικά ἀπό τήν ἐργασία του. "Ἄν ο νέος διαλέξει ἔνα ἐπάγγελμα, πού δέν τόν ἐλκύει οὕτε τόν iκανοποιεῖ, τότε πῶς θά συνδέσει μ' αὐτό ὄλόκληρη τή ζωή του;

'Ο νέος χρειάζεται διαπαιδαγώγηση γιά νά καταλάβει ὅτι μέ τό ἐπάγγελμά του προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του στούς ἄλλους ἀνθρώπους καί γενικά συντελεῖ στήν προαγωγή ὄλοκληρης τῆς κοινωνίας. Κάτι τέτοιο ὅμως δέ γίνεται εὔκολα παραδεκτό. 'Η ἀντίληψη αύτή συνδυάζεται μέ τήν πνευματική ἀνάπτυξη καί ὡριμότητα τοῦ ἀνθρώπου, πού πρέπει νά καθορίζει τό ἐπάγγελμά του ἀνάλογα μέ τίς συνθῆκες, μέσα στίς ὅποιες ζῆ καί ἀναστρέφεται. Τέτοιες συνθῆκες εἶναι ἡ ἀτομική καί οἰκογενειακή του κατάσταση, οἱ οἰκονομικές του δυνατότητες καί οἱ διάφορες κοινωνικές ἐπιδράσεις. Βέβαια πρέπει νά φροντίζει νά ὑπερπηδᾶ μέ κάθε τρόπο τίς δυσχέρειες, πού εἶναι δυνατόν νά συναντᾶ μπροστά του. 'Άλλα καί στήν περίπτωση, πού δέν θά κατορθώσει νά πραγματοποιήσει τήν ἐπιλογή τοῦ ἐπαγγέλματος κατά τήν ἐπιθυμία του, πρέπει νά πιστέψει ὅτι μέ όποιοδήποτε ἐπάγγελμα θά μπορέσει νά ὑπηρετήσει τό Θεό καί νά ὥφελήσει τούς ἄλλους ἀνθρώπους. Αύτή ἡ αἰσθηση τῆς πληρότητας θά ἀπομακρύνει ἀπό μέσα του τήν πικρία καί τή δυσθυμία. 'Η πίστη καί ἡ ἀγάπη στήν ἐργασία θά τόν γεμίζει μέ δημιουργική δύναμη, μέ αἰσιοδοξία καί μέ χαρά, γιατί θά ἔχει τή βεβαιότητα ὅτι ἔτσι καί τόν ἔαυτό του θά προάγει καί θά συντελεῖ στήν καλλιέργεια τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

Ἡ ἄσκηση τοῦ ἐπαγγέλματος. Ἡ ἐπιτυχία στήν ἄσκηση τοῦ ἐπαγ-

γέλματος δέ φαίνεται τόσο άπό τά ύλικά κέρδη πού προσφέρει, οὕτε άπό τή βεβαιότητα τοῦ ἀνθρώπου ὅτι κάνει καλά τή δουλειά του. Τό επάγγελμα πρέπει νά διαμορφώνει καί νά δλοκληρώνει τόν ἄνθρωπο. Νά ἀναπτύσσει, δηλαδή, τίς δυνάμεις του, πού μέ τή σωστή λειτουργία τους θά βελτιώνουν ούσιαστικά τήν ἀνθρώπινη κοινωνία.

Ἡ ἄσκηση τοῦ ἐπαγγέλματος γιά τό χριστιανό ἐπιτελεῖται πάντοτε στό ὄνομα τοῦ Θεοῦ καί ἀποβλέπει στήν ἐπικράτηση τῆς ἀγάπης Του ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους. Εἶναι αὐτό πού παρακαλοῦμε στήν Κυριακή προσευχή γιά τόν ἔρχομό τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο. "Ἄν τό επάγγελμα τοποθετηθεῖ σ' αὐτό τό χῶρο, τότε ἀμέσως μετατρέπεται σέ πραγματική λειτουργία. Προσφέρεται ώς εύχαριστία στό Θεό καί ώς δημόσια προσφορά σ' ὀλόκληρη τήν κοινωνία. Γίνεται δημιουργική πράξη, γιατί καταξιώνει τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη μέ τίς προσφερόμενες ύπηρεσίες του.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

«Ἐχει γάρ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστίν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, θηρευτάς, ὁδοιπόρους, ἀρχιτέκτονας, οἰκοδόμους, γεωργούς, ποιμένας, ἀθλητάς, στρατιώτας... θηρευτής εἰ... πρόσεχε οὖν ἐπιμελῶς μή που διαφύγῃ τό θήραμα... Ὁδοιπόρος εἰ... πρόσεχε σεαυτῷ μή παρατραπῆς τῆς ὁδοῦ, μή ἐκκλίνης δεξιὰ ἢ ἀριστερά· ὅδῳ βασιλικὴ πορεύον... Ὁ οἰκοδόμος βλεπέτω πᾶς ἐποκοδομεῖ· μή ἔνλα, μή χρότον, μή καλάμην, ἀλλά χρονίον, ἀργύριον λίθους τιμίους...» (M. Βασιλείου, εἰς τὸ Πρόσεχε σεαυτῷ).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1) Ποιός εἶναι ὁ ούσιαστικός σκοπός τοῦ ἐπαγγέλματος; 2) Γιατί ἡ ιδιότητα τοῦ χριστιανοῦ χαρακτηρίζεται ώς ἐπάγγελμα; 3) Τί πρέπει νά λαμβάνει ύπ' ὅψη του ὁ νέος γιά τήν ἐπιτυχή ἐκλογή τοῦ ἐπαγγέλματος; Πῶς πρέπει νά ἀσκεῖται τό επάγγελμα;

9. Ὁ ἀνθρωπος καί ἡ τέχνη.

Τό γεγονός τῆς τέχνης. Ὁ ἀνθρωπος ἐκφράζει τά διάφορα βιώματά του μέ συγκεκριμένα μέσα. Μέ τό λόγο, π.χ. ἐκφράζει τήν ἀγάπη του γιά

ένναν ἄνθρωπο. Μέ τό χαμογελο ἡ μητέρα δείχνει τή στοργή καί τή λατρεία στό παιδί της. Μ' ἔνα σκίτσο παριστάνει τή μορφή ἐνός ἀνθρώπου. Μ' ἔνα συμβολικό σημάδι μπορεῖ νά ἐννοήσει κανείς μιάν ὄλοκληρη λέξη. "Ολα αύτά τά ἐκφραστικά μέσα μποροῦν νά ὀδηγήσουν τόν ἄνθρωπο νά κατανοήσει τό γεγονός τῆς τέχνης.

Μέ τήν τέχνη ὁ ἄνθρωπος συλλαμβάνει καί ἐκφράζει τό βαθύτερο νόημα τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς. Τά διάφορα ἔργα τέχνης ἐρμηνεύουν τό μυστήριο τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο, τό βάθος τῆς ἀνθρώπινης ύπάρξεως μέ ὅλο τόν πνευματικό καί ψυχικό της πλοῦτο, τίς ἀξίες μιᾶς συγκεκριμένης ιστορικῆς ἐποχῆς, κ.ἄ. Ἐτσι ύπάρχουν πολλά εἰδη τέχνης, πού ἄμα τά ἀναστραφεῖ ὁ ἄνθρωπος, μπορεῖ νά προσεγγίσει τήν πραγματικότητα, στήν όποια ἀναφέρονται. 'Ο ἄνθρωπος στήν ιστορική πορεία του ἔγινε δημιουργός τῆς λογοτεχνίας, τῆς ποιησεως, τῆς μουσικῆς, τῆς ζωγραφικῆς, τῆς γλυπτικῆς, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς εἰκονογραφίας, κ.ἄ.

Τό βαθύτερο νόημα τῆς τέχνης. 'Η ἀληθινή τέχνη πρέπει νά ἐκφράζει βασικά τήν ἐνότητα καί ἀρμονία τοῦ ὅλου ἀνθρώπου. "Ολες οἱ πνευματικές καί ψυχοσωματικές δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νά λαμβάνουν μέρος στήν τέχνη. Γι' αύτό καί ὁ καλλιτέχνης είναι ἐκεῖνος, πού παραπέμπει μέ τόν ἑαυτό του στόν ἀληθινό καί αὐθεντικό τύπο τοῦ ἀνθρώπου. Κάθε μερισμός καί μονομερής ἀνάπτυξη στίς ίκανότητες τοῦ ἀνθρώπου δέ βοηθεῖ τό ἔργο τῆς τέχνης, ἀλλά ἀντίθετα τό δόηγει σέ μαρασμό. Τό ύλικό στοιχεῖο, πού χρησιμοποιεῖται στήν τέχνη γίνεται ὁ ἀγωγός ἐκεῖνος, πού μεταφέρει τόν ἄνθρωπο στό μυστήριο τῆς ύπάρξεως καί τῆς ζωῆς. 'Η βίωση αύτῆς τῆς ἀλήθειας πραγματοποιεῖται μέ τή βοήθεια τῆς τέχνης. "Ενας ζωγραφικός πίνακας, π.χ. πού παριστάνει ἔνα τραπέζι μέ φαγητά, βοηθεῖ στό νά προχωρήσει κανείς πέρα ἀπό τή φυσική σημασία τῆς τροφῆς. 'Η τέχνη βοηθεῖ στήν αἰσθητοποίηση τῆς πνευματικῆς ζωῆς, πού χορηγεῖται ὥχι μόνο μέ τά διάφορα βιολογικά ἀγαθά, ἀλλά βασικά μέ τήν παρουσία τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ. Γι' αύτό καί ἡ τέχνη γίνεται τό κατάλληλο ἔνδυμα, πού ἐκφράζει τό οὐσιαστικό περιεχόμενο τῆς εἰκονιζόμενης πραγματικότητας. 'Η τέχνη δέν περιορίζεται στόν αἰσθητό κόσμο, ἀλλά ἐπεκτείνεται καί στήν ύπερβατική περιοχή, πού συναντά καί προσεγγίζει τό Θεό.

'Η παρουσία τοῦ ἀρμονικοῦ, τοῦ πνευματικοῦ καί τοῦ ύπερβατικοῦ

στοιχείου στήν τέχνη συντελεῖ στή φανέρωση τῆς ἀληθινῆς εἰκόνας τοῦ ἀνθρώπου. Είναι ό ἄνθρωπος, πού φωτίζεται μέ τό πνευματικό φῶς καὶ ἔτοι ὁδηγεῖται στήν ἔνωση του ὥχι μόνο μέ τό Θεό, ἀλλά καὶ μέ τά ἄλλα πλάσματα. Αὐτή ἡ κοινωνία καὶ ἡ σχέση φανερώνει τόν προσωπικό χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ καλλιτέχνης βλέπει τήν ἀξία τῆς ὑπάρξεως στή δυνατότητα πού ἔχει ὥχι ἄνθρωπος νά ἐπικοινωνεῖ μέ τό Θεό, τόν κόσμο καὶ τούς ἄλλους ἀνθρώπους. Γι' αὔτό καὶ ἡ τέχνη ἐλευθερώνει τόν ἀνθρωπο ἀπό τούς περιορισμούς καὶ τίς αὐθαίρεσίες τοῦ ἀτομικοῦ ἐγώ καὶ τόν δόηγει στό μυστήριο τῆς δημιουργίας. Δηλαδή ἀνυψώνεται ὥχι ἄνθρωπος ἔκετ, ὅπου ὁ Θεός μέ τό δημιουργικό ἔργο Του τόν τοποθέτησε καὶ τόν ἔταξε «βασιλέα των ἐπί γῆς, βασιλευόμενον ἄνωθεν, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον» (Ιω. Δαμασκηνός).

‘Η ὥρθοδοξη ἐκκλησιαστική τέχνη. Πρόκειται γιά τή βυζαντινή τέχνη (εἰκονογραφία, μουσική, ἀρχιτεκτονική, κ.ἄ.), πού τά τελευταῖα χρόνια ἔχει κερδίσει μεγάλο ἔδαφος στήν ἔρευνα καὶ τήν προβολή τῆς σωστῆς καὶ δημιουργικῆς τέχνης. Στή βυζαντινή τέχνη ἀνακαλύπτουν οί σύγχρονοι ἔρευνητές τίς ρίζες τῆς αὐθεντικῆς ὑπάρξεως καὶ ζωῆς.

Η εἰκονογραφία ἡ ἀγιογραφία χρησιμοποιεῖ τήν εἰκόνα γιά νά παρουσιάσει στό πρόσωπο τοῦ εἰκονιζόμενου τή βαθύτερη ὑπαρξή του. Οἱ ἀγιογράφοι ἀνακάλυψαν τό ἀληθινό πρόσωπο στόν Ἰησοῦ Χριστό, πού συνδέει τήν ὕλη μέ τό πνεῦμα, τή γῆ μέ τόν οὐρανό, τό Θεό μέ τόν ἀνθρωπο (Θεάνθρωπος).

Τό ἵδιο ἀκριβώς συμβαίνει καὶ μέ τή βυζαντινή μουσική, τήν ἀρχιτεκτονική καὶ τήν ὑμνολογία. Στήν ἐκκλησιαστική ὑμνολογία δέν ἐκφράζονται τά ἀτομικά βιώματα τοῦ ποιητῆ, ἀλλά ἡ βίωση τῆς πίστεως ἀπό ολόκληρο τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὔτό καὶ ἡ ὑμνολογία είναι ἔνα σχόλιο τῆς Ἀγίας Γραφῆς συνυφασμένο μέ τούς λόγους καὶ τά διδάγματα τῶν ἀγίων Πατέρων ἀπ' ὅλη τήν ιστορική διαδρομή τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκφράζει τίς προσωπικές ἐμπειρίες τῶν μαρτύρων τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως καὶ ζωῆς. Αὐτή ἡ ὑμνολογία, πού ἐκφράζει τό βαθύτατο πνευματικό καὶ θεῖο περιεχόμενο τῆς ὑπάρξεως, μελοποιεῖται χαρακτηριστικά στή βυζαντινή μουσική. Ἡ ἀρχιτεκτονική τοῦ μέλους (μελωδία) χαρακτηρίζεται ἀπό τή μονοφωνία, πού συλλαμβάνει χωρίς ἐξεζητημένες τροποποιήσεις τό περιεχόμενο τῶν ὑμνων. Τό κάλλος τῶν μουσικῶν ἦχων δέ βρίσεκται στή συνηχητική ἀρμονία (ἐναρμόνιση).

πολυφωνία) τῆς εύρωπαϊκής μουσικής, ἀλλά στό πνευματικό βάθος, πού άντιπροσωπεύει. Γι' αὐτό καὶ τὸ ἄκουσμα τῆς ἐκκλησιαστικής μουσικής δέ φαίνεται ἀπό τὴν πρώτη στιγμή καὶ τόσο εύχαριστο στὸν ἀνθρώπο. Πρέπει νά ἔξασκηθεῖ στὴ λεπτότητα τῆς μουσικής ἐκφράσεως καὶ ἑκτελέσεως γιά νά ἀντιληφθεῖ τὸ πραγματικό κάλλος τῆς μονοφωνίας.

Ἡ ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική, μέ ὅλα τά εἰδη τῶν ναῶν, ἐκφράζει σὲ συγκεκριμένο χῶρο τὸ πνευματικό περιεχόμενο τῆς ζωῆς. Εἶναι ἡ θεία λειτουργία, πού δείχνει τῇ βασική ἀνάγκη τῶν πιστῶν νά συγκεντρώνονται σ' ἓνα χῶρο γιά νά κοινωνοῦν μέ τό Θεό καὶ μεταξύ τους. Αὐτό τό γεγονός τῆς πνευματικῆς ζωῆς φανερώνεται στὴν ἀρχιτεκτονική, πού χρησιμοποιεῖ τό συμβολισμό σάν μέσο ἐκφραστικό. ባ παρουσίᾳ τῆς ὄρθοδοξῆς πνευματικότητας συνοδεύει κάθε σημεῖο τῆς ἀρχιτεκτονικῆς (τρούλλος, κόγχες, κλίτη, παράθυρα, κ.ἄ.). Γι' αὐτό, ὅταν βρίσκεται κανείς σ' ἓνα παλιό βυζαντινό ναό, αἰσθάνεται μιά μεταβολή μέσα του, πού τόν γεμίζει μέ γαλήνη, ἡρεμία καὶ ἀνείπωτη χαρά. Εἶναι ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ, πού ἀποτυπώνεται στὸν ἀνθρώπο μέ τή βοήθεια τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Ἡ εἰκών ἀπάντων τῶν πρωτοτύπων ὑπόμνησίς ἐστι καὶ ἀναγωγὴ πρός αὐτά, καὶ τό μέν διά τῆς ἀκοῆς ἐνωτιζόμεθα, τό δέ διά τῆς ὁράσεως κατανοοῦμεν» (Πράξεις τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου).
2. «Ἡ γάρ τῆς εἰκόνος τιμῇ ἐπί τό πρωτότυπον διαβαίνει· καὶ ὁ προσκυνῶν τήν εἰκόνα, προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγεγραμμένου τήν ὑπόστασιν» (Ιω. Δαμασκηνός).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1) Τί ἐκφράζει ὁ ἀνθρωπος μέ τήν τέχνη; 2) Ποιό εἶναι τό βαθύτερο νόημα τῆς τέχνης; 3) Σέ τί μπορεῖ νά βοηθήσει σήμερα ἡ κατανόηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης; 4) Ποῦ ὀφείλεται ἡ κρίση στή σύγχρονη τέχνη;

10. Τό πρόβλημα τοῦ ἐλεύθερου χρόνου.

Τί εἶναι ὁ ἐλεύθερος χρόνος. Εἶναι ἡ βασική ἀνάγκη καὶ τὸ οὐσιαστικό δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου νά ἔχει στὴ διάθεσή του ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο χρόνο, γιὰ νά τὸν χρησιμοποιεῖ, ὅπως αὐτὸς θεωρεῖ καλύτερα. Ὁ ἐλεύθερος χρόνος εἶναι ἔνα βασικό δικαίωμα τοῦ ἐργαζόμενου, πού ἔχει κατοχυρωθεῖ καὶ ἐπίσημα ἀπό διεθνεῖς Ὀργανισμούς (Ο.Η.Ε., διεθνεῖς συμβάσεις καὶ συνθῆκες ἐργασίας, κ.ἄ.). Ἡ ὀργανωμένη Πολιτεία, οἱ ἐργοδότες καὶ γενικά οἱ ἀνθρωποι πρέπει νά σέβονται τὸν ἐλεύθερο χρόνο τοῦ ἐργαζόμενου.

Ἡ ἀναζήτηση τοῦ ἐλεύθερου χρόνου εἶναι μιά διέξοδος τοῦ ἀνθρώπου, πού ἐπιζητεῖ νά λευθερωθεῖ ἀπό τὸν ἀφύσικο ρυθμό τῆς ἐργασίας του, ἀπό τὸν ἀσφυκτικό καὶ ἀνθυγεινό χῶρο της, ἀπό τὸν τρόπο καὶ τὸ χρόνο ὅπου ἐπιτελεῖται, καὶ γενικά ἀπό τὴν ὄρθολογιστική ὄργανωση τῆς ζωῆς του (ἀτομική-οἰκογενειακή-κοινωνική). Ὁ ἀνθρωπος ἐπιζητεῖ τὸν ἐλεύθερο χρόνο γιὰ νά χαλαρώσει τὸ ρυθμό τῆς ζωῆς, πού πιέζει μέ ἐσωτερική ἀνησυχία καὶ ἀνασφάλεια τὴν ὑπαρξή τού. Ὁ ἀνθρωπος θέλει ὥπωσδήποτε νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τὴν νευρικότητα καὶ τίς δυσάρεστες ψυχικές καταστάσεις, πού καθημερινά δοκιμάζει. Θέλει νά ἀνανεώσει τίς δυνάμεις του ὕστερα ἀπό τὴν ἀδιάκοπη ύπερένταση καὶ τὸ δυσβάστακτο φορτίο τῆς ζωῆς του. Θέλει νά ἀναστραφεῖ μέ τὸ φυσικό περιβάλλον καὶ τὸν ἐσωτερικό του κόσμο, ἀπ' ὅπου ἔχει ἀπομακρυνθεῖ μέ τὴν τεχνολογική καὶ βιομηχανική του ἀνάπτυξη. Τελικά θέλει νά βρεῖ τὴν εὐκαιρία μέ τὸν ἐλεύθερο χρόνο νά ἐπικοινωνήσει μέ τὸ Θεό, τὴ θεία δημιουργία καὶ τούς ἄλλους ἀνθρώπους.

Ἡ ἀξιολόγηση τοῦ ἐλεύθερου χρόνου. Ὁ ἀνθρωπος πρέπει νά ἀξιοποιήσει κατά τὸν καλύτερο τρόπο τὸν ἐλεύθερο χρόνο του. Πρέπει νά ἀντιληφθεῖ ὅτι ἔχει καθῆκον νά χρησιμοποιεῖ ἐπωφελῶς τίς ἐλεύθερες ὥρες του. "Ετσι θά μπορεῖ νά ἐφοδιάζει τὸν ἑαυτό του μέ τὴν ἀπαραίτητη δυναμικότητα καὶ τὸ σθένος γιὰ νά ἀντιμετωπίσει τὰ διάφορα προβλήματα, πού συναντᾶ στὴ διάρκεια τῆς ἐργάσιμης ἐβδομάδας. Ἡ χαλάρωση στὸ ρυθμό τῆς ζωῆς πρέπει νά ἀποτελεῖ ἔνα ἀπό τοὺς βασικούς στόχους τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν περνᾶ τὸν ἐλεύθερο χρόνο του.

Δέν πρέπει, π.χ. ὁ ἀνθρωπος νά αἰσθάνεται στὸν ἐλεύθερο χρόνο περισσότερη κόπωση ἀπό αὐτή πού δοκιμάζει στὴ διάρκεια τοῦ ἐργάσι-

μου χρόνου του. Ό σύγχρονος ἄνθρωπος πρέπει νά βρίσκει στόν ἐλεύθερο χρόνο αύτό, πού ἵσως κινδυνεύει νά χάσει στή διάρκεια τής ἐργασίας του. Ό πνευματικός ἀνεφοδιασμός πρέπει νά βοηθήσει τόν ἄνθρωπο νά ἀποφεύγει τή μηχανοποίηση καί αύτοματοποίηση τής ύπαρξεώς του. Ή ἀποκατάσταση τής ἡρεμίας, ή ἀπόλαυση τής ήσυχίας καί η ἀπόθεση τής ἔντονης καθημερινῆς μέριμνας πρέπει νά χαρακτηρίζουν τή σωστή χρήση τοῦ ἐλεύθερου χρόνου.

Ο ἄνθρωπος πρέπει νά διαπαιδαγωγηθεῖ κατάλληλα γιά νά ἀξιοποιήσει δημιουργικά τόν ἐλεύθερο χρόνο. Δέν μπορεῖ, π.χ. νά ἀναπαύεται σ' ὅλες τίς ἐλεύθερες ὥρες του. Πρέπει νά ἀσχολεῖται μέ κάτι, πού ὅμως θά τόν βοηθεῖ στή δημιουργική ἀνανέωση τῶν ψυχοσωματικῶν δυνάμεών του.

Τρόποι χρησιμοποιήσεως τοῦ ἐλεύθερου χρόνου.

1. Ψυχαγωγία. Ψυχαγωγία σημαίνει πώς ὁ ἄνθρωπος ἄγεται, ὅδηγεται στήν ἀνακάλυψη τής ψυχῆς (ύπάρξεως) καί ἐπομένως στή διάσωσή της. Υπάρχουν ὅμως μορφές διασκεδάσεως, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ὅχι μόνο δέ βρίσκει τόν ἑαυτό του, ἀλλά στήν πραγματικότητα τόν διαστρέφει καί τόν χάνει. Στήν προκείμενη περίπτωση δέν ἔχουμε ψυχαγωγία, ἀλλά ψυχοκτονία.

Συνήθως ή ψυχαγωγία διακρίνεται σέ καλή καί σέ κακή. Οι ἀπαράδεκτες μορφές τής ψυχαγωγίας ἐπιδροῦν πολύ καταστρεπτικά στούς νέους ίδιαίτερα ἀνθρώπους. Στά θεάματα συνήθως ἐπικρατοῦν οἱ μορφές τής ἐμπορικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν κατωτέρων όρμῶν τοῦ ἀνθρώπου (Βλέπε τά «αύστηρῶς» ἀκατάλληλα ἔργα τοῦ κινηματογράφου, τήν ἐλαφρότητα τῶν θεατρικῶν ἐπιθεωρήσεων, κ.ἄ.) Ό μορφωτικός κινηματογράφος εἶναι περιορισμένης ἐκτάσεως καί ἐπιδράσεως. Στά κέντρα διασκεδάσεως ἀποθεώνεται ὁ Βάκχος καί τό ἀλκοόλ δημιουργεῖ καταστρεπτικές καταστάσεις γιά τούς ἀνθρώπους.

Ο νέος ἄνθρωπος πρέπει νά είναι ἐκλεκτικός μπροστά σέ τέτοιες μορφές «ψυχαγωγίας». Δέν μπορεῖ νά προτιμᾶ ἀπολαύσεις καί «εύχαριστήσεις», πού ὁδηγοῦν τό μέλλον του καί γενικά τή ζωή του στήν καταστροφή καί τήν ἀπώλεια. Πρέπει ἐπίσης νά προσέξει καί τίς «καλές» πλευρές τής ψυχαγωγίας. Τά τηλεοπτικά προγράμματα ὄσο καλά καί ἄν είναι, δέν μπορεῖ νά τά παρακολουθεῖ χωρίς καμιά διακοπή. Γιά νά γίνει

αύτό, θά πρέπει νά έγκαταλείψει τίς κύριες έργασίες του καί τό χειρότερο νά μετατραπεῖ σ' ἕνα παθητικό καί βουβό θεατή, πού έγκαταλείπει τό διάλογό του μέ τούς ἄλλους ἀνθρώπους καί καθηλώνεται στήν ὁθόνη τῆς τηλεοράσεως.

2. Το υρισμός. Ὁ σύγχρονος ἀνθρωπος πρέπει νά βγαίνει ἀπό τά διαμερίσματα τῶν πολυκατοικιῶν καί νά έγκαταλείπει τά σίδερα καί τά μπετόν ἀρμέ, πού φυλακίζουν τή ζωή του τίς περισσότερες ὥρες τοῦ εἰκοσιτετραώρου. Πρέπει νά βγει στό φυσικό περιβάλλον, νά ἀπολαύσει τή φύση, νά δει ἀπό κοντά τίς ὄμορφιές τῆς δημιουργίας, νά χαρεί τά ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς τέχνης, νά ἐπικοινωνήσει μέ ἄλλους ἀνθρώπους καί νά μάθει νέους τρόπους ζωῆς καί σκέψεως. Ὁ σύγχρονος ἀνθρωπος ἔχει ὅλες τίς δυνατότητες γιά μιά τέτοια τουριστική ἔξοδο. Ὁ τομέας τοῦ τουρισμοῦ πρέπει ίδιαίτερα νά προσεχθεῖ, γιατὶ ἔνα τέτοιο ἀγαθό δέν πρέπει νά καταστρέφει, ἀλλά νά ὠφελεῖ, νά εὐχαριστεῖ καί νά οἰκοδομεῖ τούς ἀνθρώπους.

Ἐκτός ἀπό τίς καλές του πλευρές ὁ τουρισμός ἔχει καί ὄρισμένα σημεῖα, πού είναι ἀπό τή φύση τους ἀρνητικά καί ἀνησυχητικά. Ὁρισμένοι τουρίστες είναι φορεῖς ἐνός ἀρνητικοῦ καί ἀπειλητικοῦ γιά τήν ἔθνική καί θρησκευτική μας παράδοση πνεύματος, καί ἔχουν κιόλας ἐμφανισθεῖ τά πρῶτα κρούσματα καί στή δική μας τή χώρα. (φόνοι-ναρκωτικά-ἀνηθικότητα-χιππισμός, κ.ἄ.) Μερικοί ξένοι τουρίστες, μεταφέρουν πολλές φορές τήν ἄκρατη ἐλευθερία, πού ἐπικρατεῖ στίς χώρες τους (ἡθη καί ἔθιμα, σεξουαλισμός, ἔλειψη δημόσιας αἰδοῦς, τρόποι ἐνδυμασίας, κ.ἄ.). Ὁ ἐλληνικός λαός, παρ' ὅλο πού ἀναστατώνεται μ' αύτοῦ τοῦ εἴδους τούς ἐπισκέπτες, μπορεῖ ν' ἀντιδράσει σ' αὐτήν τήν ἀρνητική μορφή τοῦ τουρισμοῦ προβάλλοντας τό θαυμαστό πλοῦτο τῶν ἡθῶν καί τῶν ἔθιμων του. Είναι ή ζωντανή ἐλληνική παράδοση, πού ἀπό μέσα της ξεπηδάει ὁ σωστός τρόπος τῆς ἡθικῆς ζωῆς καί πνευματικῆς καλλιέργειας τοῦ ἀνθρώπου.

3. Μορφωτικές εὔκαιρίες. Ἡ ὄρθη χρήση τοῦ ἐλεύθερου χρόνου πρέπει νά βοηθήσει τό σύγχρονο ἀνθρωπο στή γενική του μόρφωση καί καλλιέργεια. Ὁ νέος ἀνθρωπος πρέπει νά συγκροτηθεῖ πνευματικά καί νά καταρτιστεῖ μέ τή μελέτη νέων βιβλίων. Ὑπάρχουν σήμερα καί κυκλοφοροῦν ἀξιόλογα βιβλία, πού προσανατολίζουν τό νέο στό σωστό ὄραμα τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς. Ὁ ἀνθρωπος πρέπει ὁπω-

δήποτε νά καλλιεργεῖ καί νά άναπτύσσει τίς διάφορες ίκανότητες καί κλίσεις του. Ή καλλιτεχνική μόρφωση ἀποτελεῖ βασική πνευματική ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου. Υπάρχουν πολλοί τομεῖς, πού μπορεῖ νά καταπιαστεῖ ὁ ἀνθρωπός στόν ἐλεύθερο χρόνο του. Πρέπει νά καλλιεργεῖ τίς ἀνθρώπινες σχέσεις του ούσιαστικά καί νά τίς ζωντανεύει μέ τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ. Σήμερα ὁ ἀνθρωπός ύποφέρει στίς προσωπικές του σχέσεις, γι' αὐτό προτιμᾶ πολλές φορές νά συναναστρέφεται τά ζῶα καί ὅχι τούς συνανθρώπους του. Ή μετοχή τοῦ ἀνθρώπου στή λατρεία τῆς Κυριακῆς ἀποτελεῖ βασική ἀνάγκη τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως καί ὅχι μόνο τήν ἐκτέλεση ἐνός τυπικοῦ θρησκευτικοῦ καθήκοντος.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Γιατί ὁ ἀνθρωπός ἐπιζητεῖ τόν ἐλεύθερο χρόνο του; 2) Ποιά είναι τά πλεονεκτήματα καί τά μειονεκτήματα τοῦ τουρισμοῦ; 3) Σέ τί βοηθεῖ ούσιαστικά τόν ἀνθρωπό ή ψυχαγωγία; 4) Τί είναι οἱ μορφωτικές εύκαιρίες;

μορφώναλέ ποχ λόγη περί Η', πει το καλλιτεχνικό από μόρφωση οι Μέσοις
αύτη τοτ σύμμετρη ποταμούς την αναπτυξιανή πορείαν της Ελλάδας
ταυτότητας πολιτιστικής ταξιδεύοντας στην Ελλάδα. Οι αναγνώστες της ποταμού^{την}, να την διαβάσουν, πει την ποταμούς της Ελλάδας μητρώη ποταμού
αύτη την μορφή ποταμούς ποταμούς της Ελλάδας μητρώη ποταμούς της Ελλάδας
ποταμούς ποταμούς της Ελλάδας. Οι αναγνώστες της ποταμούς της Ελλάδας μητρώη ποταμούς της Ελλάδας

Γ' Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΤΗΝ ΚΑΙΝΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

1. Ἡ ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου στήν Ἑκκλησίᾳ.

Ἡ Ἑκκλησία, ὡς θεανθρώπινη κοινωνία. Ἡ Ἑκκλησία είναι τό ύπερ-τατοὶ μυστήριο, ἀπ' ὅπου ἐκπηγάζει καὶ προσφέρεται ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου. Είναι τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τοῦ «δι' ἡμᾶς τούς ἀνθρώπους καὶ διά τήν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντος ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντος ἐκ Πνεύματος Ἀγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντος» δευτέρου προσώπου τῆς Ἀγίας Τριάδος.

Ἡ Ἑκκλησία είναι ἡ θεανθρώπινη κοινωνία, ὅπου ἔξοχα ἀποκαθίσταται ἡ ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἐν Χριστῷ καὶ ἡ κοινωνία τῶν πιστῶν μὲ τὸ Θεό. Ἔται ύπερνικάται τό γεγονός τῆς ἀμαρτίας, πού ὁδήγησε τόν ἄνθρωπο στήν ἔξαχρείωση καὶ διάσπαση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου καὶ τῇ διάσταση καὶ σύγκρουση τῶν λαῶν τῆς γῆς.

Στήν Ἑκκλησία τελεσιουργεῖται μέ τή θεία Χάρη ἡ καταλλαγή τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο καὶ τοῦ ἀνθρώπου μέ τό συνάνθρωπό του. Οἰκοδομεῖται ἡ νέα «κοινωνία» τῶν ἐν Χριστῷ μεταμορφωμένων τέκνων τοῦ Θεοῦ σέ μιά συμβίωση ἀγάπης, προσφορᾶς καὶ αὐτοθυσίας. Φυσικά αὐτό ἀπαιτεῖ τόν ἔντονο καὶ ἀδιάλειπτο ἀγώνα τοῦ χριστιανοῦ.

Ἡ ψυχρή διάκριση ἀνάμεσα στό «ἐμόν» καὶ τό «σόν», λέγει ὁ ἄγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, παύει νά κυριαρχεῖ στό χῶρο τῆς συμφιλιώσεως καὶ τῆς ἀγάπης. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά ἀνακαλύψει στήν Ἑκκλησίᾳ ὅτι ἡ ζωὴ είναι κοινὴ γιά ὅλους καὶ ἐπομένως ἀνήκει σ' ὅλους. Πρέπει νά ἐπιθυμήσει τήν κοινωνία τῆς ζωῆς καὶ νά ἐγκαταλείψει τήν ἀποιτούτητα τοῦ ἐγώ. Νά διαπιστώσει ὅτι τό κλείσιμο στήν αὐτάρκεια καὶ τόν ἐγωισμό ποτέ δέν μπορεῖ νά βοηθήσει τόν ἄνθρωπο νά πραγματοποιήσει τήν ἀδελφική κοινότητα στόν κόσμο.

‘Η μετοχή τοῦ ἀνθρώπου στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Όσοδήποτε ἀμαρτωλός καὶ ἀδύνατος καὶ ἄν εἶναι ό ἄνθρωπος, μπορεῖ νά δεχτεῖ τά δῶρα τῆς ἀγάπης (κοινωνία) καὶ τῆς ταπεινώσεως (μετάνοια), πού προσφέρονται σ’ ὅλους ἀπό τό “Ἄγιο Πνεῦμα.” Οταν ό ἄνθρωπος ἀρνεῖται τό ἐγώ του, διευρύνει στήν πραγματικότητα τήν ὑπαρξή του, γιατί ἀνοίγει τόν ἔαυτό του στούς ἄλλους καὶ ἔτσι ἐπικοινωνεῖ καὶ διαλέγεται μαζί τους.

‘Η ἀγάπη ἐνσταλάζεται στίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων, πού προσέρχονται καὶ μετέχουν στή σύναξη τῶν πιστῶν. Ἐδῶ φανερώνεται λατρευτικά τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἐκκλησία, ὅπου δοξολογεῖται ὁ φιλάνθρωπος καὶ δωροδότης Θεός. “Ἐνας ἀπό τούς καρπούς τῆς ἀγάπης εἶναι καὶ ἡ ὁμολογία τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ἀπό τούς ἀνθρώπους. Γι’ αὐτό καὶ ἡ Ἐκκλησία προτρέπει καὶ προσκαλεῖ διαρκῶς τούς πιστούς: «Ἀγαπήσωμεν ἄλλήλους, ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν· Πατέρα, Υἱόν καὶ Ἀγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον» (Θεία Λειτουργία).

Μέ το μυστήριο τοῦ ἀγίου Βαπτίσματος συνάπτεται ἡ κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Χριστό καὶ φανερώνεται ἡ ἀδελφότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Μέ τή θεία Εὐχαριστία ἀνανεώνεται αὐτή ἡ θεανθρώπινη κοινωνία, ὅταν ἀποδέχεται ὁ ἄνθρωπος καὶ κοινωνεῖ τό Σῶμα καὶ τό Αἷμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

‘Η λατρεία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου. Γίνεται ἀντιληπτό ὅτι ό ἄνθρωπος ζῆ τή θεανθρώπινη κοινωνία ὅχι θεωρητικά, ἀλλά πραγματικά, ὅταν μετέχει στή λατρευτική σύναξη τῆς Ἐκκλησίας. Χωρίς τή σύναξη τῆς Ἐκκλησίας δέν μπορεῖ νά κοινωνήσει μέ τό Θεό καὶ τό συνάνθρωπό του καὶ ἐπομένως νά ἀναγεννηθεῖ καὶ νά σωθεῖ, γιατί κανείς δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀληθινά χριστιανός καὶ νά εἶναι μόνος του, ἀποχωρισμένος ἀπό τούς ἄλλους ἀνθρώπους.

“Οταν ό ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει στήν Ἐκκλησία τούς ἄλλους ώς εἰκόνες τοῦ Θεοῦ, θά πεῖ πώς ἔχει ἀρχίσει νά ἀναγεννᾶται πνευματικά καὶ νά καλλιεργεῖται ἡθικά. Δέν εἶναι εὔκολο πράγμα νά βλέπει κανείς τά σφάλματα καὶ τίς ἀμαρτίες τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ὅμως νά πιστεύει ὅτι μέσα τους κρύβουν τήν ὑπέρτατη ἀξία τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ. Πρόκειται γιά ἔνα βασικό σημεῖο τῆς ὁρθόδοξης ἀνθρωπολογίας. Ὁ Χριστός ἀναγνωρίζει στόν κάθε ἄνθρωπο, ἀκόμα καὶ τόν πιό ἀμαρτωλό, τόν ἔαυτό Του καὶ ὑπενθυμίζει σ’ ὅλους τή δυνατότητα πού ἔχουν, νά ἐνσωματωθοῦν στήν Ἐκκλησία καὶ ἔτσι νά σωθοῦν.

‘Η ἀναγέννηση ἐπομένως καί τό ἥθιος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἔνας καινούργιος τρόπος σκέψεως καί ζωῆς. Γιά νά είναι ό ἀνθρωπος «ἥθικός» στήν Ἐκκλησία, δέ φτάνει νά ἐκπληρώσει ὄρισμένες ἀτομικές καί θρησκευτικές ὑποχρεώσεις. ‘Η Ἐκκλησία δέν ἀπορρίπτει μιά τέτοια διαγωγή, ἀλλά καί δέν ἀρκεῖται οὕτε περιορίζεται σ’ αὐτή. ‘Η Ἐκκλησία ὁδηγεῖ τόν ἀνθρωπο στήν πνευματική του ἀναγέννηση, ὅταν τοῦ προσφέρει τήν κοινωνία στή ζωή τοῦ Χριστοῦ καί τόν προσκαλεῖ νά είναι ἐνωμένος μέ δλους τούς ἄλλους. Στήν κοινωνία τοῦ Θεοῦ καί τῶν ἀνθρώπων βρίσκει ό ἀνθρωπος τήν πραγματική του μεταμόρφωση καί σωτηρία. “Οταν είναι ριζωμένος στήν Ἐκκλησία, ἔχει βαθύτατη συναίσθηση στι ή ἀρετή του δέν τόν δεχαρίζει ἀπό τούς ἄλλους καί μάλιστα τούς μή ἐνάρετους. Κάθε ἡθική πράξη του τόν ἐνώνει μέ τούς ἀνθρώπους καί ἐπιζητεῖ αὐτή τή σύναξη, ὅταν ή Ἐκκλησία καλεῖ τούς ἀνθρώπους στή λατρεία καί τή λειτουργία Της. Στό λειτουργικό χώρο τής Ἐκκλησίας ό ἀνθρωπος δεπερνάει τίς ἀδυναμίες καί τίς ἀμαρτίες του καί ἔτσι ζῇ μέ τή χάρη τοῦ Χριστοῦ, τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί τήν κοινωνία τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, τήν ἀληθινή ἡθικότητα καί τή σωτηριώδη ἀναγέννησή του.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Διά τοῦτο ἀνέμειξεν ἔαυτόν (ὁ Χριστός) ἡμῖν καί ἀνέφυρε τό σῶμα αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς, ἵνα ἔν τι ὑπάρξωμεν καθάπερ σῶμα κεφαλῆ συνημμένον» (Ιω. Χρυσόστομος, P.G. 59, 260).
2. «(ὁ Χριστός εἶναι) ὁ τά πεπλανημένα καί διεσκορπισμένα συνάγων εἰς ἔν καί ποιῶν τά πάντα μίαν Ἐκκλησίαν τε καί μίαν πούμνην, ἵνα μηδέν ἀνήκοον ἢ τῆς καλῆς τοῦ πομένος φωνῆς τῆς τά πάντα ζωοποιούσης» (Άγιος Γρηγόριος Νύσσης, P.G. 44, 636 B).
3. «Κοινωνία λέγεται τε καί ἔστιν ἀληθῶς διά τό κοινωνεῖν ἡμᾶς δι’ αὐτῆς τῷ Χριστῷ καί μετέχειν αὐτοῦ τῆς σαρκός τε καί τῆς θεότητος, κοινωνεῖν δέ καί ἐνούσθια ἀλλήλοις, δι’ αὐτῆς, ἐπει γάρ ἐξ ἐνός ἀρτου μεταλαμβάνομεν οἱ πάντες ἔν σῶμα Χριστοῦ, καί ἔν αἷμα, καί ἀλλήλων μέλη γινόμεθα, Χριστοῦ χρηματίζοντες» (Ιω. Δαμασκηνός, Ἐκδοσις δρθοδόξου πίστεως, κεφ. Δ').

Η Ἀνάληψη. Εἰκόνα στὴν Ι. Μονὴ Σταυρονικήτα τοῦ Ἅγίου Ὄρους
(16ος αι.).

1) Πώς προσφέρει ή 'Εκκλησία τή θεανθρώπινη κοινωνία στόν ἄνθρωπο; 2) Τί πρέπει νά έπιτυμησει ό ἄνθρωπος γιά νά ἐνσωματωθεῖ στήν 'Εκκλησία; 3) Τί μαθαίνει ό ἄνθρωπος στή ζωή τῆς 'Εκκλησίας; 4) Γιατί ό ἄνθρωπος βρίσκει στή λατρεία τῆς 'Εκκλησίας τήν ἀναγέννησή του; 5) Ποιά πρέπει νά είναι τά χαρακτηριστικά γνωρίσματα τοῦ ἀναγεννηθέντος στήν 'Εκκλησία ἄνθρωπου;

2. Τό "Άγιο Πνεῦμα καί ή ἡθικότητα τοῦ ἄνθρωπου.

«Ο θησαυρός τῶν ἀγαθῶν καὶ ζωῆς χορηγός». "Οπως κατά τή δημιουργία ἔλαβε ό ἄνθρωπος ἀπό τό Θεό «πνοήν ζωῆς» καί «ἐγένετο ό ἄνθρωπος εἰς ψυχήν ζῶσαν» (Γεν. β' 7), ἔτσι καί στήν 'Εκκλησία λαμβάνει τό «ζωοποιοῦν Πνεῦμα» γιά νά γίνει ἐν Χριστῷ ἀληθινή ὑπαρξη. Τό "Άγιο Πνεῦμα συνάγει τούς ἄνθρωπους στήν 'Εκκλησία γιά νά ἀναγνωρίσουν τήν παρουσία τοῦ Χριστοῦ καί νά κοινωνήσουν στή ζωή Του μέ τό μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας. Τό "Άγιο Πνεῦμα χαρίζει τήν κοινωνία τοῦ ἄνθρωπου. «Ούδεις δύναται εἰπεῖν Κύριον 'Ιησοῦν, εί μή ἐν Πνεύματι 'Αγίῳ» (Α' Κορ.ιβ' 3), ύπογραμμίζει ό 'Απόστολος Παῦλος.

Τό "Άγιο Πνεῦμα καί ό ἀγιασμός τοῦ ἄνθρωπου. "Οταν ό ἄνθρωπος δεχθεῖ τή ζωή τοῦ Χριστοῦ, τότε βρίσκεται στό δρόμο τοῦ ἀγιασμοῦ καί τῆς ἀναγεννήσεως. 'Ο ἀγιασμός είναι ή κοινωνία τοῦ 'Αγίου Πνεύματος, πού προσφέρει στήν 'Εκκλησία τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ-Πατέρα καί τή Χάρη τοῦ 'Ιησοῦ Χριστοῦ.

Στήν κοινωνία τῆς ἀγάπης, πού δωρίζει τό "Άγιο Πνεῦμα, ό ἄνθρωπος ξαναγυρίζει στά φυσικά πλαίσια, ὅπως δημιουργήθηκε ἀπό τό Θεό. 'Ανακαλύπτει τίς διαβρωτικές καί καταλυτικές δυνάμεις τῆς ἐγωπάθειας καί ἴδιοτέλειας καί τίς ύπερβαίνει στήν ἀδελφική κοινότητα καί ἀγάπη, πού δημιουργεῖ τό "Άγιο Πνεῦμα στό μυστήριο τῆς 'Εκκλησίας, δηλαδή τοῦ σώματος τοῦ 'Ιησοῦ Χριστοῦ.

"Οσοι καθοδηγοῦνται ἀπό τό "Άγιο Πνεῦμα ἀναγνωρίζουν στά βάθη τῆς καρδιᾶς τους τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. 'Ενσταλάζεται ἀπό τό "Άγιο Πνεῦμα (Ρωμ. ε' 5) ποὺ «συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν... καί ύπερεργατυγχάνει ύπέρ ήμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις...» (Ρωμ. η' 26). Προετοιμάζει στήν ψυχή τοῦ ἄνθρωπου τίς συγκεκριμένες προϋποθέσεις

γιά νά πραγματοποιηθεῖ ή μετάνοια. "Οποιος ζῇ τήν παρουσία τοῦ Ἅγιου Πνεύματος στή ζωή του αἰσθάνεται ἐλεύθερος ἀπό τούς φυσικούς καὶ ἀτομικούς περιορισμούς. Λυτρώνεται ἀπό τό δουσικό φρόνημα τῆς φοβίας, τῆς καχυποψίας καὶ τῆς ἀβεβαιότητας. Ὁ ἄνθρωπος, πού καθοδηγεῖται ἀπό τό "Ἄγιο Πνεῦμα γίνεται ρωμαλέος. Ὁ φωτισμένος ἀπό τό "Ἄγιο Πνεῦμα ἄνθρωπος ξεπερνάει τήν τραγικότητα τῆς ζωῆς καὶ ἀντιμετωπίζει νικηφόρα τό θάνατο, πού ἀποτελεῖ ρῆγμα στήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη καὶ ὅχι μόνο ἀπώλεια μέ τόν ἀφανισμό τοῦ βιολογικοῦ εἴδους.

Τό "Άγιο Πνεῦμα καὶ ἡ ἡθικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Γιά νά πάρει μέρος ὁ ἄνθρωπος στή λατρευτική σύναξη τῆς Ἐκκλησίας πρέπει νά φωτισθεῖ ἀπό τό "Άγιο Πνεῦμα. Τά ἀποτελέσματα μᾶς τέτοιας μετοχῆς είναι ὑπέροχα γιά τήν ἡθική ζωή τοῦ ἀνθρώπου. Υπερβαίνει τίς ἐγωιστικές ἐπιθυμίες καὶ ἀληθινά μεταμορφώνεται τό ἥθος του, ὅταν βλέπει τό συνάνθρωπό του, ὅπως τόν βλέπει καὶ τόν ἀντιμετωπίζει ὁ Χριστός.

Τό "Άγιο Πνεῦμα ἐλευθερώνει τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν εἰδωλοποίηση καὶ τήν ἀποθέωση τῶν δημιουργημάτων. Αύτό γίνεται μέ τήν προσφορά τῶν μυστηρίων ἀπό τήν Ἐκκλησία, ὅπου τό "Άγιο Πνεῦμα διοχετεύει τή Χάρη τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο.

Στά μυστηρία τοῦ ἀγίου Βαπτίσματος καὶ Χρίσματος τό "Άγιο Πνεῦμα κάνει τόν ἄνθρωπο σύμμορφο μέ τό θάνατο καὶ τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Μέ τό χρίσμα ὁ ἄνθρωπος χρίεται, δηλαδή ἔχει τή δυνατότητα νά γίνει χριστός. Πολλές φορές ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἐκφράζει τήν ἀποτυχία του, ἀλλά βαθύτατα ἐπιθυμεῖ νά είναι ἐνωμένος μέ τό Θεό καὶ τούς ἄλλους ἀνθρώπους. Στήν περίπτωση αὐτή τό "Άγιο Πνεῦμα ὀδηγεῖ τόν ἄνθρωπο στό μυστήριο τῆς μετάνοιας. Αύτή τήν ἀνάγκη αἰσθανόταν καὶ ὁ προφητάνακτας Δαβίδ, ὅταν παρακαλοῦσε τό Θεό: «Πνεῦμα εὐθές ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. Τό Πνεῦμα Σου τό ἄγιον μή ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ... καὶ πνεῦματι ἡγεμονικῷ στήριξόν με» (Ψαλμ. 50, 12-14).

"Οταν ὁ ἄνθρωπος συμμετέχει στό μυστήριο τοῦ γάμου, ὀλοκληρώνει τήν ὑπαρξή του μέ τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ. Γι' αύτό καὶ στήν ιερολογία τοῦ μυστηρίου ἀκούγεται: «Οἱ ἄνδρες ἀγαπάτε τάς γυναικας ἑαυτῶν, καθώς καὶ ὁ Χριστός ἡγάπησε τήν Ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτόν παρέδωκεν ὑπέρ αὐτῆς...» ('Ἐφεσ. ε' 25). Ή ἵδια κοινωνία τῆς ἀγάπης προσφέ-

ρεται και με το μυστήριο του άγιου Εύχελαίου. "Ολη ή Ἐκκλησία συγκεντρώνεται στό πρόσωπο του ιερέα γύρω από τό κρεβάτι του άρρωστου για νά ζητήσει από τό Θεό τήν ψυχική και σωματική του ίαση.

'Η ζωή του άνθρωπου, πού έκπηγάζει από τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, αποκτά τήν ἀληθινή ήθικότητα και ἀρετή, γιατί ζωοποιεῖται και μεταμορφώνεται ή ύπαρξη από τήν παρουσία του Ἀγίου Πνεύματος.

Τό πρώτο στοιχείο στή ζωή του πνευματικού άνθρωπου είναι ή σχέση και ή κοινωνία του με τό Θεό. "Ολες αἱ ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦν ἔκφραση τοῦ περιεχομένου τῆς νέας ζωῆς, πού ἔφερε ὁ Χριστός και τήν ἀποδέχθηκε ὁ ἀνθρωπός. Τό Ἀγιο Πνεύμα προφυλάσσει τόν ἀνθρωπο ἀπό τό νά θεωρεῖ ὡς ήθικότητα τά. καλά ἀποτελέσματα μιᾶς ἀνθρώπινης πράξεως, χωρίς νά ύπογραμμίζει τήν ἐν Χριστῷ ἐνότητα και ἀδελφότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τονίζουν ὅτι ὀλόκληρη ή ζωή του άνθρωπου είναι μιά ἐντατική ἑκούσια προετοιμασία για νά δεχθεῖ μέσα του τό Ἀγιο Πνεύμα. Τέτοια βασική σημασία ἔδιναν στήν παρουσία του Ἀγίου Πνεύματος, πού μέ τήν κοινωνία Του διαμορφώνει τήν ἀληθινή ήθικότητα στόν ἀνθρωπο.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Ωσπερ γάρ τό σῶμα τότε νεκροῦται, ὅταν ἔρημον αὐτό καταλίπῃ τῆς οἰκείας ἐνεργείας ή ψυχή· οὕτω και ή ψυχή τότε νεκροῦται, ὅταν ἔρημον αὐτήν καταλίπῃ τῆς οἰκείας ἐνεργείας τό Ἀγιο Πνεύμα» (*Iω. Χρυσόστομος, P.G. 62, 124*).
2. «Εἴδομεν τό φῶς τό ἀληθινόν, ἐλάβομεν Πνεύμα ἐπουράνιον, εὗρομεν πίστιν ἀληθῆ, ἀδιαίρετον Τριάδα προσκυνοῦντες· αὕτη γάρ ήμᾶς ἔσωσεν» (*Υμνος ἀπό τή Θεία Λειτουργία*).
3. «Βασιλεὺ Οὐρανίε, Παρακλητε, τό Πνεύμα τῆς ἀληθείας, ὁ πανταχοῦ παρὸν και τά πάντα πληρῶν, ὁ θησαυρός τῶν ἀγαθῶν και ζωῆς χορηγός, ἐλθέ και σκήνωσον ἐν ήμιν και καθάρωσον ήμᾶς ἀπό πάσης κηλίδος και σῶσον ἀγαθέ τάς ψυχάς ήμῶν» (*Προσευχὴ τῆς Ἐκκλησίας*).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Γιατί τό Ἀγιο Πνεύμα είναι ἀπαραίτητο στήν ήθική ζωή του άνθρωπου; 2) Πῶς βοηθεῖ τό Ἀγιο Πνεύμα τόν ἀνθρωπο μέ τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε

νά διαμορφώσει ήθικά καί πνευματικά τήν ύπαρξή του; 3) Μέ ποιό τρόπο τό "Άγιο Πνεύμα κάνει τόν ἄνθρωπο ἐλεύθερο; 4) Ποιό είναι τό περιεχόμενο τῶν κειμένων καί πῶς τό συνδέεις μέ τή σημεινή διδακτική σου ένότητα;

3. Ό ἐσχατολογικὸς χαρακτήρας τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς.

Ο ἐσχατολογικὸς χρόνος τῆς Ἐκκλησίας. Ή ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, ὅπως εἰδαμε, διαποτίζει τό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου ἔχουν τή δυνατότητα νὰ ἀνήκουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Ή ἐν Χριστῷ ζωὴ ἀναβλύζει ἀπό τήν ἔνδοξη Ἀνάσταση. Εἶναι ή ζωὴ ἐνός καινούργιου κόσμου, πού πολλοὶ τή νομίζουν ὑπόθεση μόνο μελλοντική. Τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς τό "Άγιο Πνεύμα φανερώνει τήν «καινὴ ζωὴ» καί τήν προσφέρει ὡς παροῦσα. Ό ἄνθρωπος στήν Ἐκκλησία μπορεῖ νά ζήσει ἀπὸ τώρα τή ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, πού ὅμως είναι ή ζωὴ τοῦ μέλλοντα αἰώνα. Βέβαια ή βασιλεία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ θά ἐπικρατήσει ὀλοκληρωτικά στίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων σ' ἔνα μελλοντικό αἰώνα. Αύτό τό χρόνο ή Ἐκκλησία τὸν ὄνομάζει ἐ σχατον. Εἶναι δηλαδή ὁ χρόνος, ὅπου ὁ κόσμος καί ή ἴστορία ὀλοκληρώνονται, μέ τήν ἀποδοχή τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, πού είναι γεμάτη ἀπό ἀγάπη, χαρά καί ειρήνη. Στό μεταξύ ή Ἐκκλησία παρουσάζει τό ἐσχατον ὅχι μόνον ὡς μέλλον, ἀλλά καί ὡς παρόν. Στή λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἄνθρωπος προγεύεται τή ζωὴ τοῦ μέλλοντα αἰώνα, πού τήν κάνει παροῦσα ὁ ἐρχομός τοῦ Ἅγιου Πνεύματος. Ἔτοι ὁ πιστός ζῆ στό «λειτουργικό χρόνο» τήν ἐνωση τοῦ παρελθόντος καί τοῦ μέλλοντος σ' ἔνα ἀτέλειωτο παρόν. Προσδοκᾶ ὅμως τή φανέρωση τοῦ Χριστοῦ σ' ὅλους τούς ἀνθρώπους στό μέλλοντα αἰώνα τῆς Δευτέρας Παρουσίας.

Η παροῦσα καί ή αἰώνια ζωὴ. Ό ἐσχατος χρόνος τῆς Ἐκκλησίας χαρακτηρίζεται ὡς γενικός καί μερικός. Ό γενικός φανερώνεται μέ τή Δευτέρα Παρουσία τοῦ Χριστοῦ, πού θά ἀφορᾶ ὅλους τούς ἀνθρώπους. Ό μερικός είναι ὁ προσωπικός γιὰ τόν κάθε ἄνθρωπο καί ἔρχεται τήν ὥρα τοῦ θανάτου του. Κάθε στιγμή στή ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει λοιπόν ἀνυπολόγιστη ἀξία, γιατί μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ ὁ ἐσχατος χρόνος μέ τό γεγονός τοῦ θανάτου. Ό ἄνθρωπος δέν ἀποθαρρύνεται ἀπό τό θάνατο, ὅταν τόν βλέπει μέ ἐσχατολογικό κριτήριο. Δηλαδή βλέπει πώς σέ κάθε χρονική στιγμή πρέπει νά γρηγορεῖ στόν ἐρ-

χομό τοῦ Χριστοῦ γιά τήν όλοκλήρωση τοῦ θείου προορισμοῦ του. "Ετοι
ἡ ζωή ξεφεύγει ἀπό τό βιολογικό της ἐπίπεδο καί γίνεται φανέρωση τοῦ
μυστηρίου τῆς ὑπάρχεως.

Μόνον ὁ χριστιανός είναι σέθεση νά έκτιμησει τήν ἀνυπολόγιστη
ἀξία πού ἔχει ἡ παροῦσα μορφή τῆς ζωῆς του. Τὸ ὑπογραμμίζει ὁ Κύρι-
ος: «Τί γάρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος ἐάν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τήν δέ
ψυχὴν αὐτοῦ ζημιώθῃ; ή τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς
αὐτοῦ; (Ματθ. ιστ' 26). 'Ο Χριστός ἔχει καλέσει τὸν ἄνθρωπο γιά νά
διασώσει αὐτή τῇ ζωή του καί νά τήν ἐνώσει μέ τό Θεό. 'Η αἰώνια ζωή
είναι αὐτή ἡ ζωή πού ζοῦμε, ἀλλ οἵμως μεταμορφωμένη ἀπό τό Χριστό.
'Ο ἄνθρωπος δέ χρειάζεται νά ἀπορρίψει τή ζωή του, γιά νά βρεῖ μιάν
ἄλλη ἀνώτερη ἀπό αὐτή. Τό «ἀπαρνησάσθω» τοῦ Κυρίου ἀναφέρεται
στὸν παλαιό, τό φθαρμένο ἀπό τήν ἀμαρτία καί τὸν ἐγωισμό ἄνθρωπο.
Μέ τήν πίστη καί τήν ἀγάπη ἀποθέτει ὁ ἄνθρωπος τήν ἀφύσικη κατά-
σταση τοῦ ἐγωισμοῦ καί ἐπανέρχεται στήν ἀληθινή ζωή, τῆς κοινωνίας
μέ τό Θεό καί τό συνάνθρωπο.

'Η ἡθικότητα τοῦ ἄνθρωπου καί ὁ ἐσχατολογικός χρόνος. 'Η ἀληθινή
ἡθικότητα τοῦ ἄνθρωπου τροφοδοτεῖται ἀπό τό μυστήριο τῆς κοινωνίας
τοῦ Χριστοῦ καί τῆς ἐνώσεως ὅλων τῶν ἄνθρωπων. Γ' αὐτό καί ὁ πιστός
ἀγαπᾷ τούς ἄλλους ἄνθρωπους καί τούς ὑπηρετεῖ. 'Η ἀγάπη, πού καθο-
ρίζει βασικά τήν ἡθικότητα τοῦ ἄνθρωπου, δέν είναι μιά ἄνθρωπινη ἀρε-
τή, ἀλλά τό ὑψιστο δῶρο τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο. «Ἐντολήν καινήν δίδωμι
ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἄλλήλους, καθώς ἡγάπησα ύμᾶς, ἵνα καί ύμεῖς ἀγα-
πᾶτε ἄλλήλους» ('Ιω. ιγ'34).

Τήν ἀγάπη αὐτή προσφέρει ὁ Χριστός στὸν ἄνθρωπο μέ τήν σταυ-
ρική Θυσία Του. Σ' αὐτή μετέχει ὁ ἄνθρωπος γιά νά ζήσει ἀληθινά. Είναι
ἡ συμμετοχή τοῦ πιστοῦ στό μυστήριο τῆς Θείας Εύχαριστίας, ὅπου ἀπό
τώρα προγεύεται τή ζωή τοῦ μέλλοντα αιώνα. 'Από ἐδῶ τροφοδοτεῖται ὁ
ἀγώνας τοῦ ἄνθρωπου γιά τήν ἡθική του ἀνάπτυξη καί προκοπή. Γίνεται
ἡθικός ὅχι γιά νά διακρίνεται ἀπό τούς ἄλλους, ἀλλά γιά νά ὠφελοῦνται
οἱ ἄνθρωποι πνευματικά καί νά διεξάζουν τόν Τριαδικό Θεό.

"Ετοι ἔχηγεται, γιατί οἱ ἀληθινοί ἄγιοι τῆς Ἑκκλησίας κρύβουν τίς
ἀρετές τους ἀπό τά μάτια τοῦ κόσμου. 'Η ἡθικότητά τους δέ χρειάζεται
τίς ἐπευφημίες τῶν ἄνθρωπων, ἀλλά τή βαθύτατη συναίσθηση τῆς τα-
πεινοφροσύνης, πού τελικά ἀνυψώνει τόν ἄνθρωπο στά μάτια τοῦ Θεοῦ

καὶ τῶν ἀνθρώπων. «Καί ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ» (Ματθ. στ' 18).

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. *Καί ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυψει σύν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ· ὅταν ὁ Χριστός φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ἡμεῖς σύν αὐτῷ φανερωθήσεοθε ἐν δόξῃ» (Κολ. γ' 3-4).*
2. *«Ὥ Πάσχα, τό μέγα καὶ ἰερώτατον Χριστέ· Ὡ σοφία καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ δύναμις· δίδου ἡμῖν ἐκτυπώτερον σοῦ μετασχεῖν ἐν τῇ ἀνέσπερῳ ἡμέρᾳ τῆς βασιλείας Σου» (Ἄπο τὴν Κυριακή τοῦ Πάσχα).*
3. *«Πάντας ἀνθρώπους μετά Θεόν ὡς Θεόν λογίζεται» (Ἄγιος Νεῦλος ὁ Σιναϊτης, P.G. 79,1193 C).*

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Τί είναι ὁ ἐσχατολογικός χρόνος; 2) Τί σχέση ύπάρχει ἀνάμεσα στήν παροῦσα καὶ τήν αἰώνια ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου; 3) Γιατί ἡ ἀληθινή ἡθικότητα πρέπει νά τροφοδοτεῖται ἀπό τή ζωή τοῦ Χριστοῦ; 4) Ποιά είναι τά βασικά γνωρίσματα τῆς ἀληθινῆς ἡθικότητας, δηλ. τοῦ ἀγιασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου;

4. Η διακονία τοῦ χριστιανοῦ στόν κόσμο.

Ο ἀνθρωπος καὶ ὁ κόσμος. Μὲ τήν ἀμαρτία ὁ ἀνθρωπος ἄρχισε νά βλέπει τόν κόσμο ὡς αὐτοσκοπό καὶ ὅχι ὡς χώρο τῆς φανερώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς κοινωνίας Του μέ τούς ἀνθρώπους. Ή θεώρηση αύτή ὁδήγησε τόν ἀνθρωπο στό νά χρησιμοποιει κυριαρχικά τόν κόσμο, ἀλλά μόνο για τήν ὡφέλεια καὶ προαγωγή τοῦ ἀτομικοῦ ἐγώ του. Τά ἀτομικά, ἀλλά καὶ τά κοινωνικά συμφέροντα, ἔγιναν τό μοναδικό κριτήριο, γιὰ τήν ἀξιολόγηση τῶν θρησκευτικῶν, ἡθικῶν καὶ πνευματικῶν ἀξιῶν.

Η ἀνθρώπινη ζωὴ ἔχει καταμερισθεὶ σέ πολλούς τομεῖς, σέ διάφορα διαμερίσματα, πού είναι ἀνεξάρτητα μεταξύ τους. Κάθε ἔνα ἔχει καὶ τή δική του κλίμακα ἀξιῶν. Γιά κάθε τομέα ισχύουν εἰδικά κριτήρια. Σέ μιά τέτοια κοινωνία ὁ Θεός καὶ ἡ θρησκεία δέν ἀπορρίπτονται, ἀλλὰ περιορίζονται στό νά ἐφοδιάζουν τόν ἀνθρωπο μέ όρισμένες «ἡθικές ἀξίες»,

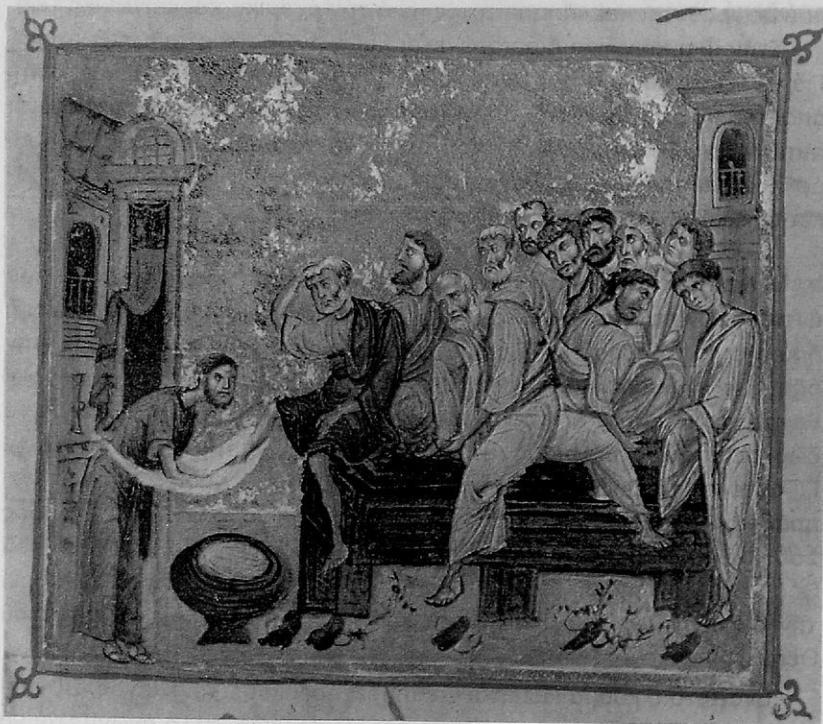
πού θεωροῦνται καί «άπαραίτητες» γιά τήν ἀτομική καί κοινωνική ζωή.

Στήν ἵδια κοινωνία διαπιστώνεται καί ή ἀντίθετη ἀκριβῶς διαγωγή. Γιά νά ἔξασφαλίσει ό ἄνθρωπος ἐπιτυχία στή ζωή, στό ἐπάγγελμα, στήν ἀπόκτηση ἀξιωμάτων, κ.ἄ. ὁδηγεῖται πολλές φορές καί στήν ἀνατροπή αὐτῶν τῶν ἡθικῶν ἀξιῶν. Εἶναι ἔτοιμος νά καταπατήσει τούς ἄλλους, ἀρκεῖ νά πετύχει αὐτός, νά παραμερίσει τό συνάνθρωπο γιά νά προβάλει τό δικό του ἔγγονο.

Ἡ διακονία τοῦ χριστιανοῦ στό σύγχρονο κόσμο. Σ' ἔνα τέτοιο κόσμο ἀντιφάσεων καί ἀντινομιῶν ζῆ καί ὁ χριστιανός. Ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅμως ἀλλοιωμένη ἀπό τήν ἀμαρτία, πού τήν ὁδηγεῖ στή φθορά καί τό θάνατο. Αὔτος ὁ κόσμος ἀποδοκίμασε καί θανάτωσε μέσα του τό Χριστό, πού ὅμως ἀποδέχθηκε τό θάνατο γιά νά δωρήσει στούς ἄνθρωπους τήν ἀληθινή ὑπαρξη καί τήν πραγματική ζωή. Γι' αὐτό καί ἡ Ἔκκλησία προβάλλει τό θάνατο τοῦ Κυρίου, πού γίνεται πρόξενος ἀθανασίας γιά ὀλόκληρο τό ἀνθρώπινο γένος. «Ο Σταυρός Σου, Κύριε, ζωή καί ἀνάστασις ὑπάρχει τῷ λαῷ Σου...» ψάλλει ὁ λαός τοῦ Θεοῦ στήν ἐκκλησία. Ο κόσμος ἔχει τώρα τή δυνατότητα νά ξαναβρεῖ τήν ἀληθινή ζωή του στό Χριστό καί στήν κοινωνία τής ἀγάπης τοῦ Θεοῦ.

Ἐνα τέτοιο κόσμο καλεῖται νά ὑπηρετήσει καί ὁ χριστιανός. Οἱ ὑπηρεσίες του δέν εἶναι ἐπιφανειακές καί ἔξωτερικές, ἀλλά ἀγωνίζεται νά ὁδηγήσει τόν κόσμο στίς πηγές τής σωτηρίας καί τής μεταμορφώσεώς του. Ὁ χριστιανός δέ βλέπει ἐχθρικά τόν κόσμο, πού θέλει νά παραμένει στήν ἀποστασία του, δηλαδή μακριά ἀπό τό Θεό. Ὁ κόσμος ἀντιμετωπίζεται μόνο μέ τήν ἀνεξάντλητη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, πού ὠθεῖ τόν ἄνθρωπο σέ ἔργα δημιουργίας καί φιλανθρωπίας.

Ο χριστιανός βλέπει στόν κάθε ἄνθρωπο, ἔστω καί παραμορφωμένη συχνά τή ζωντανή εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. «Εἰκών εἰμι τής ἀρρήτου δόξης Σου, εὶ καί στίγματα φέρω πταισμάτων» ὑπογραμμίζει ὁ Ἱερός Δαμασκηνός. Τά πταισμάτα τῶν ἄνθρωπων, ὁσοδήποτε μεγάλα καί ἄν εἶναι, δέν μποροῦν νά νικήσουν τή φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ καί ἐπομένως τήν ἐπιείκεια καί συμπάθεια τῶν ἄλλων ἄνθρωπων. «Ολες οἱ ὑπηρεσίες καί φροντίδες του γιά τόν ἄνθρωπο καί ὀλόκληρη τήν κοινωνία γίνονται στό «Ονομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. «Ἐτοι τελικά προάγεται ὁ κόσμος πνευματικά καί ἡθικά.

‘Ο Νιπτήρ. Μικρογραφία ἀπό Εύαγγελιστάριο τῆς Ι. Μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἀγίου Ὁρούς (11ος αἰ.).

‘Η μαρτυρία τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλανθρωπίας. Ό χριστιανὸς αἰσθάνεται τὴν ὑποχρέωση νά γίνεται γιά τούς ἄλλους ἀνθρώπους μάρτυρας τῆς ἀληθινῆς ζωῆς, ὅπως τὴν προσεγγίζει καὶ τῇ βιώνει στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησίας.

‘Η φιλανθρωπία τοῦ χριστιανοῦ δέν ἔξαντλεῖται στὴν προσφορά μιᾶς ὡφελίμου κοινωνικῆς ὑπηρεσίας. Μιά τέτοια προσφορά στηρίζεται περισσότερο στή συμπόνοια, πού δέν ἀνέχεται νά βλέπει τὸν ἄλλο ἄνθρωπο νά δοκιμάζεται καὶ νά ύποφέρει. ‘Η κοινωνική ὑπηρεσία ἀποβλέπει στὸ νὰ περιορίσει τὸν πόνο καὶ τὴ δυστυχία ἀπό τὸν ἄνθρωπο. ‘Η φιλανθρωπία ὅμως, πού προσφέρεται στὸ ‘Όνομα τοῦ Χριστοῦ, κατευθύνεται στὸ βαθύτατο στρῶμα τῆς ἀνθρώπινης ύπάρξεως. Ἀποκαλύπτει τὶς ρίζες τῆς δυστυχίας καὶ τῆς φθορᾶς. Μέ τῇ φιλανθρωπίᾳ ἐπιδιώκεται

ἡ σωτήρια μεταβολή στίς ἀνθρώπινες καρδιές καί σκέψεις καί ὅχι τόσο ἡ βελτίωση τῶν ἔξωτερικῶν συνθηκῶν, ὅσο καλές καί ὠφέλιμες καί ἄν φαίνονται. Ἡ φιλανθρωπία τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ χριστιανοῦ δέν προσφέρεται στὸν ἀνθρωπο ἀπό συναισθηματική συγκίνηση ἥ συμπόνια, ἀλλά γιά νά τὸν βοηθήσει στὴν ἀνακάλυψη τοῦ θείου προορισμοῦ του, δηλαδή τῆς σωτηρίας του.

Τό ἵδιο ἀκριβῶς ισχύει καί γιά τὴν προσφορά τῆς ἀγάπης στὸν κόσμο. Ἡ ἀγάπη δέν εἶναι μιά ψυχική ἥ συναισθηματική ἰδιότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά ἡ δημιουργική δύναμη, πού προσφέρει τὴν ἀληθινή ζωή καί ὁδηγεῖ στή διάσωσή της. «Ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν» λέγει ὁ Εὐαγγελιστής Ἰωάννης (Α' Ἰω. δ' 7). Ἡ ἀγάπη εἶναι τό δῶρο τοῦ Θεοῦ, πού τελειοποιεῖ τὴν ἀνθρώπινη φύση καί ὄλοκληρη τὴν κοινωνία. Ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ ζωή τῆς θείας φύσεως κατά τὸν "Ἄγιο Γρηγόριο Νύσσης. Ὁ χριστιανός, πού ἀνακαλύπτει μέσα του τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, τὴν ξαναπροσφέρει στούς ἄλλους ἀνθρώπους. Εἶναι τό μοναδικό σημεῖο, ἀπ' ὅπου περνᾶ ἡ ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου στό Θεό. «Ἐάν τις εἰπῃ ὅτι ἀγαπῶ τὸν Θεόν, καί τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ μισῆ ψεύστης ἐστίν· ὁ γάρ μή ἀγαπῶν τὸν ἀδελφόν ὃν ἐώρακε, τὸν Θεόν ὃν οὐχ ἐώρακε πῶς δύναται ἀγαπᾶν;» (Α. Ἰω. δ' 20). Ἡ ἀγάπη τελικά εἶναι τό πλήρωμα τῆς μαρτυρίας καί διακονίας τοῦ χριστιανοῦ στὸν κόσμο.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Καὶ εἶδον ἔτερον οὕτω τὴν σωτηρίαν τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ παραξῆλοῦντα καί θέλοντα, ὡς πολλάκις μετά δακρύων θερμῶν ἐξ ὅλης ψυχῆς δέεσθαι τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ ἥ κάκείνους σωθῆναι ἥ καί αὐτὸν σύν ἐκείνοις κατακριθῆναι, ἀπό διαθέσεως θεομυμήτου καί Μωσαϊκῆς δλονος σωθῆναι μόνον ἑαυτόν μή θέλοντα. Τῇ ἀγίᾳ γάρ ἀγάπῃ ἐν Ἀγιῷ Πνεύματι πνευματικῶς αὐτοῖς συνδεθείς, οὐδέ εἰς αὐτήν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσελθεῖν προηρεῖτο καί χωρισθῆναι αὐτῶν» (Ἀγ. Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος, Κατήχηση Β').
2. «Ἐάν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καί τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δέ μη ἔχω, γέγονα χαλκός ἥχων ἥ κύμβαλον ἀλαλάζον. Καὶ ἐάν ἔχω προφητείαν καί εἰδῶ τά μυστήρια πάντα καί πᾶσαν τὴν γνῶσιν,

καί ἐάν ἔχω πᾶσαν τὴν πύστιν, ὥστε ὅρη μεθιστάνειν,
ἀγάπην δέ μή ἔχω, οὐδέν εἰμι.

Καί ἐάν φωμάσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου,
καί ἐάν παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθήσομαι,
ἀγάπην δέ μή ἔχω, οὐδέν ὀφελοῦμαι.

Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται,
ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περιερεύεται, οὐ φυσιοῦται,
οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τό κα-
κόν,

οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δέ τῇ ἀληθείᾳ·

πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει.

Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἔκπληται.

Εἴτε δέ προφητεῖαι καταργηθήσονται· εἴτε γλῶσσαι παύσονται·
εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται.

Ἐκ μέρους δέ γνωσκομεν καί ἐκ μέρους προφητεύομεν·

ὅταν δέ ἔλθῃ τό τέλειον, τότε τό ἐκ μέρους καταργηθήσεται.

Ὅτε ἥμην νήπιος, ως νήπιος ἐφόρονυν, ως νήπιος ἐλογιζόμην·
ὅτε δέ γέγονα ἀνήρ, κατήργηκα τά τοῦ νηπίου.

Βλέπομεν γάρ ἀρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι,
τότε δέ πρόσωπον πρός πρόσωπον·

ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δέ ἐπιγνώσομαι, καθώς καί ἐπεγνώσθην.

Νυνί δέ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τά τρία ταῦτα·

μείζων δέ τούτων ἡ ἀγάπη» . (Α' Κορ. ιγ' 1-13).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΕΛΙΣ

Πρόλογος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

5

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΗΘΟΣ

1. Οι άρχες τῆς Ἡθικῆς	7
2. Τό χριστιανικό ἡθος	9
3. Ἡ ἀξία τῆς Ἡθικῆς	13

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

I. ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

(Ορθόδοξη χριστιανική θεώρηση)

A' Ο ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

1. Ὁ ἐν Χριστῷ καινός ἄνθρωπος	17
2. Ἡ ἡθική ζωή τοῦ ἀνθρώπου	22
3. Ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ	25

B' Η ΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΘΕΟ

1. Ἡ συνείδηση	30
2. Ἡ ἀφύπνιση τῆς συνειδήσεως	34

C' ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΗ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

1. Τό φιλοσοφικό πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας	39
2. Ἡ χριστιανική θεώρηση τῆς ἐλευθερίας	42

D' Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ Η ΗΘΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

1. Τά κίνητρα καὶ ἡ ἡθική ζωή	47
2. Ἡ πνευματική ζωή τοῦ ἀνθρώπου	51
3. Ἡ συμβολή τῆς προσευχῆς στή μόρφωση τοῦ χριστιανικοῦ ἥθους	55
4. Ὁ ὄρκος, ἡ βλασφημία·καὶ ἡ μαγεία	59

II. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ

1. Ἡ ούμανιστική θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου	64
2. Ὁ αὐτόνομος ἄνθρωπος τοῦ Ἐμμ. Κάντ	67
3. Ὁ ύπεράνθρωπος τοῦ Φρειδερίκου Νίτσε	71
4. Ἡ ἀπαισόδοξη καὶ μηδενιστική θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου	75
5. Ἡ ἡδονική θεωρία γιά τόν ἀνθρωπο	78
6. Ἡ υλιστική θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου	82
7. Ἡ θεωρία τοῦ ὑπαρξισμού γιά τόν ἀνθρωπο	87

175

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Η ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΚΑΙΝΗ ΖΩΗ

Α' Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

1. Ό ανθρωπος καί ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου	92
2. Ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου	95
3. Τό ἀνθρώπινο σῶμα	98
4. Ἡ φυσική ζωή τοῦ ἀνθρώπινου σώματος	101
5. Ἡ ἀξία τῆς προσωπικῆς ζωῆς	106
6. Ἡ αὐτοκτονία	111
7. Ἡ αύτοθυσία	114
8. Ό χριστιανικός γάμος	117
9. Ἡ οἰκογένεια	120

Β' Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

1. Ό ανθρωπος ὡς πρόσωπο	126
2. Ό ανθρωπος καί τό Κράτος	130
3. Ἡ ήθική θεώρηση τῆς δικαιοσύνης	133
4. Πόλεμος καί ειρήνη	136
5. Ό ανθρωπος καί ὁ πολιτισμός	140
6. Έπιστήμη καί Τεχνολογία	143
7. Έργασία καί οἰκονομία	147
8. Τό ἐπάγγελμα τοῦ ἀνθρώπου	150
9. Ό ανθρωπος καί ἡ τέχνη	153
10. Τό πρόβλημα τοῦ ἐλεύθερου χρόνου	157

Γ' Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΤΗΝ ΚΑΙΝΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

1. Ἡ ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου στήν Ἐκκλησίᾳ	161
2. Τό "Ἄγιο Πνεῦμα καί ἡ ἡθικότητα τοῦ ἀνθρώπου	165
3. Ό ἐσχατολογικός χαρακτήρας τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς	168
4. Ἡ διακονία τοῦ χριστιανοῦ στόν κόσμο	170

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

175
177

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(πού μπορεῖ νά χρησιμοποιήσει ο μαθητής γιά μιά εύρυτερη κατατόπισή του στά θέματα τῆς δρθόδοξης χριστιανικής ἡθικῆς)

- Αγουρίδου Σάββα : Τό Εύαγγέλιον καί ὁ σύγχρονος κόσμος, Θεσσαλονίκη 1970.
- Βασιλείου Ἀρχιμ. : Εισοδικόν. Στοιχεία βιώσεως τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνότητος μέσα στήν Ὁρθόδοξη Ἑκκλησία, "Ἄγιον Ὄρος 1974.
- Γιανναρᾶ Χρίστου : Ἡ Ἐλευθερία τοῦ ἥθους, Σειρά ΣΥΝΟΡΟ, Ἀθῆνα 1970.
- » » : Τό προνόμιο τῆς ἀπελπισίας, Σειρά ΣΥΝΟΡΟ, Ἀθῆνα 1973.
- Γκεοργκίου Βιργκίλ : Ἀπό τήν 25η ὥρα στήν αἰώνια ὥρα, Ἀθῆναι 1967.
- Εύδοκιμαφ Παύλου : Ἡ πάλη μέ τόν Θεό, Θεσσαλονίκη 1970.
- » » : Ἡ Ὁρθοδοξία, Θεσσαλονίκη 1972.
- Θεοδώρου Εὐαγγέλου : Ἀνθολόγιον Πατερικῶν Κειμένων, Ο.Ε.Δ.Β. 1969.
- ΖΩΗΣ ἔκδοση : Ἡ Λειτουργία μας, Ἀθῆναι 1963.
- Κλεμάν Ὄλιβιέ : Ἡ θεολογία μετά «τό θάνατο τοῦ Θεοῦ», Σειρά ΣΥΝΟΡΟ, Ἀθῆνα 1973.
- Λορεντζάτου Ζήσιμου : Μελέτες, ἔκδόσεις «ΓΑΛΑΞΙΑΣ», 1966.
- Λόσσου Βλαντιμίρ : Ἡ μυστική θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἑκκλησίας Θεσσαλονίκη 1964.
- Μάινα Ἰακ.-Νέλλα Παν. : Μαρτυρία Ὁρθοδοξίας, Ἀθῆναι 1971.
- Γρηγοριάδη Κων. : Χριστιανική ἡθική, Θεσσαλονίκη 1971.
- Μαντζαρίδου Γεωργίου : Ἡ χριστιανική κοινωνία καί ὁ κόσμος, Θεσσαλονίκη 1971.
- » » : Ἡ θεολογία καί Ἀποκάλυψη, Θεσσαλονίκη 1969.
- Μπερντιάγεφ Νικ. : Πνεῦμα καί πραγματικότητα, Ἐκδόσεις τῶν Φίλων, Ἀθῆναι 1968.
- » » : Ἀλήθεια καί Ἀποκάλυψη, Ἀθῆναι 1967.
- Νησιώτη Νικολάου : Ὑπαρξισμός καί Χριστιανική πίστις, Ἀθῆναι 1956.
- Σμέμαν Ἀλεξάνδρου : Γιά νά ζήσῃ ὁ κόσμος, Σειρά ΣΥΝΟΡΟ, Ἀθῆναι 1970.
- Φλωρόφσκυ Γεωργίου : Θέματα δρθοδόξου θεολογίας, Ἀθῆναι 1973.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΛΟΓΟΤΥΦΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΛΟΓΟΤΥΦΑ

μηδενίσας πολύτιμον ο τόπος γένεσης της
επίσημης λογοτύφας της Ελλάς είναι η Αθήνα.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.

οι αρχαίοι Έλληνες
η Ελλάς ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.

οι αρχαίοι Έλληνες

Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.

Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.
Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πολύτιμοι στην πολιτική της χώρας.

ΑΙΓΑΙΟΝ ΗΛΑΒΑΝΑΣ - ΑΙΓΑΙΟ ΑΙΓΑΙΩΝΑ - ΕΙΔΗ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΛΛΑΣ ΕΛΛΑΣ ΕΛΛΑΣ ΕΛΛΑΣ ΕΛΛΑΣ ΕΛΛΑΣ ΕΛΛΑΣ

ΕΚΔΟΣΗ Δ', 1978 (II) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 95.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 3004/4-2-78
ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΑΔΕΛΦΟΙ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ Α.Ε. - ΓΡΑΦΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

